

КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО

АЙК ЦАТУРЯН

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ
ПАРЛАМЕНТА КАК ПРЕДСТАВИТЕЛЬНОГО ОРГАНА3

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՀԱՅԿ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

ԱՆՁԻ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎՍԱՆ
ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՍԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԵՎ ԴԱՏԱԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՑ12

ՍԱՍՈՒՆ ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ

ՀՀ ՁԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐԻ ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԿԱՌԱՎԱՐՍԱՆ
ՀԱՍՍԿԱՐԳԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ.....18

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԷՄԻԼՅԱ ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՊԱՏԻԺԸ ՄԵՂՍԱՅՆՈՂ
ՈՒ ԾԱՆՐԱՅՆՈՂ ՀԱՆԳԱՍԱՆՔՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ՊԱՏԺԻ
ԱՆՀԱՏԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐԱԳՈՒՅՆ ՄԻՋՈՑ29

ԱՐԹՈՒՐ ԱՆՏՈՆՅԱՆ

«ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹՅՈՒՆ», «ՊԱՏԵՐԱԶՄ» ԵՎ «ՄԱՐՏ»
ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
(ԻՐԱՎԱՀԱՄԵՍԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ)42

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԱՀԵ ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ, ՆԵԼԼԻ ՏԵՐ-ԹՈՐՈՍՅԱՆ

ՎԱՐՈՒՅԹՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ ՄԱՐՄՆԻ ԿՈՂՄԻՑ ԱՆՁԻ
ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԱՆՁԵՌՆՄԵԼԻԻՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ ԻՐԱՎԱԶՈՓՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ
ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐ.....49

ԷՄՍԱ ԱՎԱԳՅԱՆ

ԽՈՇՏԱՆԳՄԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ
ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ԱՆԿԱՍՈՒԹՅՈՒՆԸ58

ԱՐՓԻՆԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՊԱՏԻԺԸ ԿԱՏԱՐՈՂ ՀԻՄՆԱՐԿԻ ԿԱՄ ՍԱՐՄՆԻ
ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ, ԱՆԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԿԱՄ ԸՆԴՈՒՆԱԾ
ՈՐՈՇՄԱՆ ՆԿԱՏԱՍԽԲ ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ
ՄԻ ԶԱՆԻ ՀԱՐՅԵՐ68

ՎԱՐԱԶԴԱՏ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

ԳԱՂՏՆԻՔԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՍՈՑԻԱԼ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ.....78

ՀԱՅԿ ԱՎԵՏՅԱՆ

«ԳՐԱՎ» ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ԽԱՓԱՆՄԱՆ ՄԻՋՈՑԸ՝ ՈՐՊԵՍ
ԱՆՁԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԱՉՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՐԱՇԽԻՔ84

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԱՆՆԱ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ՀԱՐԵՎԱՆԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՓՈԽՀԱՐԱՔԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ93

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐԹՈՒՐ ՆԱԶԱՐԵԹՅԱՆ

ՆՈՐ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐՈՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ
ՎԵՐԱՆԱՅՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ ԸՍՏ ՀՀ ՆՈՐ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ
ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ99

ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

МИЛЕНА САРГСЯН

НЕКОТОРЫЕ ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНСТИТУТА
ОБЕСПЕЧИТЕЛЬНЫХ МЕР В ГРАЖДАНСКОМ
СУДОПРОИЗВОДСТВЕ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ110

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՆԱՐԻՆԵ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՄՔԴ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՎԱՎԵՐԱՑՄԱՆ ԵՎ
ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ ՆԵՐՄՈՒԾՄԱՆ
ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ120

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՈՒՔԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ130

Айк Цатурян

*Аспирант кафедры теории права и конституционного права
Российско-Армянский университет, Институт Права и Политики*

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПАРЛАМЕНТА КАК ПРЕДСТАВИТЕЛЬНОГО ОРГАНА

Провозглашение государства в качестве демократического еще недостаточно для того, чтобы оно являлось таковым. При этом особую значимость представляет тот факт, кому именно принадлежит государственная власть, кто является ее носителем и источником, а также какими способами и формами осуществляется эта власть. Этим и обусловливается необходимость грамотного учета данных особенностей в процессе формирования представительных органов, поскольку эффективность уровня осуществления государственной власти определяется, в первую очередь, ее целесообразностью и качественными характеристиками ее структур.

Следует отметить, что само конституционное понятие «демократия» как характеристика общественных отношений и как форма правления воспринимается и истолковывается разными способами и часто переоформляется в простую охлократию, или вседозволенность. При этом проблема заключается не только в восприятии сущности, но и в размере восприятия. Являясь величайшим достижением цивилизации, наличие демократии свидетельствует о формировании такого гражданского общества, в котором всякое разумное существо, как социальный субъект, является равноправным членом общества, приобретает ценность, а отношения урегулированы, и четко определен круг самоуправления и гражданских свобод гражданина¹. Таковым становится то государство, где форма государственного

правления, структура и деятельность ответственны воле народа, и где носителем власти, ее отправителем и контролирующим органом является народ. При этом особое значение придается тому факту, что народ должен осуществлять свою власть на основе принципов непрерывности, непосредственности демократии, а также в условиях контроля деятельности и обратной связи представительного органа².

Несмотря на общепризнанную идею того, что в современных демократических государствах единственным источником и носителем власти является народ, в юридической литературе есть мнение о том, что никакой государственной или политической власти при реализации определенных демократических действий народ не осуществляет и не может осуществлять³. В данном случае речь идет о возможности исключения участия народа в процессе осуществления государственной власти не только через непосредственную, но и через представительную демократию, т.е. через «избранные им представительные органы».

При этом следует заметить, что народ в данном случае реализует свою особую власть, к примеру, посредством выражения протеста против тех или иных действий чиновников или выбора представителей в государственные учреждения. Поскольку носителем и источником власти, как часто закрепляется в Конституциях демократических государств, является народ, то и проявляться она может исклю-

УБՊԵՏՄԲԲԵՐ - ՀՈՄԵՏՄԲԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ՀԱՍՏԱՎՈՐՆԵՐ
Իշխման թիվ

Омана, Королевстве Саудовской Аравии т.д. Именно поэтому, давая определение понятия «парламент», учитываются особенности системы государственной власти, формы государственного устройства и правления, и, соответственно меняются и отличительные признаки самого парламента, чем и обусловлено отсутствие в юридической литературе единого мнения относительно признаков последнего.

Тем не менее, исходя из особенностей принципа разделения властей, практически во всех демократических государствах высшая законодательная власть в системе разделения властей осуществляется Парламентом, который определяется как общенациональный, представительный, избираемый, коллегиальный и совещательный орган.

Таким образом, избрав путь демократического государства, необходимо не просто формальное законодательное оформление норм, направленных на обеспечение демократического процесса формирования Парламента, но закрепление норм, гарантирующих результат по окончании формирования данного представительного органа.

Давая определение понятия «парламент» как общенационального, представительного и избираемого органа, следует понимать, что в обязательном порядке часть его членов, формирующих его состав, избирается народом, и, соответственно, представляет его интересы и пользуется его доверием. Данное обстоятельство стало определяющим в современном понятии парламента, поскольку данный коллегиальный орган невозможно будет определить как представительный, если в его составе нет выборных лиц, даже если они осуществляют законодательную власть. Если у законодательной коллегии нет возможности формального подтверждения доверия избирателей (народа), то она может считаться органом

политического движения или партий, но отнюдь не парламентом. Следует заметить, что если лицо приобретает место в парламенте в силу наследования, то оно не имеет избирателей и, соответственно, не ответственно перед ними.

В данном случае возникает вопрос относительно того, какая избирательная система обеспечивает максимальную реализацию демократической процедуры формирования представительного органа.

Наличие демократической избирательной системы является гарантией народного представительства в Парламенте. Это предоставляет всякому гражданину государства возможность осуществлять свое избирательное право в Парламенте в соответствии с законом, что в свою очередь, является высшей формой представительности, которую и гарантирует демократическая избирательная система.

В Положении статьи 103 Избирательного кодекса РА от 2011 года указано, что 90 депутатов избираются по пропорциональной избирательной системе от одного многомандатного избирательного округа, включающего всю территорию республики, из числа кандидатов в депутаты, выдвинутых по избирательным спискам партий (партийных блоков). А по мажоритарной избирательной системе, соответственно, избирается 41 депутат Национального собрания, по одному от каждого избирательного округа⁸.

Говоря о порядке избрания депутатов по мажоритарной системе, следует обратить внимание на часть 2 статьи 126 Избирательного кодекса РА от 2011 года, которая устанавливает, что избранным признается кандидат, который получил наибольшее количество голосов «за»⁹. Здесь мы сталкиваемся с необходимостью пояснения понятия «наибольший». Оно носит двусмысленный характер, поскольку в одном случае определяется как относительное большинство, боль-

шее количество голосов, чем у каждого из кандидатов, а в другом – абсолютное большинство, больше, чем у всех кандидатов вместе. При совмещении элементов избирательной системы абсолютного и относительного большинства, появляется возможность выявления положительных качеств обеих систем, смягчая тем самым негативные последствия их отдельного применения. Однако и в этом случае обнаруживается недостаток, который характерен для относительного большинства: пропадают голоса (зачастую составляющие большинство), которые отданы против избранного кандидата.

В Конституции РА от 2015 года указано, что Национальное Собрание будет формироваться по пропорциональной системе. То есть депутатские мандаты будут распределяться между списками кандидатов пропорционально голосам, поданным за списки кандидатов, причем в том случае, если они преодолели процентный барьер 1 этапа. Кроме того включена возможность преференциального голосования, в соответствии с которым избиратель может отдать голос за одного из кандидатов территориального избирательного списка, как указывается в части 3 статьи 67 Избирательного кодекса Конституционного закона РА от 2016 года¹⁰.

Казалось бы, пропорциональная избирательная система относительного большинства является демократичной, однако и ей присущ существенный недостаток, ставящий под сомнение дальнейшую деятельность представительного органа. В отличие от мажоритарной избирательной системы, где избранными считаются кандидаты, получившие большинство голосов избирателей в своём избирательном округе, при пропорциональной избирательной системе, на практике получается так, что голос избирателя бывает отдан за список в целом, даже если в списке есть кандидат, который не пользовался дове-

рием избирателей и за которого избиратели не желали голосовать.

Так как голоса отданы за список в целом, то при распределении мандатных мест в Парламенте последние распределяются поочередно между кандидатами, заявленными в списке партии. В данном случае теряется непосредственная связь между избирателем и его представителем, а если эта связь потеряна, то и ответственность депутата перед избирателем исключается. Уже избранный депутат, как член представительного органа, несет ответственность не перед избирателем, который голосовал за партию, а перед народом в целом, и разговор об ответственности в полном объеме здесь исключается. Тем не менее, невозможно не учитывать тот факт, что народ в целом не голосовал за соответствующую партию, и, следовательно, ответственность в этом случае носит исключительно формальный характер.

Примечательно также то, что контроль в отношении «представителей» народа как при пропорциональной, так и при мажоритарной избирательной системах, осуществляется от выборов к выборам, что в свою очередь не предоставляет избирателям возможность каким-либо образом воздействовать на «представителей» народа при осуществлении своих обязанностей.

Следует обратить внимание, во-первых, на особый статус самих депутатов и их деятельность, обусловленную целями своей партии, во-вторых, на отсутствие механизма народного контроля за деятельностью депутатов, и, в-третьих, на законодательно установленные гарантии обеспечения представительства в Парламенте.

Поскольку во всяком демократическом государстве Парламент занимает особое место и, соответственно, ему предоставляются достаточно широкие полномочия, то и для полномочных представителей

народа должны быть установлены как определенные гарантии осуществления их деятельности, так и ограничения.

Депутат работает на постоянной основе, выполняет оплачиваемую работу и не может занимать параллельно иную должность в государственных органах или органах местного самоуправления, заниматься предпринимательской деятельностью, оказывать иные платные услуги, за исключением научной, педагогической и творческой деятельности¹¹.

Суть данного ограничения заключается в обеспечении гарантий независимости и беспристрастности, благодаря которым депутат будет чувствовать себя более свободно и уверенно, и, соответственно, на его депутатскую деятельность ничто не сможет оказать давление.

Особое внимание следует уделить вопросу составной части депутатского (парламентского) иммунитета – indemnитету. Иммунитет имеет достаточно четкое определение и представляет собой процессуальную гарантию члена парламента, при которой депутат пользуется неприкосновенностью, которая в свою очередь выражается в недопустимости возбуждения уголовного преследования в отношении депутата без разрешения Парламента¹².

В отличие от иммунитета суть indemnитета заключается в исключении ответственности депутата за любые действия, совершенные им и исходящие из его деятельности. И хотя институт indemnитета депутата не рассматривается как частная привилегия, он имеет общественно-правовой характер и призван служить общественным интересам, обеспечивая установленную законом защиту депутата при осуществлении им своей деятельности, препятствуя необоснованному преследованию. Тем не менее, в условиях отсутствия возможности осуществления постоянного народного контроля в отношении депутатов невозможно обеспе-

чить достаточно высокий уровень ответственности за выполнение последними своих обязанностей на должном уровне, поскольку на практике реальная возможность контроля осуществляется исключительно во время выборов кандидатов представительного органа¹³.

В данном контексте следует обратиться также к вопросу партийной и фракционной дисциплины. В условиях отсутствия непосредственной связи между избирателем и депутатом, а также правового регулирования народного контроля в отношении его мандатариев в целом, создается угроза давления и, соответственно, воздействия на деятельность депутата. В соответствии с пунктом 2 части 1 статьи 7 Избирательного кодекса Конституционного закона РА, во фракцию включаются депутаты, получившие мандат по избирательному списку одной и той же партии или одного и того же партийного блока, а в соответствии с частью 1 статьи 9, фракция действует в соответствии с Регламентом и Уставом, утвержденными ее решением¹⁴. Во фракциях с жесткой партийной или фракционной дисциплиной отказ депутата выполнить определенные действия или иметь какое-либо иное принципиальное расхождение с большинством членов фракции могут привести, например, к отстранению депутата от определенных работ. Таким образом, депутат при реализации своих прав, установленных Регламентом, связан также Уставом своей партии, а если данная партия включена во фракцию еще и Уставом соответствующей фракции, но при существенном расхождении целей может возникнуть конфликт интересов, пагубно влияющий на политическую жизнь страны.

При этом исключается всякая возможность воздействия на представительный орган, поскольку в том случае, если, например, депутат или партия в целом не-

добросовестно выполняет свои обязанности или злоупотребляет своими полномочиями, не учитывая интересы народа, а руководство партии по тем или иным причинам не обращает на это внимания, то народ никоим образом не сможет препятствовать этому, т.к. очередные выборы уже состоялись.

Хотя явления подобного рода часто имеют латентный характер и проявляются в незначительной мере, тем не менее сама возможность существования риска воздействия на деятельность независимого мандатария при осуществлении полномочий или же, наоборот, невозможность оказания какого-либо воздействия на невыполнение последним своих обязанностей, создает необходимость поиска таких механизмов, которые обеспечат должное участие народа не только в процессе формирования представительного органа, но и создадут возможность реализации последующего народного контроля за профессиональной деятельностью своих представителей.

Немаловажным являются также законодательно установленные гарантии обеспечения представительства. Касательно установления и поддержания основ настоящей демократии, основанной на верховенстве права, обеспечения политического плюрализма, многопартийности и реального представительства в Парламенте, следует указать и на процентный барьер, который на данный момент в соответствии с Избирательным кодексом Конституционного закона РА от 2016 года составляет не менее 5% от общего количества голосов, и числа неточностей, отданных в пользу избирательных списков всех партий, участвовавших в голосовании, и не менее 7% для партийных блоков¹⁵.

При этом важно отметить, что уровень процентного барьера должен способствовать развитию и укреплению демократии, а также показывать, насколько обеспе-

чивается реальное представительство в Парламентах стран с устоявшимися демократическими традициями. При этом конституционные принципы справедливого представительства и стабильности власти обязательно должны сочетаться таким образом, чтобы они уравновесили и дополняли друг друга, не искажая саму суть права, закреплённого в статье 3 Протокола № 1 к Конвенции¹⁶.

Как показывает практика Европейского Суда, процентный барьер, установленный выше рекомендованного уровня, вынуждает политические партии прибегать к уловкам и хитростям, что отнюдь не способствует прозрачности избирательного процесса, и оказывает значительное воздействие на представительство в Парламенте.

Резолюция 1547 (2007 год) «О состоянии прав человека и демократии в Европе», принятая Парламентской ассамблеей Совета Европы 18 апреля 2007 года, предусматривает, что в странах с устоявшимися демократическими традициями при проведении парламентских выборов барьеры не должны устанавливаться выше 3 процентов голосов. При этом следует обеспечить возможность выражения максимально большого числа мнений. Лишение многочисленных групп людей их права быть представленными в Парламенте пагубно отражается на демократической системе. Следует найти равновесие между справедливым представлением мнений в обществе и эффективностью Парламента и Правительства. В Рекомендации 1791 (2007 год) «О состоянии прав человека и демократии в Европе», принятой 18 апреля 2007 года, Парламентская ассамблея применительно к заградительным барьерам рекомендовала «рассмотреть возможность снижения при проведении парламентских выборов барьеров, превышающих 3 процентов, и <...> рассмотреть баланс между справедливым представительством и эффективностью в

рой наделены Договаривающиеся Стороны¹⁹.

В данном случае необходимо устанавливать заградительный барьер достаточно близкий к рекомендованному, при этом оценивая соответствующее законодательство в области избирательного права с точки зрения политической эволюции, уровня конституционной культуры населения соответствующей страны, а также ряд других обстоятельств, поскольку в контексте одной системы они неприем-

лемы, в другой – могут быть оправданы.

Таким образом, обобщая изложенное выше, можно сделать вывод о том, что законодательное закрепление более демократичных механизмов осуществления народной власти посредством представительной демократии будет способствовать установлению более прочных взаимоотношений между народом и Парламентом, тем самым обеспечивая наличие устойчивой связи между народом и его представителями.

-
- ¹ Арутюнян Г.Г., Конституционная культура: уроки истории и вызовы времени. Переиздание с дополнениями. Ереван, “Нжар”, 2016, с. 176-179.
 - ² Арутюнян Г., От конституции к конституциональности. Ер., 2004. с. 8-10.
 - ³ Борисенков А.А., Политология: Теория политического влияния. М., 2011.
 - ⁴ Борисенков А.А., Политология: Теория политического влияния. М., 2011.
 - ⁵ Глазунова Н.И., Государственное управление как система. М., 2001, с. 133.
 - ⁶ Конституция Республики Армения (от 22.12.2015 г.).
 - ⁷ Варламов Н.В., Посттоталитаризм: проблемы теории // Политические проблемы государства, М., 1993, с. 22-28.
 - ⁸ Избирательный кодекс Республики Армения (от 26.05.2011 г.).
 - ⁹ Избирательный кодекс Республики Армения (от 26.05.2011 г.).
 - ¹⁰ Конституционный закон РА “Избирательный кодекс Республики Армения” (от 01.06.2016).
 - ¹¹ Авакян С.А., Депутат: статус деятельности, Москва, Издательство политической литературы, 1991, стр. 72.
 - ¹² “Государственное право буржуазных стран”, М., “Юридическая литература”, 1989, стр. 271.
 - ¹³ Толкование Конституции РА, Г. Арутюнян, А. Вагаршян, Ереван, “Право”, 2010, с. 694-697.
 - ¹⁴ Конституционный закон РА “Избирательный кодекс Республики Армения” (от 01.06.2016).
 - ¹⁵ Конституционный закон РА “Избирательный кодекс Республики Армения” (от 01.06.2016).
 - ¹⁶ Протокол № 1 к Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод от 04.11.1950 г.
 - ¹⁷ Резолюция 1547 (2007) «О состоянии прав человека и демократии в Европе», принятая Парламентской ассамблеей Совета Европы 18 апреля 2007 г.
 - ¹⁸ Юмак и Садак против Турции [Yumak and Sadak v. Turkey] (жалоба N 10226/03) (от 8 июля 2008 г.), <http://hudoc.echr.coe.int/>
 - ¹⁹ Жданок против Латвии [GC] - 58278/00 [Ždanoka v. Latvia] (от 16 март 2006г.)[GC], <http://hudoc.echr.coe.int/>.

RESUME - ԱՄՓՈՓՈՒՄ

SOME FEATURES OF PARLIAMENT’S FORMATION AS A REPRESENTATIVE BODY

H. Tsaturyan

*PhD Student of The Department of Theory of Law and Constitutional Law
Russian-Armenian University, Institute of Law and Politics*

This article describes issues related to some formation procedure of the parliament as a representative body. Analyzed peculiarities of Armenian legislation in part of the formation of the legislature in the light of recent developments made a comparison of provisions of international and foreign states legal acts.

According to the results of the study, were identified the main factors providing the possibility of the formation of democratic parliament as a representative body.

Keywords: *parliament, electoral system, percent barrier, popular control, stable parliamentary majority.*

ԽՈՐՀՐԳԱՐԱՆԻ ՈՐՊԵՍ ՆԵՐԿԱՅԱՅՈՒՑՉԱԿԱՆ ՄԱՐՄՆԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հ. Ծատուրյան

Իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, Հայ-ռուսական համալսարան, Իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտ

Տվյալ հոդվածում ուսումնասիրվել են խորհրդարանի՝ որպես ներկայացուցչական մարմնի կազմավորմանը վերաբերող հարցերը, վերջին փոփոխությունների համատեքստում վերլուծվել են օրենսդիր մարմնի կազմավորման վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության առանձնահատկությունները, իրականացվել է խնդրի վերաբերյալ առկա միջազգային իրավական աղբյուրների, օտարերկրյա իրավական կարգավորումների և ներպետական իրավունքի իրավահամեմատական վերլուծություն: Կատարված ուսումնասիրության արդյունքում վերհանվել են այն հիմնական պայմանները, որոնք ապահովում են ժողովրդավարական խորհրդարանի՝ որպես ներկայացուցչական մարմնի ձևավորման հնարավորությունը:

Բանալի բառեր - *խորհրդարան, ընտրական համակարգ, տոկոսային արգելք, ժողովրդական վերահսկողություն, կայուն խորհրդարանական մեծամասնություն:*

Ключевые слова: *Парламент, избирательная система, процентный барьер, народный контроль, стабильное парламентское большинство.*

Հ. Ծատուրյան - Իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, Հայ-Ռուսական համալսարան, Իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտ, էլ. փոստ՝ haykht@yahoo.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 03.09.2019, արվել է գրախոսության՝ 03.09.2019, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. քննաձև, դոցենտ Լիլյա Հակոբյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 24.10.2019

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Հայկ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտ, ասպիրանտ

ԱՆՁԻ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՏԻՄՆԱԽՆԳԻՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԵՎ ԳԱՏԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ ՏԵՄԱՆԿՅՈՒՆԻՑ

2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ին տեղի ունեցած սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում ակնհայտ դարձավ, որ փոփոխված սահմանադրական դրույթները, մեր կարծիքով, այլևս չեն կրելու դեկլարատիվ բնույթ և մասնավորապես ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 3-րդ կետում ամրագրված հետևյալ դրույթը. «Հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք» պետք է անվերապահորեն գործի լիարժեք ու անմիջականորեն անկախ հետագա օրենսդրական կարգավորումներից: Նշված սահմանադրական դրույթից կարելի է եզրակացնել, որ 1) Հանրային իշխանությունը հանձնա՝ օրենսդիր, գործադիր, դատական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների իշխանությունը, ամենից առաջ, սահմանափակվում են մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով, 2) այդ իրավունքներն ու ազատությունները գործում են անմիջականորեն, այսինքն՝ ՀՀ Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված իրավունքները և ազատությունները, անկախ դրանց իմպլեմենտացիայի գործող օրենսդրության մեջ, իրավունքի ուժով գործում են անմիջականորեն և հետևաբար օժտված են իրավունքի (օրենքի) գերակայության իրավագործությամբ:

Այստեղից կարելի է հետևություն անել, որ անձի անվտանգության ապահովման և պաշտպանության բոլոր իրա-

վական ու այդ թվում քրեաիրավական միջոցների բովանդակությունը պետք է բխի ՀՀ Սահմանադրության վերոնշված դրույթների տրամաբանությունից և ունենան առաջնային նշանակություն:

Ինչպես իրավագիտորեն նշվել է սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգում և իրավաբանական գրականության մեջ՝ մարդու իրավունքների երաշխավորված պաշտպանվածության համար առանցքային նշանակություն ունի իրավունքի գերակայության սկզբունքի անվերապահ իրագործումը, քանզի «Իրավունքի գերակայությունը, հանդիսանալով պետության էությունը, ենթադրում է, որ մարդու իրավունքները սահմանադրորեն ճանաչված, օրենսդրորեն երաշխավորված, համարժեք կառուցակարգային լուծումներով ապահովված ու պաշտպանված պետք է լինեն»¹:

Պետության և նրա իշխանության մարմինների գործունեության գործնական նշանակությունը պետք է լինեն մարդու և քաղաքացու իրավունքների պաշտպանությունը և ազատությունների ապահովումը, նրանց կյանքն առավել հարմարավետ դարձնելը, մարդու երջանկության համար առավել նպաստավոր պայմանների ստեղծումը, - նշված է «ՀՀ Կառավարության ծրագրին հավանություն տալու մասին» ՀՀ Ազգային ժողովի 7 հունիսի 2018 թվականի ԱԺՈ-006-Ն որոշման մեջ²:

Ցանկացած ժողովրդավարական և իրավական պետության սահմանադրության առաջնային խնդիրներից է մարդու

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԳԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

և քաղաքացու հիմնական իրավունքների սահմանադրական ամրագրումը և դրանց պաշտպանության երաշխավորումը, ինչպես նաև այդ իրավունքների սահմանափակման հնարավոր հիմքերի հստակ կարգավորումը: Երկրի հիմնական օրենքում իրենց ամրագրումն են գտնում պետության և հասարակության մեջ անհատի գոյության և կենսագործունեության համար առանցքային, հիմնարար իրավունքները, որոնք պատմականորեն զարգացել են մարդ-պետություն հարաբերություններում: Այն, թե ինչ բնույթ ունեն մարդու հիմնական իրավունքների սահմանադրական կարգավորումները և որքանով են դրանք համահունչ համընդհանուր ճանաչում ստացած միջազգային փաստաթղթերի ոգուն, թույլ է տալիս նաև դատություններ անել պետության առաջադիմական, իրավական և ժողովրդավարական լինելու հանգամանքի մասին:

2015 թ. սահմանադրական բարեփոխումների առանցքային ուղղություններից մեկը մարդու և քաղաքացու իրավական կարգավիճակի ամրապնդումն է ինչպես բովանդակային, այնպես էլ ընթացակարգային առումներով: Նպատակ ունենալով վերացնել 2005 թ. սահմանադրական փոփոխությունների բացերը և հետևելով միջազգային առաջադիմական փորձին ու սահմանադրական իրավունքի զարգացումների արդի միտումներին՝ 2015 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունը.

- հստակեցվեց հիմնական իրավունքների և ազատությունների իրավաբանական բնույթը՝ որպես մարդու անբաժան սուբյեկտիվ իրավունքներ,
- սահմանվեց անձի անվտանգության ապահովման և իրավական (այդ թվում նաև քրեաիրավական) պաշտպանության երաշխիքները: Այս առումով, անձի անվտանգության իրավական և քրեաիրավական երաշխիքներն առավել

հստակորեն ձևակերպված են ՀՀ Սահմանադրության 23-27, 34, 39, 52, 55, 61-73 հոդվածների դրույթներում:

Ինչպես 2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունը, այնպես էլ 2015 թ. փոփոխություններով Սահմանադրության 2-րդ գլուխը տրամաբանորեն սկսվում են մարդու արժանապատվության իրավունքի ամրագրմամբ, քանի որ այն մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմքում ընկած, հիմնարար նշանակություն ունեցող անբակտելի իրավունք է: Մարդու իրավունքների և ազատությունների այլ հնարավոր սահմանափակումները չպետք է խաթարեն մարդու արժանապատվությունը: Մարդու որևէ իրավունք չի կարող օգտագործվել այնպես, որ ունահարի այլոց արժանապատվությունը:

Մարդու «արժանապատվությունը» Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը ճանաչում է նաև սահմանադրական կարգի հիմունք³: Միաժամանակ այն ճանաչվում է որպես մարդու սուբյեկտիվ իրավունք՝ 23-րդ հոդվածի ուժով:

Արժանապատվության իրավունքն ամրագրող հոդվածին հետևում է մարդու իրավունքների համակարգում իր կարևորությամբ նույնքան սկզբունքային՝ կյանքի իրավունքի գրեթե անփոփոխ կարգավորումը: 2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 15-րդ հոդվածի համեմատ՝ փոփոխված Սահմանադրության միակ նորույթը 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասն է, որը սահմանում է, որ ոչ-որ չի կարող կամայականորեն գրկվել կյանքից: Պետք է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, որ այստեղ խոսքը կյանքից կամայականորեն գրկելու արգելքի մասին է: Դա պայմանավորված է նրանով, որ ըստ միջազգային տարբեր դաշնագրերի և դատական պրակտիկայում կյանքի իրավունքը բացարձակ չէ և որոշակի դեպքերում կարող է ենթակա լինել սահմանափակումների⁴: Օրինակ, ՄԻԵԿ 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասը որպես մարդուն

կյանքից գրկելու օրինական հիմքեր է սահմանում ցանկացած անձի անօրինական բռնությունից պաշտպանելը, օրինական ձեռքարկում իրականացնելը, օրինական հիմքերով կալանավորված անձի փախուստը կանխելը, ինչպես նաև խռովությունը կամ ապստամբությունը օրենքին համապատասխան ճնշելը: Սակայն այս իրավիճակներում կյանքի իրավունքի սահմանափակումը պետք է համապատասխանի Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով նախատեսված համաչափության սկզբունքին:

2015 թ. փոփոխված Սահմանադրությամբ ամրագրված կյանքի իրավունքի բովանդակությունն ամբողջականացվում է դրան հաջորդող 25-րդ հոդվածով՝ մարդու ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքի ամրագրմամբ: 2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությամբ այս իրավունքը նախատեսված չէր: Ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքն ավանդաբար մեկնաբանվել է խոշտանգումների և անմարդկային վերաբերմունքի կամ պատժի համատեքստում, սակայն վերջին տարիներին այն զարգանում է որպես ինքնուրույն իրավունք, որի բովանդակությունը շատ ավելի լայն է: Այս իրավունքն իր ամրագրումն է ստացել բժշկության և կենսաբանության ոլորտի արդի միջազգային փաստաթղթերում⁵, ինչպես նաև Եվրոպական միության հիմնական իրավունքների խարտիայի 3-րդ հոդվածում: Մարդու ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը յուրաքանչյուր մարդու երաշխավորում է, որ նրա ֆիզիկական, մարմնական ամբողջականությունը չի խախտվի, նա չի ենթարկվի ֆիզիկական և հոգեկան կտտանքների: Բացի դրանից՝ այն նաև ներառում է մարդու մարմնի և հոգեկան աշխարհի նկատմամբ առավել նվազ լրջության միջամտությունները, օրինակ՝ հոգեմետ դեղերով պարտադիր բուժումները, հարկադիր հոգեբուժական միջամտությունները, մարմնական ստուգումները, մտքի վնասումը և այլ հարկա-

դիր բժշկական միջամտությունները, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դրանք անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակության մեջ հանրային ավելի բարձր շահերի պաշտպանությանը: Այս իրավունքի գործնական նշանակությունն առավելապես դրսևորվում է բժշկության, կենսաբանության և տեխնոլոգիայի ոլորտի արդի զարգացումների համատեքստում՝ անհամաչափ միջամտությունից և վտանգներից անձին պաշտպանություն տրամադրելու առումով:

2015 թ. փոփոխված Սահմանադրության 25-րդ հոդվածի 3-րդ մասը թվարկում է բժշկության և կենսաբանության ոլորտում այն գործողությունները, որոնք հենց Սահմանադրության մակարդակով արգելվում են, քանի որ պարունակում են մարդու ֆիզիկական անձեռնմխելիությանը միջամտելու մեծ վտանգներ: Այսպես, արգելված են եվգենիկական փորձերը, մարդու օրգաններն ու հյուսվածքները շահույթի աղբյուր դարձնելը, մարդու վերարտադրողական կլոնավորումը: Եվգենիկական փորձերի արգելքն ուղղված է պետությունների կողմից համապատասխան սելեկցիոն ծրագրերի ներդրման ու իրականացման կանխարգելմանը՝ հարկադիր ստերիլացման, հարկադիր հղիության, էթնիկական ամուսնությունների, էթնիկ գտման և այլ եղանակներով:

Մարդու օրգաններն ու հյուսվածքները շահույթի աղբյուր դարձնելու արգելքը իր հերթին ուղղված է կանխարգելելու մարդու օրգանների և հյուսվածքների թրաֆիկինգը և առևտրային նպատակներով դրանց օգտագործումը: Դա չի արգելում, սակայն, օրգանների փոխպատվաստման շրջանակներում որոշակի հատուցումների տրամադրումը պայմանավորված է բժշկական ծառայությունների դիմաց վճարներով կամ դոնորին պատճառված վնասի համար տրվող հատուցմամբ⁶:

25-րդ հոդվածի 4-րդ մասում իր ամրագրումն է ստացել 2005 թ. փոփոխություններով Սահմանադրության՝ խոշ-

տանգումների արգելքին նվիրված 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասի այն կարգավորումը, համաձայն որի՝ ոչ ոքի չի կարելի առանց իր համաձայնության ենթարկել գիտական, բժշկական և այլ փորձերի: Ընդ որում՝ ի տարբերություն 2005 թ. փոփոխություններով Սահմանադրության 17-րդ հոդվածի, 2015 թ. փոփոխություններով Սահմանադրության 25-րդ հոդվածում նախատեսված է, որ համաձայնությունը պետք է արտահայտված լինի ազատ և հստակ, իսկ որպես անձի տեղեկացված ու գիտակցված որոշումն ապահովելու երաշխիք նախատեսված է, որ մարդը պետք է նախօրոք տեղեկացվի նման փորձերի հնարավոր հետևանքների մասին:

«Խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքը» (հոդվ. 26) հոդվածը վերարտադրում է 2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 17-րդ հոդվածի դրույթները, այն կարևոր տարբերությամբ, որ 26-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրվել է նաև մարմնական պատիժների արգելքը: Մարմնական պատիժների արգելքը, կախված դրանց սաստկությունից, ըստ ՄԻԵԴ-ի դատական պրակտիկայի, անհրաժեշտաբար չի դասվում «նվաստացնող վերաբերմունքին կամ պատժին», և այդ պատճառով 26-րդ հոդվածի 2-րդ մասը կարևոր նշանակություն ունի հատկապես երեխաների նկատմամբ մարմնական պատիժները արգելելու տեսանկյունից⁷:

2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասը՝ առանց մարդու համաձայնության նրան գիտական, բժշկական և այլ փորձերի ենթարկելու արգելքը, տեղ է գտել փոփոխված Սահմանադրության 25-րդ հոդվածում:

Անձնական ազատությունը (հոդվ. 27) հոդվածը զարգացնում է 2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի կարգավորումները: 27-րդ հոդվածի 1-ին մասի կարգավորումները

համապատասխանեցվել են ՄԻԵԿ 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի կարգավորումներին, որով ՄԻԵԴ-ը բավական հարուստ պրակտիկա ունի: Համահունչ կարգավորումները նպաստում են համապատասխան նորմերի մեկնաբանությանն ու գործնական կիրառությանը՝ ՄԻԵԴ-պրակտիկայի լույսի ներքո: Այս հոդվածի առանձին կարգավորումներ ավելի հեռուն են գնում, քան ՄԻԵԿ համապատասխան հոդվածի դրույթները՝ իմպլեմենտացնելով նաև ՄԻԵԿ դատական պրակտիկան:

Հոդվածի ողջ տեքստում օգտագործվում է «ազատությունից զրկել», «ազատությունից զրկելու պահ» եզրույթները, նախկինում կիրառվող «ձերբակալում», «ձերբակալման պահ» եզրույթների փոխարեն: Սա ունի կարևոր գործնական նշանակություն, քանի որ տառացի մեկնաբանելիս կարող է ստեղծվել տպավորություն, թե հոդվածով նախատեսված որոշակի երաշխիքները տարածվում են միայն ձերբակալված անձի վրա: Մինչդեռ ՄԻԵԴ-ի դատական պրակտիկան այս հարցում հստակ է, և Սահմանադրության 27-րդ հոդվածով նախատեսված բոլոր երաշխիքները տարածվում են անձնական ազատությունից փաստացի զրկված բոլոր անձանց վրա՝ ազատությունից փաստացի զրկման պահից սկսած:

27-րդ հոդվածի 3-րդ մասում, որը նախատեսում է ազատությունից զրկված անձի կարևորագույն իրավունքներից մեկը՝ իր ընտրած անձին անհապաղ տեղեկացնելու իրավունքը, նախատեսվել է այս իրավունքի հետաձգման հնարավորություն, օրենքով նախատեսված դեպքերում, կարգով և ժամկետներով, եթե դա անհրաժեշտ է հանցագործության կանխման կամ բացահայտման նպատակով: Նման նորմի գոյությունը տրամաբանական է, քանի որ անհապաղ տեղեկացման իրավունքի իրացման միջոցով կասկածյալը կարող է, օրինակ, իր հանցակիցներին տեղեկատվություն հաղորդել և հրահանգներ տալ, թաքցնել կարևոր

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

ապացույցներ և այլ կերպ խոչընդոտել հանցագործության կանխումը կամ բացահայտումը:

2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 3-րդ մասը դատական կարգով կալանավորման համար սահմանում էր 72 ժամվա առավելագույն ժամկետ, մինչդեռ փոփոխված Սահմանադրությունը, պահպանելով այս առավելագույն ժամկետի պահանջը, ավելի ճկուն է գտնվել և նախատեսել է «ողջամիտ ժամկետում» դատարան ներկայացվելու պահանջ, ինչը վարույթ իրականացնող մարմնին պարտավորեցնում է առաջնորդվել անձի համար հնարավոր առավել բարենպաստ ժամկետներով:

Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի

5-րդ մասը, ինչպես 2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, նախատեսում է մեկ այլ կարևոր երաշխիք, այն է՝ ազատությունից զրկելու իրավաչափության դատական կարգով ստուգման իրավունքը: Ի լրումն նախկին կարգավորումների՝ սահմանված է, որ դատարանը պետք է որոշում կայացնի «սեղմ ժամկետում», ինչը անազատության մեջ գտնվելու ժամկետների սահմանափակման լրացուցիչ երաշխիք է: Այդպիսով՝ ՀՀ փոփոխված Սահմանադրությունը պարունակում է բավարար երաշխիքների համակարգ և կառուցակարգ (մեխանիզմ)՝ պաշտպանելու անձի անվտանգությունը:

¹ Տե՛ս Դանիելյան Գ. Բ., Այվազյան Վ. Ն., Մանասյան Ա. Ա., Սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի դրույթները և դրանց իրացման հիմնական ուղղությունները Հայաստանի Հանրապետությունում (գիտազործնական հետազոտություն), Երևան, 2015, էջ 115:

² Տե՛ս ՀՀ ՊՏ № 47 (1405)15 հունիսի 2018, էջ 14:

³ Տե՛ս Commentary of the Charter of Fundamental Rights of the European Union, EU Network of Independent Experts on Fundamental Rights, June 2006, էջ 28-29:

⁴ Այս մասին նշել է նաև Վեներտիկի հանձնաժողովն իր կարծիքում, տե՛ս CDL-AD(2015)037, կետ 17:

⁵ Տե՛ս Convention for Protection of Human Rights and Dignity with regards to Application of Biology ad Medicine 1997 and Additional Protocol on Prohibition of Cloning of Human Beings, ETS No. 164; Universal Declaration on the Human Rights, adopted by the General Conference of UNESCO on 11 November 1997:

⁶ Տե՛ս Protocol 2 to the Convention on Human Rights and Biomedicine concerning Transplantation of Organs and Tissues of Human Origin (ETS No. 186), 21-րդ և 22-րդ հոդվածներ:

⁷ Տե՛ս մասնավորապես Campbell and Cosans v UK (1982), Y v UK (1992), Costello-Roberts v UK (1993) գործերը:

RESUME - ԱՄՓՈՓՈՒՄ

THE PROBLEMS OF IMPROVING PERSON'S LEGAL SECURITY IN THE CONTEXT OF CONSTITUTIONAL AND JUDICIAL REFORMS

H. Mkrtychyan

PhD student at the Institute of Philosophy, Sociology and Law of NAS RA

The article thoroughly discusses the problems of improving person's legal security in the context of constitutional and judicial reforms. The article thoroughly analysis the constitutional norms it's role and the place in the context of protection of human rights and freedoms. The author compares the existing and former constitutional norms. The analysis of the work allows to comprehensively understand constitutional norms.

Keywords: *person's security, constitution, personal freedom, prohibition of torturing, prohibition of inhuman or degrading treatment.*

ВОПРОС ПОВЫШЕНИЯ ПРАВОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЧНОСТИ С КОНСТИТУЦИОННОЙ И СУДЕБНОЙ ТОЧЕК ЗРЕНИЯ

A. Мкртчян

Аспирант Института философии, социологии и права НАН РА

В научной статье тщательно исследован вопрос повышения правовой безопасности личности с конституционной и судебной точек зрения. В статье детально проанализированы конституционные нормы в контексте основных прав и защиты личности, их место и роль в вопросе обеспечения безопасности личности. В статье автор проводит сравнение между старыми и новыми нормами Конституции. Проведенный комплексный анализ позволяет сформировать представление о конституционных нормах.

Ключевые слова: *защита человека, Конституция, право жизни, личная свобода, запрет пыток, запрет бесчеловечного или унижающего достоинство обращения.*

Բանալի բառեր - *անձի անվրանգություն, Սահմանադրություն, կյանքի իրավունք, անձնական ազատություն, խոչընդոտման արգելք, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի արգելք:*

Հ. Մկրտչյան - ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտ, ասպիրանտ, էլ. փոստ՝ haykamkrtychyan@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 03.07.2019, տրվել է գրախոսության՝ 03.07.2019, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Սաֆարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 24.10.2019

Մասուն ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ

*Հայ-Ռուսական (Մլավոնական) համալսարանի
ասպիրանտ*

**ՀՀ ՉԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐԻ ԲԱՐՉՐԱԳՈՒՅՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

Ավանդաբար սահմանադրական կարգավորման առարկայի մեջ ներառված հասարակական հարաբերություններից են զինված ուժերի բարձրագույն կառավարման համակարգի սկզբունքային, հիմնական հարցերը, դրա հետ կապված զինված ուժերի գլխավոր հրամանատարի ինստիտուտը: 2015 թ. խմբագրությամբ, ՀՀ Սահմանադրությամբ՝ կապված կառավարման ձևի փոփոխության հետ, այս հարաբերությունների կարգավորման և՛ հայեցակարգը, և՛ ինստիտուտի կոնկրետ բովանդակությունն արմատապես ենթարկվեց վերակառուցման: Այս ինստիտուտի սահմանադրական իրավական հայեցակարգը, իրավական լուծումների արդյունավետությունը հասկանալու համար փորձենք առաջին՝ պարզել պաշտպանական հարաբերությունների կառավարման մակարդակները և դրանց իրավական ձևերը, երկրորդ՝ վեր հանել այլ երկրներում այդ հարաբերությունների սահմանադրական կարգավորման պրակտիկան, վերը նշված ինստիտուտին բնորոշ սկզբունքները: Հիմնական խնդիրն այն է, որ պաշտպանական հարաբերությունների կառավարումը, ի տարբերություն պետական կառավարման այլ ոլորտների, բազմամակարդակ է, և միաժամանակ, կառավարման ամեն մի մակարդակին բնորոշ են իրեն հատուկ օբյեկտից բխող յուրահատուկ սկզբունքներ: Պաշտպանության կառավարման համակարգը ենթադրում է պետական բարձրագույն կառավարում (հիմնականում օրենսդիր, գործադիր մարմիններ), տարածքային կառավարում, պետության ռազմական

կազմակերպության կառավարում, գործառնության յուրահատուկ համակարգ: Մեզ հետաքրքրող ինստիտուտը՝ զինված ուժերի բարձրագույն կառավարման համակարգը և գլխավոր հրամանատարի ինստիտուտը հենց սահմանադրական կարգավորման մակարդակի հարաբերություններ են, որովհետև վերաբերում են օրենսդիրին և բարձրագույն գործադիր մարմիններին (կամ մարմին): Մակայն այս ոլորտին բնորոշ է առանձնահատկություն. պաշտպանական հարաբերությունների կառավարման հիմքում վարից վեր ընկած են հիմքային օղակի՝ զինված կազմակերպության (բանակի, զինված ուժերի) կառավարման սկզբունքները, հետևաբար սահմանադրական կարգավորումը պետք է հաշվի նստի կառավարման այդ օբյեկտիվ առանձնահատկության հետ, այսինքն՝ կառավարման վերին մակարդակի սկզբունքները պետք է համապատասխանեն կառավարման գլխավոր օբյեկտի կամ համակարգի միջուկը կազմող բաղադրատարրի գործառնության սկզբունքներին: Այս առանձնահատկությունը նկատի ունենալով՝ պետք է ելնել նաև այն հանգամանքից, որ ընդհանրապես պետության և նրա պաշտպանության համակարգի գործառնության կարող է ընթանալ երկու իրարից էականորեն տարբերվող պայմաններում՝ խաղաղ և պատերազմական: Ավանդաբար այս խնդիրը պետականագիտության ընդհանուր ոլորտներում առանձնահատուկ ուշադրության չի արժանանում: Որպես կանոն, բոլոր հետազոտությունները, ինչպես նաև իրավագիտական կրթության ոլորտում դասավանդվող դասըն-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

**ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն**

բացները կառուցված են խաղաղ ժամանակի սահմանադրաօրենսդրական նյութի վրա¹: Այս առումով հանրային կառավարման կամ կառավարման գիտությունը, երևի թե պետք է առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնել այդ հարցերին, սակայն այստեղ ևս ինչ-որ թեմատիկ առանձնահատկություն չենք նկատում²: Կառավարման տեսաբանները ևս, կատարելով կառավարման տեսակների դասակարգում, ուշադրություն չեն դարձնում այս խնդրին³:

Այսպիսով, կարծում ենք, որ ընդհանրապես կառավարման և հատկապես պետական կառավարման տեսակներն առանձնացնելիս անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ դրանց տեսակներից են նաև կառավարումը սովորական (ներառյալ խաղաղ) պայմաններում, երբ սահմանադրական իրավական նորմերը գործում են առանց վերապահումների ու բացառությունների և, կառավարումն արտակարգ պայմաններում, երբ գործողության մեջ են մտնում կառավարման ընդհանուր կարգերից ու սկզբունքներից Սահմանադրությամբ և օրենքներով սահմանված վերապահումները և բացառությունները, ինստիտուտների գործողության կասեցումը կամ սահմանափակումը: Արտակարգ կառավարումը, հիմք ընդունելով արդի շրջանի սահմանադրական կարգավորումները, բաժանվում է երկու տեսակի՝ կառավարումը պատերազմական իրավիճակում և կառավարումը ներքին հատուկ դրության պայմաններում: Գրականության մեջ կառավարման այս տեսակը երբեմն անվանում են արտակարգ կառավարում կամ արտակարգ դրություն, արտակարգ դրության ռեժիմ, ինչը տրամաբանորեն ճիշտ չէ, որովհետև պատերազմական դրությունը ևս արտակարգ է, այսինքն՝ ընդհանուր կարգից ու սկզբունքներից շեղվող:

Այսպիսով, ընդհանուր պետական կառավարումն իրականացվում է մի քանի իրավական ռեժիմներով (տեսակներով)՝ ա) սովորական, ընթացիկ կառավարում

(ներառում է նաև պաշտպանական հարաբերությունների կառավարումը խաղաղ ժամանակ, բ) արտակարգ կառավարում, այսինքն՝ ընդհանուր կառավարման կարգերի սկզբունքներից շեղվող, կարգից դուրս իրականացվող կառավարում, այն էլ իր հերթին լինում է կառավարումը պատերազմական իրավիճակում և կառավարումը հատուկ դրության իրավիճակում: Այս դասակարգումից հետևում է, որ պաշտպանական հարաբերությունների կառավարման կարգի երկու տեսակ գոյություն ունի՝ խաղաղ, սովորական և պատերազմական ժամանակաշրջանների:

Նենց այս հանգամանքի հիմքով է ռազմական ստրատեգիան ռազմական կառավարման ոլորտի սկզբունքները բաժանում խաղաղ և պատերազմական ժամանակների կառավարման սկզբունքների: Պաշտպանական գործառույթի սահմանադրական կարգավորման հայեցակարգը և նորմատիվ մոդելը պետք է հաշվի նստեն այս իրողության հետ և կարգավորիչ մոդելում նախատեսեն երկտարբերակ ռազմական կառավարում, առաջին՝ խաղաղ ժամանակների համար և երկրորդ՝ պատերազմական իրավիճակի համար: Այս տարբերակման անհրաժեշտության հիմքում ընկած են ռազմական կառավարման առանձնահատկությունները և սկզբունքները: Այսպես ռազմական ստրատեգիայի տեսությունը պատերազմական (կամ մարտական) գործողությունների ընթացքում կիրառվող սկզբունքներ է համարում հանկարծակիությունը, վճռականությունը, անընդհատությունը, գործողությունների համաձայնեցվածությունը, զինված ուժերի անշեղ ու անընդհատ ղեկավարումը, բազմակողմանի նախապատրաստությունը, ստրատեգիական նախաձեռնությունը, զորքերի, ուժերի ու հարվածների մասնավոր⁴: Կարող է արդյո՞ք պետության սահմանադրական կառուցակարգը՝ կառուցված ժողովրդավարական սկզբունքների, հատկապես հակակշիռների ու զայիչնեքի համակարգով իշխանությունների բա-

ժամանակ, քաղաքական այլակարծության վրա, անխոչընդոտ ու անարգելք, արագ ու արդյունավետ իրացնել ռազմական ստրատեգիայի վերը նշված սկզբունքները: Պատասխանն ակնհայտորեն բացասական է՝ ոչ: Հենց այս պատճառով էլ սահմանադրական կարգավորումը, որպես կանոն, նախատեսում է ռազմական բարձրագույն կառավարման սովորական հիմունքները (խաղաղ ժամանակի կարգը), միաժամանակ՝ անբարելո՜վ պատերազմական ժամանակի ռազմական կառավարման հիմունքները, որպես շեղում սովորական կարգից ու հիմունքներից:

Այստեղ մենք կփորձենք նախ հասկանալ ռազմաստրատեգիական պետական կառավարման սահմանադրական կարգերը սովորական կամ խաղաղ պայմաններում: Խաղաղ ժամանակ ևս ռազմական կառավարումը պետք է հարմարեցված լինի ռազմական ստրատեգիայի ու տակտիկայի սկզբունքներին: Որպես կանոն այդ կառավարումը մոդելավորվում է իշխանությունների բաժանման սկզբունքի շրջանակներում՝ պաշտպանական լիազորությունները բաշխելով օրենսդիր ու գործադիր մարմինների միջև: Ռազմական կառավարման տեսության պահանջների ու սկզբունքների դրսևորման ինստիտուցիոնալ ձևը զինված ուժերի գլխավոր հրամանատարի պաշտոնն է, որը, լինելով միանձնյա և բարձրագույն պաշտոնյա, իր կարգավիճակով մարմնավորում է ստրատեգիայի ու տակտիկայի սկզբունքների հիմնական մասի կենսագործման կառուցակարգը: Այս մոտեցումը դրված է Սահմանադրությամբ սահմանված ընդհանուր և պաշտպանական համակարգի կառավարման հիմքում:

Մինչ այդ համակարգի վերլուծությանն անցնելը՝ կանգ առնենք ՀՀ Սահմանադրության օգտագործած որոշ եզրույթների (ձևակերպումների) և դրանց առնչվող հասկացությունների պարզաբանման վրա: Սահմանադրությունը մի շարք հոդվածներում օգտագործում է

«պետական քաղաքականություն» հասկացությունը: Այսինքն՝ խոսքը գնում է պետական ընդհանուր քաղաքականության կամ դրա առանձին ոլորտների մասին: «Պետական քաղաքականությունը պետության կողմից մշակվող ու կենսագործվող կուրսն է, գործունեության հիմնական ուղղությունները և բուն գործունեությունը երկրի ներսում և արտաքին ոլորտներում»⁵: Քաղաքականությունն ունի ինչպես ընդհանուր խնդիրներ և նպատակներ, այնպես էլ պետության գործունեության համապատասխան առանձին ուղղությունների և տեղամասերի:

Պետական քաղաքականությունը չի կարող լինել կամայական: Այս հարցում տեղին է Վ. Խալիպովի այն դիտողությունը, որ պետական քաղաքականության համակարգը և կոնկրետ բովանդակությունը գլխավորապես սահմանվում է Սահմանադրությամբ՝ բարձրագույն պետական մարմինների կողմից: Այդ քաղաքականությունը մշակվում է ելնելով պետության բնույթից և բնութագրից, երկրի գոյության ներքին ու արտաքին օբյեկտիվ պայմաններից, տվյալ հասարակության մեջ սոցիալ-քաղաքական ուժերի դիրքորոշումներից ու հարաբերակցությունից⁶: Պետական քաղաքականության մասեր են պաշտպանականը և ռազմականը: Ըստ Վ. Խալիպովի՝ պաշտպանական քաղաքականությունը պետության գործունեությունն է՝ ուղղված երկրի արտաքին հարձակումներից հուսալի պաշտպանությանը: Այն ներառում է ժողովրդին և զինված ուժերին ագրեսիային հակահարված տալուն պատրաստելը, ինչպես նաև տնտեսությունը, առողջապահությունը, տեղեկույթը, կրթությունը և դաստիարակությունն այդ փորձությանը նախապատրաստելը: Իսկ ռազմական քաղաքականությունն անմիջականորեն ուղղված է զինված կազմակերպության ստեղծմանը և զարգացմանը, դրա պատրաստմանը, մարտունակության ապահովմանը: Որպես կանոն ռազմական քաղաքականությունը կոնկրետացվում է ռազմա-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

կան դոկտրինում⁷: Ռազմական քաղաքականության իրականացումը երբեմն անվանում են ռազմական շինարարություն, բանակաշինություն⁸: Այսպիսով՝ պաշտպանական քաղաքականությունն ավելի լայն հասկացություն է, քան ռազմականը: Ռազմականը դրա այն մասն է, որը վերաբերում է զինված ուժերին, պետության զինված կազմակերպությանը:

ՀՀ 2015 թ. խմբագրությամբ՝ Սահմանադրությունը պետական ապարատը, կառուցելով խորհրդարանական կառավարման ձևով, սահմանել է զինված ուժերի բարձրագույն կառավարման սովորական կամ խաղաղ պայմանների հետևյալ կարգը:

ՀՀ-ում պաշտպանության քաղաքականությունն իրականացնում է կառավարությունը: Օրենքով ամրագրված բնորոշման համաձայն՝ «պաշտպանական քաղաքականությունը ՀՀ պաշտպանության ապահովման գերակայությունների սահմանումն ու իրականացումն է, այդ թվում՝ պաշտպանության ռազմավարական պլանավորման և պաշտպանության ռազմավարական վերանայման, ռազմավարական առաջնորդող փաստաթղթերի ընդունման միջոցով»⁹: Պաշտպանական քաղաքականության հիմնական ուղղությունները սահմանում է Անվտանգության խորհուրդը (ՀՀ Սահմանադրություն, 155 հոդված): Հետևաբար, պաշտպանական ոլորտում կառավարությունը տվյալ քաղաքականության կենսագործողն է:

Սահմանադրությունը կառավարությանն օժտել է ոլորտի քաղաքականության մաս կազմող մի շարք էական լիազորություններով, մասնավորապես՝ ա) - հայտարարում է ռազմական դրություն, ընդհանուր կամ մասնակի գորահավաք, բ) ընդունում է որոշում զինված ուժերի կիրառման մասին, գ) Ազգային ժողովին առաջարկություն է ներկայացնում պատերազմ հայտարարելու մասին, իսկ Ազգային ժողովի նիստ գումարելու անհնարինության դեպքում լուծում է պատերազմ հայտարարելու հարցը, դ) իրականաց-

նում է պաշտպանության ոլորտում այլ լիազորություններ՝ սահմանված Սահմանադրությամբ, «Պաշտպանության մասին» և այլ օրենքներով:

Սահմանադրական կարգավորման մասն տեսականը բերում է եզրակացության, որ պաշտպանական հարաբերությունների կառավարման հարցում ՀՀ-ն որդեգրել է, այսպես ասած, կառավարակենտրոն մոտեցումը, որովհետև բոլոր հիմնական լիազորությունները կենտրոնացված են կառավարությունում: Այս պատճառով ՀՀ վարչապետը սովորական կամ խաղաղ ժամանակ պաշտպանության ոլորտում էական լիազորություններ ունեցող պաշտոնյա է, որովհետև նա պաշտպանական քաղաքականության մեջ համակարգող, առաջարկող, ներկայացնող էական լիազորություններ ունի, մասնավորապես, նա է գլխավորում Անվտանգության խորհուրդը, իսկ ՀՀ-ին սպառնացող անմիջական վտանգի և (կամ) զինված հարձակման դեպքում ունի մի շարք էական, այսպես ասած, պաշտպանական համակարգը գործի դնող լիազորություններ¹⁰:

ՀՀ-ում պաշտպանության ոլորտի ռազմաստրատեգիական կառավարման հարցը կարևոր մարմինն Անվտանգության խորհուրդն է (ՀՀ 2015 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 155 հոդվածի 2-րդ մաս), որը գլխավորում է վարչապետը¹¹: Անվտանգության խորհուրդը պաշտպանական քաղաքականության հիմնական ուղղությունների վերաբերյալ ընդունում է որոշումներ, իսկ իր իրավասության մեջ մտնող այլ հարցերով խորհրդատվական որոշումներ: Անվտանգության խորհրդի անդամներ են՝ վարչապետը, առաջին փոխվարչապետը, փոխվարչապետները, Անվտանգության խորհրդի քարտուղարը, պաշտպանության նախարարը, արտաքին գործերի նախարարը, ազգային անվտանգության ծառայության տնօրենը, ոստիկանության պետը, զինված ուժերի գլխավոր շտաբի պետը:

Ռազմաստրատեգիական մարմիննե-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

րից հետո կառավարման հաջորդ կարևոր մարմինը **գլխավոր շտաբը և նրա պետն են:** «Գլխավոր շտաբ» հասկացությունը գիտական բառարաններում ներկայացվում է որպես պետության զինված ուժերի կառավարման գլխավոր (բարձրագույն) մարմին¹²: Գլխավոր շտաբը, որպես կանոն, համարվում է զինված ուժերի օպերատիվ կառավարման հիմնական մարմինը, որի կառուցվածքը և գործառույթները սահմանվում են օրենքով¹³: Սահմանադրության 155 հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ գլխավոր շտաբի պետը զինված ուժերի ամենաբարձր պաշտոնատար անձն է, որին վարչապետի առաջարկությամբ նշանակում է հանրապետության նախագահը՝ օրենքով սահմանված ժամկետով:

Ազգային ժողովը ռազմաստրատեգիական կառավարման մակարդակում ունի առաջին հերթին պաշտպանական ոլորտի օրենսդրական կարգավորման, ինչպես նաև ոլորտի նկատմամբ խորհրդարանական վերահսկողության լիազորություն: Այս լիազորությունն իրականացվում է «Ազգային Ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքին համապատասխան: Սակայն պաշտպանական ոլորտում խորհրդարանն օժտված է նաև հատուկ լիազորություններով, այն է՝ ա) ՀՀ կառավարության առաջարկությամբ ընդունել պատերազմ հայտարարելու (կամ) խաղաղություն հաստատելու մասին որոշում (հոդ. 118, մաս 1-ին), բ) օրենքով սահմանված կարգով վավերացնել, կասեցնել կամ չեղյալ հայտարարել ռազմական բնույթի միջազգային պայմանագրերը (Սահմանադրության 116 հոդ. մաս 1-ին, 2-րդ կետ):

Պաշտպանական հարաբերությունների սահմանադրական կարգավորման առկա կառուցակարգում Հանրապետության նախագահի լիազորություններն ամրագրված են Սահմանադրության 133 հոդվածում: Այս լիազորությունների կենսագործման կառուցակարգերը և դրանց բնույթն այնպիսին են, որ նախագահին

պաշտպանության ոլորտում դարձրել են դերակատարություն չունեցող մարմին, հատկապես, որ նա, նույնիսկ, Անվտանգության խորհրդի անդամ չէ:

Պաշտպանական ոլորտի ռազմաստրատեգիական կառավարման խաղաղ ժամանակվա այս նկարագիրը ընդհանուր գծերով վեր հանելուց հետո, փորձենք այն համադրել ռազմաստրատեգիական կառավարման հիմնարար սկզբունքների և նույնաբնույթ հարաբերությունները կարգավորող մի շարք երկրների (հատկապես խորհրդարանական հանրապետության կառավարման ձև ունեցող) սահմանադրական կառուցակարգերի հետ:

ՀՀ-ն սովորական կամ խաղաղ ժամանակի ռազմաստրատեգիական կառավարման համակարգի ակնհայտ առանձնահատկությունը դրա կառավարակենտրոն և դրանով պայմանավորված վարչապետակենտրոն բնույթն է: Այս համակարգում իր սահմանադրական և օրենքով ամրագրված լիազորությունների տեսակարար կշռով վարչապետը գերակայում է մնացած բոլոր մասնակից սուբյեկտների նկատմամբ: Կառավարման այս համակարգը համապատասխանում է և՛ ռազմաստրատեգիական, և՛ օպերատիվ, և՛ տակտիկական կառավարման սկզբունքներին, ապահովում է կենտրոնացվածություն, հետևաբար նաև օպերատիվություն, արագություն: Սակայն կառավարությունը և, հատկապես, վարչապետը, ի վերջո, քաղաքականացված սուբյեկտներ են պետական կառավարման ոլորտում, հետևաբար ենթակա քաղաքական իրավիճակից կախված վայրիվերումներին: Այս պարագայում պաշտպանական ոլորտի կառավարման համակարգի ստորին սկզբունքները կարող են չիրացվել, որովհետև կառավարական ճգնաժամերը տարբեր դրսևորումներով ի չիք են դարձնելու դրանք, առաջանալու է հակասություն կառավարման ընդհանուր սահմանադրական սկզբունքների և ռազմաստրատեգիական կառա-

վարման պահանջների ու սկզբունքների միջև, վտանգվելու են երկրի պաշտպանության շահերը, ինչն անթույլատրելի է:

Պաշտպանական ոլորտի կառավարման գերկենտրոնացվածությունն, անշուշտ, օրինաչափ է և բխում է ոլորտի կառավարման ստորին մակարդակների սկզբունքներից: Այդպիսի կենտրոնացման օրինաչափությունն ակտիվում է նաև այլ երկրներում, օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնությունում, Իսպանիայում և այլուր: Սակայն ՌԴ-ում ռազմաստրատեգիական կառավարման սուբյեկտը, որի շուրջ կառուցված է կենտրոնացումը, առաջնային մանդատ ունեցող և բավականին երկար ժամկետով ընտրվող նախագահն է¹⁴: Կիսանախագահական և նախագահական կառավարման ձևում, պաշտպանական (կամ ռազմական) լիազորությունների հիմնական մասը կենտրոնացված է առաջնային մանդատ ունեցող նախագահների ձեռքում և, նրանք, որպես կանոն, համարվում են զինված ուժերի գլխավոր (կամ գերագույն գլխավոր) հրամանատարը: Եվրոպական խորհրդարանական միապետություններում գլխավոր հրամանատարի գործառույթը սահմանադրությունները վերապահում են քաղաքական ցնցումներից ու ճգնաժամներից հեռու գտնվող միապետներին, օրինակ՝ Իսպանիայում¹⁵:

ՀՀ ռազմաստրատեգիական կառավարման առանձնահատկությունը՝ կենտրոնացումը վարչապետի ու կառավարության ձեռքին, համադրելով նույնիսկ խորհրդարանական հանրապետություններում ռազմաստրատեգիական կառավարման կառուցակարգերի հետ, նկատում ենք, որ այն արտառոց է: Նման կառավարման ձև ունեցող երկրներից՝ (Իտալիա, Գերմանիա, Շվեյցարիա, Հունգարիա, Լիտվա) ոչ մեկում օրինաչափ կենտրոնացումը ուղղորդված չէ դեպի կառավարություն և վարչապետ: Կարծում ենք, որ նման սահմանադրական օրինաչափության հիմքում ընկած հիմնական պատճառը խորհրդարանա-

կան հանրապետությունում կառավարության չափից դուրս քաղաքականացվածությունն է, ինչի հետևանքով այն ունակ է ազդվելու քաղաքական գործոններով պայմանավորված վայրիվերումներից: Մասնավորապես **Իտալիայում**¹⁶ զինված ուժերի գլխավոր հրամանատարը նախագահն է, նախագահում է օրենքին համապատասխան ստեղծվող Պաշտպանության գերագույն խորհրդում, խորհրդարանի պալատների որոշմամբ հայտարարում է պատերազմական դրություն¹⁷:

Խորհրդարանականին հարող կառավարման ձև ունի **Շվեյցարական միությունը**: Գրականության մեջ կա տեսակետ, որ Շվեյցարիայի միության կառավարման ձևը յուրահատուկ հանրապետությունն է՝ դուալիստական պետական ռեժիմով: Դաշնային խորհուրդը, որպես կոլեգիալ մարմին, միավորում է կառավարության և շատ դեպքերում պետության գլխի գործառույթները, քաղաքական պատասխանատվություն է կրում Դաշնային ժողովի (խորհրդարանի) առջև, ընտրվում է նրա կողմից¹⁸: Դաշնային խորհուրդը՝ կառավարությունը լիազորված է ձեռնարկելու անհրաժեշտ միջոցառումներ Շվեյցարիայի արտաքին անվտանգության, անկախության և չեզոքության ապահովման համար: Նա իրավունք ունի արտակարգ դեպքերում օգտագործել զորքերը, եթե դրանց բանակը չի անցնում 4000-ը, իսկ տևողությունը՝ 3 շաբաթը: Հակառակ դեպքում գումարվում է Դաշնային ժողովի նիստ: Դաշնային ժողովը պաշտպանության ոլորտում կրում է նույն գործառույթային պարտականությունը, սակայն միայն նա է ձեռնարկում ռազմական իշխանական միջոցառումները, ղեկավարում բանակը, այն կամ դրա մի մասը բերում մարտական պատրաստության¹⁹: Այսպիսով Շվեյցարիայի Սահմանադրությունը և՛ ռազմական, և՛ սովորական իրադրությունում սահմանում է խորհրդարանակենտրոն կառավարում, ռազմական լիազորությունների կենտրոնացում խորհրդարա-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

նում, այլ ոչ թե կառավարությունում:

Հունգարիայի Սահմանադրությամբ ամրագրված կառավարման ձևն ընդունված է անվանել դասական խորհրդարանական հանրապետություն՝ միապալատ խորհրդարանով²⁰: Հունգարիայում ռազմական կառավարման բարձրագույն համակարգը կարելի է բնութագրել որպես դուալիստական, այն իմաստով, որ ռազմական լիազորությունների հիմնական մասը կենտրոնացված է խորհրդարանում, մասամբ հանրապետության նախագահի մոտ, որը պատերազմի ժամանակ գլխավորում է ռազմաստրատեգիական կառավարման բարձրագույն մարմինը՝ Պաշտպանության պետական խորհուրդը: Կառավարությունն այստեղ կատարում է միայն գործադիր ապահովող գործառնություններ, իսկ սահմանադրական մարմիններից գերագույն գլխավոր հրամանատարի կարգավիճակը՝ վերապահված է նախագահին²¹:

Գերմանիայի Գաշնությունը ևս իր կառավարման ձևով խորհրդարանական հանրապետություն է: Հաշվի առնելով կառավարության ուժեղ դիրքերը, դրան երբեմն անվանում են վարչապետական (կանցլերական) հանրապետություն²²: Համաձայն Գերմանիայի Սահմանադրության՝ պաշտպանության դաշնային նախարարն ունի զինված ուժերի հրամանատարության իրավունք: Երկրի վրա հարձակման մասին հայտարարության պահից զինված ուժերի հրամանատարությունն անցնում է դաշնային կանցլերին²³:

Այսպիսով, ինչպես նկատեցինք մեզ հետաքրքրող հարցի սահմանադրական կարգավորման տեսանկյունից գրեթե բոլոր երկրներում գործում է նախագահական կենտրոն մոդելը կամ խառը՝ խորհրդարանականախաղաղական կենտրոնացումը, երբ ռազմական կառավարման հարցերը կենտրոնացված են և՛ խորհրդարանում, և՛ խորհրդարանում ընտրվող նախագահի ձեռքին: Շվեյցարիայում այս հարցի կարգավորման տեսլականը կարելի

է անվանել խորհրդարանական, բայց Շվեյցարիան այս հարցերում առանձնահատուկ է. նրա Սահմանադրությունը, բացի երկրի պաշտպանությունից, խնդիր է դնում ապահովելու նաև երկրի չեզոքությունը, իսկ բանակն այստեղ աշխարհագրային է: Ընդհանուր այս սխեմայից շեղվում է Գերմանիան, խաղաղ ժամանակ հրամանատարը պաշտպանության նախարարն է, իսկ պատերազմի ժամանակ՝ կանցլերը: Այս տեսանկյունից ՀՀ և Գերմանիայի Սահմանադրություններով ամրագրված լուծումների միջև կան նմանություններ, բայց դրանից՝ միայն արտաքուստ և խաբուսիկ նմանություն է, որովհետև Գերմանիայի պաշտպանական ոլորտի կառավարումն ունի բավականին բարդ նկարագիր: Դրան էական մասնակցություն ունի խորհրդարանը, ինչպես նաև Սահմանադրությամբ սահմանված են ռազմական կառավարման մի քանի ռեժիմներ, որոնք վերաբերում են պատերազմի ժամանակ և՛ օրենսդիր իշխանության, և՛ գործադիր իշխանության վերակառուցմանը, ինչը նախատեսված չէ ո՛չ ՀՀ Սահմանադրությամբ, ո՛չ էլ ընթացիկ օրենքներով:

Հետևաբար՝ վարչապետի՝ որպես ավելի «բաղաբակնացված» ֆիզուրայի շուրջ ռազմական լիազորությունների կենտրոնացումն իրենում պարունակում է ազգային անվտանգության հնարավոր սպառնալիք, որը որոշակի պայմաններում կարող է վերածվել իրականության: Այս սպառնալիքի ձևավորմանը նպաստող սահմանադրական գործոններ են խորհրդարանի ոչ էական մասնակցությունը, ՀՀ նախագահի անիշխանությունը պաշտպանական ոլորտի հիմնահարցերի կառավարման ոլորտում, ինչպես նաև ՀՀ անվտանգության խորհրդի կազմակերպական ու գործառնության առանձնահատկությունները:

ՀՀ ռազմաստրատեգիական կառավարման համակարգում հիմնախնդիրային է Անվտանգության խորհրդի կազմի հարցը: Իր ներկա օրենսդրական

լուծմամբ այն, ըստ էության, իրենից ներկայացնում է «փոքր կառավարություն»։ Վարչապետի և կառավարության շուրջ պաշտպանական ոլորտի բոլոր հիմնական սահմանադրական լիազորությունների կենտրոնացմանը որոշակիորեն կարող էր հակակշռել Անվտանգության խորհուրդը, իհարկե ոչ թե լիազորությունների առումով, այլ կազմում ընդգրկված հանրային-իրավական սուբյեկտների տեսանկյունից։ Մեր կարծիքով՝ խնդիրն այն է, որ Անվտանգության խորհրդում գերակշռում են, անմիջականորեն կառավարության անդամները կամ կառավարության ու վարչապետի «արբանյակներ» հանդիսացող հանրային-իրավական սուբյեկտները, որոնք հիմնականում և օրինաչափորեն չեն կարող լինել այլակարծիք։ Այս խնդրի էությունը հասկանալու համար դիմենք Անվտանգության խորհուրդների կարգավիճակի և կազմի սահմանադրական կարգավորման համաշխարհային փորձին։

Իտալիայի 1947 թ. Սահմանադրությունը (87 հոդված) սահմանում է, որ օրենքով սահմանված կարգով ստեղծվում է Պաշտպանության գերագույն խորհուրդ, առանց մանրամասնելու կազմը և իրավասությունը²⁴, սակայն այդ մարմնի ղեկավարը հանրապետության նախագահն է, որը համարվում է զինված ուժերի գլխավոր հրամանատարը։ Բրազիլիայի Սահմանադրությունն ունի հատուկ ենթաբաժին՝ հատկացված Ազգային պաշտպանության խորհրդի կազմին, իրավասությանը։ Համաձայն 91 հոդվածի՝ այդ խորհուրդն ունի Հանրապետության նախագահին կից խորհրդակցական մարմնի կարգավիճակ։ Նրա կազմի մեջ մտնում են փոխնախագահը, Պատգամավորների պալատի նախագահը, Դաշնային խորհրդի նախագահը, արդարադատության, ռազմական, արտաքին գործերի և պլանավորման նախարարները²⁵։ Ինչպես նկատում ենք, այստեղ ներկայացված են բոլոր հիմնական սահմանադրական մարմինները, իշխանության ճյուղերը, այն էլ այն դեպքում, երբ այն

խորհրդատվական մարմին է՝ ի տարբերություն ՀՀ անվտանգության խորհրդի։

Հետաքրքիր սահմանադրական կարգավորում այս հարցում ունի Հունգարիան, որտեղ Պաշտպանության պետական խորհուրդը ստեղծվում է պատերազմի կամ ռազմական հարձակման անմիջական վտանգի դեպքում։ Ստեղծվում է ռազմական կառավարման ոլորտի հիմնական մարմին։ Մարմինը գլխավորում է հանրապետության նախագահը, իսկ կազմի մեջ մտնում են Պետական ժողովի նախագահը, խորհրդարանի քաղաքական կուսակցությունների խմբակցությունների ղեկավարները, վարչապետը, նախարարները, հունգարական բանակի հրամանատարը, գլխավոր շտաբի պետը²⁶։

Միայն այս երկրների իրավական կարգավորման փորձի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ոչ մի երկրում այդքան մեղ, քաղաքականացված-կուսակցականացված, միայն նախարարներից կազմված անվտանգության խորհուրդ, այն էլ ինպեստիվ-պարտադիր որոշումների ընդունման իրավագործությամբ, գոյություն չունի։ Այդպիսին է միայն ՀՀ անվտանգության խորհուրդը, որում, բացի կառավարությունից, որևէ իշխանության թև կամ մարմին ներկայացված չէ։ Տրամաբանական, հիմնավոր, հավասարակշռված համարել այսպիսի օրենսդրական լուծումը, երևի թե հնարավոր չէ, հատկապես, որ պատերազմի ժամանակ վարչապետը դառնում է զինված ուժերի գլխավոր հրամանատարը։

Արված վերլուծությունը համոզում է, որ ՀՀ-ում պաշտպանական ոլորտի խաղաղ կառավարման համակարգը վերանայման և վերակազմավորման կարիք ունի, որի ընթացքում, պահպանելով կառավարման կենտրոնացվածությունը, պետք է գտնել այնպիսի լուծումներ, որոնք ռազմաստրատեգիական խնդիրների լուծմանը կապահովեն պետության գլխի, օրենսդիր մարմնի մասնակցությունը, իհարկե, չվնասելով երկրի պաշտպանության շահերին։

ԱՆՊՏԵՍՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք, Երևանի պետ. Համալսարան, – Եր., Երևանի համալսարանի հրատ., 2003 և հետագա հրատարակությունները, Խաչատրյան Հ. Մ., Հայաստանի Հանրապետության առաջին Մահմանադրությունը /ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության և իրավունքի ինստիտուտ,- Եր.: ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 1997; Баглай М.Б., Габричидзе Б.Н., Конституционное право Российской Федерации. М., Издатель. группа ИНФРА-М-КОДЕКС, 1996, 512 с.; Безуглов А.А., Солдатов С.А., Конституционное право России. В трех томах, Том 1.: М.: 2001; Конституционное право зарубежных стран / Под общей ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо и Л.М. Энтина.- 2-е изд., перераб.- М.: Норма, 2005:

² Տե՛ս Атаманчук Г.В., Теория государственного управления. Курс лекций, - М., Юрид. лит., 1997; Самойлов В.Д., Государственное управление. Теория, механизмы, правовые основы, М., ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2015, 311 с.; Ю.М. Козлов, Е.С. Фралов, Научная организация управления и право. Изд. московского университета, 1986; Тихомиров Ю.А., Государство: монография / Ю.А. Тихомиров, М., Норма: ИНФРА-М, 2013; Тихомиров Ю.А., Управление на основе права, М., «Формула права», 2007, 485 с.

³ Բացառություն է կազմում միայն Վ.Ե. Չիրկինը, որի «Публичная власть, М., Юристы, 2005, 175 с.» աշխատության 52-րդ էջում կա ընդամենը մեկ պարբերություն այն մասին, որ պետական կառավարումը կարող է ընթանալ տվորական կամ արտակարգ պայմաններում:

⁴ Ռազմական ստրատեգիայի այս սկզբունքների հիմքում ընկած են ռազմական մարտավարության սկզբունքները: Ռազմական մարտավարության տեսության համաձայն մարտական գործողությունների վարման սկզբունքներին համապատասխանում են գորքերի մարտական գործողությունների կառավարմանը ներկայացվող պահանջները՝ կայունություն, անընդհատություն, օպերատիվություն և գաղտնիություն: Այդ պահանջներին համապատասխանող մարտական գործողություններում գորքերի կառավարման սկզբունքներ են՝ միանձնությունը, հրամանատարի անձնական պատասխանատվությունը, կառավարման կենտրոնացումը, իրադրության մշտական ինացությունը, խորը վերլուծությունը և կանխատեսումը,

համառությունը, բարձր կազմակերպվածությունը և այլն (տե՛ս В.Г. Резниченко, И.Н. Воробев, Н.Ф. Миришниченко, Тактика, 2-е изд., перераб. и доп., М., Воениздат, 1988, с. 67-68, 91-98):

⁵ Տե՛ս Халипов В.Ф., Энциклопедия власти. М., Академический Проект; Культура, 2005. էջ 248:

⁶ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 248:

⁷ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 250:

⁸ Այդ մասին տե՛ս Военное право, под ред д.ю.н., професора В.Г. Стрекозова, д.ю.н. А.В. Кудашкина, Серия “Право в вооруженных силах – консультант”, М., “За права военнослужащих”, 2004, էջ 23-25:

⁹ Տե՛ս «Պաշտպանության մասին» 2017 թ. դեկտեմբերի 15-ի օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը // ՀՀ ՊՏ 2017.12.06.173 (1348):

¹⁰ ՀՀ-ը սպառնացող անմիջական վտանգի և (կամ) զինված հարձակման դեպքում վարչապետը՝ ա) հրավիրում է Անվտանգության խորհրդի (նիստ, ք) քննարկում է պետությունն անհրաժեշտ պատրաստականության աստիճանների բերելու, ռազմական դրություն կամ պատերազմ հայտարարելու, զինված ուժերի կիրառման պլանը գործողության դնելու, ընդհանուր կամ մասնակի զորահավաք հայտարարելու նպատակահարմարության հետ կապված հարցերը, գ) կառավարության կողմից զինված ուժերի կիրառման մասին որոշում կայացնելու անհնարինություն դեպքում ՀՀ պաշտպանության նախարարի առաջարկությամբ կայացնում է որոշում զինված ուժերի կիրառման պլանը գործողության մեջ դնելու մասին՝ այդ մասին անհապաղ տեղեկացնելով ՀՀ կառավարության անդամներին, դ) ՀՀ միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում և կարգով իրավիճակի մասին իրազեկում է դաշնակից և գործընկեր պետություններին, ե) իրականացնում է սպառնալից իրավիճակից բխող այլ անհրաժեշտ գործողություններ:

¹¹ Անվտանգության խորհրդի կազմավորման և գործունեության կարգը սահմանվում է 2018 թ. մարտի 1-ի «Անվտանգության խորհրդի կազմավորման և գործունեության մասին» ՀՀ օրենքով (տե՛ս ՀՀ ՊՏ 2018.03.21/20 (1378), հոդված 311, ՀՕ-145-Ն):

¹² Տե՛ս Халипов В.Ф., Энциклопедия власти. М.: Академический Проект; Культура, 2005. էջ 468:

¹³ Տե՛ս Мигачев Ю.И., Тихомиров С.В., Военное

- право, М., ООО изд-во «Юрлитинформ», 2002, с. 60:
- 14 Տե՛ս Конституция Российской Федерации. –М.: Издательство «Ось – 89», М., 2001, ст. 71; Конституция Российской Федерации: Проблемный комментарий. Отв. ред. В.А. Четвернин, М., 1997, с. 186-195; Ռ-Ռ նախագահի ռազմական դրոշի լիազորությունների մասին տե՛ս Россинский Б.В., Административное право, М., Право и закон, 2001, էջ 587-595.
 - 15 Տե՛ս Конституция Испании /Коституции зарубежных стран. Сборник. Сост. В.Н. Дубровин, М., издательство «Юрлитинформ», 2008, էջ 202-239:
 - 16 Իտալիայի կառավարման ձևը խորհրդարանական հանրապետությունն է: Այդ ձևն անրագրվել է 1947 թ. Սահմանադրությամբ, հակաֆաշիստական տրամադրությունների պայմաններում և գործում է առայսօր (տե՛ս Конституционное (государственное) право зарубежных стран, В 4-х томах, Том 3, Отв. ред. Б.А. Страшун, М., Издательство БЕК, 1998, էջ 260-264):
 - 17 Տե՛ս Конституция Итальянской Республики принята 22 декабря 1947 г., статья 87 /Коституции зарубежных стран. Сборник. Сост. В.Н. Дубровин, М., издательство «Юрлитинформ», 2008, էջ 81:
 - 18 Տե՛ս Конституционное (государственное) право зарубежных стран, В 4-х томах, Том 3, Отв. ред. Б.А. Страшун, М.: Издательство БЕК, 1998, էջ 421:
 - 19 Տե՛ս Федеральная Конституция Швейцарской Конфедерации 1999 г., статьи 173, 185 /Коституции зарубежных стран. Сборник. Сост. В.Н. Дубровин, М., издательство «Юр-
 - литинформ», 2008, էջ 122, 125:
 - 20 Տե՛ս Конституционное (государственное/ право зарубежных стран, В 4-х томах, Том 3, Отв. ред. Б.А. Страшун, М., Издательство БЕК, 1998, էջ 557:
 - 21 Այսպիսի եզրակացությունը հիմնված է Հունգարիայի Հանրապետության Սահմանադրության 19, 19/А, 19/В, 29 հոդվածների վերլուծության վրա (տե՛ս Конституция Венгерской Республики /Коституции зарубежных стран. Сборник. Сост. В.Н. Дубровин, М., издательство «Юрлитинформ», 2008, էջ 387-391):
 - 22 Տե՛ս Конституционное (государственное) право зарубежных стран, В 4-х томах, Том 3, Отв. ред. Б.А. Страшун, М., Издательство БЕК, 1998, էջ 347:
 - 23 Տե՛ս Конституция Федеративной Республики Германия. Статья 65-а, 115-б, /Коституции зарубежных стран. Сборник. Сост. В.Н. Дубровин, М., издательство «Юрлитинформ», 2008, էջ 146, 162:
 - 24 Տե՛ս Конституция Итальянской Республики принята 22 декабря 1947 г., статья 87 /Коституции зарубежных стран. Сборник. Сост. В.Н. Дубровин, М., издательство «Юрлитинформ», 2008, էջ 81:
 - 25 Տե՛ս Конституция Федеративной Республики Бразилии. Статья 91 /Коституции зарубежных стран. Сборник. Сост. В.Н. Дубровин, М.: издательство «Юрлитинформ», 2008, с. 235:
 - 26 Տե՛ս Конституция Венгерской Республики. Статья 19/А. //Коституции зарубежных стран. Сборник. Сост. В.Н. Дубровин, М., издательство «Юрлитинформ», 2008, էջ 382:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

RESUME - ԱՄՓՈՓՈՒՄ

PROBLEMS OF HIGHER MANAGEMENT OF GENERAL SYSTEM OF THE ARMED FORCES OF REPUBLIC OF ARMENIA

S. Baghdasaryan

Postgraduate Student of the Chair of Constitutional Law and Theory of Law of Russian-Armenian (Slavonic) University

In the article the author justifies that in the Republic of Armenia the peaceful governance concerning the field of the defense needs to be reviewed and restructured. During this process, while maintaining the concentration of the governance, there has to be found solutions which will ensure the participation of the head of the country and the legislative body for solving military-strategic issues, without harming the profits of the country's defense.

Keywords: *military governance, quality of governance, armed forces, concentration, the way of governing, The Prime Minister, security council, the President, politicization, commander-in-chief.*

ПРОБЛЕМЫ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО УПРАВЛЕНИЯ ВООРУЖЕННЫМИ СИЛАМИ РА

С. Багдасарян

*Аспирант кафедры теории права и конституционного права
Российско-Армянского университета*

В данной статье представлена точка зрения автора, согласно которой систему управления оборонной в Республике Армения необходимо пересмотреть и реорганизовать, сохраняя при этом централизацию управления. Это позволит найти решения, которые обеспечат участие главы государства и законодательных органов без ущерба для оборонных интересов страны.

Ключевые слова: *военное управление, уровень управления, вооруженные силы, централизация, форма правления, премьер-министр, совет безопасности, президент, политизированность, главнокомандующий.*

Բանալի բառեր - *ռազմական կառավարում, կառավարման մակարդակ, զինված ուժեր, կենտրոնացում, կառավարման ձև, վարչապետ, անվտանգության խորհուրդ, նախագահ, քաղաքականաօրինակություն, գլխավոր հրամանատար:*

Ս. Բաղդասարյան - Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի ասպիրանտ, էլ. փոստ՝ sasun.baghdasaryan@rau.am

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 01.10.2019, արվել է գրախոսության՝ 01.10.2019, երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի վարիչ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ա. Վաղարշյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 24.10.2019

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

Էմիլյա ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ

*ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական սպարադի նախագահի օգնական,
ՀՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և
քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ*

ՊԱՏԱՄԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՊԱՏԻԺԸ ՄԵՂՄԱՅՆՈՂ ՈՒ ԾԱՆՐԱՅՆՈՂ ՆԱՆՊԱՄԱՆՔՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ՊԱՏԺ ԱՆՆԱՏԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐԱԳՈՒՅՆ ՄԻՋՈՑ

Քրեական պատժի հիմնահարցը քրեական արդարադատության կարևորագույն հիմնախնդիրներից է: Այն, որպես քրեական պատասխանատվության իրականացման միջոց, կոչված է ապահովելու անձանց՝ օրենքին համապատասխանող վարքագիծը: Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի՝ 2009 թվականի դեկտեմբերի 8-ի թիվ 12 և 4 կարծիքների համաձայն՝ կարևոր է հասարակության համար ապահովել անվտանգություն և արդարություն՝ հանցավոր վարքագիծը պատժելու արդյունավետ միջոցների ապահովմամբ¹:

Պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքը պատժի տեսակն ու չափը որոշելու բազմաթիվ դրույթների և չափանիշների հետ մեկտեղ անխզելիորեն կապված է պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքների հետ, ինչն էլ պատժի արդարացիության ապահովման կարևորագույն միջոցներից մեկն է:

Այսպես՝ մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքներ ասելով՝ պետք է հասկանալ օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բնույթի այնպիսի գործոնների համակցությունը, որոնք վերաբերում են կատարված արարքին կամ հանցավորի անձին, և էականորեն ազդում են հանցագործության կամ հանցագործի՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանի վրա: ՀՀ քրեական օրենսգիրքը սահմանում է, որ պատժի տեսակը և չափը որոշվում են հանցագործության՝ հանրության հա-

մար վտանգավորության աստիճանով և բնույթով, հանցավորի անձը բնութագրող տվյալներով, այդ թվում՝ պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքներով: Այս առումով պատժամիջոցն արդարացի կհամարվի, եթե այն համապատասխանի հողվածի դիսպոզիցիայում նշված արարքի էությանը, հանցավորի անձնավորությանը և այն մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքների ամբողջությանը, որոնք «կրում է» մեղավոր անձը:

Մեղմացնող հանգամանքների առկայությունը դատարանին հնարավորություն է տալիս քրեական օրենքի սահմաններում նշանակելու մեղմ պատիժ՝ սանկցիայի ստորին սահմանին մոտ, ինչպես նաև թույլ են տալիս կիրառելու սահմանված պատիժներից ավելի մեղմը կամ պատիժը պայմանականորեն չկիրառել: Բացի դրանից՝ դատարանն իրավունք չունի հաշվի չառնել օրենքով նախատեսված մեղմացնող հանգամանքը: Մեղմացնող հանգամանքների ազդեցությունը պատժաչափի վրա կախված է կոնկրետ դեպքից, այդ հանգամանքների քանակից, հանցավորի անձից:

ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածը նախատեսում է պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանքների սպառիչ ցանկ. առաջին անգամ հանգամանքների պատահական գուգորդմամբ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարելը, հանցանք կատարելու պահին հանցավորի անչափահաս լինելը, հանցանք կատարելու

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կամ պատիժ նշանակելու պահին հանցավորի հղիությունը, պատիժ նշանակելու պահին հանցավորի խնամքի տակ մինչև տասնչորս տարեկան երեխայի առկայությունը, հանցանքը կյանքի ծանր հանգամանքների զուգորդման հետևանքով կամ կարեկցանքի շարժառիթով կատարելը, հանցանքն անհրաժեշտ պաշտպանության, հանցանք կատարած անձին բռնելու, ծայրահեղ անհրաժեշտության, հիմնավորված ռիսկի, հրամանը կամ կարգադրությունը կատարելու իրավաչափության պայմանները խախտելով կատարելը, տուժողի վարքագծի հակաօրինականությունը կամ հակաբարոյականությունը, որով պայմանավորվել է հանցագործությունը, հանցանքը սպառնալիքի կամ հարկադրանքի կամ նյութական, ծառայողական կամ այլ կախվածության ազդեցության տակ կատարելը, մեղայականով ներկայանալը, հանցագործությունը բացահայտելուն, հանցագործության մյուս մասնակիցներին մերկացնելուն, հանցագործությամբ ձեռք բերված գույքը որոնելուն աջակցելը, հանցագործությունից անմիջապես հետո տուժողին բժշկական կամ այլ օգնություն ցույց տալը, հանցագործությամբ պատճառված գույքային և բարոյական վնասը կամովին հատուցելը կամ վերացնելը, տուժողին պատճառված վնասը հարթելուն ուղղված այլ գործողությունները:

Միևնույն ժամանակ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածում նախատեսված պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանքներից մի քանիսը Հատուկ մասի առանձին հոդվածներում համարվում են հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ, իսկ դրանց հիմնական մասը նշանակություն ունի պատժի նշանակման համար: Հետևաբար, եթե մեղմացնող հանգամանքը համարվում է հանցակազմի հատկանիշ, ապա համապատասխան հոդվածի սանկցիան արդեն իսկ մեղմացված է, և պատիժ նշանակելիս այդ հանգամանքը երկրորդ անգամ չի կարող գնահատվել (ՀՀ քրեական

օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Ինչպես արդեն իսկ նշվեց, որպես մեղմացնող հանգամանք օրենսգիրքը նշում է տուժողի վարքագծի հակաօրինականությունը կամ հակաբարոյականությունը, որով պայմանավորվել է հանցագործությունը: Տուժողի վարքագծի վերլուծությունը թույլ է տալիս բացահայտելու հանցագործության շարժառիթները, հանցավորի դիտավորության ուղղվածությունը և պատիժ նշանակելիս որոշել հանցավորի անձի և նրա արարքի հանրային վտանգավորության իրական աստիճանը: Տուժողի և նրա վարքագծի առանձնահատկություններն ուսումնասիրվում են առանձին գիտության՝ վիկտիմոլոգիայի շրջանակներում, որտեղ առանձնացվում են տուժողի վարքագծի տարբեր տիպեր: Մասնավորապես, առանձնացվում են տուժողի՝ պրովոկացիոն, թեթևամիտ և չեզոք վարքագծի տիպերը, որոնցից յուրաքանչյուրի դրսևորումը կարող է տարատեսակ ազդեցություն ունենալ հանցավոր վարքագծի մեխանիզմում²: Օրինակ՝ տուժողի պրովոկացիոն վարքագիծը, որը կրել է հակաիրավական կամ հակաբարոյական բնույթ, ունի երկակի քրեաիրավական նշանակություն. այն անձի մոտ կարող է առաջ բերել կամ հոգեկան խիստ հուզմունքի՝ աֆեկտի վիճակ, որի դեպքում կատարվածը որակվում է արտոնյալ հանցակազմով (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 105-րդ և 114-րդ հոդվածներ), կամ դիտվել որպես հանցանք կատարած անձի պատիժն ու պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանք (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետ):

Վերլուծելով հանցավոր վարքագծի մեխանիզմում տուժողի պրովոկացիոն վարքագծի նշանակությունը, պետք է նշենք, որ շատ հաճախ հենց դա է «դրոյում» անձին հանցանքի կատարման և հանցագործության հիմնական «պատճառ» է հանդիսանում: Նման դեպքերում կարելի է ասել, որ տուժողը նույնքան կամ նույնիսկ ավելի «մեղավոր» է, քան հան-

ցավորը, ինչը պետք է քրեաիրավական գնահատականի արժանանա՝ թեթևացնելով հանցավորի մեղքը:

Այս հարցի կապակցությամբ բերենք մեկ օրինակ դատական պրակտիկայից.

Ժամկետային զինվորական ծառայություն անցնող զինծառայողներ Ն. Չ.-ն և Մ. Ա.-ն կատարել էին զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցանքներ: Այսպես՝ Ն. Չ.-ը կատարել էր ՀՀ քրեական օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, իսկ Մ. Ա.-ն՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով նախատեսված հանցավոր արարքները («Պետի նկատմամբ բռնի գործողություններ կատարելը կամ դրանք կատարելու սպառնալիքը»): Երկու դեպքում էլ հանցագործությունները պայմանավորվել էին տուժողների՝ իրենց նկատմամբ պետ հանդիսացող անձանց դրսևորած հակաիրավական վարքագծով, ինչը, սակայն, դատարանների կողմից պատիժ նշանակելիս որևէ գնահատականի չէր արժանացել: Այս հարցի կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն արտահայտել է իրավական դիրքորոշում՝ կարևորելով դատարանների կողմից անձի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս և պատժի կրման նպատակահարմարության հարցը որոշելիս տուժողի վարքագիծը համակողմանի վերլուծության ենթարկելու անհրաժեշտությունը: Մասնավորապես նշելով, որ եթե այն կրել է հակաիրավական կամ հակաբարոյական բնույթ և միաժամանակ պայմանավորել հանցանքի կատարումը, սպա պետք է դիտվի որպես անձի պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող հանգամանք: Վերը նշված գործով Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ. «(...) [Յ] անկացած հանցագործություն հանցավորի և որոշակի իրադրության փոխներգործության արդյունք է, հետևաբար հանցավոր վարքագծի մեխանիզմում վճռորոշ դերը պատկանում է ոչ միայն հանցավորին, այլև կոնկրետ իրադրությանը, որի բաղկացուցիչ մաս է կազմում նաև

տուժողի վարքագիծը: Այլ կերպ ասած՝ հանցավորի գործողությունները հաճախ պայմանավորված են լինում ոչ թե նրա անձնական առանձնահատկություններով, հակումներով կամ ձգտումներով, այլ տուժողի վարքագծով: Մասնավորապես, տուժողն իր սադրիչ՝ հակաօրինական կամ հակաբարոյական վարքագծով որոշ դեպքերում նպաստում է հանցավոր իրադրության ստեղծմանը՝ «դրդելով» այլ անձի կամ անձանց կողմից հանցագործություն կատարելուն: Նման դեպքերում վերջինս հանրորեն վտանգավոր արարքի և հետևանքների առաջացման հարցում բավականին ակտիվ դերակատարություն է ցուցաբերում և հանցավոր վարքագծի մեխանիզմում «մեղքի» համեմատաբար մեծ չափաբաժին ունի, ինչը պետք է համարժեք գնահատականի արժանանա դատարանի կողմից պատիժ նշանակելիս ևայն պայմանականորեն չլիքառելու հարցը լուծելիս (...)»³:

Այժմ անդրադառնանք ՀՀ քրեական օրենսգրքով որպես մեղմացնող հանգամանք նախատեսված մեղայականով ներկայանալուն: Բացահայտելով քննարկվող մեղմացնող հանգամանքի էությունը՝ նշենք, որ այն պետք է համապատասխանի որոշակի չափանիշների, մասնավորապես, պետք է լինի՝ 1) կամովին, այսինքն՝ անձի ազատ կամաարտահայտության, այլ ոչ թե նրա նկատմամբ ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանքի գործադրման արդյունք, և 2) պարունակի մեղայականով ներկայանալու հատկանիշները (համապատասխան անձն ընդունի իր մեղքը հանցագործության մեջ, անկեղծորեն զղջա և տա ճշմարտացի ցուցմունքներ): Միայն վերոնշյալ հատկանիշների միաժամանակյա առկայության դեպքում կարող է խոսք գնալ անձի նկատմամբ մեղայականով ներկայանալը որպես պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանք հաշվի առնելու հնարավորության մասին:

Հարկ է նկատել, որ ներկայանալու «կամովին» լինելու չափանիշը պրակտի-

կայում միատեսակ չի ընկալվում և տարակարծությունների տեղիք է տալիս: Վերոնշյալ հարցի վերաբերյալ տեսական գրականության մեջ նույնպես միասնական չափանիշը բացակայում է:

Վերոնշյալ հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել *Էդվարդ Աղասյանի* գործով 2014 թվականի դեկտեմբերի 16-ին կայացված որոշման շրջանակներում, մասնավորապես նշելով, որ «կամովին» ասելով պետք է հասկանալ ոչ միայն ֆիզիկական առումով ազատ գործելու հնարավորությունը, այսինքն՝ այն, որ անձը առանց ֆիզիկական հարկադրանքի, իր սեփական կամքով ներկայանում է վարույթն իրականացնող մարմին, այլև հոգեբանական առումով անձի կամքի վրա ազդող և այն ճնշող ցանկացած հարկադրանքի բացակայությունը: Այսպես՝ եթե հանցավորը գիտի, որ իր անձը հայտնի է իրավապահ մարմիններին և միաժամանակ գիտակցում է, որ չի կարող երկար թաքնված մնալ ու ներկայանում է, այն չի կարող դիտվել որպես մեղայականով կամովին ներկայանալ: Տվյալ դեպքում, իհարկե, ֆիզիկական առումով անձը գործել է իր կամքով, առանց որևէ արտաքին ազդեցության, սակայն հոգեբանական առումով ներկայացել է՝ երկար թաքնված մնալու հնարավորության բացակայությունը գիտակցելով: Հետևաբար, հանցավորի՝ վարույթն իրականացնող մարմին ներկայանալը կրում է ոչ թե կամովին, այլ հարկադրված բնույթ:

Նույն որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը որդեգրել է հետևյալ մոտեցումը. «(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետի իմաստով մեղայականով համապատասխան մարմիններ ներկայանալը դիտվում է որպես անձի պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանք, եթե՝ 1) հայտնի չէ հանցագործության դեպքը ու այն կատարած անձը, և նա կատարվածի վերաբերյալ կամովին հաղորդում է ներկայացնում իրավապահ մարմիններ (այս

դեպքում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ մեղայականով ներկայանալը հանդիսանում է քրեական գործ հարուցելու առիթ), 2) հայտնի է հանցագործության դեպքը, սակայն հայտնի չէ հանցավորի անձը, և վերջինս կամովին ներկայանում է համապատասխան մարմիններ, 3) հայտնի է ինչպես հանցագործության դեպքը, այնպես էլ այն կատարած անձը, և հանցավորը կամովին ներկայանում է՝ չգիտակցելով, որ ինքն արդեն իսկ մերկացված է հանցագործության կատարման մեջ (օրինակ՝ անձը գտնվում է հետախուզման մեջ, սակայն չգիտի այդ մասին և համոզված է, որ իրավապահ մարմիններին հայտնի չէ հանցագործության կամ այն իր կողմից կատարելու հանգամանքը կալվելու, 4) հանցանք կատարելու մեջ կասկածվող անձը ձերբակալվելուց հետո կամովին հայտնում է իր կողմից կատարված այլ հանցանքի մասին այն պարագայում, երբ մինչ այդ իրավապահ մարմինները չեն տիրապետել բավարար տվյալներ, որոնք կվկայեին նրա առնչությունն այդ դեպքին (...)»⁴:

Վերոգրյալից բխում է, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ հանցավորը նախապես իմացել է իր «մերկացման» մասին, գիտակցել է քննությունից երկար թաքնվելու հնարավորության բացակայությունը և այդ հանգամանքով պայմանավորված՝ ներկայացել իրավապահ մարմիններ ու հայտնել իր կամ իր մասնակցությամբ կատարված հանցագործության հանգամանքները, չի կարող դիտվել որպես մեղայականով ներկայանալ և հանդիսանալ պատասխանատվության ու պատժի մեղմացման պարտադիր պայման, քանի որ մնան դեպքում խոսք չի կարող գնալ ներկայանալու կամովին բնույթի և կատարվածի համար անկեղծորեն զղջալու մասին:

Անհրաժեշտ է նկատել, որ գրականության մեջ արտահայտվել է նաև հակառակ կարծիքը: Մասնավորապես, որոշ հեղինակներ գտնում են, որ մեղայակա-

նով ներկայանալու համար որևէ նշանակություն չունի՝ համապատասխան մարմիններին մինչ այդ հայտնի է եղել հանցագործության մասին, թե ոչ կամ հանցավորը հետախուզվում է, թե ոչ⁵:

Մինևույն ժամանակ պետք նշել, որ որոշ դեպքերում հանցանք կատարած անձի գուտ ներկայանալու փաստը, որը չի ենթադրում մեղայականով ներկայանալ, դատարանը կարող է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված կարգով գնահատել որպես պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող այլ հանգամանք՝ հաշվի առնելով հանցավորի փաստացի ներկայանալու նշանակությունը հանցագործության արագ բացահայտման և գործի բնության համար:

Անդրադառնալով հաջորդ մեղմացնող հանգամանքին՝ հանցանքը սպառնալիքի կամ հարկադրանքի կամ նյութական, ծառայողական կամ այլ կախվածության ազդեցության տակ կատարելուն, պետք է նշենք, որ նշված մեղմացնող հանգամանքը կիրառելու համար անհրաժեշտ է հետևյալ երկու հանգամանքների միաժամանակյա առկայության հավաստում՝ 1) որևէ անձից իրական կախվածության հարաբերությունների (նյութական, ծառայողական կամ այլ) մեջ լինելու փաստի արձանագրում, 2) այդ կախվածությամբ պայմանավորված՝ հանցանքի կատարում:

Այս հարցի կապակցությամբ *Արամսյիս Նունուշյանի* գործով 2015 թվականի օգոստոսի 28-ին որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է՝ «(...) Վերոգրյալը [մեղմացնող հանգամանքը] վերաբերում է այնպիսի սպառնալիքին կամ հարկադրանքին, որն անձին չի գրկում իր կամքով գործելու հնարավորությունից և չի ստեղծում ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակ: Նյութական, ծառայողական կամ այլ կախվածության դեպքում անհրաժեշտ է փաստել, որ մնան կախվածությունն իրական է և պայմանավորել է հանցանքի կատարումը: Այսպես՝ նյու-

թական կախվածության դեպքում հանցավորը ֆինանսական կախվածության մեջ է գտնվում իրեն ազդեցության տակ գցողից (օրինակ՝ նրա խնամքի տակ է, բնակվում է նրա բնակարանում և այլն), ծառայողական կախվածության դեպքում գործում են դեկավար և ենթակա հարաբերությունները, իսկ այլ կախվածության տակ պետք է հասկանալ այնպիսի իրավիճակ, երբ ձևավորված հանգամանքների ուժով անձն իրեն պարտական է զգում մեկ այլ անձի նկատմամբ, իսկ վերջինս դա օգտագործելով՝ հակում է նրան հանցագործության: Այն կարող է առաջանալ ամուսնական, բարեկամական կամ այլ հարաբերությունների ուժով (կնոջ և ամուսնու, ծնողի և երեխայի, աշակերտի և ուսուցչի, ուսանողի ու դասախոսի միջև և այլն) (...)»⁶: Քննարկվող գործով ամբաստանյալ Ա. Նունուշյանն անչափահաս էր և հանցանքը կատարել էր քրեակատարողական հիմնարկում պատիժ կրող հոր՝ Արմեն Նունուշյանի դրդմամբ: Վճռաբեկ դատարանը, գնահատելով հոր և որդու միջև եղած հարաբերությունների բնույթը, հոր ունեցած բացասական ազդեցությունը Ա. Նունուշյանի վրա և դրա արդյունքում առաջացած հետևանքները, արձանագրեց, որ սույն գործով ամբաստանյալ Ա. Նունուշյանը գործել է իր հայր Արմեն Նունուշյանից կախվածության հարաբերություններից ելնելով, ինչն էլ պայմանավորել է հանցանքի կատարումը, հետևաբար նշված հանգամանքը անհրաժեշտ էր գնահատել որպես ամբաստանյալի պատիժն ու պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանք:

Անհրաժեշտ ենք համարում նշել նաև, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի նախագծի (այսուհետ՝ Նախագիծ) 71-րդ հոդվածով նախատեսվել են պատիժը մեղմացնող մոր հանգամանքներ, որոնց թվում է հանցանքը կատարելու կամ պատիժ նշանակելու պահին հանցավորի վաթսուհինգ տարին լրացած լինելը⁷: Կարծում ենք, որ Նախագիծով առաջարկվող վերոնշյալ փոփոխությունը ընդունելի է, քանի որ

դատական պրակտիկայում առկա են բազմաթիվ դեպքեր երբ ամբաստանյալի մեծահասակ լինելու փաստը, անձը դրական բնութագրող այլ հանգամանքների հետ միասին էականորեն նվազեցնում է հանցավորի անձի և նրա կատարած արարքի հանրային վտանգավորության բնույթն ու աստիճանը և հիմք հանդիսանում դատարանի կողմից մեղմ պատիժ նշանակելու համար:

Միևնույն ժամանակ Նախագծով առաջարկվել է պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանքների ցանկից հանել հանցանք կատարելու պահին հանցավորի անչափահաս լինելը: Կարծում ենք, որ նշվածի կապակցությամբ գործող օրենսգրքի դրույթն առավել ընդունելի է, քանի որ քրեական օրենսդրությունը հատուկ վերաբերմունք ունի անչափահասների նկատմամբ՝ օրենսգրքով նախատեսված են նորմեր, որոնք ստեղծում են բարենպաստ վիճակ անչափահասների համար (ՀՀ քրեական օրենսգրքի բաժին 5, գլուխ 14)՝ հաշվի առնելով, որ անչափահասը, ելնելով տարիքային առանձնահատկություններից, չի կարող լիովին պատկերացնել կատարված հանցանքի վտանգավորությունն ու ճիշտ կողմնորոշվել կոնկրետ իրադրությունում: Հաճախ մա լինում է կամ չափահաս հանցագործի ազդեցության տակ և չի կարողանում դրանից խուսափել, կամ նրա կողմից հանցանքի կատարմանը նպաստում են ծանր ընտանեկան պայմանները:

Անչափահասների նկատմամբ առանձնահատուկ սկզբունքներ և մոտեցումներ կիրառելու անհրաժեշտությունը սահմանված է նաև Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի հանձնարարականում ևս: Մասնավորապես, Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ CM/Rec (2008) 11 հանձնարարականի՝ «Պատիժների կամ այլ միջոցների ենթարկված անչափահաս իրավախախտների վերաբերյալ եվրոպական կանոնների» 2-րդ կետի վերլուծությունից հետ-

ևում է, որ անչափահասների նկատմամբ պատիժներ կամ նրանց հանցավոր վարքագծին արձագանքելու այլ եղանակներ նշանակելիս, առաջնահերթություն պետք է տրվի դաստիարակչական բնույթի, կանխարգելիչ և վերականգնողական միջոցների: Օրինակ, եթե հնարավոր է պատժի նպատակներին հասնել անչափահասի նկատմամբ ոչ թե պատիժ, այլ դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոց կիրառելով, ապա պետք է ընտրվի այդ տարբերակը⁸: Նույն փաստաթղթում նշված են նաև «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայով սահմանված սկզբունքները՝ ազատությունից զրկելու հետ կապված ներգործության միջոցները որպես ծայրահեղ միջոց դիտարկելը և դրանց այլընտրանք հանդիսացող միջոցների լայն կիրառությունը⁹:

Ուստի անչափահասների վերաբերյալ գործեր բնեցիկ դատարանները պարտավոր են ի թիվս այլոց բնարկել նաև հանցավորի անձի, հանցագործություն ծնող պատճառների և նպաստող պայմանների վերաբերյալ տվյալները:

Մեղմացնող հանգամանքների խնդրի բննարկման շրջանակում հարկ է անդրադառնալ նաև Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի՝ 2010 թվականի նոյեմբերի 22-24-ի թիվ 6 կարծիքին (այսուհետ՝ Կարծիք), որի համաձայն՝ այն դեպքում երբ հանցանք կատարած անձն ընդունում է իր մեղքը, պետք է առավել մեղմ պատժի արժանանա, և որքան վաղ փուլում է ընդունում այն, այնքան ավելի մեղմ պատժի է սահմանվում (սովորաբար պատժի տևողության մեկ երրորդը, որը կարող էր նշանակվել): Վերը հիշատակված կարծիքում մասնավորապես նշված է. «Այս գաղափարը որոշ մարդկանց համար կարող է վանող լինել: Նման մարդիկ կարող են պնդել, որ այն, ինչ մեղադրյալն արել է, մա է արել, և ցանկացած հանցագործություն պատժի է արժանի, երբ ապացուցվում է՝ անկախ այն բանից, մեղքն ընդունվել է, թե ոչ: Այն փաստարկը, որ մեղքի ընդու-

նումը նշանակում է զոջում, շատ դեպքերում իրականությանը չի համապատասխանում: Որոշ դեպքերում հնարավոր է սոցիալական պատասխան տալ նման դեպքերին այն համակարգերում, որտեղ դատաբնութայինը հիմնականում բանավոր է: Եթե հիմնական տուժողը խոցելի է (մասնավորապես՝ երեխաները և սեռական բնույթի բռնության զոհերը), ապա բանավոր լուծումները կարող են լրացուցիչ տրավմայի առիթ հանդիսանալ: Նման դեպքերում, ընդունելով մեղքը և վերացնելով դատական նիստի անհրաժեշտությունը, մեղադրյալը մեղմացնում կամ վերացնում է վնասը, որը կարող էր հասցվել իր գործողությունների հետևանքով:

(...) Մեղքի ընդունումը մեղմ պատժի արժանանալու նպատակով խրախուսելու պատճառն այն պրագմատիկ առավելություններն են, որոնք առկա են մեղքն ընդունելու դեպքում. (i) ապահովում է հանցանք կատարած անձի դատապարտումը, որը գիտի, որ մեղավոր է, բայց դրդապատճառ չունի պնդելու, որ դատաբնութային անցկացվի այն հույսով, թե իր դեմ ապացույցները կամ վկաները հակառակը կհանձնեն երդվյալ ատենակալներին կամ դատավորին, (ii) գործերը լուծվում են ավելի կարճ ժամանակում (այլ դատաբնութայիններ կարող են անցկացվել ժամանակին նույնիսկ այն դեպքում, երբ լիարժեք դատաբնութային դեպքում, միևնույնն է, մեղադրյալը դատապարտվելու էր): Ամբողջ հասարակության համար սա պրագմատիկ առավելություններ ունի:

Մակայն պարզ է, որ մեղմ պատիժը պետք է թույլատրվի, պետք է մաս գործեն որոշակի երաշխիքներ: Փաստաբանները և դատավորները պետք է զգուշավորություն դրսևորեն ապահովելու համար, որ մեղքի ընդունումը լինի կամավոր և մեղավորության իրական ընդունում: Դատավորները չպետք է մասնակցեն կամ ներքաշվեն փաստաբանների և հանցանք կատարած անձի միջև որևէ քննարկումներում, որոնք վերաբերում են պատժի

մեղմացմանը: (...) ԵԴԽԽ-ն վստահ չէ, թե արդյոք իրատեսակա՞ն է մեղքն ընդունելու դեպքում պատժի մեղմացման համակարգի անհապաղ ներմուծում առաջարկելը բոլոր անդամ պետություններում: Բայց ԵԴԽԽ-ն առաջարկում է, որ բոլոր երկրները դիտարկեն այն հարցը, թե արդյոք նման համակարգը կարո՞ղ է օգտակար լինել քրեական արդարադատության գործընթացի համար»¹⁰:

Լիովին համաձայնելով ԵԴԽԽ-ի վերոնյալ դիրքորոշման հետ՝ միևնույն ժամանակ պետք է նշենք, որ հանցանք կատարած անձի կողմից մեղքը չընդունելը, կատարված հանցանքի համար իրեն մեղավոր չճանաչելը չի կարող դիտվել որպես ծանրացնող հանգամանք, քանի որ տվյալ դեպքում կխախտվի անձի պաշտպանության իրավունքը:

Նշվածի կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը 2017 թվականի օգոստոսի 30-ի որոշմամբ անդրադառնալով վերոնյալ խնդրին՝ արձանագրել է. «(...) [Մ] եղադրյալի կողմից իր մեղավորության կամ անմեղության մասին հայտարարելը վերջինիս օրենքով վերապահված իրավունքն է (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 13-րդ կետ), իսկ իր իրավունքից օգտվելը կամ դրանցից օգտվելուց հրաժարվելը չի կարող մեկնաբանվել ի վնաս նրա և նրա համար առաջացնել որևէ անբարենպաստ հետևանք (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Այդ համատեքստում Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ առաջադրված մեղադրանքը չընդունելով և իրեն մեղավոր չճանաչելով՝ մեղադրյալը չի խախտում այլոց իրավունքները, չի հակասում Սահմանադրությանը և օրենքներին, այլ օգտվում է օրենքով իրեն վերապահված իրավունքից, ուստիև այդ իրավունքի իրացումն ի վնաս նրան մեկնաբանելը, այդ թվում՝ պատիժ նշանակելիս այն որպես անձը բացասականորեն բնութագրող հանգամանք դիտելն անթույլատրելի է և հանգեցնում

և ՀՀ Սահմանադրությամբ, ՀՀ վավերացված միջազգային պայմանագրերով և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով երաշխավորված մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի խախտմանը (...)»¹¹:

Բացի նախատեսված մեղմացնող հանգամանքներից՝ օրենքը դատարանին թույլ է տալիս հաշվի առնելու նաև այլ հանգամանքներ, որոնք նշված չեն օրենսգրքում (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Դա բացատրվում է նրանով, որ այդպիսի մեղմացնող հանգամանքները բազմաթիվ են, և դրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր առանձնահատկությունները, իսկ այդ ամենը հնարավոր չէ նախատեսել օրենքով: Դրա հետ միասին դատարանն այս կամ այն հանգամանքը կարող է հաշվի առնել որպես մեղմացնող միայն այն դեպքում, երբ այն նվազեցնում է հանցագործության հասարակական վտանգավորության աստիճանը կամ բնույթը, ինչպես նաև, երբ վերաբերում է հանցավորին բնութագրող առանձնահատուկ հատկանիշներին (օրինակ՝ մասնակցությունն Արցախյան ազատամարտին, պետական պարզև ունենալը և այլն): Ինչպես օրենքում նախատեսվածների, այնպես էլ այլ մեղմացնող հանգամանքների կիրառման հիմք պետք է հանդիսանան համապատասխան ապացույցները: Դատարանը չի կարող մեղմացնող հանգամանք համարել այն հանգամանքները, որոնք ընդհանրապես բնութագրական են անձանց լայն շրջանակին (օրինակ՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկված չլինելը, օրինապահ վարքագիծը և այլն):

Ինչ վերաբերում է պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանքներին, ապա ՀՀ քրեական օրենսգրքի 63-րդ հոդվածը սահմանում է ծանրացնող հանգամանքների սպառնիչ ցանկ, որը դատարանին հնարավորություն է տալիս նշանակելու հոդվածի սանկցիայի առավելագույն սահմանին մոտ պատիժ: Ինչպես և մեղմացնող հանգամանքների դեպքում, պատժի խստու-

քյան վրա ծանրացուցիչ հանգամանքների ազդեցությունը գնահատելիս դատարանը էլնում է նաև հանցավորի անձը բնութագրող առանձնահատկություններից:

Քննարկվող հարցի շրջանակում նշենք, որ Նախագծում պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանքները ենթարկվել են քանակական և որակական փոփոխությունների, դրանց շրջանակը ընդլայնվել է և որպես պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող նոր հանգամանքներ սահմանվել են.

- հանցանքը անչափահասի նկատմամբ, նրա հետ համատեղ կամ հանցավորի արարքի բնույթը գիտակցող անչափահասի ներկայությամբ կատարելը, եթե հանցավորը գիտակցում է, որ անձն անչափահաս է,

- հանցանքը իշխանական կամ ժառանգական լիազորություններով պայմանավորված ազդեցությունն օգտագործելով կատարելը,

- հանցանքը զենքի, ռազմամթերքի, պայթուցիկ նյութերի կամ պայթուցիկ սարքերի կամ ռադիոակտիվ նյութերի գործադրմամբ կատարելը,

- հանցանքն ալկոհոլի, թմրամիջոցների, թունամյութերի կամ հոգեմեդիկամենտիկատիկների կամ հոգեմեդիկամենտիկատիկների կատարելը, եթե հանցավորն ինքն է իրեն դրել այդ վիճակի մեջ¹²:

Միևնույն ժամանակ Նախագծով պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանքների ցանկից հանվել է հանցանքն այնպիսի անձի կողմից կատարելը, ով դրանով իսկ խախտել է զինվորական կամ մասնագիտական երդումը: Կարծում ենք, որ այս ծանրացնող հանգամանքը չի կարող ազդել հանցագործության բնույթի և հանցավորի անձի վրա, քանի որ երդում տալն անձի համար չի ստեղծում նոր, լրացուցիչ իրավունքներ և պարտականություններ, քան օրենքով նախատեսվածները:

Ինչպես գործող օրենսգրքով, այնպես

ել Նախագծով որպես պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանք է նախատեսված հանցանքը հանրության համար վտանգավոր եղանակով կատարելը: Այս ծանրացնող հանգամանքի կարևորությունը դրսևորվում է այն դեպքում, երբ հանցագործությունը կատարելիս հանցավորն ընտրում է այնպիսի եղանակ, որով վտանգ է սպառնում շրջապատին՝ մարդկանց, բնությանը, գույքին և այլն: Այդպիսի եղանակների թվին են դասվում պայթյունը, հրդեհելը, փլուզումներ կամ թունավորումներ առաջացնելը, ամբոխի մեջ տուժողի վրա կրակահերթ արձակելը, առավել վտանգի աղբյուր օգտագործելը և այլն:

Ի տարբերություն մեղմացնող հանգամանքների՝ դատարանն իրավունք չունի օրենքով նախատեսվածներից բացի որևէ այլ հանգամանք դիտել որպես պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող: Սակայն, եթե գործում կան հանցավորին բացասական բնութագրող փաստեր, որոնք 63-րդ հոդվածում թվարկված չեն որպես ծանրացնող հանգամանք՝ դատարանը կարող է դրանք արտացոլել դատավճռում և նշանակել խիստ պատիժ՝ ելնելով արդարացի պատիժ նշանակելու այն սկզբունքային պահանջից, որ պատժի տեսակը և չափը որոշվում է նաև հանցավորի անձը բնութագրող տվյալներով:

Բարձրագված հարցի վերաբերյալ անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ նաև Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներով ձևավորված իրավական դիրքորոշումներին: Այսպես՝ *Գոռ Աբրահեկյանի* վերաբերյալ գործով 2015 թվականի հունիսի 5-ին կայացված որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է հանցանքը որպես արհեստ կատարելը ծանրացնող հանգամանքին՝ արձանագրելով, որ «(...) [Հ]անցանքը որպես արհեստ կատարելը ենթադրում է նույն կամ նույնաբնույթ այնպիսի հանցանքների պարբերաբար կատարում, որոնց արդյունքում ստացվում է նյութական օգուտ, որն էլ ուղղված է հանցավոր

րի եկամտի հիմնական կամ լրացուցիչ աղբյուր ձևավորելուն: Այսպես, հանցավոր վարքագծի պարբերական բնույթն արտահայտվում է երեք կամ ավելի՝ նույն կամ նույնաբնույթ հանցանքների կատարմամբ, քանի որ այդ դեպքում կարելի է խոսել որոշակի հանցագործություններում անձի հմտացման, արհեստավարժության, նրա կայուն հակահասարակական կողմնորոշումների մասին: Ինչ վերաբերում է հանցավոր գործունեության արդյունքում եկամտի հիմնական կամ լրացուցիչ աղբյուր ձևավորելու հանգամանքին, ապա անհրաժեշտ է նշել, որ հանցագործության արդյունքում ստացվող նյութական օգուտը կհամարվի անձի եկամտի հիմնական աղբյուր այն դեպքում, երբ հանդիսանա հանցավորի եկամտի միակ աղբյուրը, ինչպես նաև գերազանցի նրա այլ եկամուտների չափը: Իսկ լրացուցիչ աղբյուր կհամարվի այն դեպքում, երբ հանցագործությունից ստացվող նյութական օգուտը կազմի անձի եկամտի ոչ ամբողջական, սակայն դրա զգալի մասը: Այս առումով անձի դիտավորությունը պետք է ուղղված լինի հանցավոր գործունեությանը եկամտի աղբյուր ձևավորելուն: (...) Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հանցանքը որպես արհեստ կատարելը բնութագրվում է հետևյալ հատկանիշներով՝ ա) հանցավոր վարքագծի պարբերականություն (երեք կամ ավելի անգամ կատարելը), բ) նույն կամ նույնաբնույթ հանցանքների կատարում, գ) նյութական օգուտի ստացում, որը հանցավորի եկամտի հիմնական կամ լրացուցիչ աղբյուրն է, դ) հանցավոր գործունեությանը եկամտի հիմնական կամ լրացուցիչ աղբյուր ձևավորելուն ուղղված անձի դիտավորությունը (...)»¹³:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ անձի հանցավոր մասնագիտացման և վերջինիս արարքի՝ արհեստի հատկանիշներ ձեռք բերելու համար անհրաժեշտ է վարքագծի պարբերական բնույթ: Հինք ընդունելով տեսության մեջ

առկա հիմնական մոտեցումները՝ Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ հանցավոր վարքագծի պարբերականության մասին կարելի է խոսել միայն դրա՝ երեք կամ ավելի անգամ կրկնության դեպքում: Ընդ որում՝ հանցավոր գործունեությունն արհեստի հատկանիշներ է ձեռք բերում ոչ թե ցանկացած, այլ նույն կամ նույնաբնույթ հանցավոր արարքների պարբերաբար՝ երեք կամ ավելի անգամ, կատարելու դեպքում: Նույն կամ նույնաբնույթ հանցանքը պարբերաբար կատարելով՝ հանցավորը սկսում է տիրապետել տվյալ արարքի նրբություններին, մասնագիտանում է և ձեռք բերում հանցավոր պրոֆեսիոնալիզմի հատկանիշներ, ինչը բնականաբար բարձրացնում է վերջինիս հանրային վտանգավորության աստիճանը:

Վճռաբեկ դատարանը նշել է նաև, որ հանցավոր վարքագծի մասնագիտացումն ու հանցավոր պրոֆեսիոնալիզմի հատկանիշների ձեռք բերումն ինքնին բավարար չէ քննարկվող ծանրացնող հանգամանքի առկայությունը հավաստելու համար: Անհրաժեշտ է, որպեսզի անձը հանցավոր գործունեությամբ զբաղ-

վելով, որոշակի նպատակ հետապնդի, մասնավորապես՝ նրա դիտավորությունն ուղղված լինի նյութական օգուտ ձեռք բերելուն: Ընդ որում՝ հանցագործությունները պետք է լինեն հանցավորի եկամտի հիմնական կամ լրացուցիչ աղբյուրը, այսինքն՝ դրանցից ստացվող նյութական օգուտը պետք է կազմի անձի կամ նրա ընտանիքի միակ եկամտուր կամ դրա հիմնական մասը:

Ամփոփելով՝ նշենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքում թվարկված պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքները պատասխանատվության և պատժի անհատականացման կարևորագույն միջոցներից են: Վերը շարադրված վերլուծությունը հիմք է տալիս ենթադրելու, որ կատարված հանցագործությունը բնութագրելու և դրա էությունը բացահայտելու, ինչպես նաև արդարացի պատիժ նշանակելու համար անհրաժեշտ է ի թիվս այլոց բազմակողմանի վերլուծության ենթարկել պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքները և ճիշտ գնահատական տալ դրանց:

¹ St'u Consultative Council of European Judges, "Relations between judges and prosecutors in a democratic society", Strasbourg, 8 December 2009, opinions No. 12 and No. 4:
² St'u Ա. Հ. Գաբուզյան, Կրիմինալոգիա (դասախոսություններ), Երևան, 2011, էջեր 43-44:
³ St'u ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Նիկոլայ Չաբնազյանի վերաբերյալ գործով 2014 թվականի մայիսի 31-ին կայացված թիվ ԵԱՆԳ/0060/01/13 և Մեեր Ախնոյանի վերաբերյալ գործով 2015 թվականի հունիսի 5-ին կայացված թիվ ՍԳ-3/0174/01/14 որոշումները:
⁴ St'u ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Էդվարդ Արամյանի վերաբերյալ գործով 2014 թվականի դեկտեմբերի 16-ին կայացված թիվ ԵԷԳ/0048/01/14 որոշումը:
⁵ St'u ՀՀ քրեական իրավունք, Ընդհանուր մաս, Երևան, 2012, էջ 428:

⁶ St'u ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Արամայիս Նունուշյանի վերաբերյալ գործով 2015 թվականի օգոստոսի 28-ին կայացված թիվ ԵԱՆԳ/0094/01/13 որոշումը:
⁷ St'u ՀՀ քրեական օրենսգրքի նախագիծ, էլեկտրոնային ռեսուրս՝ <https://www.e-draft.am/projects/496/about> (վերջին մուտք՝ 30.09.2019 թվական):
⁸ St'u Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ CM/Rec (2008) 11 հանձնարարականի «Պատիժների կամ այլ միջոցների ենթարկված անչափահաս իրավախախտների վերաբերյալ եվրոպական կանոնների» 2-րդ կետը:
⁹ St'u նույն տեղում:
¹⁰ St'u Եվրոպական դատավորների խորհրդի դատական խորհրդի՝ «Ողջամիտ ժամկետում արդար դատաքննության և դատաքննության ժամանակ դատավորի դերի մասին՝ հաշվի առնելով վեճերի կարգա-

վորման այլընտրանքային միջոցները», Ստրասբուրգ, 2010 թվականի նոյեմբերի 22-24, թիվ 6 կարծիք, կետ 85-89:

¹¹ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Հայկ Սիմոնյանի վերաբերյալ գործով 2017 թվականի օգոստոսի 30-ի թիվ ԵԱԳԴ/0027/01/15 որոշումը:

¹² Տե՛ս ՀՀ քրեական օրենսգրքի նախագծի 72-րդ հոդված, էլեկտրոնային ռեսուրս՝ <https://www.e-draft.am/projects/496/about> (վերջին մուտք՝ 30.09.2019 թվական):

¹³ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Գոռ Աթաբեկյանի վերաբերյալ գործով 2015 թվականի հունիսի 5-ի թիվ ԵԿԴ/0149/01/14 որոշումը:

RESUME - ԱՄՓՈՓՈՒՄ

MITIGATING AND AGGRAVATING CIRCUMSTANCES OF THE LIABILITY AND THE PUNISHMENT AS AN IMPORTANT CRITERION FOR INDIVIDUALIZATION OF PUNISHMENT

E. Abrahamyan

Assistant to the Chairman of the Criminal chamber of the RA Cassation court, PhD student of the Chair of Criminal Law and Criminal Procedure Law of RAU Institute of Law and Politics

When sentencing, the nature and the degree of public danger of the crime and the personality of the perpetrator, including circumstances mitigating and aggravating the punishment, shall be taken into account. Circumstances mitigating and aggravating the punishment occupy a rather significant place in the system of general principles of sentencing and play a significant role in the process of individualization of punishment of a person convicted for a crime. Without reference to mitigating and aggravating circumstances, the court's verdict is deprived of the necessary specificity.

The legislator, opening the list of mitigating and aggravating circumstances, provided an opportunity for the court to evaluate certain circumstances independently when determining them as mitigating or aggravating circumstances.

In the article, the author represents definitions made by scientists on this topic, as well as legal positions and approaches of the Court of Cassation of RA.

Keywords: *punishment, mitigating circumstances, aggravating circumstances, criteria of individualization of punishment.*

СМЯГЧАЮЩИЕ И ОТЯГЧАЮЩИЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА ОТВЕТСТВЕННОСТИ И НАКАЗАНИЯ КАК ВАЖНЫЙ КРИТЕРИЙ ИНДИВИДУАЛИЗАЦИИ НАКАЗАНИЯ

Э. Абрамян

Помощник председателя уголовной палаты кассационного суда РА, соискатель кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права института права и политики РАУ

При назначении наказания учитываются характер и степень общественной опасности преступления и личность виновного, в том числе обстоятельства, смягчающие и отягчающие наказание. Обстоятельства, смягчающие и отягчающие наказание, занимают достаточно значимое место в системе общих начал назначения наказания и выполняют существенную роль в процессе индивидуализации наказания лицу, признанному виновным в совершении преступления. Без ссылки на смягчающие и отягчающие обстоятельства приговор суда лишается необходимой конкретности.

Законодатель, открыв перечень смягчающих и отягчающих обстоятельств, предоставил суду возможность самостоятельно оценивать те или иные обстоятельства в качестве признания их смягчающими или отягчающими обстоятельствами.

В статье автор приводит определения высказанные учеными по данной теме, а также правовые позиции и подходы Кассационного суда РА.

Ключевые слова: *наказание, смягчающие обстоятельства, отягчающие обстоятельства, критерии индивидуализации наказания.*

***Բանալի բառեր** - պարիժ, մեղմացնող հանգամանքներ, ծանրացնող հանգամանքներ, պարժի անհատականացման չափանիշներ:*

Է. Աբրահամյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահի օգնական, ՀՌ-Հ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ, էլ. փոստ՝ emilyaahrahamyan@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 30.09.2019, տրվել է գրախոսության՝ 30.09.2019, երաշխավորվել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Լ. Թադևոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 24.10.2019

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

Արթուր ԱՆՏՈՆՅԱՆ

*Երևանի կայսզորի զինվորական
դատարան*

**«ՈԱՉՄԱԿԱՆ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆ», «ՊԱՏԵՐԱՉՄ» ԵՎ «ՄԱԲՏ»
ՆԱՄԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՈԱՆՉՆԱՏԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
(ԻՐԱՎԱՏԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ)**

Նայատանի քրեական օրենսդրությունը ժամկետային, զինվորական կամ այլընտրանքային ծառայությունից, վարժական հավաքներից կամ զորահավաքներից խուսափելու հանցագործության ծանրացուցիչ հանգամանք է դիտարկում, նույն արարքը, որը կատարվել է ռազմական դրության, պատերազմի ժամանակ կամ մարտի պարագաներում: Ուստի ռազմական դրության պատերազմի և մարտի հասկացությունների հստակ իմացությունից է պայմանավորված նշված արարքի ճիշտ որակման խնդիրը: Հարկ է նկատի ունենալ, որ եթե ՀՀ քրեական օրենսգրքի 327-րդ հոդվածի 1-ին մասը նախատեսում է այլընտրանքային պատիժներ՝ կալանք առավելագույնը 2 ամիս ժամկետով կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը 3 տարի ժամկետով, ապա ծանրացուցիչ հանգամանքներում նույն հանցագործությունը կատարած անձը պատժվում է ազատազրկմամբ 4-ից 8 տարի ժամկետով: Ասվածը բերում է ապացուցելու ռազմական դրության, պատերազմի և մարտ հասկացությունների իրավական հստակ գնահատման կարևորությունը հանցագործության ճշմարիտ որակման հարցում, մինչդեռ ՀՀ օրենսդրությունը ճշգրիտ պատկերացում չի տալիս նշված հասկացությունների վերաբերյալ: Ահավասիկ, «Չինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին», «Ռազմական դրության մասին», «Ռազմական դրության մասին», «Պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքներում որևէ անդրադարձ չի կատարվել պատերազմ և մարտ հասկացությունների

իրավական գնահատման առումով: Իսկ «Ռազմական դրության իրավական ռեժիմի մասին» ՀՀ օրենքում ամրագրված է ռազմական դրության հասկացությունը հետևյալ բովանդակությամբ՝ «Ռազմական դրությունը բացառապես Հայաստանի Հանրապետության վրա զինված հարձակման, դրա անմիջական վտանգի առկայության կամ պատերազմ հայտարարվելու դեպքում իրականացվող ժամանակավոր միջոցառում է»: Փաստորեն, սույն օրենքի նշված դրույթում բառացիորեն վերարտադրվել է ՀՀ Սահմանադրության «ռազմական դրությունը» վերնագրված 119-րդ հոդվածում ամրագրված բովանդակությունը: Ռազմական դրությունը ենթադրում է պետական տեղական ինքնակառավարման մարմինների, կազմակերպությունների գործունեության հստակ իրավական ռեժիմ և թույլատրում է մարդկանց իրավունքների ու ազատությունների որոշակի սահմանափակումների, ինչպես նաև լրացուցիչ պարտավորությունների սահմաններում: Հարկ է նշել, որ «Ռազմական դրության մասին» ՌԴ օրենքի 1-ին հոդվածի 4-րդ կետը, ի լրում վերոնշյալի, նախատեսում է քաղաքացիների կազմակերպությունների և դրանց պաշտոնատար անձանց լրացուցիչ պարտականություններ, որոնց չկատարումը տվյալ անձանց կողմից առավել մեծ հանրային վտանգ է պարունակում, որի դրույթը համահունչ է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 327-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պահանջին:

Պատմական փորձը նույնպես խոսում է այլ՝ լրացուցիչ սահմանափակումներ

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

**ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն**

րի մասին: Այսպիսով՝ ԽՍՀՄ գերագույն խորհրդի նախագահությամբ 1941 թվականի հունիսի 22-ի հրամանագրով նախատեսվում էին մարդու իրավունքների և ազատությունների հետևյալ սահմանափակումները՝ աշխատանքային ծառայության մեջ ներգրավվածության կամ որոշակի աշխատանքների կատարում, զինվորական ստորաբաժանումների, տրանսպորտային միջոցների և պաշտպանության կարիքների համար անհրաժեշտ այլ գույքի բռնագրավում կոնկրետ ժամից հետո փողոցներում գտնվելու արգելք, խուզարկություն և կալանավորում, բնակչությանը սննդամթերքների և արդյունաբերական ապրանքների մատակարարման նորմերի հաստատում, ռազմական դրության տարածքում մուտքի և ելքի արգելում վարչական տեղահանումը ռազմական դրության տարածքից կամ դրա առանձին կետերից:

Նմանօրինակ կարգավորող ակտի ստեղծումն օրենքի տեսքով, զգալիորեն պարզեցնելու և արագացնելու է երկրի ռազմական ուղղում անցնելու պահը, ինչպես նաև պարզեցնելու պետական վերահսկողությունը քրեական հետապնդման դիրքերից:

Պետք է նշել, որ մինչև XIX դար Ռուսաստանում նույնպես չկար հստակ, կոնկրետ բաժանում կռվի (бой), մարտի (битва) և ճակատամարտի (сражение) միջև: Այս հասկացությունները նույնական էին: Այսօր նրանք նույնպես շատ հազվադեպ են տարբերվում, ուստի երկու հակառակ կողմերի միջև նույն ռազմական բախումը կոչում են ինչպես ուզում են՝ և՛ կռիվ, և՛ մարտ, և՛ ճակատամարտ: Երբեմն բախման անվանման մեջ մասնակցում է նաև քաղաքական բաղադրիչը: Ծակատամարտերի գլխավորի և մասնավորի բաժանումը սկիզբ է առել XVIII-XIX դարերի սկզբին:

Գլխավոր ճակատամարտը, ըստ էության, հենց մարտն է, որը վճռորոշ ազդեցություն է ունենում ռազմական արշավի (միջանկյալ փուլ) կամ ամբողջ պատե-

րագմի արդյունքի վրա (օրինակ՝ 1805-ի հայտնի Աուստերլիցի ճակատամարտը):

Մինչև 19-րդ դարի երկրորդ կեսը մարտ էր համարվում պատերազմող կողմերի հիմնական ուժերի վճռական բախումը: Այս բախման նպատակը թշնամու վերջնական և անդառնալի պարտությունն էր: Մարտը տեղի էր ունենում փակ տարածության մեջ, դա արյունալի բախում էր, որի ընթացքում զինյալները ձեռնամարտի էին բռնվում: Գործողության մասնակիցները մարտնչում էին կատաղի և անողորմ: Նման բախումը զանգվածային էր և անցնում էր բավականին արագ: 20-րդ դարում մարտ համարվեց գորքերի լայնածավալ խմբերի կողմից միաժամանակ և հաջորդաբար իրականացվող հարձակողական և պաշտպանական ռազմական գործողությունների համադրությունը (Կուրսկի մարտը, 1943):

Ճակատամարտ բառը հիմնականում օգտագործվում է ռազմական գործողությունների բաղադրիչների առնչությամբ: Դա մի շարք հարվածների և կռիվների համադրություն է, որոնք միավորված էին մեկ ընդհանուր մտահղացման շուրջ և իրականացվում էին կոնկրետ գործառնական կողմից:

Ճակատամարտի բոլոր փուլերը նպատակաուղղված էին լուծել մի կարևոր օպերատիվ խնդիր: Ծակատամարտերը կարող էին լինել ինչպես հարձակողական, այնպես էլ՝ պաշտպանողական: Ճիշտ է, Հայրենական պատերազմի մասին վավերական գրականության մեջ ճակատամարտը երբեմն կիրակվում է որպես գործողությունների ամբողջություն:

Հիմնական տարբերությունը. մարտը երկու կամ ավելի զինված ուժերի մարտ է: Հաճախ այն երկու կամ ավելի գորքերի ֆիզիկական հերթագայումն է: Պատերազմը ավելի շուտ մնան է ռազմավարական վեճի երկու կամ ավելի սուբյեկտների միջև, ինչպիսիք են երկրները, ազգերը և այլն: Ծակատամարտերը տեղի են ունենում զինվորների, իսկ պատերազմները՝ երկրների կամ ազգերի միջև: Ծակատա-

մարտը կարելի է հաղթել և պարտվել, բայց դա չի կարող որոշել պատերազմի ավարտը: Ճակատամարտերը սովորաբար կարճաժամկետ են, պատերազմները՝ երկարատև:

Պատերազմը և մարտը հակամարտության հետ կապված երկու հայեցակարգեր են, որոնք հաճախ շփոթեցնում են մարդկանց, հասկացությունները սովորաբար օգտագործվում են փոխադարձաբար, ինչը շատ հարթակներում սխալ է: Պատերազմը սովորաբար օգտագործվում է որպես մյուսի դեմ ռազմավարություն պլանավորող երկիրը կամ մարդուն նշելու համար, իսկ մարտն ավելի շուտ երկու կամ ավելի կողմերի միջև ֆիզիկական բախում է: Պատերազմը և մարտը միմյանց հետ կապված հասկացություններ են և երկուսն էլ հանգեցնում են մեկ ուրիշի հետ հակամարտությանը:

Մարտը երկու կամ ավելի զինված ուժերի մարտ է: Հաճախ դա երկու կամ ավելի զորքերի ֆիզիկական հերթագայումն է: Պատերազմն ավելի շուտ նման է ռազմավարական վեճի երկու կամ ավելի սուբյեկտների միջև, ինչպիսիք են՝ երկրները, ազգերը և այլն: Ճակատամարտերը տեղի են ունենում զինվորների, իսկ պատերազմները՝ երկրների կամ ազգերի միջև: Ճակատամարտերը, որպես կանոն, կարճատև են և հանդիսանում են պատերազմի բաղկացուցիչ մաս: Պատերազմը հաճախ ավելի երկար է և քիչ տարածված: Դրանք հիմնականում վեճերն են քաղաքական հասարակությունների միջև, որոնք հակամարտության կարգավորման փորձի ընթացքում հանգեցնում են բազմաթիվ մարտերի: Պատերազմը հայտնի է նաև որպես քաղաքական բռնություն կամ միջամտություն:

Մեր պատմությունը բավական հարուստ է պատերազմներով և ճակատամարտերով, որոնցից շատերը տեղի են ունեցել, երբ մի ազգ փորձել է նվաճել մեկ այլ ազգի: Դա հանգեցրել է բազում ճակատամարտերի երկու կամ ավելի ազգերի միջև: Անդրադառնալով պատե-

րազմներին՝ կան երկու պատերազմներ, որոնք հանգեցրին գրեթե ողջ աշխարհի ներգրավմանը. Առաջին համաշխարհային պատերազմը և Երկրորդ համաշխարհային պատերազմը: Այս երկու պատերազմներն ամենամեծ հակամարտություններն են, որի արդյունքում գրեթե բոլոր երկրները ընտրել են կողմեր և մասնակցել մարտերին և պատերազմներին: Պատերազմներն ու ճակատամարտերը հանգեցնում են գույքի ոչնչացման, կյանքի կորստի և տեխնոլոգիական ու այլ ռեսուրսների համար զգալի դրամական ծախսերի:

Պատերազմները որոշվում են ճակատամարտերով, որոնք կարող են ավարտվել հաղթանակով կամ պարտությամբ: Շատ ճակատամարտերում պարտությունը կարող է հանգեցնել նրան, որ կողմը պարտվի պատերազմում: Այնուամենայնիվ, շատ դեպքերում երկրները պարտվել են մարտում, բայց հաղթել պատերազմում: Սա հաճախ կապված է վերջին ժամանակահատվածի ռազմավարական պլանավորմամբ կամ պահուստային ռեսուրսներով: Այստեղից էլ «հնարավոր է դուրս հաղթել եք ճակատամարտը, բայց՝ ոչ պատերազմը» արտահայտությունը: Պատերազմի վերջը որոշվում է նրանով, թե որ կողմն է պարտվում կամ հանճնվում:

Միջազգային իրավունքի նորմերը, մասնավորապես, 1949 թվականի ԺճՆԼԻ կոնվենցիաներն օգտագործում են երկու սահմանում «պատերազմ» և զինված հակամարտություն: Միջազգային իրավունքում ազդեցիկ պատերազմների արգելքը հանգեցրել է նրան, որ պատերազմ տերմինն աստիճանաբար դադարում է օգտագործվել միջազգային իրավական ակտերում և այլ պաշտոնական փաստաթղթերում: Դրան փոխարինելու է եկել «զինված հակամարտություն» տերմինը: Այս հանգամանքը բացատրվում է մի շարք պատճառներով՝ երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո տեղի են ունեցել միջազգային և ոչ միջազգային բնույթի բազմաթիվ զինված բախումներ:

Ընդ որում, պատերազմները չեն հայտարարվել գործող օրենքների և պատերազմի սովորությունների համաձայն, քանի որ պատերազմների նախաձեռնման համար սահմանվել է միջազգային իրավական պատասխանատվություն մինչ օրս համարվում է, որ չհայտարարված պատերազմը պատերազմ չէ, իրավաբանական առումով նման զինված պայքարն ավանդական հետևանքներ չի ունեցել, ուստի պատերազմող պետությունների միջև դիվանագիտական հարաբերությունները չեն խզվել և կարճատև ռազմական գործողությունները հիմնականում դադարեցվել են հավաքական անվտանգության միջոցներով և ՄԱԿ-ի մասնակցությամբ, երկրորդ՝ զինված բախումների բացարձակ մեծամասնությունը տեղի են ունեցել պետությունների ներսում՝ հեղափոխական հեղաշրջումների, զինված ապստամբությունների կրոնական բախումների և քաղաքացիական պատերազմների այլ ձևերի տեսքով, ինչը նույնպես չի տեղավորվում պատերազմների ավանդական շրջանակում, երրորդ՝ հատուկ խումբ է առանձնացվել ժողովուրդների ազգային-ազատագրական պայքարը գաղութացման դեմ, որն ուղեկցվում է իշխանությունների ներկայացուցիչների հետ զինված բախումներով: Այդ դեպքում պայքարող ժողովուրդներն ու ազգերը ստացել են միջազգային իրավունքի կարգավիճակ, ռազմական օգնություն ստանալու իրավունք, իսկ ազգային ազատագրական շարժումները սկսեցին կրել լեգիտիմ և միջազգային բնույթ:

Ի տարբերություն «պատերազմական իրավիճակ» հասկացության՝ «մարտական իրավիճակ» տերմինը չի գտել օրենսդրական ամրագրում, քանի որ քրեական օրենսգրքի 327-րդ հոդվածի 3-րդ մասում օգտագործվում է մարտի պարագաների հասկացությունը, ուստի տարաբնույթ մեկնաբանություններից խուսափելու և օրենքի դրույթը ճշգրիտ կիրառելու նպատակով հարկավոր է անդրադառնալ «մարտական իրավիճակ»

տերմինի բառացի բովանդակությանը: Նշվածը հանգամանորեն լուսաբանվել է հատկապես ռուս իրավագետների կողմից. այսպես Ս. Ն. Կրասիլնիկովը նշում է, որ մարտական իրավիճակը որոշակի ժամանակահատվածում տարբեր գործոնների պայմանների համադրություն է, որի ընթացքում նախապատրաստվում և իրագործվում է մարտը կամ ռազմական գործողությունը: Այս տերմինն ավելի մանրամասնորեն բացահայտելու համար պետք է ուշադրություն դարձնել նրա անհատական տարրերի մեկնաբանմանը: «Մարտական» տերմինը, Ս. Ն. Կրասիլնիկովը ընդհանրապես չի դիտարկում որպես մարտի վարում, մարտ տերմինի տակ հասկանալով գորքերի, բանակների ճակատամարտ, զինված բախում:

Այսպիսով՝ «մարտական իրավիճակ» հասկացության ստուգաբանական բովանդակությունը հետևյալն է. առանձին զինձառայողների, զինվորական ստորաբաժանումների և զորամիավորումների, ինչպես նաև ողջ զինված ուժերի կիրառմամբ ռազմական խնդրի լուծմանը նպաստող գործոնների և պայմանների ամբողջություն:

Ինչպես երևում է, «մարտական իրավիճակ» տերմինը սերտորեն կապված է «մարտական գործողություններ» տերմինի հետ: Ս. Ն. Կրասիլնիկովը բնութագրում է ռազմական գործողությունները որպես թշնամու անձնակազմի և ռազմական տեխնիկայի ոչնչացման, տարածքների տիրապետման, հակառակորդի հարձակմանը հակազդեցության, իր տարածքը պահելու նպատակով գորքերի գործողություններ (ավիացիա, նավատորմ), ինչպես նաև գործողություններ՝ կապված հակառակորդի հարձակման սպառնալիքի պայմաններում գորքերի տեղաշարժման և տեղակայման հետ:

Այս հասկացության իմաստային բեռնայն է, որ ռազմական գործողությունները իրականացվում են ռազմավարական մակարդակով, այն ժավալում է և բացառում

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

է ավելի փոքր գործողություններ: Կարծում ենք, որ ամենամոտը Խորհրդային հանրագիտարանի սահմանումն է, որտեղ «մարտական գործողությունների» տակ հասկանում են զինված ուժերի ստորաբաժանումների, զորամիավորումների և ՋՈՒ տեսակների միավորումների կողմից մարտական առաջադրանքների իրականացման նպատակովուժերի և միջոցների կազմակերպված օգտագործումը:

«Մարտական իրավիճակ», ինչպես նաև մարտական գործողություններ տերմինների իմաստը բացահայտվում է նաև գիտական ռազմական աշխատություններում: Այսպես, ռազմական հիմնական տերմինների բառարանում «մարտական իրավիճակը» սահմանվում է որպես որոշակի ժամանակահատվածում տարբերգործոնների և պայմանների համադրություն է, որի ընթացքում նախապատրաստվում և իրագործվում է մարտը կամ ռազմական գործողությունը: Դրանք ներառում են թշնամու, սեփական և հարևանների զորքերի վիճակը, տարածքի և օդի ռադիոակտիվ ու քիմիական աղտոտվածության աստիճանը, տարածքի բնութագիրը և ճանապարհային ցանցը, գործողության ոլորտի տնտեսական վիճակը և բնակչության բարոյահոգեբանական վիճակը, եղանակը, օրը և տարին:

Բացահայտում է «մարտական իրավիճակի» հասկացության բովանդակությունը նաև Խորհրդային ռազմական հանրագիտարանը՝ տալով ավելի ճշգրիտ ձևակերպում. մարտական իրավիճակը ռազմական գործողությունների շրջանում և հատուկ ժամանակահատվածում ձևավորվող և ռազմական ստորաբաժանումների ու զորամիավորումների կողմից մարտական առաջադրանքի նախապատրաստման ու կատարման վրա ազդող մի շարք գործոնների և պայմանների համադրություն է: Ռազմական գիտությունը սահմանափակում է մարտական իրավիճակի ժամանակային սահմանները ռազմական ստորաբաժանումների, զորամիավորումների կողմից մարտա-

կան գործողությունների իրականացման մարտական խնդրի առաջադրման և մարտական խնդրի կատարման ժամկետներով:

Քրեական օրենքի տեսանկյունից «մարտական իրավիճակը» մի շարք հանցակազմերի որակական հատկանիշ է: Ըստ Վ. Մ. Չխիկվաձեի և Մ. Սավիցկիի՝ «մարտական իրավիճակը» ենթադրում է, որ զորամասը գտնվում է հակառակորդի զորքերի հետ անմիջական շփման գծում և հարևանությամբ: Մարտական իրավիճակը կարող է ստեղծվել ոչ միայն ճակատում, այլև քիկուներում (օրինակ, թշնամու դեսանտի կամ օդային հարձակումների ժամանակ): Բացի դրանից՝ մարտական իրավիճակը կարող է տեղի ունենալ ոչ միայն պատերազմի ժամանակ, այլև խաղաղ պայմաններում:

Նմանօրինակ կարծիք իրենց աշխատություններում հայտնում են նաև այլ հեղինակներ: Խ. Մ. Ախմետշինը և Ա. Ա. Տեր-Ակոպովը նշում են, որ «մարտական իրավիճակը նշանակում է, որ միավորը (ստորաբաժանումը և այլն) գտնվում է թշնամու հետ անմիջական շփման մեջ¹: Օրինակ, այն վարում է մարտ (հարձակողական և պաշտպանական), մղվում է առաջնագիծ՝ մարտավարելու, մանևրում է, ստեղծում է մարտական դիրքեր, գտնվում է զորքերի ռազմական կարգում՝ հարձակողական մարտի կամ հակառակորդի հարձակմանը հակադրելու և տապալելու նպատակով անցկացման կամ թալանելու և հաղթահարելու առաջադեմ թշնամուն և այլն»²:

Հանրագումարի բերելով վերը նշվածը՝ անհրաժեշտ է արձանագրել, որ «մարտական իրավիճակ» և «մարտի պարագաներում» տերմինները համահունչ են, ունեն բացարձակապես նույն նշանակությունը, ուստի արարքը որակելու համար խոչընդոտ չեն կարող հանդիսանալ: Այնուհանդերձ գտնում ենք, որ «ռազմական դրություն», «պատերազմի ժամանակ» և «մարտի պարագաներում» հասկացությունները իրավական հստակ պարզա-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

բանման կարիք ունեն:

Այնուամենայնիվ, ինչպես երևում է տարբեր հեղինակների ներկայացված սահմանումներից, ոմանք, ինչպես Վ. Ա. Վլադիմիրովը, նվազագույնի են հասցնում միայն զորամասի մասնակցությունը մարտական հատկանիշներ գործողություններին, մյուսները՝ Խ. Մ. Ախմետշինը և Ա. Ա. Տեր-Ակոպովը, ընդլայնում են այդ ցուցակն զինվորական այլ ստորաբաժանումներով, ինչը, մեր կարծիքով, բացարձակապես ճիշտ է:

Այլ հեղինակներ, օրինակ, Ս. Վ. Մալիկովը, այս հարցը քննարկելով, ելնում

է «մարտական» հասկացությանը մոտ կանգնած այլ մեկնարարություններից, օրինակ՝ «արտակարգ», ինչը նաև համապատասխանում է ձևական տրամաբանությանը:

«Մարտական իրավիճակի» հասկացության սահմանման նպատակով անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել միջազգային իրավունքի կողմից տարբեր հակամարտությունների, որոնց ժամանակ հնարավոր են ռազմական գործողություններ, որակավորման տերմինաբանությանը:

¹ Тер-Акопов А.А., Преступления против военной службы (военно-уголовное законодательство РФ), Учебник Юрид. лит., 1998, (в соавт).

² Ахметшин Х.М., «Совершенствование зако-

нодательства об уголовной ответственности за воинские преступления» (М., 1985 г.), «Уголовное право Российской Федерации. Преступления против военной службы» (М., 1999 г.).

RESUME - ԱՄՓՈՓՈՒՄ

ON THE ISSUE OF THE FEATURES OF THE CONCEPTS OF MARTIAL LAW, WAR, AND BATTLE / LEGAL COMPARATIVE ANALYSIS/

A. Antonyan

*Armenian-Russian University Applicant for Criminal
Law and Criminal Proceedings*

The relevance of this scientific article is due to the fact that concepts used in the RA Criminal Code such as “martial law”, “during war”, “in cases of battle” and the essence of the terms “war”, “battle”, “combat situation” deriving from them have not been fully clarified neither in normative acts, nor in scientific works. The author has made comparative analysis of the positions of the Russian legislation and the Russian lawyers on the problematic issue, presented his ideas, proposed the legislative regulation of the problem.

Keywords: *War, battle, martial law, combat situation, military service.*

ОСОБЕННОСТИ ПОНЯТИЙ «ВОЕННОЕ ПОЛОЖЕНИЕ», «ВОЙНА» И «БИТВА» /СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ/

А. АНТОНЯН

*Военный прокурор Ереванского гарнизона
Соискатель кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права
Российско-Армянского университета, Ереван
(Республика Армения)*

Актуальность данной научной статьи заключается в том, что ни в нормативных актах, ни в научных работах нет точного определения используемых в Уголовном Кодексе РА понятий «военное положение», «во время войны», «в условиях войны», сущность которых исходит из терминов «война», «битва», «военное положение». В данной статье проводится сравнительный анализ законодательства РА и РФ, анализируются положения русских правоведов по этому проблематичному вопросу. Автор изложил и свои идеи и предложения по законодательному урегулированию проблемы.

Ключевые слова: *война, битва, военное положение, военная ситуация, служба.*

Բանալի բառեր - *պարերիազմ, մարտ, ռազմական դրություն, մարտական իրավիճակ, ծառայություն:*

Ա. Անտոնյան - Երևանի կայագործի զինվորական դատախազ, էլ. փոստ՝ antonyanartur590@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 15.10.2019, տրվել է գրախոսության՝ 15.10.2019, երաշխավորվել է ՀՌՀ քրեական իրավունք և քրեական դատավարության իրավունքի պրոֆեսոր իրավ. գիտ. դոկտոր Ս. Ծաղիկյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 24.10.2019

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

Վահե ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ

Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Նելլի ՏԵՐ-ԹՈՐՈՍՅԱՆ

ՀՀ հայրուկ քննչական ծառայության

իրավական ապահովման և արտաքին կապերի բաժնի գլխավոր մասնագետ

ՎԱՐՈՒՅԹՆ ԻՐԱՎԱՆԱՅՆՈՂ ՄԱՐՄՆԻ ԿՈՂՄԻՑ ԱՆՁԻ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԱՆՁԵՈՆՄԽԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍԱՏՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ ԻՐԱՎԱՉԱՓՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՏԱՐՅԵՐ

2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 25-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, **հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման**, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Վերոգրյալ իրավանորմի ձևակերպումից միարժեքորեն բխում է, որ ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը բացարձակ չէ, այսինքն՝ ենթակա է սահմանափակման, եթե **ա)** սահմանափակումը նախատեսված է օրենքով և **բ)** սահմանափակումը հետապնդում է պետական անվտանգության, **հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման**, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակ:

Այսինքն՝ բարձրագույն իրավաբանական ուժ ունեցող իրավական ակտով ամրագրվել է ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքն առանձին դեպքերում սահմանափակելու հնարավորությունը՝ ելնելով հանրային շահի պաշտպանության կարևորությունից:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ, 4-րդ և 5-րդ, 63-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 3-րդ և 4-րդ, 65-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 3-րդ և 4-րդ, 86-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ, 4-րդ և 5-րդ կետերի համաձայն՝ տուժողը, կասկածյալը, մեղադրյալը և վկան պարտավոր են քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի պահանջով ենթարկվել քննման, փորձաքննության, բժշկական ստուգման, մատնադրոշման, լուսանկարման, ինչպես նաև տալ նմուշներ՝ համեմատական հետազոտման համար:

Սակայն վերոնշյալ նորմերն ունեն դեկլարատիվ (հռչակագրային) բնույթ, այսինքն՝ օրենսդրորեն ամրագրված է համապատասխան սուբյեկտների կողմից քննման, փորձաքննության ենթարկվելու, նմուշներ տալու պարտականությունը, սակայն պարտականության կատարումն ապահովող պրևենտիվ, այն է՝ պատասխանատվություն նախատեսող նորմը բացակայում է:

Ստացվում է, որ տուժողի, վկայի, կասկածյալի կամ մեղադրյալի կողմից օրենքով ամրագրված պարտականության չկատարումը չի առաջացնում որևէ իրավական հետևանք՝ արդյունքում ստեղծելով փակուղային իրավիճակ և խոչընդոտելով քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից քրեական գործի բազմակողմանի, օբյեկտիվ և լրիվ քննություն իրականացնելու օրենսդրո-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

րեն ամրագրված պարտականության պատշաճ իրականացմանը:

Ուստի, համապատասխան պարտականության կատարումից խուսափելու համար պատասխանատվություն սահմանող իրավանորմի նախատեսումն անհրաժեշտություն է՝ բացառելու տուժողի, վկայի, կասկածյալի կամ մեղադրյալի կողմից կամընտրություն դրսևորելու որևէ հնարավորություն:

Չննությունը, քննումը, համեմատական հետազոտության համար նմուշների ստացումը դասվում են այն քննչական գործողությունների շարքին, որոնք հիմնված են դիտման մեթոդի վրա¹: Ընդ որում՝ «համեմատական հետազոտման նմուշ» հասկացության վերաբերյալ իրավաբանական գրականությունում տարբեր տեսակետներ կան: Իհարկե, յուրաքանչյուր հրատարակված սահմանում պարունակում է համեմատական հետազոտման նմուշի հասկացության ճիշտ ընկալման համար հիմնական բնութագրումներ²: Թերևս, ոչ բոլոր առաջարկված սահմանումներից կարելի է համաձայնել:

Համեմատական հետազոտման նմուշ ասելով՝ հասկացվում է. «...նյութական օբյեկտ, որն անկասկած սերում է այլ օբյեկտից և հանդիսանում է նրա մասը կամ արտացոլում է նրա հատկությունները, որն արացվում է հատուկ հետազոտությունների կատարման համար, ճանաչվող օբյեկտի սեռային (խմբային) պատկանելության վերականգնման և ինքնության ճանաչման նպատակով, ինչպես նաև քննվող հանցագործության այլ հանգամանքների վերականգնման համար»³:

Մեկ այլ սահմանման համաձայն. «Նմուշներն առարկաներ են, որոնք սրեղծվել կամ փոփոխվել են իրենցն սպացույցների շեղումից եղանակին մասն չևով և հենց այդ օբյեկտի սպեցիական ներքո»⁴:

Գրեթե բոլոր սահմանումներում տրված է նմուշի գլխավոր ատրիբուտը՝ համեմատական հետազոտության հա-

մար անհրաժեշտ հատկանիշների առկայությունը նմուշում: Անկախ նրանից՝ դրանք ստեղծվել են, թե ստացվել են այլ օբյեկտից, նմուշը պետք է իր մեջ պարունակի համեմատության համար բավարար և օգտակար տվյալներ՝ իդենտիֆիկացիայի խնդիրների իրականացման համար:

Այնուամենայնիվ, մենք հակված ենք կարծելու, որ անկախ համեմատական հետազոտման նմուշի տարաբնույթ սահմանումներից, համեմատական հետազոտման նմուշը նյութական առարկա, օբյեկտ է, որն ինչպես որակական, այնպես էլ քանակական առումով պիտանի է համեմատական հետազոտում իրականացնելու համար⁵:

Քրեական գործ հարուցելու հարցի լուծման, ինչպես նաև քննության հետագա փուլերի համար նմուշների ստացման կարևոր նշանակությամբ է, թերևս, պայմանավորված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 1-ին ենթակետում և 57-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետում կատարված փոփոխությունները, համաձայն որի՝ քննիչին և հետաքննության մարմնին իրավունք վերապահվեց մինչև քրեական գործ հարուցելը նախապատրաստվող նյութերով նաև հետազոտման համար վերցնել նմուշներ:

Այս տեսանկյունից հատկանշական է ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի (այսուհետև՝ Նախագիծ) իրավակարգավորումները: Մասնավորապես, Նախագծի 254-րդ հոդվածով կարգավորվում է փորձաքննության համար նմուշներ ստանալու կարգը, տեսակները, միջոցառում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքից հետազոտման համար նմուշներ ստանալը համարում է առանձին քննչական գործողություն, որին նվիրված է առանձին գլուխ (Գլուխ 36):

Սակայն Նախագիծը հետազոտման համար նմուշների ստացումն առանձին քննչական գործողություն չնախատես-

լով՝ չի բացառում նաև քննչական գործողության ընթացքում փորձաքննության համար նմուշ ստանալը: Այսինքն՝ չնայած այն հանգամանքին, որ Նախագծով հետազոտման կամ փորձաքննության համար նմուշ ստանալու համար առանձին քննչական գործողություն նախատեսված չէ, այնուամենայնիվ քննիչն իրավունք ունի ցանկացած քննչական գործողության ընթացքում վերցնելու փորձաքննության համար նմուշներ՝ բացառությամբ մարդուց ստացվող նմուշների: Չնայած Նախագծով ուղղակիորեն սահմանված չէ, բայց ենթադրվում է, որ քննիչը մարդուց նմուշներ կարող է ստանալ միայն փորձագետի մասնակցության դեպքում կամ էլ մարդուց նմուշներ կարող է ստանալ միայն փորձագետը, հակառակ դեպքում մարդուց նմուշների ստացումը ևս թույլատրելի կլիներ քննչական գործողությունների ընթացքում:

Այսպես, համաձայն Նախագծի 32-րդ գլխի դրույթների՝ մինչև փորձաքննություն նշանակելը կամ դրա կատարման ընթացքում քննիչը կամ նրա հանձնարարությամբ փորձագետը իրավասու է վերցնել մարդու, դիակի, կենդանու, նյութի կամ այլ օբյեկտի հատկությունները բնութագրող նմուշներ, եթե դրանք անհրաժեշտ են փորձաքննության կատարման համար: Նմուշ կարող են լինել արյունը, սերմնահեղուկը, մազը, եղունգների կտրվածքները, մաշկի մանրադիտակային քերվածքները, թուքը, քրտինքը և այլ արտաթորանքները, մաշկի գծանախշերի դրոշմը, ատամների և վերջավորությունների կաղապարները, ձեռագիրը, ստորագրությունը, մարդու հնտությունն արտահայտող այլ նյութերը, ձայնագրությունը, պատրաստի արտադրանքի, հումքի, նյութերի փորձնական նմուշները, զենքը, պարկուճը, զնդակը, փամփուշտը, այլ նյութերը և առարկաները:

Փորձաքննության համար նմուշ ստանալու մասին որոշումը կայացնում է քննիչը: Այդ որոշման մեջ պետք է նշվեն նմուշ ստացող անձի անունը, ազգանունը

և պաշտոնը, եթե նմուշը ստացվում է անձից, ապա նրա անունը, ազգանունը և կարգավիճակը, եթե նմուշը ստացվում է նյութից կամ այլ օբյեկտից, ապա դրա գտնվելու վայրը և դրա մասին այլ վերաբերելի տվյալներ, ստացման ենթակա նմուշի տեսակը, չափը կամ քանակը, եթե նմուշը ստացվում է անձից, ապա նմուշ հանձնելու համար նրա ներկայանալու տեղը և ժամանակը, նմուշը ստանալու նպատակը:

Քննիչն անձին հրավիրում է իր մոտ կամ գնում է նրա գտնվելու վայրը, ստորագրությամբ ծանոթացնում է նրան նմուշ ստանալու մասին որոշմանը և բացատրում նրա իրավունքներն ու պարտականությունները: Բացի փաստաթղթերից՝ մյուս նմուշները փաթեթավորվում և կնքվում են: Փորձաքննության համար նմուշ ստանալու մասին կազմվում է արձանագրություն, որում նաև նկարագրվում են ստացված նմուշները: Ստացված նմուշները պատշաճ փաթեթավորվում են, կնքվում և կցվում արձանագրությանը:

Հիմք ընդունելով քննարկվող քննչական գործողությունների արդյունքում ձեռք բերված ապացույցների կարևորությունը՝ կարծում ենք՝ գործող օրենսդրական կարգավորումների կիրառելիությունն ապահովելու նպատակով անհրաժեշտ է ՀՀ քրեական օրենսգրքում կատարել լրացում՝ 339.1-րդ հոդվածի տեսքով, որը կունենա հետևյալ վերտառությունը՝ «Քննման, փորձաքննության, բժշկական ստուգման ենթարկվելուց, լուսանկարման, մատնադրոշման կամ համեմատական հետազոտման համար այլ նմուշներ տալուց հրաժարվելը»:

Ցանկալի կանխարգելիչ արդյունք ունենալու նպատակով առաջարկվում է սահմանել խրախուսական նորմ բոլոր այն դեպքերի համար, երբ նախաքննության ընթացքում մինչև քրեական գործի վարույթը կարճելու մասին որոշում կայացնելը կամ դատական քննության ընթացքում մինչև դատարանի կողմից դատական ակտ կայացնելը տուժողը,

վկան, կասկածյալը կամ մեղադրյալը կամավոր ներկայացրել է նմուշները, մատնադրոշմները, լուսանկարվել է կամ կամավոր ենթարկվել է քննման, փորձաքննության, բժշկական ստուգման, և ողջամտորեն ենթադրելի է, որ ժամանակին ներկայացված նմուշները, մատնադրոշմները, լուսանկարները կամ բժշկական ստուգման արդյունքները չեն կորցրել քրեական գործի քննության համար նշանակությունը:

Նախատեսվող խրախուսական նորմը կիրառվելու է միայն երկու պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում: Մասնավորապես՝ միայն կամովին նմուշներ, մատնադրոշմներ ներկայացնելը, լուսանկարվելը կամ քննման, փորձաքննության, բժշկական ստուգման ենթարկվելը բավարար չեն քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու համար: Անհրաժեշտ է նաև դրանց՝ քրեական գործի քննության համար նշանակությունը կորցրած չլինելու պայմանի բավարարումը:

Բացի ՀՀ քրեական օրենսգրքից, անհրաժեշտ է լրացում կատարել նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում՝ ամրագրելով ֆիզիկական ուժի գործադրման հիմքերը և պայմանները: Մասնավորապես՝ կարծում ենք, որ համապատասխան հողվածը պետք է ունենա հետևյալ բովանդակությունը՝

«1. Վարույթն իրականացնող մարմինը որպես բացառիկ միջոց գործադրում է ֆիզիկական ուժ սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում և կարգով, այնքանով, որքանով դա անհրաժեշտ է քննման, փորձաքննության ենթարկվելու կամ նմուշներ տալու պարտականության կատարումն ապահովելու համար, եթե ոչ ուժային միջոցներով այդ պարտականությունների կատարումը հնարավոր չէ ապահովել:

2. Հարկադրաբար ստացված քննման, փորձաքննության արդյունքները, համեմատական հետազոտության համար նմուշները քրեական դատավարությու-

նում ապացուցման նպատակով կարող են օգտագործվել, եթե քննման, փորձաքննության արդյունքների, համեմատական հետազոտության համար նմուշների ստացման ընթացքը տեսաձայնագրառվել է:

3. Վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է ձգտել, որ ֆիզիկական ուժի գործադրման արդյունքում պատճառվող վնասը հասցվի նվազագույնի:»:

Աներկբա է, որ անհրաժեշտ է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում նաև ամրագրել վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականությունը՝ անձին նախագուշացնելու քննմանը, փորձաքննության ենթարկվելու կամ նմուշներ տալու պարտականությունը չկատարելու դեպքում քննումը, փորձաքննությունը կամ նմուշներ ստանալը հարկադրաբար կատարելու մասին, ինչպես նաև պարզաբանելու քննման, փորձաքննության ենթարկվելու կամ նմուշներ տալու պարտականությունը չկատարելու դեպքում նախատեսված պատասխանատվության մասին:

Քննմանը, փորձաքննությանը ենթարկվելուց կամ նմուշներ տալուց հրաժարվելու դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է կազմի արձանագրություն, որտեղ պետք է նշվի քննչական գործողություններին մասնակցելու պարտականությունը կատարելուց անձի հրաժարվելու մասին:

Բացի դրանից՝ վարույթն իրականացնող մարմնին համապատասխան օրենսդրական փոփոխությունների ուժով հնարավորություն կընձեռվի հանձնարարել հետաքննության մարմնի աշխատակցին աջակցելու՝ քննումը, փորձաքննությունը հարկադրաբար կատարելուն կամ նմուշը հարկադրաբար ստանալուն, ինչպես նաև անհրաժեշտության դեպքում ներգրավել մասնագետի:

Հարկ է նկատել, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 63-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 3-րդ և 65-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 3-րդ կետերում համեմատական

հետազոտման համար այլ նմուշներ ներկայացնելու պարտականություն չնախատեսելն օրենսդրական բաց է, ուստի այն լրացնելու նպատակով առաջարկվում է կատարել համապատասխան լրացում, մասնավորապես՝ կասկածյալի և մեղադրյալի համար նախատեսել նաև համեմատական հետազոտման համար այլ նմուշներ ներկայացնելու պարտականություն, որը բխում է քրեական գործով վարույթի հնարավոր արգելակումը բացառելու օբյեկտիվ անհրաժեշտությունից:

Առաջարկվող կարգավորումների ընդունումը բխում է նաև միջազգային փորձի ուսումնասիրությունից:

Մասնավորապես, Ռուսաստանի քրեական դատավարության օրենսգրքի⁶ 245-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ եթե անձը հրաժարվում է կամավոր հանձնել կենսաբանական նմուշներ, ապա քննիչ-դատավորը կամ քրեական վարույթն իրականացնող անձի միջնորդությամբ դատավորն իրավունք ունի քննիչին, դատախազին թույլատրել կենսաբանական նմուշները վերցնել հարկադրաբար:

Ղազախստանի քրեական դատավարության օրենսգրքի⁷ 268-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կասկածյալից, մեղադրյալից նմուշներ կարելի է վերցնել հարկադրաբար: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ տուժողից և վկայից նմուշ կարելի է վերցնել միայն նրանց համաձայնությամբ, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նմուշ վերցնելը պահանջում է կասկածյալը, մեղադրյալը՝ իրենց քրեական իրավախախտում կատարելու մեջ մերկացնող ցուցմունքները ստուգելու նպատակով, ինչպես նաև նմուշներ վերցնելու անհրաժեշտությունը պայմանավորված է վեներական կամ այլ վարակիչ հիվանդություններն ախտորոշելու համար, եթե նման ախտորոշումը գործի լուծման համար ունի նշանակություն: Նշված դեպքերում տուժողից, վկայից հարկադրաբար նմուշներ վերցնելը կատարվում է միայն դատախազի թույլտվությամբ կամ դատարանի որոշմամբ:

ԱՄՆ Գերագույն դատարանը «Maryland v. King»-ի գործով⁸ նշել է, որ հանցագործության բացահայտման հանրային շահը գերակա է անձի մասնավոր շահից, հետևաբար՝ անձի նկատմամբ հարկադրանք կիրառելը նմուշներ ստանալու նպատակով չի կարող համարվել հակասահմանադրական:

Իսրայելի քրեական օրենսգրքի⁹ 241-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե անձը պարտավոր է ցուցմունք տալ կամ ներկայացնել այլ ապացույցներ դատավարության ընթացքում, սակայն հրաժարվում է դա իրականացնելուց, ապա նա պատժվում է մինչև 2 տարի ժամկետով: Որպես այլ ապացույց ներկայացնելուց հրաժարվել է համարվում նաև փորձաքննության համար նմուշներ չտալը:

Լատվիայի քրեական օրենսգրքի¹⁰ 262.1-րդ հոդվածով պատասխանատվություն է նախատեսված ալկոհոլի, թմրամիջոցի, հոգեմետ նյութի, թունանյութերի կամ այլ թմրեցնող նյութերի հայտնաբերմանն ուղղված փորձաքննություն անցնելուց հրաժարվելու համար:

Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքի¹¹ 308-րդ հոդվածով պատասխանատվություն է նախատեսված վկայի կամ տուժողի կողմից ցուցմունք տալուց հրաժարվելու կամ տուժողի՝ քննմանը մասնակցելուց հրաժարվելու, փորձաքննության անցկացումից խուսափելու կամ համեմատական հետազոտության համար ձեռագրի կամ այլ փորձանմուշներ տրամադրելուց հրաժարվելու համար:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը՝ անձի՝ իր դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքը չի տարածվում այնպիսի նյութերի ձեռքբերման վրա, որոնք կարող են ստացվել **հարկադիր** լիազորությունների միջոցով, և որոնք գոյություն ունեն կասկածյալի կամքից անկախ, ինչպիսիք են՝ շնչառության, արյան, մեզի, մարմնական հյուսվածքների նմուշները¹²:

ՀՀ քրեական օրենսգրքում առաջարկվող լրացումը, այն է՝ քննման, փորձաքննության, բժշկական ստուգման ենթարկվելուց, լուսանկարման, մատնադրոշման կամ համեմատական հետազոտման համար այլ նմուշներ տալուց հրաժարվելու համար պատասխանատվություն նախատեսող նորմ, կարծում ենք՝ պետք է բովանդակի խիստ բնույթ ունեցող սանկցիա, որը պայմանավորված է արարքի՝ հանրային վտանգավորության բարձր մակարդակով, ուստի, հարկ է ապահովել քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու անխուսափելիության սկզբունքի իրացման համար անհրաժեշտ նախադրյալներ՝ բացառելու համար պարտականության կատարումից հրաժարվելու հնարավոր դեպքերը:

Այսինքն՝ հանցագործը, օրինակ, բռնաբարության գործով հասկանալով, որ նմուշը կարող է ունենալ վճռորոշ նշանակություն, և հրաժարվելով նմուշներ տալու պարտականությունից, պետք է հստակ գիտակցի, որ նմուշներ տալու պարտականության կատարումից հրաժարվելիս անգամ չի ազատվելու ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված պատժից:

Առաջարկվող կարգավորումը, անշուշտ, կունենա կանխարգելիչ նշանակություն՝ նպաստելով մի կողմից՝ քննման, փորձաքննության, բժշկական ստուգման ենթարկվելուց, լուսանկարման, մատնադրոշման կամ համեմատական հետազոտման համար այլ նմուշներ տալուց խուսափելու դեպքերի կրճատմանը, մյուս կողմից՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմինների կողմից քրեական դատավարության օրենսդրության խնդիրների՝ 1) քրեական օրենսգրքերով չթույլատրված արարք կատարած յուրաքանչյուր որ բացահայտվի և քրեական օրենքով նախատեսված դեպքերում ու քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով պարասխանարվության ենթարկվի, 2) ոչ մի անմեղ անձ հանցանքի կատարման մեջ չհասկանալի, չմեղադրվի և չդատապարտվի, 3) ոչ որ անօրինական կամ առանց անհրաժեշտության չենթարկվի դատավարական հարկադրանքի միջոցների, պարժի, իրավունքների և ազատությունների այլ սահմանափակման) անխտչրողորդ իրականացմանը:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

¹ Ст'ю Шейфер С.А., Следственные действия. Система и процессуальная форма. Монография. М., Юрид. Лит., 1981, էջ 35:
² Ст'ю Дулов А.В., Права и обязанности участников судебной экспертизы, Минск, 1962, էջ 165; Петрухин И.Л., Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе, М., 1964, էջ 37; Жбанков В.А., Понятие и процессуальное положение образцов для сравнительного исследования. Минск, 1965, էջ 71; Винберг А.И., Производные вещественные доказательства и образцы для сравнительного исследования в советском уголовном процессе, Соц. Законность, № 3, 1966, էջ 22; Грамович Г.И., Тактика использования специальных познаний в раскрытии и расследовании преступлений, Минск, 1987, էջ 32:
³ Ст'ю Долженко Н.И., Понятие образцов для сравнительного исследования и их природа

// Вестник криминалистики, Вып. 1, М., 2000, էջ 47:
⁴ Ст'ю Орлов Ю.К., Гносеологическая сущность и процессуальная форма образцов для сравнительного исследования, Труды ВНИИСЕ, Вып. 5, М., 1973, էջ 178:
⁵ Մանրամասն տե՛ս Եմգիբարյան Վ. Գ., Առանձին քննչական գործողությունների կատարման տակտիկա: Կրիմինալիստիկական տակտիկա: Գիտագործնական ձեռնարկ: Երևան, 2018թ, էջեր 601-604:
⁶ Ст'ю https://kodeksy.com.ua/ka/ugolovno_protseualnij_kodeks_ukraini/statja-245.htm:
⁷ Ст'ю https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852&doc_id2=31575852#pos=321;-98&pos2=4188;-80:
⁸ Ст'ю https://www.supremecourt.gov/opinions/12pdf/12-207_d18e.pdf:
⁹ Ст'ю <https://constitutions.ru/?p=11071>:
¹⁰ Ст'ю [54](http://www.alex-lawyer.lv/ugolovnijza-</p></div>
<div data-bbox=)

konlatviirus.pdf:

¹¹ Տե՛ս http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/60fe35427754a2f7623e0432ed10d149b8efa79f/:

¹² Տե՛ս https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ENG.pdf, Saunders v. the United Kingdom [GC], § 69; O'Halloran and Francis v. the United Kingdom [GC], § 47:

RESUME - ԱՄՓՈՓՈՒՄ

SOME ISSUES ON THE RIGHT OF THE LEGALITY OF RESTRICTION OF PHYSICAL INTEGRITY BY THE BODY CONDUCTING CRIMINAL PROCEEDINGS

V. Yengibaryan

Doctor of Legal Sciences, Professor

N. Ter-Torosyan

Chief specialist of the Legal Provision and External Relations Department of the RA Special Investigation Service

As regards the 2015 Amendments to the Constitution of the Republic of Armenia the right to physical integrity may be restricted only by law, for the purpose of state security, preventing or disclosing crimes, protecting public order, health and morals or the basic rights and freedoms of others.

There are several articles in the Criminal Procedure Code of Armenia, which establish obligation of victim, witness, suspect and accused to present the samples under his/her discretion for the comparative study upon the demand of the body conducting criminal proceedings, to be subjected to examination (expertise) upon demand of the body conducting criminal proceedings within the scope of the crime allegedly committed with respect to him/her, to be subjected to the medical investigation, upon the demand of the body conducting criminal proceedings.

These norms are declarative, because there is no certain article in the Criminal Code of Armenia, which will envisage criminal liability for not obeying legal demands of the body conducting criminal proceedings.

This scientific work is directed to the study of the aforementioned and similar problems.

Keywords: *physical integrity, samples for the comparative study, criminal liability, the body conducting criminal proceedings.*

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ О ПРАВОМЕРНОСТИ ОГРАНИЧЕНИЯ ПРАВА НА ФИЗИЧЕСКУЮ НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ ОРГАНом, ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИМ УГОЛОВНОЕ ПРОИЗВОДСТВО

В. Енгибарян

Доктор юридических наук, профессор

Н. Тер-Торосян

Главный специалист отдела Правового обеспечения и внешних связей Специальной следственной службы РА

Согласно Конституции Республики Армения с изменениями 2015 года право на физическую неприкосновенность может быть ограничено только законом в целях государственной безопасности, пресечения или раскрытия преступлений, защиты общественного порядка, здоровья и нравственности или основных прав и свобод других лиц.

В Уголовно-процессуальном кодексе Республики Армения есть несколько статей, по которым предусмотрена обязанность потерпевшего, свидетеля, подозреваемого и обвиняемого предоставить имеющиеся у них образцы для сравнительного исследования по требованию органа, осуществляющего уголовное производство, подвергаться освидетельствованию по требованию органа, осуществляющего уголовное производство, по уголовному делу о предположительно совершенном в отношении

него преступлении, подвергаться амбулаторной экспертизе по требованию органа, осуществляющего уголовное производство.

Это декларативные нормы, поскольку в Уголовном кодексе Республики Армения нет ни одной статьи, которая бы предусматривала бы уголовную ответственность за неподчинение законным требованиям органа, осуществляющего уголовное производство. В данной научной статье изучаются указанные выше и другие подобные проблемы.

***Ключевые слова:** физическая неприкосновенность, образцы для сравнительного исследования, уголовная ответственность, осуществляющий уголовное производство орган.*

***Բանալի բառեր** - ֆիզիկական անձեռնմխելիություն, համեմատական հետազոտման համար նմուշներ, քրեական պարասխանավորություն, քրեական վարույթն իրականացնող մարմին:*

Վ. Ննգիբարյան - իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, էլ. փոստ՝ vahe777@yahoo.com

Ն. Տեր-Թորոսյան - ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության իրավական ապահովման և արտաքին կապերի բաժնի գլխավոր մասնագետ, էլ. փոստ՝ ntertorosyan@mail.ru

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 14.10.2019, տրվել է գրախոսության՝ 14.10.2019, երաշխավորվել է ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի ռեկտոր, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Առաքելյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 24.10.2019

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

Էմմա ԱՎԱԳՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կիրառական իրավագիտության ամբիոնի հայրերի

ԽՈՇԱՆՊԱՆ ՊՈՐԾԵՐՈՎ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ԱՆԿԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետև՝ ՄԵԴ) նախադեպային պրակտիկայի, Եվրոպայի խորհրդի խոշտանգումների կանխարգելման կոմիտեի (այսուհետև՝ ԽԿԿ) գեկույցների, ինչպես նաև Ստամբուլյան արձանագրության ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ խոշտանգումների կամ վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի քննության արդյունավետությունը գնահատելու համար մշակվել են որոշ չափորոշիչներ: Այսպես, քննությունը պետք է իրականացվի՝

1. անկախ և անկողմնակալ մարմնի կողմից,

2. անհապաղ,

3. ամբողջական/ բազմակողմանի,

4. ապահովելով գոհի (տուժողի) ներգրավվածությունը և հանրային վերահսկողությունը:

Արդյունավետ քննության կարևոր տարրերից մեկն էլ համարվում է անկախության չափանիշը, ինչը սույն հոդվածի քննարկման առարկան է դարձել: Դա նշանակում է, որ քննություն իրականացնող անձը պետք է անկախ լինի ինչպես հանցագործությունը կատարելու մեջ կասկածվող անձանցից, այնպես էլ այն հաստատություններից ու մարմիններից, որտեղ աշխատում են նրանք¹: Որպես քննության անաչառության նախապայման՝ Եվրոդատարանի կողմից առանձնակի արժևորվում է քննություն իրականացնող մարմնի իրական անկախությունը, որը հանդես է գալիս որպես յուրօրինակ ցուցիչ՝ գնահատելու վարույթն իրականացնող մարմնի գործողություն-

ների արժանահավատությունը: Այլ կերպ ասած՝ քննությունն իրականացնող մարմինը պետք է լինի անկախ, զերծ ամեն տեսակ գերատեսչական միջամտությունից: Նշված հանգամանքն էապես բարձրացնում է հանրային վստահությունը քննության իրականացման անկողմնակալության, օբյեկտիվության շուրջ՝ յուրօրինակ սկզբունք-երաշխիք դառնալով նաև մյուս պահանջների կենսագործման համար: Այս պահանջից էլնելով՝ տեղին է հիշատակել գործերից մեկով ՄԵԴ-ի դիրքորոշումը, համաձայն որի՝ (...) Ոստիկանության դեմ բողոքելու մեխանիզմը պետք է վայելի հանրության վստահությունը, այն ոչ միայն պարզապես պետք է լինի անկախ, այլ այն պետք է անկախ լինի ոստիկանությունից: Դատարանը նշել է նաև, որ գործի հանգամանքների սկզբնական ստուգումը կատարվել է այն հաստատության կողմից (Ներքին գործերի նախարարություն), որտեղ աշխատել է վատ վերաբերմունքի մեջ կասկածվողների մեծ մասը (ոստիկանությունը Նախարարության կազմում էր)²:

Անկախության պահանջի մասով ՄԵԴ-ը ձևավորել է նաև հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «(...) որպեսզի պետական ծառայողների դրսևորած ենթադրյալ վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ իրականացվող քննությունը լինի արդյունավետ, այն պետք է լինի անկախ: Քննության անկախությամբ ենթադրվում է ոչ միայն ենթակայության կամ ինստիտուցիոնալ կապի բացակայություն, այլև՝ գործնական իմաստով անկախություն»³: ՄԵԴ-ի նախադեպային պրակտիկայի

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ անկախությունը պետք է համապատասխանի հետևյալ պահանջներին՝

- քննությունը չի կարող իրականացվել այն մարմնի կողմից, որում աշխատում կամ աշխատել են հանցագործության մեջ մեղադրվողները, չպետք է որևէ ծառայողական/աշխատանքային կապ կամ ենթակայություն լինի նրանց միջև⁴,

- քննության տարբեր փուլերում որոշումներ կայացնող անձինք անկախ պետք է լինեն այն անձանցից, որոնց մեղսագրվում է վատ վերաբերմունքի դրսևորումները⁵,

- գործի քննությունն իրականացնող անձինք չպետք է առնչություն ունենան ենթադրյալ տուժողի վերաբերյալ իրականացված քննությանը⁶,

- այն պետք է տարածվի ոչ միայն քննություն իրականացնող և որոշումներ կայացնող մարմինների, այլև այն մարմինների նկատմամբ, որոնք ներգրավված են քննությանը (այդպիսիք կարող են համարվել օրինակ՝ բժիշկները, փորձագետները, հսկող դատախազներ, հատուկ մարմիններ և այլն)⁷,

Այսպես, «Մաքևոսյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով» Եվրոպական դատարանն արձանագրեց արդյունավետ քննության խախտում: Դատարանը գտել էր, որ չնայած նրան, որ տվյալ գործը հարուցվել էր զինվորական դատախազությունում, սակայն գործը հանձնարարվել էր այն նույն քննիչին, որը զբաղվել էր դիմումատուի գործի քննությամբ և վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ պետք է քններ ռազմական ոստիկանության այն աշխատակիցների գործողությունները, որոնք ներգրավված էին եղել իրեն հանձնարարված քրեական գործի նախնական քննության մեջ: Այսպիսով՝ դիմումատուի՝ վատ վերաբերմունքի մասին պնդումների քննության արդյունքը պարտադիր հետևանքներ կունենար այդ գործով ապացույցների ընդունելիության վրա, ուստի Դատարանը եկել էր այն եզրահանգմանը, որ չի կարող այդպիսի քննու-

թյունը համարվել անկախության պահանջը բավարարող:

Չնայած նրան, որ ՄԻԵԳ-ն ուղղակիորեն չի բացահայտել «գործնական անկախության» կոնկրետ իմաստը: ՄԻԵԳ-ի նախկին դատավորներից մեկի ձևակերպմամբ⁸, քննությանը մասնակցող անձանց գործնական անկախությունը հետևյալն է. «Նրանք չպետք է ենթակա լինեն իշխանությունների կամ իրադարձությունների հետ առնչություն ունեցողների կողմից որևէ ուղղակի կամ անուղղակի սահմանափակումների, անհարկի ազդեցության, շահադրդման, ճնշման, սպառնալիքի կամ միջամտության: Նույնը վերաբերում է դատախազին, ում հաշվետու են քննությունը կատարող անձինք, և ով պետք է որոշում կայացնի քրեական հետապնդում իրականացնելու համար փաստերի բավարարության մասին [...]: Բացի դրանից՝ պետությունը պետք է ապահովի մարդկային, նյութական և ֆինանսական բավարար միջոցների առկայությունը քննության պատշաճ կազմակերպման համար: Անհարկի ազդեցությունից խուսափելու համար քննիչները պետք է համապատասխան վարձատրություն ստանան»⁹:

Պետք է նշել, որ Եվրոպայի խորհրդի մի շարք պետություններ վերջին շրջանում ստեղծել են ոստիկանների կամ ընդհանրապես հանրային պաշտոնյաների կատարած հանցագործությունները քննող հատուկ մարմիններ: Այդ պետություններից են Կիպրոսը, Դանիան, Անգլիան, Հյուսիսային Իռլանդիան, Նորվեգիան, Շոտլանդիան, Ուելսը, ինչպես նաև Կոսովոյում ստեղծված համակարգը՝ Կոսովոյի ոստիկանության տեսչությունը¹⁰:

Երկրի իրավական համակարգի բնույթից ելնելով՝ նախաքննությունը և հետաքննությունը կարող են իրականացնել դատախազները, հաշտարար դատավորները և դատավորները, մարդու իրավունքների ազգային ինստիտուտները (ինչպիսիք են՝ Օմբուդսմենը և մարդու

իրավունքների հանձնաժողովները) կամ տեսչական կառույցները: Որոշ երկրներ Գլխավոր դատախազության կամ այլ կառույցի ներսում կարող են ստեղծել «խոշտանգումների հետաքննության բաժիններ»¹¹:

Այսպիսով, յուրաքանչյուր պետության համար կարևորվում է ունենալ իրավասու մարմին, որը պետք է զբաղվի խոշտանգումների քննությամբ՝ էական դերակատարություն ունենալով տվյալ գործերի բազմակողմանի և արդյունավետ քննությունն ապահովելու հարցում:

Անդրադառնալով ՀՀ-ում խոշտանգման դեպքերի քննություն իրականացնելու իրավասություն ունեցող մարմիններին, անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ հետաքննությունը ՀՀ-ում իրականացվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետև նաև՝ քր. դատ. օր.) 56-րդ հոդվածով նախատեսված մարմինների կողմից՝ իրենց վերապահված հանցագործությունների սահմաններում: Ինչ վերաբերում է նախաքննությանը, ապա ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 190-րդ հոդվածով կարգավորվել է քննչական մարմինների ենթակայության հարցը, համաձայն որի.

«1. Նախաքննությունը Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 104-164, 166-187, 190.1, 190.2, 191, 192, 195-201, 204, 212-214, 218, 222, 223, 225, 225.1, 227-232, 235-249 (բացառությամբ 235.1 հոդվածի), 251-298 (բացառությամբ 267.1 հոդվածի), 300, 300.1, 300.2, 301, 301.1, 308-328 (բացառությամբ 310.1 հոդվածի), 331-332.5, 336, 341, 341.1, 341.2, 343-345.1, 347-355 հոդվածներով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով կատարում են քննչական կոմիտեի քննիչները:

(...)

6. Նախաքննությունը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության մարմինների ղեկավար աշխատողների, պետական ծառայություն իրականացնող անձանց՝

իրենց պաշտոնական դիրքի կապակցությամբ հանցակցությամբ կամ նրանց կատարած հանցագործությունների, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 149, 150, 154.1, 154.2, 154.9, 314.2, 314.3, 310.1 հոդվածներով կատարում են հատուկ քննչական ծառայության քննիչները:

Անհրաժեշտության դեպքում Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազը կարող է քննչական այլ մարմինների քննիչների վարույթից վերցնել և հատուկ քննչական ծառայության քննիչների վարույթին հանձնել քրեական գործեր, որոնք առնչվում են սույն մասում թվարկված պաշտոնատար անձանց հանցակցությամբ կամ նրանց կատարած հանցագործություններին, կամ որոնցով այդ անձինք ճանաչված են որպես տուժող, ինչպես նաև ցանկացած այլ քրեական գործ, եթե դրա փաստական հանգամանքներով պայմանավորված՝ առկա է բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննությունը երաշխավորելու անհրաժեշտություն:

6.1. Նախաքննությունը հատուկ քննչական ծառայության ծառայողների՝ իրենց պաշտոնական դիրքի կապակցությամբ հանցակցությամբ կամ նրանց կատարած հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով կատարում են ազգային անվտանգության մարմինների քննիչները:

(...)

8. Նախաքննությունը Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 128, 165, 200, 208, 209, 216, 308-310, 314, 315, 333-335, 337-340, 342, 345 և 346 հոդվածներով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով կատարում է նախաքննության այն մարմինը, որի վարույթում գտնվող գործի քննության ընթացքում բացահայտվել է այդ հանցագործությունը, բացառությամբ սույն հոդվածի 6-րդ և 6.1-ին մասերում նշված անձանց կատարած հանցագործությունների վերաբերյալ քրեական գործ-

ծերի:

(...)

10. Տարբեր պետական մարմինների քննիչներին ենթակա հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը մեկ վարույթում միացնելու կամ գործի քննության ընթացքում այլ քննիչին ենթակա և սույն հոդվածի ութերորդ մասով չնախատեսված հանցագործության բացահայտման դեպքում ենթակայության հարցը որոշում է դատախազը: Այս կարգը չի տարածվում սույն հոդվածի 6-րդ և 6.1-ին մասերով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ քրեական գործերի վրա, որոնցից 6-րդ մասով նախատեսված քրեական գործերի նախաքննությունը կատարում են բացառապես հատուկ քննչական ծառայության քննիչները, իսկ 6.1-ին մասով նախատեսված քրեական գործերի նախաքննությունը կատարում են Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր ազգային անվտանգության ծառայության քննիչները»:

ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 6-րդ հոդվածով սահմանվում է «օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության մարմինների ղեկավար աշխատողներ» և «պետական ծառայություն իրականացնող անձինք» հասկացությունները: Այսպես՝ «(...)

26.1) *օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության մարմինների ղեկավար աշխատողներ*՝ Հանրապետության նախագահը, վարչապետը, փոխվարչապետները, պատգամավորները, Մահմանադրական դատարանի դատավորները, դատարանների դատավորները, նախարարները, նրանց տեղակալները, հանրապետության նախագահի աշխատակազմի ղեկավարը, Ազգային ժողովի աշխատակազմի ղեկավարը, վարչապետի աշխատակազմի ղեկավարը, Ոստիկանության պետը և նրա տեղակալները, Ազգային անվտանգության ծառայության տնօրենը և նրա տեղակալները, Պետական եկամուտների կոմիտեի նախագահը և նրա տեղակալները, մարզ-

պետները, նրանց տեղակալները, Երևանի քաղաքապետը, նրա տեղակալները, Հաշվեքննիչ պալատի նախագահը և խորհրդի անդամները, Կենտրոնական բանկի խորհրդի անդամները, Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի, Հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողովի, Կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովի անդամները, Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի անդամները, Վիճակագրական կոմիտեի ղեկավարը և անդամները.

26.2) *պետական ծառայություն իրականացնող անձ*՝ դատախազները, քննչական կոմիտեի ծառայողները, ոստիկանության (բացառությամբ ոստիկանության գործերի), ազգային անվտանգության (բացառությամբ սահմանապահ գործերի և զինված ստորաբաժանումների), հարկային, մաքսային մարմինների, հարկադիր կատարումն ապահովող, քրեակատարողական և փրկարար ծառայությունների պաշտոնատար անձինք.

(...):

Վերոհիշյալ հոդվածների վերլուծությունից ակնհայտ է դառնում, որ ՀՀ-ում խոշտանգման վերաբերյալ գործերի քննությունը կարող է իրականացվել տարբեր քննչական մարմինների կողմից: Նախ՝ օրենսդրական կարգավորումից ուղղակիորեն բխում է, որ այդպիսի լիազորությամբ օժտված են ինչպես քննչական կոմիտեի, այնպես էլ հատուկ քննչական ծառայության (այսուհետև նաև՝ ՀԶԾ) քննիչները, իսկ հատուկ քննչական ծառայության քննիչների կողմից նման արարք կատարելու դեպքում գործի քննությունն իրականացնելու իրավասությունը պատկանում է ազգային անվտանգության քննիչներին: Ինչպես նկատում ենք, խոշտանգումների քննությունն իրականացնելու իրավասությամբ օժտված են տարբեր քննչական մարմիններ և առկա չէ այն ակախ մարմնի կողմից իրականացնելու օրենսդրի հստակ կամահայտնություն: ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությունում ներկայումս

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

գործում է խոշտանգումների և մարդու դեմ ուղղված հանցագործությունների քննության առանձին վարչություն, որում ընդգրկված են մասնագիտացված քննիչներ, որոնք իրականացնում են նաև խոշտանգումների քննություն, սակայն միայն այն մասով, ինչը գտնվում է իրենց իրավասությունների ոլորտում: Այլ խոսքով՝ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությունում առանձին վարչության գոյությունը չի բացառում քննչական կոմիտեի քննիչների կողմից խոշտանգումների փաստի քննության հնարավորությունը:

Այնուամենայնիվ, պետք է նշել նաև այն մասին, որ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության ստեղծումից ի վեր Եվրոպայի խորհրդի խոշտանգումների կանխարգելման կոմիտեի (այսուհետ նաև՝ ԽԿԿ) կողմից տրված զեկույցներում չի արձանագրվել անկախ մարմին չունեցող բացակայության մասին: Այլ կերպ՝ ԽԿԿ-ն իր զեկույցներում արժևորել է ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության գոյությունը, այսպես՝ «2007 թվականի վերջերին ստեղծվել է առանձին մարմին՝ հատուկ քննչական ծառայությունը, որը մասնագիտացած է պետական պաշտոնատար անձանց կողմից հնարավոր չարաշահումների հետ կապված գործերի քննության հարցերում: 2010 թվականի այցի ժամանակ ՀԶԾ-ի աշխատակազմը բավարար չափով համալրված էր և հնարավորություն ուներ օգտվելու այլ մարմինների աշխատողների ծառայություններից՝ իր ղեկավարության ներքո: Այցը հնարավորություն է ընձեռել ուսումնասիրելու, թե ինչպես է ՀԶԾ-ն քննություն իրականացնում ոստիկանության կողմից անազատության մեջ պահվող անձանց նկատմամբ վատ վերաբերմունքի դրսևորման մեղադրանք պարունակող գործերի առնչությամբ»¹²:

Ավելին, ԽԿԿ-ն 2015 թվականի հոկտեմբերին Հայաստան կատարած պարբերական այցի ժամանակ արձանագրել է, որ ձեռնարկվել են որոշ քայլեր՝ ուղղված ՀԶԾ-ի անկախության խթանմանը, ինչ-

պես նաև վատ վերաբերմունքի ձևերի արդյունավետ քննության ուժեղացմանը: Չեկույցում կարևորել է նաև այն, որ ՀԶԾ-ի գործունեությունն ավելի հասանելի է դարձնել հասարակության անդամների համար, մասնավորապես՝ նրանք բողոքները կարող են ներկայացնել ինչպես անմիջապես ծառայություն ներկայացնելով, այնպես էլ հեռախոսով, էլեկտրոնային փոստով կամ ՀԶԾ-ի կայքի միջոցով: Այդուհանդերձ, ԽԿԿ-ն նաև տվյալ զեկույցում արձանագրել է, որ ձերբակալված անձանց վերաբերյալ հայտնաբերված վնասվածքների մասին (ՁՊՎ-ներում կամ ՔԿՀ-ում) տեղեկությունները շարունակում են փոխանցվել քրեական գործով վարույթն իրականացնող քննիչին, հսկող դատախազին, բայց ոչ Հատուկ քննչական ծառայություն: Հատուկ քննչական ծառայության քննիչները մեխանիկորեն չեն ներգրավվում քննությանը՝ ոստիկանության աշխատակիցների կողմից ենթադրյալ վատ վերաբերմունքի դրսևորման վերաբերյալ բողոքների կամ դրա վերաբերյալ ցանկացած այլ տեղեկության առկայության դեպքում¹³:

ԽԿԿ-ի զեկույցին համահունչ 2017 թվականի հուլիսի 23-ին դատախազությունը կոլեգիայի նիստով արձանագրեց, որ անկախ մարմնի կողմից քննությունն իրականացնելու չափանիշը խստագույնս պահպանելու անհրաժեշտությամբ պայմանավորված, հաշվի առնելով Եվրոպայի խորհրդի խոշտանգումների կանխարգելման կոմիտեի դիտարկումները, անհարժեշտ է վերանայել ՀՀ դատախազության կոլեգիայի 2012 թվականի օգոստոսի 10-ի և 2008 թվականի փետրվարի 8-ի որոշումները, ինչպես նաև ՀՀ գլխավոր դատախազի 2008 թվականի ապրիլի 10-ի հանձնարարականը¹⁴ պարտավորեցնելով ՀՀ ոստիկանության համակարգի ՁՊՎ-ներից և ՀՀ ԱՆ ՔԿՀ-ներից այդ հիմնարկներ մարմնական վնասվածքներով անձանց ընդունվելու վերաբերյալ իրազեկումներ ստացած վարույթն իրականացնող մարմիններին,

այդ թվում՝ հսկող դատախազներին, իրագեկնման ուսումնասիրությամբ պարզելով, որ ձերբակալված կամ կալանավորված անձը վնասվածքներն ստանալու հանգամանքների շուրջ հայտարարել է այդպիսիք խոշտանգման արդյունքում պատճառավորում մասին, անհապաղ իրագեկնումն ուղարկել չէ հատուկ քննչական ծառայություն՝ առանց դրա առթիվ նյութեր նախապատրաստելու:

Այսպիսով՝ Կոլեգիան այդ հարցի կապակցությամբ երկու կարևոր դիրքորոշում ձևավորեց.

- երբ վարույթն իրականացնող մարմինը, այդ թվում՝ հսկող դատախազը, մարմնական վնասվածքների վերաբերյալ իրագեկնման ուսումնասիրությամբ պարզում է, որ ձերբակալված կամ կալանավորված անձը վնասվածքներ ստանալու հանգամանքների շուրջ հայտարարել է այդպիսիք խոշտանգման արդյունքում պատճառավորում մասին, անհապաղ նշանակել դատաբժշկական փորձաքննություն և անմիջապես նախապատրաստված նյութերը չէ դատախազության համապատասխան ստորաբաժանման ղեկավարի ուղեկցական գրությամբ ուղարկել չէ գլխավոր դատախազին՝ չէ չՔԾ ուղարկելու հարցը քննարկելու համար,

- երբ իրագեկնման առթիվ նյութեր նախապատրաստելու ընթացքում պարզվում է, որ ձերբակալված կամ կալանավորված անձի մարմնական վնասվածքներն ակնհայտ չեն համապատասխանում այն դեպքի հանգամանքներին, որի առթիվ քննվող քրեական գործով անձը ձերբակալվել կամ կալանավորվել է, իսկ վերջինս վնասվածքների առաջացման հանգամանքների վերաբերյալ բերում է անարժանահավատ և անհեթեթ պատճառաբանություններ, նախապատրաստված նյութերը նույն ընթացակարգով՝ չէ դատախազության համապատասխան ստորաբաժանման ղեկավարի ուղեկցական գրությամբ ուղարկել չէ գլխավոր դատախազին՝ չէ չՔԾ ուղարկելու հարցը քննարկելու միջնորդությամբ¹⁵:

Կարելի է արձանագրել, որ 2017 թվականի դատախազության կոլեգիայի որոշմամբ փորձ է կատարվել գործնականում առաջ եկած խնդրին տալ որոշակի չափով լուծում, սակայն անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ կոլեգիայի որոշումը կրում է խորհրդատվական բնույթ: «Դատախազության մասին» օրենքի 22-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ դատախազության կոլեգիայի որոշումները կենսագործվում են գլխավոր դատախազի հրամաններով: Տվյալ որոշման մասով առկա չէ գլխավոր դատախազի հրաման, ուստի այն չի կարող համարվել պարտադիր բնույթ ունեցող և գործնականում միշտ չէ, որ ղեկավարվում են դատախազության կոլեգիայի որոշումներով: Այս ամենը վկայում է այն մասին, որ օրենսդրությամբ սահմանված կարգավորումը չի համապատասխանում պետության կողմից ստանձնած պարտավորություններին, ինչն էլ առաջ է բերում միջազգային մարմինների կողմից տարբեր առիթներով խախտումներ արձանագրելու պրակտիկան:

Բանն այն է, որ գործող օրենսդրությամբ ո՛չ հետաքննության, ո՛չ էլ նախաքննության մարմինների համար առանձնացված չէ խոշտանգման գործերով քննություն իրականացնող առանձին մարմին, այսինքն՝ ենթակայության հարցերը չեն ստացել ճիշտ կարգավորում: Այս առումով, կարծում ենք, անհրաժեշտություն է առաջանում կատարել օրենսդրական փոփոխություն և չէ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի ենթակայությունը վերապահել բացառապես հատուկ քննչական ծառայությանը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ մնան արարք կատարվում է հենց չՔԾ-ի քննիչների կողմից, վերջինիս կարգավորումն արդեն իսկ սահմանված է գործող օրենսդրությամբ:

Բացի դրանից՝ Վ. Ենգիբարյանն իրավացիորեն գտել է, որ անհրաժեշտ է չէ հատուկ քննչական ծառայության քննիչների ենթակայությանը վերապա-

հել խոշտանգման համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող 309.1-րդ հոդվածով հանցագործությունների վերաբերյալ քրեական գործերը՝ նկատի ունենալով այն, որ հիշյալ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունը կարող է կատարվել ինչպես պետական ծառայություն իրականացնող պաշտոնատար անձի, այնպես էլ պետական մարմնի անունից հանդես գալու իրավասություն ունեցող այլ անձի կողմից կամ նրա դրդմամբ, կարգադրությամբ կամ գիտությամբ¹⁶:

Պետք է նաև նշել այն մասին, որ ներկայումս իրավական ակտերի նախագծերի հրապարակման միասնական կայքէջում ([www. E-draft.am](http://www.E-draft.am)) շրջանառության մեջ է դրվել հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը, որի 68-րդ կետի 5-րդ ենթակետով նախատեսվում է Հատուկ քննչական ծառայության խոշտանգումների և մարդու դեմ ուղղված հանցագործությունների քննության վարչության ... գործառույթները համապատասխան հաստիքներով և գործիքակազմով փոխանցել Քննչական կոմիտեին: Վերոհիշյալ ռազմավարությամբ նախատեսվում է նոր քննչական մարմնի ստեղծում, որը զբաղվելու է բացառապես կոռուպցիոն բնույթի հանցագործությունների քննությամբ և ստացվում է, որ հակակոռուպցիոն կոմիտեի ստեղծմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1 հոդվածի (այսինքն՝ խոշտանգման) քննությունն անցնելու է բացառապես քննչական կոմիտեի իրավասությանը:

Խոշտանգումների քննությունն ամբողջությամբ քննչական կոմիտեին փոխանցելու վերաբերյալ հակակոռուպցիոն ռազմավարությամբ նախատեսված և ապագայում ակնկալվելիք վերոհիշյալ փոփոխությունն անընդունելի է և չի կարող ողջունվել մեր կողմից: Ինչպես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն՝ իր նախադեպային իրավունքում¹⁷, այնպես էլ խոշտանգումների դեմ պայքարի միջազգային մարմինները¹⁸ բազմիս կարևորել են խոշտանգումների

և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի արդյունավետ քննությունը, որի իրականացման համար որպես իրական երաշխիք է անկախ և անկողմնակալ մարմինների կողմից իրականացված քննությունը: Այս ամենի համատեքստում, գտնում ենք, որ խոշտանգումների քննությունը բացառապես քննչական կոմիտեի իրավասությանը վերապահելու հանգամանքն անմիջականորեն ազդում է տվյալ հանցագործության արդյունավետ քննության վրա և չի կարող ապահովել պետության պոզիտիվ պարտականությունը:

Բանն այն է, որ անկախ այն հանգամանքից, թե այդ դեպքում տվյալ քննչական մարմինն ինչպիսի ջանասիրություն կցուցաբերի տվյալ գործն անհապաղ բացահայտելու, լրիվ և բազմակողմանի քննություն ապահովելու հարցում, ի սկզբանե այդ քննությունը տապալված կհամարվի, քանի որ անկախության գործոնը նման դեպքում երաշխավորված չի լինի: Այլ կերպ՝ քննչական կոմիտեն անկախ մարմին չի կարող համարվել և իրականացնել իր քննիչների վերաբերյալ հարուցված քրեական գործերի քննությունը: Անաչառ քննություն իրականացնելու հարցին անդրադարձել է Վճռաբեկ դատարանը «Հ. Ներսիսյանի և Է. Ամիրյանի վերաբերյալ գործով» և ձևավորել է իրավական դիրքորոշում այն մասին, որ օբյեկտիվ քննություն կատարելու պահանջը վերացական բնույթ կկրի, եթե չապահովվի քրեական գործի քննությունն իրականացնող մարմնի տվյալ գործի նկատմամբ գերատեսչական հետաքրքրության բացակայությունը, կողմերից մեկի և գործը քննող կառույցի շահերի համընկման անթույլատրելիությունը: Հիշյալի հաշվառմամբ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ այն դեպքերում, երբ քրեական գործով որպես տուժող է ճանաչված քննչական մարմնի ծառայողը կամ վերջինս հանդիսանում է հանցավոր ոտնձգությունից տուժած անձ անթույլատրելի է տվյալ գործի քննության իրականացումն այդ քննչական մարմնի

կողմից, հակառակ դեպքում չի երաշխավորվի գործի անաչառ քննության իրականացումը՝ կասկածի տակ դնելով ձեռք բերված ապացույցների թույլատրելիությունը¹⁹: Ինչպես նկատում ենք Վճռաբեկ դատարանն օրենսդրական նորմերի վերլուծության արդյունքում հանգել է այն եզրակացությանը, որ գործի քննություն իրականացնող մարմնի և գործով շահագրգիռ անձի շահերի համընկնումն անթույլատրելի է, այսինքն՝ գործի քննություն իրականացնող մարմինը պետք է զերծ մնա իր աշխատակցի կամ նախկին աշխատակցի վերաբերյալ եղած գործերով քննություն իրականացնելուց:

Վերոհիշյալ վերլուծությունների լույսի ներքո, ամփոփելով, գտնում ենք, որ ՀՀ-ում անհրաժեշտ է ստեղծել այնպիսի մի անկախ, ունիվերսալ մարմին, որը օժտված կլինի խոշտանգումների գործերի քննություն և խոշտանգումների բացահայտման նպատակով ստուգումներ իրականացնելու իրավասությամբ: Այն պետք է օժտված լինի բացարձակ անկախությամբ ինչպես ինստիտուցիոնալ, այնպես էլ ֆինանսական առումով, և անկախ պետք է լինի բոլոր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններից, հատկապես՝ դատախազաքննչական և դատական, ինչպես նաև օրենսդիր և գործադիր մարմիններից: Քննության անկախությունը, ամբողջականությունը և արդյունավետությունն ապահովելու համար անհրաժեշտ է այդ մարմնի իրավասությանը վերապահել ոչ միայն նախաքննություն, այլ նաև հետաքննություն իրականացնելու լիազորություն, այսպես, չնայած այն հանգամանքին, որ հետաքննությունը օրենսդրությամբ պարտադիր փուլ չի համարվում, այնուամենայնիվ հաճախ քննչական մարմիններին օժանդակելու համար անհրաժեշտություն է առաջանում ապավինել այլ իրավապահ մարմինների ուժերին, մասնավորապես՝ օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմիններին: Եվ որպեսզի զերծ պահենք ան-

կախ մարմնի որևէ ձևով առնչությունն այլ իրավապահ մարմինների հետ, անհարժեշտ է այդ մարմնում ներգրավված լինեն ոչ միայն քննիչներ, այլև՝ օպերատիվ-հետախուզության աշխատակիցներ: Մա հնարավորություն կտա տվյալ մարմնին գործել լիարժեք անկախությամբ և չունենալ որևէ գործառույթային կապվածություն այլ մարմինների հետ: Մինևույն ժամանակ անհրաժեշտ ենք համարում, որ այդ մարմինն ունենա համապատասխան մասնագիտացված, անկախ փորձագետներ, որոնք կբաղվեն անհապաղ և արդյունավետ փորձաքննությունների իրականացմամբ, ինչպես նաև առանձին բժիշկ-փորձագետներ: Մեր խորին համոզմամբ այդպիսի մարմինը պետք է ունենա նաև դիտորդների հատուկ խումբ, որն օժտված կլինի անձի ազատությունը սահմանափակող մարմիններ ու հիմնարկություններ պարբերաբար այցելություններ իրականացնելու և եղած խախտումներ արձանագրելու հնարավորությամբ: Փաստորեն այն կհամարվի ունիվերսալ մի մարմին, որն իր ամբողջական մոդելով կլինի աննախադեպ ինչպես Հայաստանի Հանրապետության, այնպես էլ ամբողջ աշխարհի համար: Նման մոդելի ներդրումն արձատախիլ կանի խոշտանգման կամ վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի նման մոդկալի երևույթները, ինչպես նաև կբարձրացնի խոշտանգումների քննության արդյունավետության որակը և վերջապես հնարավորություն կընձեռնի ամբողջական ծավալով պայքար մղել խոշտանգումների դեմ:

Ինչ վերաբերում է դատախազներին, ապա կարծում ենք, որ անհարաժեշտություն չի առաջանում նրանց ևս ընդգրկել տվյալ ունիվերսալ մարմնի մեջ, քանի որ քննության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող մարմինը ևս պետք է անկախ լինի տվյալ կառույցից: Այս մասով բավարար կարող է համարվել ՀՀ գլխավոր դատախազությունում համապատասխան ոլորտի մասնագետներ առանձնացնելը:

Քրեական դատավարություն

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

- 1 Տե՛ս Ստամբուլյան արձանագրություն. Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի մասով արդյունավետ քննության իրականացման և փաստաթղթավորման մասին ձեռնարկ, Երևան, 2015, կետեր 78 և 81: Անկախության հարցին ամրապարձել է նաև ԽԿԿ-ն իր գործունեության մասին 14-րդ ընդհանուր գեկույցում. CPT/Inf (2004) 28, կետ 32:
- 2 Տե՛ս ՀՀ հատուկ քննչական ծառայություն. Խոշտանգման գործերով քննության կազմակերպման և իրականացման ուղեցույց, գիտ. խմբ. Վ. Շ ահինյան, Երևան, 2014, էջեր 30-31:
- 3 Տե՛ս Zalyan and other v. Armenia, 2016 թվականի մարտի 17-ի վճիռ, գանգատներ թիվ 36894/04 և 3521/07, կետ 268: Oğur Ogur v. Turkey, 1999 մայիսի 20-ի վճիռ, գանգատ թիվ 2 1594/93, կետ 91, Mehmet Emin Yüksel v. Turkey, 2004 թվականի հուլիսի 20վճիռ, գանգատ թիվ 40154/98, կետ 37 և այլն:
- 4 Տե՛ս Mikiashevili v. Georgia 2012 թվականի հոկտեմբերի 9 վճիռ, գանգատ թիվ 18996/06:
- 5 Տե՛ս Aktas v. Turkey, 2003 թվականի ապրիլի 24-ի վճիռ, գանգատ թիվ 24351/94:
- 6 Տե՛ս Matevosyan v. Armenia ,2017 թվականի սեպտեմբերի 14-ի վճիռ, գանգատ թիվ 52316/09: Rehbock v. Slovenia, 2000 թվականի նոյեմբերի 28-ի վճիռ, գանգատ թիվ 29462/95 և այլն:
- 7 Տե՛ս Mikheev v. Russia, 2006 թվականի հունվարի 26-ի վճիռ, գանգատ թիվ 77617/01, Barabanshchikov v. Russia, 2009 թվականի հունվարի 8-ի վճիռ, գանգատ թիվ 36220/02 և այլն:
- 8 Egbert Myjer, Investigation into the use of lethal force: standards of independence and impartiality, in: The Right to Life under Article 2 of the European Convention on Human Rights. Twenty Years of Legal Developments since McCann v. the United Kingdom. Wolf Legal Publishers, Oisterwijk, 2016, էջեր 115-132:
- 9 Տե՛ս Ս. Առաքելյան, Ջ. Կոզմա, Կյանքի իրավունքին, խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի արգելքին առնչվող գործերի քննություն, Երևան, 2016, էջ 95:
- 10 Տե՛ս Ս. Առաքելյան, Ջ. Կոզմա, նշվ. աշխ., էջ 93:
- 11 Տե՛ս Ք. Ֆոլի, Պայքար խոշտանգումների դեմ/ ձեռնարկ դատախազների և դատավորների համար, թարգմանություն՝ Լ. Պետրոսյան, Մեծ Բրիտանիա, 2003, էջ 72:
- 12 Տե՛ս ԽԿԿ-ի Հայաստան կատարած այցելության վերաբերյալ գեկույց, 2010 թվականի դեկտեմբերի 1 / CPT (2010) 82, կետ 21:
- 13 Տե՛ս ԽԿԿ-ի Հայաստան կատարած այցելության վերաբերյալ գեկույց, 2015 թվականի հոկտեմբերի 5-15/ CPT/Inf (2016) 31, կետեր 22, 25:
- 14 Տվյալ որոշումներով և հանձնարարականով սահմանված էր, որ ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու վայրեր ընդունելիս կատարված բուժզննության ընթացքում հայտնաբերված մարմնական վնասվածքների վերաբերյալ ստացված իրազեկումներն անհրաժեշտ է դիտել որպես ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 176-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված՝ գործ հարուցելու առիթ, ուստի դրանց ընթացքը լուծել հիմնական վարույթից առանձնացված նյութերի նախապատրաստման շրջանակում՝ դրանցից յուրաքանչյուրի դեպքով կայացնելով ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 181-րդ հոդվածով նախատեսված որոշումներից մեկը կամ համապատասխան հիմքերի առկայության դեպքում ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության իրավասությանը վերաբերող նյութերը և քրեական գործերը, ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 190-րդ հոդվածի կարգով ենթակայության հիմքը պարզելուց հետո, դատախազի ուղեկցական գրությամբ պետք է ուղարկել ՀՀ գլխավոր դատախազին, իսկ ուղարկված նյութերին և քրեական գործին վերաբերող նյութ գրագրություններն անհրաժեշտ է ամմիջականորեն ուղարկել ՀՀ հատուկ քննչական ծառայություն:
- 15 Տե՛ս Դատախազության կողմից 2017 թվականի հուլիսի 23-ին նիստի թիվ 2-րդ արձանագրություն, կետեր 7-8, 15:
- 16 Տե՛ս Վ. Եմգիբարյան, Վատ վերաբերմունքի գործերի քննության առանձնահատկությունները միջազգային չափանիշների, ՄԻԵԾԴ-ի նախադեպային իրավունքի, ինչպես նաև ազգային օրենսդրության և դատական պրակտիկայի լույսի ներքո, Երևան, 2018, էջ 125:
- 17 Տե՛ս Matevosyan v. Armenia 2017 սեպտեմբերի 14-ի վճիռ, գանգատ թիվ 52316/09, կետ 74, Zalyan and other v. Armenia, 2016 թվականի մարտի 17-ի վճիռ, գանգատներ թիվ 36894/04 և 3521/07, կետ 268 և այլն:
- 18 ԽԿԿ-ի գործունեության մասին 14-րդ ընդհանուր գեկույց, CPT/Inf (2004) 28, կետ 32:
- 19 Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Հ. Ներսիսյանի և Է. Ամիրյանի վերաբերյալ 2017 թվականի նոյեմբերի 15-ի, թիվ ՏԴ2/0005/01/16 քրեական գործ, կետ 20:

RESUME - ԱՄՓՈՓՈՒՄ

INVESTIGATING BODIES OF TORTURE CASES AND THEIR INDEPENDENCE

E. Avagyan

Applicant of the Chair of Criminal Processing and Criminalistics of YSU Faculty of Law

It is the duty of the State to combat torture and to respond promptly to any violation of human rights and to carry out an effective investigation by restoring violated human rights.

The work is dedicated to the independence of the competent authorities investigating torture. Within the scope of this article, the author referred, in particular, to the number of investigating bodies in the Republic of Armenia regarding torture, and presented the extent to which their investigation complies with the guarantee of independence provided for by European standards. Summing up, the author proposed to create an independent and universal body that would combat torture and investigate these cases.

Keywords: *torture, effective investigation, official, special investigative service, independent body, impartial, immediate, complete.*

СЛЕДСТВЕННЫЕ ОРГАНЫ ПО ДЕЛАМ О ПЫТКАХ И ИХ НЕЗАВИСИМОСТЬ

Э. Авагян

Соискатель кафедры уголовного процесса и криминалистики юридического факультета ЕГУ

Государство обязано бороться с пытками и оперативно реагировать на любые нарушения прав человека и проводить эффективное расследование путем восстановления нарушенных прав человека.

Работа посвящена независимости компетентных органов расследующих пытки. В рамках этой статьи автор ссылался, в частности, на число следственных органов в Республике Армения в отношении пыток, и представил степень, в которой проведенное ими расследование соответствует гарантии независимости, предусмотренной европейскими стандартами. Подводя итог, автор предложил создать независимый и универсальный орган, который боролся бы с пытками и занимался расследованиями этими делами.

Ключевые слова: *пытки, эффективное расследование, должностное лицо, специальная следственная служба, независимый орган, беспристрастными, немедленно, полный.*

Բանալի բառեր - *խոչընդոտման, արդյունավետ քննություն, պաշտոնավար անձ, հարույժ քննչական ծառայություն, անկախ մարմին, անկողմնակալ, անհապաղ, ամոռչական:*

Է. Ավագյան - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կիրմինալիստիկայի ամբիոնի հայցորդ, էլ. փոստ՝ avagyan-emma@mail.ru

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 23.09.2019, տրվել է գրախոսության՝ 23.09.2019, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Ենգիբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 24.10.2019

ԱՄՓՈՓՈՒՄ - ՀՈՄԱՆ ՐԱԻՏԻԿՍ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Արփինե ՍԱՐԳՍՅԱՆ

*ՀՀ արդարադատության նախարարության
հասկանողության և քրեակարարողական քաղաքականության մշակման վարչության
քրեակարարողական քաղաքականության մշակման բաժնի պետ,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ*

**ՊԱՏԻԺԸ ԿԱՏԱՐՈՂ ՏԻՄՆԱՐԿԻ ԿԱՍ ՄԱՐՄՆԻ
ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ, ԱՆԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԿԱՍ ԸՆԴՈՒՆԱԾ
ՈՐՈՇՄԱՆ ԵԿԱՏՄԱՐԲ ԳԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՏՄԿՈՂՈՒԹՅԱՆ
ՄԻ ԶԱՆԻ ՏԱՐՑԵՐ**

Անվիճելի է, որ իրավունքների պաշտպանության արդյունավետ միջոցների մեկը դատական պաշտպանությունն է: Դատական պաշտպանության իրավունքից զատ՝ պակաս կարևոր չէ նաև այդ իրավունքի իրացման հստակ և արդյունավետ կառուցակարգի առկայության հանգամանքը:

Անդրադառնալով խոցելի խումբ համարվող անձանց՝ դատապարտյալների կողմից դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման կառուցակարգի առկայության հարցին՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2019 թվականի հունվարի 22-ի ՍԴՈ-1439 որոշմամբ (այսուհետ՝ նաև Որոշում) արձանագրվեց, որ մինչև Ազգային ժողովի կողմից Որոշմամբ արտահայտված առկա համակարգային իրավական անորոշության հաղթահարումը, քրեակատարողական հիմնարկի պաշտոնատար անձանց գործողությունների (անգործության) բողոքարկման հետ կապված գործերը ենթակա են քննության ՀՀ վարչական դատարանի կողմից, «Դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 21-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ **քանի դեռ պատժի կատարման հետ կապված կոնկրետ գործի, նյութի կամ հարցի քննության իրավասությունն օրենքով հստակ վերապահված չէ քրեական գործեր քննող ընդհանուր իրավասության դատարանին**¹:

Հաշվի առնելով ՀՀ Սահմանադրական դատարանի նշված որոշման

առանցքը կազմող դիտարկման գործնական նշանակությունը՝ սույն աշխատանքի շրջանակում քննարկման առարկա են դարձել հետևյալ հարցադրումները.

- պատիժը կատարող հիմնարկի կամ մարմնի գործողության, անգործության կամ ընդունած որոշման դեմ բերված բողոքների քննությունը ո՞ր դատարանին պետք է ընդդատյա լինի,
- արդյո՞ք դատավորի մասնագիտացումն էական նշանակություն ունի պատիժը կատարող հիմնարկի կամ մարմնի գործողության, անգործության կամ ընդունած որոշման դեմ բերված բողոքների արդյունավետ քննությունն ապահովելու տեսանկյունից,
- պատիժը կատարող հիմնարկի կամ մարմնի գործողության, անգործության կամ ընդունած որոշման դեմ բերված բողոքները քննող դատարանն արդյո՞ք ունի անհրաժեշտ գործիքակազմ նշված բողոքների արդյունավետ քննությունն ապահովելու համար:

Այսպես, ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի² 7-րդ և 18-րդ հոդվածները թեև ամրագրում են պատիժ կատարող հիմնարկի կամ մարմնի գործողության, անգործության կամ ընդունած որոշման դատական կարգով բողոք բերելու դատապարտյալի հնարավորությունը, այդուհանդերձ, չեն հստակեցնում վարչա-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կա՞ն, թե՞ ընդհանուր իրավասության դատարան կարող է դիմել դատապարտյալը: Սահմանադրական դատարանը, խնդրո առարկայի շուրջ համակարգային վերլուծության ենթարկելով «Դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 20-րդ, 21-րդ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի³ 41-րդ, 44-րդ և ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ հոդվածները, արձանագրել է, որ գործող օրենսդրությամբ բողոքը քննելու իրավասությամբ քրեական մասնագիտացված դատավորն ուղղակիորեն օժտված չէ՝ հաշվի առնելով այն, որ «Դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքը քրեական մասնագիտացման դատավորին ընդդատյա՝ պատժի կատարման հետ կապված գործերը որոշակիացնելու համար ընտրել է օրենքով հստակ նախատեսված լինելու կանխատեսելի չափանիշը: Ըստ այդմ՝ այդպիսի գործերը ենթակա են քննության ՀՀ վարչական դատարանի կողմից, քանի դեռ բողոքի քննության իրավասությունն օրենքով հստակ վերապահված չէ քրեական գործեր քննող ընդհանուր իրավասության դատարանին:

Հասկանալու համար, թե գործնականում օրենսդիրը ո՞ր դատարանը կարող է դիտարկել բողոքը քննող պատշաճ դատարան՝ անհրաժեշտ է բացահայտել դատական վերահսկողության առարկա հանդիսացող հարաբերությունների էությունը:

ՀՀ ՔԿՕ «Դատական վերահսկողությունը» վերտառությամբ 18-րդ հոդվածի ուսումնասիրությունից բխում է, որ դատական վերահսկողության առարկան են կազմում՝

- 1) դատական որոշումն ի կատար ածելու հետ կապված հարցերը,
- 2) պատիժը կատարող հիմնարկի կամ մարմնի վարչակազմի գործողությունների⁴ դեմ դատական կարգով բերված բողոքների քննության հարցերը:

Հարկ է նկատել, որ նշված հոդվածը գետեղված է ՀՀ ՔԿՕ «Վերահսկողու-

թյունը և հսկողությունը պատիժները կատարելու նկատմամբ: Պատասխանատվությունը դատարանի դատավճիռը չկատարելու համար» վերտառությամբ 4-րդ գլխում: **Օրենսդիրը ՀՀ ՔԿՕ շրջանակում փաստում է, որ և՛ դատական որոշումն ի կատար ածելու հետ կապված հարցերը, և՛ պատիժը կատարող հիմնարկի կամ մարմնի վարչակազմի գործողությունների դեմ դատական կարգով բերված բողոքների քննությունը պատժի կատարման գործընթացի բաղկացուցիչ մասն են՝** այդպիսով հանդիսանալով դատական վերահսկողության առարկա:

Չնայած օրենսդիրը ՀՀ ՔԿՕ շրջանակում ամրագրել է դատական վերահսկողության առարկա հանդիսացող վերոնշյալ երկու խումբ հարցերը, այդուհանդերձ ՀՀ ՔԴՕ շրջանակում ընդհանուր առմամբ կարգավորել է միայն դատական որոշումն ի կատար ածելու հետ կապված հարցերը: Սակայն այս ամենը չի նշանակում, որ ՀՀ ՔԴՕ-ն, համալիր կերպով չկարգավորելով բողոքի քննության կարգի հետ կապված հարաբերությունները, իսպառ բացառել է քրեական մասնագիտացված դատավորի կողմից բողոքի քննության հնարավորությունը:

Հիմնավորելու համար, որ պատիժը կատարող հիմնարկի կամ մարմնի վարչակազմի գործողությունների, անգործության կամ ընդունած որոշման դեմ դատական կարգով բերված բողոքների քննությունը ևս հանդիսանում է պատժի կատարման հետ կապված հարց, բավական է միայն նշել, որ օրենսդիրը ՀՀ ՔԴՕ «Դատական որոշումների կատարումը» վերտառությամբ 49-րդ գլխում գետեղված 438-րդ հոդվածի 3.1-րդ մասի կարգավորման ուժով փաստում է, որ ՀՀ ՔԴՕ-ով սահմանված կարգով է քննվում, այսինքն՝ քրեական մասնագիտացված դատավորի իրավասությանն է վերապահված մաս ՀՀ ՔԿՕ 115-րդ հոդվածի 8-րդ մասով նախատեսված դեպքում դատապարտյալի կողմից ներկայացված բողոքը: ՀՀ ՔԿՕ 115-րդ հոդվածի 8-րդ մասն ամրագրում

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

է, որ պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմի՝ դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասնավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցը դատարան չներկայացնելու մասին **որոշումը կարող է բողոքարկվել առաջին աստիճանի ընդհանուր իրավասության դատարան:**

Խնդրո առարկայի շրջանակում հարկ ենք համարում անդրադառնալ նաև ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2013 թվականի սեպտեմբերի 13-ի թիվ ՇԴ-2/0007/15/12 գործով արտահայտած դիրքորոշմանը: Նշված գործով Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելը և պատժի չկրած մասնավելի մեղմ պատժով փոխարինելը քրեաիրավական ինստիտուտներ են, որոնք կարգավորվում են ՀՀ քրեական օրենսգրքի⁵ 76-րդ և 77-րդ հոդվածներով: Այդ ինստիտուտների կիրառման կարգն ու պայմանները նախատեսված են ՀՀ ՔԴՕ-ով և ՀՀ ՔԿՕ-ով՝ որպես դատական ակտն ի կատար ածելիս ծագող հարցեր: Այլ խոսքով՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասնավելի մեղմ պատժով փոխարինելու հետ կապված իրավահարաբերություններն իրենց բնույթով քրեաիրավական են, հետևաբար ենթակա են լուծման ՀՀ ՔԴՕ-ով սահմանված կարգով՝ դատապարտյալի պատիժը կրելու վայրի դատարանի կողմից⁶: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ. «... քննարկվող [պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելը և պատժի չկրած մասնավելի մեղմ պատժով փոխարինելը] քրեաիրավական ինստիտուտի գործադրման ընթացքում դատապարտյալի պատիժը կրելու վայրի դատարանի իրավասությունները չեն սահմանափակվում միայն դատարան ներկայացվող միջնորդությունները լուծելով: Մասնավորապես, ՀՀ ՔԿՕ 115-րդ հոդվածը սահմանում է որոշակի ժամկետով կամ ցմահ ազատազրկման դատապարտված ան-

ձին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման կամ պատժի չկրած մասնավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ներկայացման կարգը, որի ընթացքում պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմին վերապահված է որոշակի գործողություններ կատարելու և որոշումներ կայացնելու իրավասություն: Այս առումով պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմի իրավասությանը վերապահված գործողություններն ու որոշումները հանդիսանում են պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասնավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու քրեաիրավական ինստիտուտի գործադրման համար անհրաժեշտ տարրեր, հետևաբար դրանք նույնպես բխում են քրեաիրավական հարաբերություններից, և դրանց դեմ բերված բողոքները ենթակա են քննության քրեաիրավական նորմերի կիրառմամբ: Ընդ որում՝ չնայած որ այս դեպքում մասնավոր անձը (դատապարտյալը) վիճարկում է վարչական մարմնի՝ իր շահերին առնչվող որոշման կամ գործողության օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը, այդուհանդերձ, տվյալ վեճը չի կարող համարվել հանրային իրավահարաբերություններից բխող այնպիսի վեճ, որի լուծումն ընդդատյա է վարչական դատարանին: Քրեաիրավական հարաբերությունները նույնպես հանրային իրավահարաբերությունների տեսակ են, սակայն այս դեպքում շահագրգիռ անձի բողոքի քննարկման և լուծման իրավասությունն օրենսդրորեն վերապահված է ընդհանուր իրավասության (քրեական) դատարանին և դուրս է վարչական դատարանի իրավասության շրջանակներից:»⁷:

Վճռաբեկ դատարանի նշված որոշման համալիր ուսումնասիրությունից հետևում է, որ.

- 1) քրեաիրավական հարաբերությունները հանրային իրավահարաբերությունների տեսակ են,
- 2) հանրային իրավահարաբերու-

քյուններից ծագող ցանկացած վեճ չէ, որ ընդդատյա է վարչական դատարանին,

3) պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմի իրավասությանը վերապահված գործողություններն ու որոշումները հանդիսանում են քրեաիրավական ինստիտուտի գործադրման համար անհրաժեշտ տարրեր, հետևաբար, դրանք նույնպես բխում են քրեաիրավական հարաբերություններից,

4) պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմի իրավասությանը վերապահված գործողությունների ու որոշումների դեմ բերված բողոքները ենթակա են քննության քրեաիրավական նորմերի կիրառմամբ:

Չարգացնելով Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշումը՝ մենք այն համոզմանն ենք, որ պատժի կատարման հետ կապված ցանկացած հարց, ըստ էության, բխում է քրեաիրավական առանցքային ինստիտուտներից մեկից՝ պատժից: Պատժի նշանակմամբ սկիզբ է դրվում քրեաիրավական հարաբերություններից բխող նոր՝ քրեակատարողական հարաբերություններին, որոնցից բխող բոլոր գործողություններն ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն բխում են պատժից, որա նշանակման փաստից, պատժի կրման կարգից և պայմաններից: Հետևաբար, պատիժը կատարող հիմնարկի կամ մարմնի վարչակազմի գործողությունը, անգործությունը կամ ընդունած ակտը չի կարող պատժի կատարումից առանձին դիտարկվել: Ըստ այդմ՝ դրանց դեմ բերված բողոքները չեն կարող ենթակա լինել վարչական դատարանին:

Նշվածից բացի՝ հարկ է նկատել, որ բողոքի քննությունը վարչական դատարանին վերապահելը կարող է խնդրահարույց լինել քրեաիրավական նորմերի կիրառման և դրանց՝ վարչական դատարանի կողմից մեկնաբանության ենթարկելու տեսանկյունից: Խնդիրն առավել պատկերավոր ներկայացնելու համար բերենք մի օրինակ:

Դիցուք, վարչական դատարանը քննության է ենթարկում պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմի գործողության դեմ դատապարտյալի բերած բողոքն այն մասին, որ պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը սխալ է հաշվարկել ՀՀ ՔՕ 76-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված՝ պատժի ժամկետի փաստացի կրած մասը և ըստ այդմ՝ ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական և պրոբացիայի ծառայություններին ակնկալվող ժամկետից ավելի ուշ է ծանուցել ՀՀ ՔՕ 76-րդ հոդվածի 1.1-ին և 1.2-րդ մասերով նախատեսված հանգամանքների վերաբերյալ գեկույց ներկայացնելու մասին: Դատապարտյալը պնդում է, որ իր մոտ առկա է հանցագործությունների համակցություն, որի մաս են կազմում ոչ մեծ ծանրության և ծանր հանցագործություններ, որոնցից մեկի՝ ոչ մեծ ծանրության հանցագործության դեպքում օրենսդիրը պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հնարավորություն է նախատեսում փաստացի նշանակված պատժի ոչ պակաս, քան մեկ երրորդը կրելուց հետո, իսկ ծանր հանցագործության համար՝ փաստացի նշանակված պատժի ոչ պակաս, քան կեսը կրելուց հետո:

Բողոքի էությունից բխում է, որ վարչական դատարանը պետք է պատասխանի հետևյալ երկու հարցադրումներին.

1) հանցագործությունների համակցության դեպքում ինչպե՞ս են կիրառվում ՀՀ ՔՕ 76-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված կանոնները, այսինքն՝ ո՞ր կանոնով է հաշվարկվում փաստացի կրած պատժի ժամկետը.

2) արդյո՞ք պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը ճիշտ է հաշվարկել դատապարտյալի պատժի կրած ժամկետը և, ըստ այդմ, արդյո՞ք ճիշտ ժամկետում է ծանուցել ՀՀ արդարադատության նախարարության երկու ծառայություններին:

Անվիճելի է, որ ներկայացված երկրորդ հարցադրմանը պատասխանելու

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

համար վարչական դատարանը պետք է ուսումնասիրի առաջին հարցադրման հիմքում ընկած օրենսդրական կարգավորումները և որոշի կիրառման ենթակա կանոնը: Այս համատեքստում հարկ է նկատել, որ օրենսդիրը չի լուծել հանցագործությունների համակցության դեպքում ՀՀ ՔՕ 76-րդ հոդվածի 3-րդ մասով ժամկետների կիրառման հարցը: Ստացվում է, որ վարչական դատարանն իր ակտով պետք է վերլուծի և մեկնաբանի քրեաիրավական ինստիտուտներից մեկի՝ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման դեպքում օրենսդրի կողմից սահմանված ժամկետները հանցագործությունների համակցության դեպքում կիրառելու կարգը՝ այդպիսով քրեաիրավական ինստիտուտի կիրառման համար ձևավորելով որոշակի պրակտիկա, և դա այն դեպքում, երբ վարչական դատարանը, ըստ էության պետք է քննեք պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմի գործողության դեմ բերված բողոքը՝ հաստատելով դրա իրավաչափ կամ ոչ իրավաչափ լինելը: Այլ կերպ՝ **հաշվի առնելով գործնականում պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմի գործողության, անգործության կամ ընդունած որոշման դեմ բերված բողոքների բազմազանությունը՝ վարչական դատարանը չի կարող խուսափել քրեաիրավական նորմերի մեկնաբանության հանգամանքից, քանի որ բողոքարկվող գործողությունը, անգործությունը կամ ընդունած որոշման իրավաչափությունը գնահատելու համար վարչական դատարանը չի կարող համալիր քննարկման առարկա չդարձնել վարչակազմի կողմից կիրառած կամ կիրառման ենթակա իրավակարգավորումները:** Նման պրակտիկան գործնականում կարող է առաջացնել դժվարություններ և հակասություններ, մասնավորապես՝ **վարչական դատարանը, չլինելով քրեական գործերով մասնագիտացված դատարան, կարող է մեկնաբանել քրեաիրավական տարբեր ինստիտուտներին վերաբերող իրավակարգավորումները,**

որոնք կարող են տարբեր լինել նույն քրեաիրավական մասնագիտացված դատարանների տրված մեկնաբանություններից՝ հանգեցնելով երկու դատարանների միջև գործառույթների ոչ հստակ տարանջատմանը, գործառույթների որոշ բաղադրիչների կրկնությանը և, վերջիվերջո, նորմերի մեկնաբանության և դրանց կիրառության տեսանկյունից ոչ կայուն պրակտիկայի ձևավորմանը:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ, գտնում ենք, որ բողոքը ենթակա է քննության առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից: Հիմքում ունենալով պատժի կատարման հետ կապված գործերը որոշակիացնելու համար օրենքով հատուկ նախատեսված լինելու կանխատեսելի չափանիշը՝ **անհրաժեշտ է ՀՀ ՔԳՕ 41-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված՝ դատարանի լիազորությունների ցանկը լրացնել դատարանի նոր՝ պատիժը կատարող հիմնարկի կամ մարմնի գործողության, անգործության կամ ընդունած որոշման դեմ բողոքները քննելու և լուծելու լիազորությամբ:**

Ինչպես նշեցինք, բողոքի քննության հարցում կարևոր նշանակություն ունի դատարանի մասնագիտացված լինելու հանգամանքը: Չօրհանահատելով քրեական գործերով մասնագիտացված դատավորի դերն ու նշանակությունը բողոքի քննության հարցում՝ այդուհանդերձ, մենք այն համոզմանն ենք, որ պատժի կատարման հետ կապված հարցերը՝ ընդհանրապես, բողոքի քննությունը՝ մասնավորապես, քրեաիրավական հարաբերություններից ծագող քրեակատարողական հարաբերությունների բաղկացուցիչ մաս հանդիսանալով, ունեն իրենց առանձնահատկությունները, որոնք քրեական մասնագիտացված դատավորի համար գործնականում կարող են առաջացնել մի շարք դժվարություններ: Պատժի կատարման հետ կապված հարցերը քրեական գործերով մասնագիտացված դատավորի համար ունեն քրեական գործերից ածանցյալ բնույթ և քրեական գործե-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

րի քննության հիմնական գործառնությունների ֆունկցիաներն ստանում են հետևյալից՝ երկրորդային պլան:

Հենց այդ պատճառով էլ և՛ տեսական գրականության մեջ, և՛ միջազգային փորձում առաջ է քաշվել պատժի կատարման հետ կապված հարցերով (քրեակատարողական հարցերով) մասնագիտացված դատավոր ունենալու գաղափարը:

Այսպես, դեռևս 20-րդ դարի երկրորդ կեսին Մարկ Անսելը պնդում էր, որ պատժի կատարման հետ կապված հարցերով մասնագիտացված դատավորի ինստիտուտը քրեակատարողական իրավունքի գիտության զարգացման համար էթե ոչ վերջնական արդյունք է, ապա առնվազն զարգացման կարևոր փուլ, որը Ֆրանսիայում և այլ երկրներում սոցիալական պաշտպանության նոր գաղափարախոսության ազդեցության ներքո ձգտում է ամրապնդել պատժի կատարումը և ապահովել դատարանի մասնակցությունը պատժի կատարման նկատմամբ վերահսկողությանը⁸:

Պատահական չէ, որ Մարկ Անսելը շեշտում է **Ֆրանսիայի** օրինակը, քանի որ զարգացման մեծ ճանապարհ անցնելով՝ ֆրանսիական գործող օրենսդրությունը բավականին լայն լիազորություններ է վերապահում պատժի կատարման հետ կապված հարցերով մասնագիտացված դատավորին: Ստանալով տարեկան հարյուրյուն քրեակատարողական հիմնարկներում ազատությունից զրկված անձանց տրամադրվող բժշկական օգնության և սպասարկման վերաբերյալ, տեղյակ լինելով նրանց նկատմամբ կիրառվող կարգապահական տույժերին, իրազեկվելով քրեակատարողական հիմնարկում տեղի ունեցած ցանկացած լուրջ միջադեպի մասին՝ մասնագիտացված դատավորը հնարավորություն ունի խորությամբ ուսումնասիրելու քրեակատարողական հիմնարկներում առկա իրավիճակը, գնահատելու դրանում կատարվող փոփոխությունները, մանրագին ուսումնասիրելու ազատությունից զրկված անձանց վար-

քագիծը և այլն:

Գերմանիայում պատիժը կատարող հիմնարկի կամ մարմնի որոշումները կարող են բողոքարկվել դատական կարգով՝ բողոքը ներկայացնելով քրեակատարողական պալատ:

Բավականին ակտիվ դերակատարմամբ է օժտված նաև **Լեհաստանի** պատժի կատարման հետ կապված հարցերով մասնագիտացված դատավորը: Լեհաստանի քրեակատարողական օրենսգրքի համաձայն՝ պատժի կատարման հետ կապված հարցերով մասնագիտացված դատավորին են վերապահված այնպիսի հարցերի լուծումը, ինչպիսին օրինակ դատապարտյալին կարճաժամկետ մեկնում տրամադրելն է, նրան մեկուսարանում պահելը, նրա նկատմամբ կարգապահական տույժ նշանակելու մասին որոշման վերացումը կամ փոփոխումը և այլն: Լեհաստանում պատժի կատարման հետ կապված հարցերով մասնագիտացված դատավորին վերապահված լիազորությունների ուսումնասիրությունը վկայում է այս ինստիտուտի կարևորության մասին: Թ. Քալիշը նշում է, որ օրենսդիրն ընդունել է քրեակատարողական հիմնարկների նկատմամբ վերահսկողության այսպիսի «բաց բանաձև», որով անհրաժեշտ է մշտադիտարկման ենթարկել և գնահատել ոչ միայն ձևական տարրերը, այլև նյութական բնույթի խնդիրները՝ վերահսկողությունը տարածելով բոլոր զգայուն հարցերի նկատմամբ⁹:

Մասնագիտացված դատավոր կամ դատարան ունենալու միջազգային չափանիշների համապատասխան՝ Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի գնահատմամբ **մասնագիտացված դատավորներ կամ դատարաններ պետք է առանձնացվեն՝ բացառապես օրենքի կամ փաստերի բարդությամբ կամ առանձնահատկությամբ պայմանավորված, և ըստ այդմ՝ արդարադատության պատշաճ իրականացմամբ**¹⁰: Նշվածը համադրելով ՀՀ-ում պատժի կատարման հետ կապված հարցերի առնչությամբ

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

առկա իրավիճակի հետ՝ հարկ է առանձնացնել հետևյալը.

1) Պատժի կատարման նկատմամբ դատական վերահսկողության առարկան բավական լայն է և առանձնահատուկ՝ ընդգրկելով պատժի կատարմանն առնչվող կազմակերպական հարցերից մինչև անձի հիմնարար իրավունքներ և ազատություններ:

2) ՀՀ-ում ընթացող դատաիրավական բարեփոխումները միտված են նրան, որ պատժի կատարման հետ կապված հարցերի լուծումը չի դիտարկվելու քրեական դատավարության մաս: ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքից հանվել է պատժի կատարման հետ կապված հարցերի կարգավորումը՝ դրանք թողնելով ՀՀ քրեակատարողական նոր օրենսգրքի նախագծի կարգավորմանը: Ըստ այդմ՝ ավելի է ընդգծվում քրեակատարողական հարցերով մասնագիտացված դատավոր ունենալու անհրաժեշտությունը:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը և հիմքում ունենալով պատժի կատարման նկատմամբ դատական վերահսկողության արդյունավետության բարձրացումը՝ գտնում ենք, որ **պատժի կատարման հետ կապված հարցերով մասնագիտացված դատավոր ունենալը գործնականում հնարավորություն կտա այդպիսի մասնագիտացում ունեցող դատավորին առավել խորությամբ ուսումնասիրել քրեակատարողական ոլորտը և տիրապետել ոլորտային առանձնահատկություններին:** Թվարկվածները մասնագիտացված դատավորին թույլ կտան առանց դժվարությունների բացահայտել կոնկրետ դեպքով օբյեկտիվ իրականությունը և կայացնել անաչառ որոշում: Ինչպես իրավացիորեն նշում է Վ. Ի. Ռոտմևը, մասնագիտացված դատավորի ինստիտուտի ներդրումը գործնականում կնպաստի պատիժը կատարող հիմնարկում կամ մարմնում հոգեբանական մթնոլորտի փոփոխմանը, քանի որ մասնագիտացված դատավորը կընկալվի որպես քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների

պաշտպանությամբ զբաղվող պետական մարմնի ներկայացուցիչ, ինչպես նաև կխթանի դատապարտյալների մոտ իրավական գիտակցությունը և նրանց մոտ այն համոզմունքի ձևավորմանը, որ վեճերը ենթակա են լուծման բացառապես իրավական ճանապարհով¹¹: Թ. Քալիշն իր հերթին պնդում է, որ չափազանցրած չենք լինի, եթե ասենք, որ քրեակատարողական հարցերով մասնագիտացված դատավորը մշակում է քրեակատարողական հիմնարկի քաղաքականությունը՝ ձևավորելով համապատասխան մշակույթ:

Մասնագիտացումից բացի՝ պատժի կատարման հետ կապված հարցեր քննող դատավորը պետք է օժտված լինի անհրաժեշտ գործիքակազմով, որի շնորհիվ հնարավոր կլինի կոնկրետ գործով տալ իրավական պատշաճ գնահատական:

Այսպես, ՀՀ ՔԴ-Օ 49-րդ գլխի համալիր ուսումնասիրությունից բխում է, որ պատժի կատարման հետ կապված հարցերի քննության ժամանակ դատարանը մնում է «պասիվ» կարգավիճակում՝ բավարարվելով միայն ներկայացված ապացույցների հետազոտմամբ և դատական նիստին ներկա անձանց կարծիքները լսելով: Սակայն արդյո՞ք այսպիսի կարգավիճակը անհրաժեշտ է և բավարար պատժի կատարման հետ կապված հարցերի, մասնավորապես՝ պատիժը կատարող հիմնարկի կամ մարմնի գործողության, անգործության կամ ընդունած որոշման դեմ բերված բողոքի քննության հարցում:

Տեսական գրականության մեջ որոշ դատավարագետների կարծիքները հանգում են նրան, որ անկախ և անաչառ դատարանի առջև դատավարության երկու կողմերն էլ իրավահավասար են և ունեն հնարավորություն հիմնավորելու իրենց ներկայացրած դիրքորոշումը և առարկելու մյուս կողմի ներկայացրած դիրքորոշմանը՝ այդպիսով մերժելով դատարանի «ակտիվությունը»¹²: Դրան զուգահեռ, տեսական գրականության մեջ առկա

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

է կարծիք այն մասին, որ կողմերի դատավարական իրավահավասարությանը հանդերձ՝ դատական քննության ընթացքում կարևոր է դատարանի ակտիվ դերի պահպանման նշանակությունը: Ի վերջո դատական ճանաչման բանալին գտնվում է դատարանի ձեռքում¹³:

Մենք այն համոզմանն ենք, որ պատիժը կատարող հիմնարկի կամ մարմնի գործողության, անգործության կամ ընդունած որոշման դեմ բերված բողոքի քննության շրջանակներում ակնհայտ է **հանրային իրավահարաբերության մասնակիցների իրական անհավասարությունը**: Ավաճը հիմնավորվում է նրանով, որ բողոքի քննության համար անհրաժեշտ ապացույցները, որպես կանոն, գտնվում են պատիժը կատարող հիմնարկի կամ մարմնի տիրապետության տակ, որը շահագրգռված չէ դրանք ներկայացնելու դատարանին:

Դիցուք, դատապարտյալը բողոք է ներկայացրել պատիժը կատարող հիմնարկի անգործության դեմ՝ անդրելով, որ պատիժը կատարող հիմնարկը դատապարտյալին չի տրամադրել պատշաճ բժշկական օգնություն և սպասարկում: Պատշաճ բժշկական օգնություն և սպասարկում տրամադրված լինելու կամ չտրամադրելու փաստը հաստատվում է դատապարտյալի բժշկական քարտում կատարված գրառումների միջոցով, որը գտնվում է պատիժը կատարող հիմնարկի տիրապետության տակ: Ստացվում է, որ անհրաժեշտության դեպքում դատարանը չի կարող պատիժը կատարող հիմնարկից պահանջել դատապարտյալի բժշկական քարտը՝ հաշվի առնելով այն, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նշված գլխի ուժով օրենսդիրն ուղղակիորեն դատարանի համար չի նախատեսել մանկ լիազորություն:

Արդյունքում՝ **դատարանի «պասիվ» կարգավիճակը և վկայակոչած հանգամանքը ազատությունից զրկված անձին**

ընդհանուր առմամբ զրկում է պետական մարմնի (տվյալ դեպքում՝ պատիժը կատարող հիմնարկի կամ մարմնի) դեմ համարժեք պաշտպանության հնարավորությունից:

Վերոգրյալը հիմք է տալիս պնդելու, որ բողոքի քննության դեպքում դատարանը պետք է ունենա ակտիվ դերակատարում: Մի կողմ թողնելով բողոքի քննության կառուցակարգի բացակայության հանգամանքը, ինչն ինքնին խնդրահարույց է և չի երաշխավորում դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման դատավարական հիմքը՝ գտնում ենք, որ պատիժների կատարմանն առնչվող հարցերի քննության շրջանակներում պետք է ամրագրվի դատարանի կողմից «ex-officio» սկզբունքին համահունչ գործելու հնարավորությունը: Այլ կերպ՝ պատիժների կատարման հետ կապված հարցերի քննության շրջանակում դատարանը պետք է հնարավորություն ունենա ի պաշտոնե պարզելու բողոքի քննությանն առնչվող հանգամանքները, սեփական նախաձեռնությամբ կամ կողմի միջնորդությամբ պահանջելու և ստանալու բողոքին վերաբերելի բոլոր ապացույցները՝ չմնալով պասիվ դիտորդի և կողմերի վեճը կարգավորողի դերում: Արդյունքում՝ **ազատությունից զրկված անձին կտրվի պետական մարմնի (տվյալ դեպքում՝ պատիժը կատարող հիմնարկի կամ մարմնի) դեմ համարժեք պաշտպանության հնարավորություն, ինչպես նաև կերաշխավորվի բողոքի օբյեկտիվ քննությունը:**

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ նշենք, որ **քրեակատարողական հարցերով մասնագիտացված և դատավարության ընթացքում ակտիվ կարգավիճակով օժտված դատավորը ունակ է ապահովելու դատապարտյալների արդյունավետ դատական պաշտպանությունը և լինելու նրանց խախտված իրավունքների վերականգնման երաշխավորը:**

Քրեական դատավարություն

- 1 Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2019 թվականի հունվարի 22-ի ՍԳՈ-1439 որոշումը՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի և «Գատական որոշումների կատարումը» վերտառությամբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 49-րդ գլխում ընդգրկված նորմերի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով, կետ 4.6:
- 2 Այսուհետ՝ ՀՀ ԲԿՕ:
- 3 Այսուհետ՝ ՀՀ ԲԴՕ:
- 4 Հաշվի առնելով այն, որ սույն աշխատանքի շրջանակում անդրադարձ չենք կատարելու սույն կետում նշված բողոքների բոլոր տեսակներին, պարզապես նշենք, որ այս կետում բաց են մնացել պատիժը կատարող հիմնարկի կամ մարմնի վարչակազմի անգործության, ինչպես նաև ընդունած որոշման դեմ բերված բողոքների քննությունը: Այդուհանդերձ, հարկ է փաստել, որ վերջիններս գործնականում ևս դիտարկվում են դատական վերահսկողության առարկա և ենթակա են քննության:
- 5 Այսուհետ՝ ՀՀ ԲՕ:
- 6 Տե՛ս Արթուր Այվազյանի վերաբերյալ թիվ ՇԳ-2/0007/15/12 գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2013 թվականի սեպտեմբերի 13-ի որոշումը, կետ 19:
- 7 Տե՛ս նույն տեղում, կետ 20:
- 8 Տե՛ս **Марк Ансель**. Новая социальная защита (гуманистическое движение в уголовной политике). Под ред. А.А. Пионтковского. Москва, изд-во «Прогресс», 1970, с. 217.
- 9 Տե՛ս **Tomasz Kalisz**, Penitentiary supervision - the Polish model of ensuring the legal and correct performance of imprisonment, NOWA KODYFIKACJA PRAWA KARNEGO. Tom XXXVI AUWr No 3631, Wrocław 2014.
- 10 Տե՛ս Consultative Council of European Judges (CCJE), Opinion (2012) No 15. of the Consultative Council Of European Judges On The Specialisation Of Judges, adopted at the 13th plenary meeting of the CCJE (Paris, 5-6 November 2012), Conclusions, point 3.
- 11 Տե՛ս Руднев В.И., Пенитенциарный судья. К вопросу о судебном контроле за исполнением наказаний, «Российская юстиция», 2001, № 8, с. 13.
- 12 Տե՛ս Боннер А.Т., Квитин В.Т., Судебный контроль в области государственного управления, Москва, 1973, с. 23.
- 13 Ավելի մանրամասն տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս /Գազինյան Գ. Ս. և ուրիշ, 4-րդ հրատարակություն, լրացումներով և փոփոխություններով, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2019, էջ 460:

RESUME - РЕЗЮМЕ

SOME ISSUES ON JUDICIAL SUPERVISION OVER THE ACTION, INACTIVITY OR DECISION TAKEN BY THE INSTITUTION OR THE BODY EXECUTING THE SENTENCE

A. Sargsyan

*Head of Penitentiary Policy Development Division
Of Anti-Corruption and Penitentiary Policy Development Department,
Ministry of Justice of the Republic of Armenia
PhD student at YSU Law Faculty, Chair of Criminal Law*

Article is devoted to the judicial supervision over the action, inactivity or decision taken by the institution or the body executing the sentence. The author has raised and analyzed some of the key issues related to the subject matter and presented suggestions for their solution: within the framework of the article, the jurisdiction of the complaints against the action, inactivity or decision taken by the institution or body executing the sentence, the judge's expertise and the available tools for the examination of such complaints were discussed.

Keywords: *prisoner, judicial protection, judicial supervision, jurisdiction, a judge specialized in penitentiary matters, ex-officio principle.*

НЕСКОЛЬКО ВОПРОСОВ О СУДЕБНОМ НАДЗОРЕ ЗА ПРИНЯТЫМ РЕШЕНИЕМ, ДЕЙСТВИЕМ ИЛИ БЕЗДЕЙСТВИЕМ УЧРЕЖДЕНИЯ ИЛИ ОРГАНА ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ

A. Саргсян

*Начальник отдела развития пенитенциарной политики
Департамента развития антикоррупционной и пенитенциарной политики
аппарата Министерства юстиции РА,
аспирант кафедры уголовного права ЕГУ*

Научная работа посвящена анализу процесса осуществления судебного надзора за принятым решением, действий или бездействия учреждений или органов исполнения наказания. В статье проанализированы основополагающие проблемы, касающиеся предмета обсуждения, предложены соответствующие решения. В рамках данной статьи рассмотрены вопросы юрисдикции жалоб, обжалования решений, действий или бездействия учреждения или органа исполнения наказания, а также вопросы, касающиеся необходимой специализации и наличия соответствующих инструментов у судьи.

Ключевые слова: *осужденные, судебная защита, судебный надзор, юрисдикция, специализированный судья по уголовному правосудию, принцип ex-officio.*

Բանալի բառեր - *նախապարտյալ, նախական պաշտպանություն, նախական վերահսկողություն, ընդհատություն, քրեակարարողական հարցերով մասնագիտացված նախավոր, «ex-officio» սկզբունք:*

Ա. Սարգսյան - ՀՀ արդարադատության նախարարության հավակնոտացիոն և քրեակատարողական բաղաբականության մշակման վարչության քրեակատարողական բաղաբականության մշակման բաժնի պետ, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի ամբիոնի սասպիրանտ, էլ. փոստ՝ arpisargsyan@yahoo.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 25.09.2019, ստվել է գրախոսության՝ 25.09.2019, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Հ. Խաչիկյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 24.10.2019

УБ-ՊՏԵՍԵՄԲԵՐ - ՀՈՄՏԵՍԵՄԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Վարազդատ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

*ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավորի օգնական,
ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և
քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ*

ԳԱՂՏԵԻՔԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՍՈՑԻԱԼ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Օրենքով պահպանվող գաղտնիքի ինստիտուտը կոնֆլիկտացիալ տեղեկության պաշտպանության, ինչպես նաև դրա ստացման և օգտագործման համար նախատեսված իրավական նորմերի համակարգ է:

Արսիտոլոգիական առումով գաղտնիքի ինստիտուտն իրենից ներկայացնում է սոցիալական արժեք, որի՝ օրենքով պաշտպանվածության պայմաններում է հնարավոր միայն տեխնոգեն հասարակությունում մարդու բնականոն կենսագործունեության ապահովումը: Ավաճառ նաև հիմնավորվում է նրանով, որ հոգեբանության մեջ հանրաճանաչ է այն, որ անձի մասնավոր կյանքի վերաբերյալ տեղեկության հրապարակումը համարվում է մարդու հոգեկան անվտանգության սպառնալիքներից մեկը¹:

Գաղտնիքը Ս. Մալխասեանցի բառարանում բնորոշվում է որպես. «ինչ որ պետք է գաղտնի՝ ծածուկ մնայ, հրապարակ չհանվի, ուրիշին չայտնվի... անհատական գործ, խորհուրդ՝ որոնք ուրիշներին անյայտ են մնում»: Այսինքն՝ լեզվաբանական իմաստով գաղտնիքի կենտրոնական բաղկացուցիչը երրորդ անձանց չհայտնելու, ծածուկ պահելու հատկանիշն է:²

Մարդկության պատմության մեջ «գաղտնիք» տերմինն ի հայտ է եկել առաջին պետությունների ծագման հետգուգրնթաց, մասնավորապես, Հին Եգիպտոսի (մ.թ.ա. IV-րդ դարի վերջ) իրավունքի աղբյուրներից հայտնի է, որ պետական գաղտնիքի հրապարակման համար նախատեսված էր մահապատիժ³: Հին

Հռոմում ընդունվել էր օրենք, ըստ որի՝ ուրիշի ստրուկներին տիրոջ վերաբերյալ գաղտնիքի հրապարակմանը հարկադրելը պատժվում էր տուգանքով⁴: Անտիկ աշխարհում վաճառականները վարում էին իրենց առևտրային մատյանները, դրանցում արտացոլված տեղեկությունները համարժեք են այսօրվա իմաստով առևտրային գաղտնիք պարունակող տեղեկություններին:

Ըստ Ի.Վ. Սմոլկովայի՝ այն երկրներում, որտեղ պետական լեզուն կազմված է լատիներենի հենքի վրա գաղտնիք տերմինը բնորոշում են լատիներեն «privatus» բառով կամ դրա փոխակերպումներով⁵, օրինակ՝ ռուսերեն «приватность», անգլերեն «privacy» և այլն: Հարկ է նկատել, որ առաջին անգամ «privacy» հասկացության էությունը բացահայտվել է ԱՄՆ գերագույն դատարանի անդամներ Ս. Դ. Ուորենի և Լ. Դ. Բրանդեսի կողմից, որոնք համարվում են անձնական կյանքի անձեռնմխելիության դոկտրինի հիմնադիրները: Նրանք սահմանում էին «privacy» տերմինը որպես մենակ մնալու կամ պարզապես մոռացված լինելու իրավունք⁶ «the right to be let alone»:⁷

Անգլիացի հանրահայտ իրավագետ, փիլիսոփա Ի. Բենտամը բավականին խիստ է արտահայտվել քրեական դատավարությունում արտոնությունների և գաղտնիքների առկայության վերաբերյալ՝ նշելով, որ գաղտնիքը դատավարությունում չարիք է ⁸, սակայն 20-րդ դարի սկզբին Արևմտյան Եվրոպայում լայն տարածում գտավ գերմանացի իրավագետ Է. Բելինգի կողմից առաջարկված

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

**ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն**

դոկտրինը, ըստ որի՝ քրեական դատավարությունում ապացուցման գործընթացը պետք է իրականացվի որոշակի սահմանափակումներով, այսպես կոչված՝ «ապացուցման արգելքներով», որոնց թվին են դասվում նաև քրեական գործերով վարույթի ընթացքում պետական և ծառայողական գաղտնիքների պահպանումը⁹: Օրենքով պահպանվող գաղտնիքների պաշտպանության վերաբերյալ բազմաթիվ գիտական աշխատություններ հրատարակած Ի. Վ. Սմոլկովայի կարծիքով, հենց այդ իրավական դոկտրինով պայմանավորվեց տարբեր տեսակի գաղտնիքների պաշտպանության համար մի շարք իրավական մեխանիզմների ի հայտ գալը¹⁰:

Գաղտնիքի հասկացության վերաբերյալ իրավաբանական գրականությունում առկա է բազմաթիվ սահմանումներ, որոնք ունեն ընդհանուր մի շարք գծեր: Այսպես, Վ. Ի. Սմիրնովի կարծիքով, գաղտնիքը ռեժիմի տեսակ է, և տեղեկությունը երրորդ անձանցից պահելու միջոց¹¹: Նշված սահմանմամբ նույնաժամ է գաղտնիքը և գաղտնիության ռեժիմը, քանի որ գաղտնիքի պահպանության համար է նախատեսված ինքնին գաղտնիության ռեժիմը, որը կարող է ունենալ բազմաթիվ դրսևորումներ, մասնավորապես դրանք կարող են կապված լինել գաղտնիքի ստացման, օգտագործման և սահմանափակ հրապարակման հետ: Ա. Կիրպուցևի և Ի. Մոլոժնոցնիկոյի կողմից տրվել է գաղտնիքի հետևյալ սահմանումը՝ գաղտնիքը տեղեկություն է, որի նկատմամբ հասանելիությունը սահմանափակված է օրենսդրությամբ և որի խախտման դեպքում վրա է հասնում քրեական պատասխանատվություն¹²: Անկասկած նման մոտեցումը չի դիմանում քննադատության, քանի որ առանց իրավական հիմքերի օրենքով պահպանվող գաղտնիքի վերաբերյալ օրենսդրության խախտման դեպքում պարտադիր չէ, որ անձը ենթարկվի միայն քրեական պատասխանատվության, քանի որ այլ պատասխա-

նատվության միջոցներ նույնպես նախատեսված են գաղտնիքի հրապարակման կամ առանց թույլտվության հասանելիություն ստանալու համար: Այս առումով ընդունելի է Ի. Ի. Կուչերովի և Ա. Վ. Տորչինայի կողմից առաջարկված սահմանումը, ըստ որի՝ գաղտնիքը կարելի է սահմանել, ինչպես որոշակի կոնֆիդենցիալ տեղեկության ստացման և օգտագործման՝ օրենսդրությամբ նախատեսված հատուկ հասանելիության ռեժիմ, որի խախտման համար նախատեսված է իրավաբանական պատասխանատվություն¹³: Սակայն, մեր կարծիքով, գաղտնիքի հասկացության սահմանումն իրավական և բովանդակային առումով համեմատաբար ամբողջական ձևով տրվել է Ի. Վ. Սմոլկովայի կողմից ձևավորած հատկանիշների հիման վրա: Ըստ Ի. Վ. Սմոլկովայի¹⁴՝ գաղտնիքն ունի հետևյալ հատկանիշները՝

1. գաղտնիքն ամենից առաջ տվյալ է, տեղեկություն,
2. տվյալները պետք է հայտնի լինեն մեղ շրջանակի անձանց,
3. որոշակի սուբյեկտներին տվյալները կարող են հայտնի լինել մասնագիտական կամ ծառայողական գործունեության արդյունքում,
4. տվյալները ենթակա չեն հրապարակման,
5. տվյալների հրապարակումը կարող է առաջացնել նեգատիվ հետևանքներ,
6. տեղեկությունները տիրապետող անձինք ունեն իրավական պարտականություն դրանք չհրապարակելու,
7. տվյալների հրապարակման համար նախատեսված է իրավաբանական պատասխանատվություն:

Ի. Վ. Սմոլկովայի կողմից վերը նշված հատկանիշների վերաբերյալ իր կարծիքն է հայտնել Վ. Ա. Մագուրովը՝ նշելով, որ իրավաբանական պատասխանատվությունը վրա է հասնում ոչ միայն գաղտնիքը հրապարակելու դեպքում, այլ նաև գաղտնիքի ստացման և օգտագործ-

ման դեպքում¹⁵:

Համաձայնվելով Վ. Ա. Մագուրովի հետ կարծում ենք, որ վերը թվարկված-հատկանիշների թվին պետք է դասել նաև տեղեկության հասանելիության ռեժիմը, որը կախված գաղտնիքի տեսակից կարող է ունենալ տարբեր աստիճանների սահմանափակման ենթակա հասանելիության մակարդակներ:

Մեր կարծիքով, գաղտնիքը տեղեկության (տվյալի) իրավական ռեժիմ է, որի նկատմամբ հասանելիության հնարավորություն ունեն նորմատիվ իրավական ակտով նախատեսված որոշակի շրջանակի անձինք և որի պաշտպանության վերաբերյալ օրենսդրության խախտման դեպքում նախատեսված է իրավական-պատասխանատվություն:

Օրենքով պահպանվող գաղտնիքների տեսակների բազմազանությունն առաջ է բերում դրանք դասակարգելու անհրաժեշտություն: Այսպես՝ իրավաբանական գրականությունում առաջարկվում է գաղտնիքների դասակարգման տարբեր տեսակներ: Գ. Շենյկերտը բոլոր գաղտնիքները բաժանում էր երկու տեսակի՝ անհատական և կոլեկտիվ: Անհատական են համարվում այն գաղտնիքները, որոնք ծագում են մեկ կամ երկու անձանց միջև, իսկ կոլեկտիվ գաղտնիքն առաջանում է համեմատաբար լայն շրջանակի անձանց մոտ և պայմանավորված է մասնագիտական պարտքի կամ օրենքով նախատեսված պարտականության առկայությամբ: Ս. Դ. Բրաժնիկը կոնֆիդենցիալ տեղեկությունը դասակարգում է հետևյալ կերպ.

- անձնական կոնֆիդենցիալ տեղեկություն, որը վերաբերում է մարդու անձնական կյանքին, կրոնական և քաղաքական համոզմունքներին և այլն,
- իրավաբանական անձանց կոնֆիդենցիալ տեղեկություն, որը կազմում է ծառայողական, առևտրային և բանկային գաղտնիք,
- պետական կոնֆիդենցիալ տե-

ղեկություն, այսինքն՝ պետական գաղտնիք կազմող տեղեկություն¹⁶:

Տվյալ դեպքում կոնֆիդենցիալ տեղեկության դասակարգումն իրականացվել է սուբյեկտային առանձնահատկություններով, ինչը գաղտնիքների դասակարգման առումով ընդունելի տարբերակ է:

Հատկանշական է, որ ՀՀ օրենսդրության համաձայն՝ անհնար է գաղտնիքները դասակարգել ըստ գաղտնիության աստիճանների, քանի որ միայն պետական և ծառայողական գաղտնիքն է, որի համար «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված է գաղտնիության աստիճաններ: Մասնավորապես, Օրենքի 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ էլնելով պետական և ծառայողական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների կարևորությունից, բնույթից, դրանց պաշտպանության համար անհրաժեշտ միջոցների ծավալից՝ սահմանվում են գաղտնիության երեք աստիճաններ՝

- ա) «Հատուկ կարևորության»,
- բ) «Հույժ գաղտնի»,
- գ) «Գաղտնի»:

Պետական և ծառայողական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների գաղտնիության աստիճանը պետք է համապատասխանի նշված տեղեկությունների տարածման հետևանքով Հայաստանի Հանրապետության անվտանգությանը պատճառվելիք հնարավոր վնասի ծանրության աստիճանին:

Գաղտնիության աստիճաններին համապատասխան՝ պետական գաղտնիքի տեղեկակիրներին տրվում են «Հատուկ կարևորության» և «Հույժ գաղտնի», իսկ ծառայողական տեղեկակիրներին՝ «Գաղտնի» դրոշմագրերը:

Ընդ որում՝ մույն Օրենքի 7-րդ հոդվածի համաձայն՝ սույն օրենքի պահանջները չեն տարածվում այլ տեսակի կամ բնույթի («Ծառայողական օգտագործման համար», «Հրապարակման ենթակա չէ» կամ այլ դրոշմագիր ունեցող, ինչպես նաև առևտրատնտեսական ու գործունե-

ուրջան այլ բնագավառի) տեղեկությունների վրա, որոնք, թեև պարունակում են որևէ բնագավառի գաղտնի տեղեկություններ, սակայն սույն օրենքին համապատասխան չեն դասվում պետական կամ ծառայողական գաղտնիքի շարքին:

Այսինքն՝ կարելի է եզրակացնել, որ միայն պետական և ծառայողական գաղտնիքներն են օժտված գաղտնիության աստիճաններով, իսկ օրենքով պահպանվող այլ գաղտնիքների մասով առկա է գաղտնիության աստիճաններ ունենալու օրենսդրական արգելք:

Մեր համոզմամբ, գաղտնիքների դասակարգման համար նպատակահարմար է թվում դեկավարվել այն մոտեցմամբ, թե ում է պատկանում գաղտնիքը: Այսինքն՝ առաջարկվում է գաղտնիքի սուբյեկտային հետևյալ մոտեցումը՝

- պետական մարմիններ (պետական և ծառայողական գաղտնիք, ինչպես նաև որոշակի դեպքերում առևտրային և բանկային գաղտնիք),
- իրավաբանական անձինք (առևտրային, բանկային, ապահովագրական, փաստաբանական, բժշկական, նոտարական և այլ գաղտնիքներ),
- ֆիզիկական անձինք (անձնական, ընտանեկան, նոտարական, փաստաբանական, բժշկական գաղտնիքներ):

Օրենքով պահպանվող գաղտնիքների մի ստվար հատված կապված է այնպիսի իրավահարաբերությունների հետ, որոնք դուրս են գտնվում քրեադատավարական գործունեությունից, դրանց իրավական կարգավորումն ապահովվում է ճյուղային

օրենսդրությամբ՝ վարչական, քաղաքացիական ընտանեկան և այլն, սակայն հատուկ տեղ է զբաղեցնում փաստաբանական գաղտնիքը, որն ունի ընդհանուր դատավարական բնույթ¹⁷, քանի որ դրա իրավական կարգավորումն ապահովվում է քրեական, վարչական և քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերով:

Այսպիսով՝ գաղտնիքն իր ինստիտուցիոնալ էությամբ հայտնվում է հասարակական կյանքի երկու ոլորտներում՝ սոցիալական և իրավական, ուստիև այն կարող է բնորոշվել որպես սոցիալ-իրավական ինստիտուտ: Նշվածի համատեքստում պետք է ընդգծել, որ քրեական վարույթի շրջանակներում օրենքով պահպանվող գաղտնիք կազմող տեղեկությունների պաշտպանության և բացահայտման հարցը սերտորեն առնչվում է հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռության ապահովման քրեական դատավարության հիմնաբարային խնդրին: Նշվածից ուղղակիորեն բխում է, որ օրենքով պահպանվող գաղտնիք կազմող տեղեկությունների պահպանության իրավական ռեժիմը սահմանելիս օրենսդիրը պետք է սահմանի այնպիսի կառուցակարգեր, որոնք մի կողմից կապահովեն նշված տեղեկությունների բարձր պաշտպանվածությունը հանցագործությունների կանխման, խափանման և դրանց բացահայտմանն ուղղված գործունեության ընթացքում, բայց և մյուս կողմից չեն ստեղծի անհամաչափ կամ անհատրաստարելի սահմանափակումներ հանցագործությունների բացահայտման նպատակով դրանց օգտագործման համար:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

¹ Стен Ршетина С.Ю., Смолян Г.Л., Информационно-психологическая безопасность личности // Проблемы информационно-психологической безопасности, М., 1996, էջ 21:
² Стен Գ. Հակոբյան, Բժշկական գաղտնիքի քրեաիրավական պաշտպանությունը. թեկ-

նածուականատենախոսություն, ԵՊՀ, 2018 թ, էջ 14:
³ Петрухин И.Л., Личные тайны (человек и власть), М., 1998, էջ 8:
⁴ Пермяков Максим Владимирович. Категория «тайна» в системе правового регули-

рования: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 Екатеринбург, 2006, 234 с., էջ 22:

- 5 Տե՛ս Աktуальные проблемы охраняемых федеральным законом тайн в российском уголовном судопроизводстве: монография, -М., Юрлитинформ, 2014, էջ 11:
- 6 Մոռացված լինելու իրավունքն արտացոլում է անհատի պահանջը՝ ինտերնետային տիրույթից հեռացնելու կամ երրորդ անձանց անհասանելի դարձնելու իրեն վերաբերող որոշ տեղեկություններ, որոնք խոչընդոտում են իր հասարակությանն ինտեգրվելու և այլ իրավունքների պաշտպանությանը: Այս իրավունքը բնութագրվում է որպես կյանքի անցյալը և չկատարվող իրադարձությունները լուրջան մատնելու իրավունք:
- 7 Տե՛ս նույն տեղում էջ 43 և Warren S., Brandeis L. The right to Privacy // Harvard Law Review, 1890, Dec. 15, էջ 193:
- 8 Տե՛ս Бентам И., О судоустройстве, СПб., 1860, էջ 106:
- 9 Տե՛ս Филимонов Б.А., Институт запретов доказывания в уголовном процессе ФРГ // Вестник МГУ, Серия 11, Право, 1986, № 6, էջ 47:
- 10 Տե՛ս Աktуальные проблемы охраняемых федеральным законом тайн в российском уго-

ловном судопроизводстве: монография, -М., Юрлитинформ, 2014, էջ 11:

- 11 Տե՛ս Смирнов В.И., Ноу-хау в российском законодательстве // Интеллектуальная собственность, 2000, № 1, էջ 34-37:
- 12 Տե՛ս А. Кибальник, И. Соломоненко, «Российская юстиция», N 2, февраль 2001, էջ 53:
- 13 Տե՛ս Кучеров И.И., Торшин А.В., Налоговая тайна: правовой режим защиты информации. М., 2003, էջ 30-31:
- 14 Տե՛ս Смолькова И.В., Проблемы охраняемой законом тайны в уголовном процессе, М., 1999, էջ 14-17.
- 15 Տե՛ս Мазуров В.А., Тайна: государственная, коммерческая, банковская, частной жизни. Уголовно-правовая защита: Учебное пособие/ под науч. рук. д-ра юрид. н., проф. С.В. Землюкова, М., 2003. էջ 11:
- 16 Տե՛ս Бражник С.Д., Преступления в сфере компьютерной информации / С.Д. Бражник. -Ярославль: Изд-во Яросл. гос. ун-та, 2000, էջ 9:
- 17 Տե՛ս Աktуальные проблемы охраняемых федеральным законом тайн в российском уголовном судопроизводстве: монография, -М., Юрлитинформ, 2014, էջ 11:

RESUME - РЕЗЮМЕ

PRIVACY AS A SOCIAL LEGAL INSTITUTION

V. Sukiasyan

*Assistant to the judge of the Criminal chamber of the RA Cassation court,
PhD student of the Chair of Criminal Law and Criminal Procedure Law of RAU
Institute of Law and Politics*

This article discusses the institution of secrecy, which covers a wide range of rather diverse social relations that arise in various fields of activity of an individual, society and the state. The content of any secret, regardless of the specifics of its varieties, is that the subject of the secret is information that is not intended for a wide range of people, their disclosure may lead to undesirable consequences for the custodians and carriers of the secret.

In legal terms, the institution of secrecy is of interest from the position of limiting the publicity of the criminal process and defining the boundaries of interference in its scope, developing guarantees for its protection. The study replenishes the theoretical achievements of the science of the criminal process regarding the use in the criminal process of information constituting a secret protected by law.

Keywords: *privacy, restriction of law, court, access to information, privacy, confidential information.*

ТАЙНА КАК СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЙ ИНСТИТУТ

В. Сукиасян

*Помощник Судьи Уголовной палаты Кассационного суда РА,
аспирант кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права
Института права и политики РАУ*

В данной статье рассматривается институт тайны, который охватывает широкий спектр достаточно разнородных общественных отношений, возникающих в различных сферах деятельности личности, общества и государства. Содержание любой тайны вне зависимости от специфики ее разновидностей заключается в том, что предмет тайны образуют сведения, не предназначенные для широкого круга лиц, их разглашение может повлечь нежелательные последствия для хранителей и носителей тайны.

В правовом отношении институт тайны представляет интерес с позиции ограничения гласности уголовного процесса и определения границ вмешательства в сферу его действия, разработки гарантий его защиты. Исследование пополняет теоретические достижения науки уголовного процесса, касающиеся использования в уголовном процессе сведений, составляющих охраняемую законом тайну.

Ключевые слова: *тайна, ограничение права, суд, доступ к информации, частная жизнь, конфиденциальная информация.*

Բանալի բառեր - *գաղտնիք, իրավունքի սահմանափակում, դատարան, րեդեկտորյան հասանելիություն, մասնավոր կյանք, կոնֆիդենցիալ րեդեկտորյուն:*

Վ. Սուքիասյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավորի օգնական, ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. փոստ՝ varazdatsukiasyan@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 11.09.2019, տրվել է գրախոսության՝ 11.09.2019, երաշխավորվել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Լ. Թադևոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 24.10.2019

Հայկ ԱՎԵՏՅԱՆ

Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի
մագիստրատուրայի ուսանող

**«ԳՐԱՎ» ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ԽԱՓԱՆՄԱՆ
ՄԵՉՈՅԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՆՁԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ
ԱՉԱՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՐԱՇԽԻՔ**

I. «Գրավ» այլընտրանքային խափանման միջոցը

1.1) «Գրավը» ՀՀ ներպետական օրենսդրության շրջանակում

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (Օրենսգիրք) 143-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ *«գրավը ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործության համար մեղադրվողին կալանքից ազատելու համար դրամի, արժեթղթերի, այլ արժեքների չեղով դատարանի դեպոզիտ մեկ կամ մի քանի անշանց կատարած ներդրումն է՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի տրամադրության փակ մեղադրյալի գրվելուն ապահովելու նպատակով: Դատարանի թույլտվությանը՝ որպես գրավ կարող է ընդունվել անշարժ գույքը»:* Օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 4-րդ մասն ամրագրում է նաև, որ *«կալանավորման մասին որոշում կայացնելու հետ միաժամանակ դատարանը լուծում է մեղադրյալին գրավով կալանքից ազատելու հնարավորության հարցը և, ճանաչելով նման ազատման հնարավորությունը, նշանակում է գրավի գումարը: Հետագայում դատարանը կարող է պաշտպանության կողմի միջնորդությանը վերանայել գրավի անթույլատրելիության կամ գրավի գումարի մասին որոշումը»:*

Վերոգրյալ նորմերի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ **գրավը**

- **Կալանավորման այլընտրանքային խափանման միջոցն է**
- **Կիրառվում է ոչ մեծ, միջին ծանրության հանցանքների դեպքում**
- **Կիրառվում է դատարանի դեպո-**

զիտ դրամ՝ արժեքուղթ կամ այլ արժեքներով

• **Կիրառվում է քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի տրամադրության տակ մեղադրյալի գտնվելն ապահովելու նպատակով**

1.2) «Կալանավորում» խափանման միջոցը՝ որպես «գրավի» նախապայման

Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 37-րդ մասի համաձայն՝ *«կալանավորումը՝ որպես խափանման միջոց կալանքն ընդունելն է»*, իսկ 137-րդ հոդվածի 1-ին մասն ամրագրում է, որ *«կալանավորումն օրենքով նախատեսված տեղերում և պայմաններում անչին կալանքի փակ պահելն է»*, այն ըստ 134-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ խափանման միջոց է: Հաջորդ հոդվածի համաձայն՝ *«խափանման միջոց կարելի է կիրառել եթե քրեական գործով չեռք բերված նյութերը բավարար հիմք են փախու ենթադրելու, որ կասկածյալը կամ մեղադրյալը կարող է՝*

- 1) *թաքնվել քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից,*
- 2) *խոչընդոտել մինչդատարանական վարույթում կամ դատարանում գործի քննությանը՝ քրեական դատավարության մասնակցող անշանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու, գործի համար նշանակություն ունեցող նյութերը թաքցնելու կամ կեղծելու, քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կանչով առանց հարգելի պարճառների չնեղկասանալու կամ այլ ճանապարհով,*
- 3) *կատարել քրեական օրենքով չթույլատրված արարք,*

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

4) խուսափել քրեական պատասխանարվությունից և նշանակված պատիժը կրելուց

5) խոչընդոտել դատարանի դատավճռի կատարմանը»:

Խափանման այս միջոցը սահմանափակում է մարդու անձնական ազատության սահմանադրական իրավունքը (ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 27): Սահմանադրական այս իրավունքից ելնելով՝ նախ անձի անձեռնմխելիությունը դիտարկվում է որպես քրեական դատավարության սկզբունք (Օրենսգրքի 11-րդ հոդված): Երկրորդ՝ քրեական դատավարության մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության ոլորտը տարածվում է նաև կալանքի՝ որպես մարդու ազատությունը սահմանափակող դատավարական հարկադրանքի կիրառման վրա¹:

Կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու նկատմամբ դատական վերահսկողությունը նախնական է, այն կիրառվում է միայն դատարանի թույլտվությամբ՝ դատախազի կամ քննիչի միջնորդության հիման վրա համապատասխան որոշում կայացնելու միջոցով²: Այս վերահսկողությունը կոչված է ապահովելու անձի ազատության իրավունքի սահմանափակման իրավաչափությունը³, նաև խոշտանգումներից զերծ մնալու անձի իրավունքը⁴:

Այսպիսով, գրավը կարող է կիրառվել միայն մեղադրյալի նկատմամբ և միայն դատարանի որոշմամբ: Օրենսգրքի 137-րդ, 139-րդ և 143-րդ հոդվածներից բխում է, որ կալանավորման կամ կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու հարցը որոշելիս դատարանն իրավունք ունի, նշանակելով գրավի գումարը, լուծել մեղադրյալին կալանքից գրավով ազատելու հնարավորության հարցը⁵:

1.3) Հանցանքի ծանրության աստիճանը որպես «գրավի» նախապայման

Օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի համաձայն «գրավը ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործության համար

(ընդգծումը՝ հեղինակի) մեղադրվողին կալանքից ազատելու համար դրանի, արժեքդրերի, այլ արժեքների չևույ դատարանի ղեկավար մեկ կամ մի քանի անձանց կատարած ներդրումն է՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի տրամադրության տակ մեղադրյալի գործվելն ապահովելու նպատակով»:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն այս հարցի շուրջ իրավական դիրքորոշում է արտահայտել, մասնավորապես նշելով, որ մեղազգրվող հանցանքի ծանրությունը և հետևաբար նաև ակնկալվող պատժի խստությունը քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու կամ գործի քննությանը խոչընդոտելու հավանականությունը գնահատելու կարևոր տարրեր են, և գործի նյութերից բխող մյուս հանգամանքների հետ հնարավորություն են տալիս հիմնավորված ենթադրություններ անելու անձի ազատության հիմնարար իրավունքը սահմանափակելու հիմքերի առկայության կամ բացակայության մասին⁶:

Փաստորեն, ՀՀ ներքին օրենսդրությամբ՝ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության համար գրավի կիրառումն անթույլատրելի է: Մինչդեռ, համաձայն «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ «Սույն հոդվածի 1-ին մասի (c) ենթակետի դրույթներին համապատասխան ձերբակալված կամ կալանավորված յուրաքանչյուր ոք անհապաղ տարվում է դատավորի կամ այլ պաշտոնատար անձի մոտ, որն օրենքով լիազորված է իրականացնելու դատական իշխանություն, և ունի ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունք կամ մինչև դատաքննությունն ազատ արձակվելու իրավունք: Ազատ արձակումը կարող է պայմանավորվել դատաքննության ներկայանալու երաշխիքներով»:

«Կարախեռն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը

(Դատարան) արձանագրել է Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի խախտում՝ այն պատճառով, որ «ներպետական օրենսդրությունը ինքնաբերաբար մերժում է գրավի (որպես այլընտրանքային խափանման միջոց) կիրառման հնարավորությունը որոշակի ծանր հանցանքների կատարման դեպքում»:⁷

Այս մոտեցումը վերահաստատվել է «Փիրոլյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով: «Կասկածյալին կալանավորելու կամ ազատ արձակելու որոշում կայացնելիս իշխանությունները պարտավոր են այլընտրանքային միջոցներ նախատեսել դատաքննությանը նրա մասնակցության ապահովման համար: Դատարանը նախկինում Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի խախտումներ է հայտնաբերել մի շարք գործերով, որոնցում գրավ կիրառելու միջնորդությունը ինքնաբերաբար մերժվել է ներպետական օրենսդրության ուժով: Սույն գործով դիմումատուի պահանջները մերժվել են այն հիմքով, որ քրեական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին կետը բացառում է ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործությունների դեպքում գրավով ազատելը: **Դիմումատուի գրավի կիրառման վերաբերյալ միջնորդության այդպիսի ինքնաբերաբար մերժումը, առանց նրա կալանքի կոնկրետ հանգամանքների դատական հսկողության, չի համապատասխանում 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի երաշխիքներին**»⁸ (ընդգծումը՝ հեղինակի):

Այսպիսով, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրված իրավանքներից բխում է, որ անձի կալանավորման հարցը լուծելիս ՀՀ իրավասու դատարանները լիազորված են քննարկելու դատաքննությանը մեղադրյալի ներկայանալը երաշխավորող այլընտրանքային միջոցների կիրառման հնարավորությունը, իսկ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 4-րդ մասի հիման վրա այդպի-

սի միջոց է գրավը:

«Ըստ ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 4-րդ մասի՝ միջազգային պայմանագրերը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են: Եթե վավերացված միջազգային պայմանագրում սահմանվում են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով, ապա կիրառվում են այդ նորմերը: Հետևաբար՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրված իրավանքները ՀՀ իրավունքի բաղկացուցիչ մասն է, և **ՀՀ իրավասու դատարանները, անկախ անչին մեղազրված հանցագործության ծանրության սպիտակագույն, լիազորված են քննարկելու մեղադրյալին գրավի կիրառմամբ կալանքից ազատ արձակելու հնարավորության հարցը**»⁹ (ընդգծումը՝ հեղինակի):

1.4 «Գրավի» կիրառման մյուս նախապայմանները

Ինչպես արդեն նշվեց, Օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գրավի կիրառման միակ նպատակը «քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի տրամադրության տակ մեղադրյալի գրվելն ապահովելն է»: Սակայն, Օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասն ամրագրում է, որ «դատարանը, դատախազը, քննիչը կամ հետաքննության մարմինը խափանման միջոց կարող են կիրառել միայն այն դեպքում, երբ քրեական գործով չեռք բերված նյութերը բավարար հիմք են տալիս ենթադրելու, որ կասկածյալը կամ մեղադրյալը կարող է (ի թիվս այլնի) խոչընդոտել մինչդարական վարույթում կամ դատարանում գործի քննությանը՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու, գործի համար նշանակություն ունեցող նյութերը թաքցնելու կամ կեղծելու, քրեական վարույթն իրականացնող

մարմնի կանչով առանց հարգելի պարճառների չներկայանալու կամ այլ ճանապարհով ...»:

Այսպես, եթե «գրավի» իրավանորմը (հոդված 143) այդ խափանման միջոցի կիրառման նախապայման է դիտում միայն քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի տրամադրության տակ մեղադրյալի գտնվելն ապահովելը, ապա խափանման միջոցների հարցը կարգավորող իրավանորմը (հոդված 135), որպես խափանման միջոցների կիրառման նախապայմաններ, նախատեսում է շատ ավելի լայն շրջանակ: Ինչպես հանցանքի ծանրության աստիճանի պարագայում, այս դեպքում ևս առաջանում է իրավաչափ հարց առ այն, թե արդյո՞ք Օրենսգրքի 143-րդ հոդվածով նախատեսված գրավի ինստիտուտը գործում և արդյունավետ երաշխիք է անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության սահմանադրական իրավունքի ապահովման տեսանկյունից:

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ մինչդատական կալանքի վերաբերյալ հանձնարարականի 9-րդ կետի համաձայն՝ մինչդատական կալանքի կիրառման դեպքում դատարանը պետք է քննարկի, թե արդյոք այլընտրանքային միջոցներով կարելի է խուսափել կալանքի կիրառումից¹⁰:

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված՝ կալանքի կիրառման, դրա համար անհրաժեշտ պայմանների և չարաշահումներից պաշտպանության երաշխիքների վերաբերյալ հանձնարարականի 4-րդ կետի համաձայն՝ կալանքի ոչ հիմնավոր կիրառումից խուսափելու նպատակով պետք է նախատեսվի այլընտրանքային միջոցների հնարավորինս լայն շրջանակ, առավել քիչ սահմանափակումների կիրառմամբ՝ հաշվի առնելով հանցանքի կատարման մեջ կասկածվողի վարքագիծը¹¹: Նույն հանձնարարականի 7-րդ կետի համաձայն՝ անձը կարող է պահվել կալանքի տակ,

եթե փախուստի դիմելու, ծանր հանցանք կատարելու, արդարադատության իրականացմանը միջամտելու կամ հասարակական կարգի պահպանությանը լուրջ սպառնալիք ներկայացնելու վերաբերյալ ենթադրությունները չեն կարող փարատվել այլընտրանքային խափանման միջոցների կիրառմամբ¹²:

ԵՒԵՎ «Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի անդամ պետություններում մինչդատական կալանքի չարաշահման մասին» բանաձևի 1-ին կետի համաձայն՝ մինչդատական կալանքը պետք է կիրառվի բացառիկ դեպքերում, որպես վերջին միջոց, եթե այլընտրանքային խափանման միջոցները բավարար չեն վարույթի պատշաճ ընթացքը երաշխավորելու համար¹³:

ՄԻԵԴ-ն այս հարցի շուրջ ևս ձևավորել է դատական կայուն պրակտիկա: Դատարանն արձանագրել է, որ Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետը, ամրագրելով ողջամիտ ժամկետում դատաքննության կամ մինչև դատաքննությունն ազատ արձակվելու իրավունք, սակայն, դատական իշխանություններին չի ընձեռում ընտրության հնարավորության կամ ողջամիտ ժամկետում անձին դատաքննության կանչել, կամ վերջինիս ազատ արձակել՝ անգամ երաշխիքների պահպանմամբ: Մինչ դատապարտումն անձը համարվում է անմեղ, և 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի նպատակն անձի նախնական ազատումն է այն պահից, երբ շարունակական կալանքը դադարում է ողջամիտ լինելուց:

ՄԻԵԿ 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի խախտման հարց քննարկելիս դատարանը ստուգում է, թե որքանով է պետությունը կատարել այլընտրանքային միջոցների կիրառման պարտականությունը: Այս դրույթի պահանջների խախտում է ճանաչվել բոլոր այն դեպքերում, երբ պետությունը չի հիմնավորել, թե այլընտրանքային միջոցները, ինչպիսիք գրավը կամ ոստիկանական հսկողությունն են, չէին կարող ապահովել դատարան ան-

ծի ներկայանալը կամ քննության պատշաճ ընթացքը, կամ չի վկայակոչվել որևէ փաստարկ, որը կվկայեր փախուստի, թաքնվելու կամ այլ կերպ քննությանը խոչընդոտելու վտանգը¹⁴:

«*Լեյիլերն ընդդեմ Բեկզիայի*» գործում անդրադառնալով Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետին դատարանը նշել է, որ «վերոգրյալ դրույթը խախտվել է, քանի որ չնայած դիմումատուն նախնական կալանքի փոխարինման համար առաջարկել էր բազմաթիվ այլընտրանքային խափանման միջոցներ (ներառյալ էլեկտրոնային հսկողությունը՝ պարբերաբար ոստիկանություն ներկայանալու պայմանով), իշխանություններն, այնուամենայնիվ, չէին պատասխանել դրանց և նաև չէին պատճառաբանել, թե ինչու չեն կիրառվում կալանքին փոխարինող այլընտրանքային խափանման միջոցներ»¹⁵:

«*Ալայան ընդդեմ Թուրքիայի*» գործով Դատարանն արձանագրել է, որ «կալանքը պետք է կիրառվի որպես անձի ազատության իրավունքի սահմանափակման վերջին կամ ծայրահեղ միջոց, երբ այլ միջոցներով հնարավոր չէ լիարժեք երաշխավորել վարույթի պատշաճ ընթացքը»¹⁶:

«Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 9-րդ հոդվածի 3-րդ կետի վերաբերյալ Մարդու իրավունքների հանձնաժողովը նշել է՝ «**նախնական կալանքը պետք է լինի բացառություն և պետք է կիրառվի գրավ** (ընդգծումը՝ հեղինակի), բացի այն դեպքերից, երբ առկա է հավանականություն, որ մեղադրյալը կարող է խուսափել քննությունից, վերացնել ապացույցները կամ ազդեցություն ունենալ վկաների վրա»¹⁷:

Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության քրեական արդարադատության չափորոշիչներում նշվում են գրավի՝ որպես այլընտրանքային խափանման միջոցի կիրառման պահանջները.

1. Անհրաժեշտության դեպքում ներ-

կայանալ դատարան,

2. Չմիջամտել արդարադատության իրականացմանը (...)¹⁸:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը ևս այս հարցի շուրջ իրավական դիրքորոշում է հայտնել, մասնավորապես նշելով, որ «գրավը քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից մեղադրյալի թաքնվելու վտանգը չեզոքացնելու երաշխիք է, և համապատասխան հիմքերի առկայության դեպքում իրավասու դատարանի կողմից կարող է կիրառվել վարույթն իրականացնող մարմնի տրամադրության օրակ մեղադրյալի գրնվելն ապահովելու նպատակով»¹⁹: «*Գրավը կարող է կիրառվել վարույթն իրականացնող մարմնի տրամադրության օրակ մեղադրյալի գրնվելն ապահովելու և մեղադրյալի կողմից դատավարության մասնակիցների վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու ճանապարհով վարույթի պարտաճան ընթացքին խոչընդոտելու վտանգի չեզոքացման գործուն երաշխիք չի կարող լինել*»²⁰:

ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրության և Վճռաբեկ դատարանի նման որոշումներով է պայմանավորված գրավի խիստ սակավ կիրառությունը: ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի 2017 թվականի տարեկան հաղորդման մեջ արձանագրված է, որ «մտահոգիչ են գրավի՝ որպես կալանավորման այլընտրանքային խափանման միջոցի կիրառման ցածր ցուցանիշները: Այսպես, կալանավորումը՝ որպես խափանման միջոց, կիրառելու միջնորդությունների մասնակի կամ ամբողջությամբ բավարարման դեպքերի և անձին կալանքից գրավով ազատելու դեպքերի քանակական հարաբերակցությունը 2011 թվականից մինչև 2017 թվականներին շարունակել է տատանվել 4-7% միջակայքում: Բացի այդ, բացասական միտում է նկատվում գրավի կիրառելու միջնորդությունների և դրանք բավարարելու կամ մասնակի բավարարելու հարաբերակցության հարցում: Եթե 2011 թվականին գրավի կիրառումը բա-

վարարվել է (այդ թվում՝ մասնակի) 131 դեպքում՝ կազմելով միջնորդությունների ընդհանուր քվի 29.2%, 2012 թվականին՝ 134 դեպքում՝ միջնորդությունների ընդհանուր քվի 30.3%, 2016 թվականին՝ 161 դեպքով՝ միջնորդությունների ընդհանուր քվի 20.9%, ապա 2017 թվականին և՛ նվազել է քավարարված միջնորդությունների քանակը՝ 125 միջնորդություն, և՛ դրանց տեսակարար կշիռը նվազել է մինչև 15.9%»²¹:

1.5) «Գրավն» այլ պետությունների օրենսդրություններում

Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 116-րդ հոդվածը սահմանում է, որ ի թիվս այլնի, «գրավը կարող է կիրառվել որպես կալանավորման այլընտրանքային միջոց, եթե գրավի կիրառմամբ կարելի է հասնել կալանավորման նպատակներին»: Փաստորեն, Գերմանիայի ՔԴՕ-ն գրավի և կալանքի նպատակների միջև որևէ տարբերակում չի դնում, այսինքն՝ բոլոր այն դեպքերում, երբ գրավը կարող է ապահովել անձի պատշաճ վարքագիծը, ապա դատարանը չպետք է կիրառի կալանք:

Ռուսաստանի Դաշնության քրեական դատավարության օրենսգրքի 108-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «գրավը կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ, որպես խափանման միջոց, կարող է կիրառվել դատարանի որոշմամբ (...) այլ, առավել մեղմ խափանման միջոցի կիրառման անհնարինություն դեպքում» (ընդգծումը հեղինակի): Համաձայն նույն օրենսգրքի 106-րդ հոդվածի՝ այդպիսի առավել մեղմ խափանման միջոցներից է գրավը:

Ուկրաինայի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի 1-ի մասի համաձայն ևս՝ կալանքը բացառիկ խափանման միջոց է, որը բացառապես կիրառվում է, եթե դատախազն ապացուցում է, որ առավել մեղմ միջոցներից որևէ մեկը (օրինակ

գրավը) չի կարող չեզոքացնել այն ռիսկերը, որոնք խափանման միջոցների կիրառման նախապայմաններն են:

Վրաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 198-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ մեղադրյալի նկատմամբ չի կարող կիրառվել կալանք, եթե ավելի մեղմ միջոցը կապահովի խափանման միջոցների կիրառման նպատակները: Այս դեպքում ևս այդպիսի խափանման միջոցներից է նույն օրենսգրքի 200-րդ հոդվածով նախատեսված գրավը:

Վերոգրյալ նորմերի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ այս պետությունների քրեադատավարական օրենսդրությունների իրավանորմերը, **նախ**, որպես գրավի, կալանքի կամ այլ խափանման միջոցի կիրառման նախապայմաններ նախատեսում են նույն նպատակները, այսինքն՝ չեն տարբերակում կալանքի կամ այլ, այդ թվում՝ գրավի կիրառման հիմքերը, դրանք բոլոր խափանման միջոցների դեպքում նույնն են: **Երկրորդ** կարևոր հանգամանքն այն է, որ վերոգրյալ քրեադատավարական օրենսդրություններում առանցքային նշանակություն է տրված համաչափության սկզբունքին: Համաձայն այս սկզբունքի, որն, ի դեպ, մեզ է հասել դեռևս հռոմեական իրավունքից (de minimis non curat praetor/lex²²) բոլոր այն դեպքերում, երբ իրավաչափ նպատակին կարելի է հասնել մեղմ միջոցով, չի կարելի գործածել ավելի կոշտ, խիստ միջոց: Այսինքն՝ կալանքը՝ որպես խափանման միջոց, կարելի է կիրառել միայն այն դեպքում, երբ մյուս, այլընտրանքային խափանման միջոցներն ունակ չեն լուծելու այն խնդիրները, որոնք հենց կալանքի կիրառման նախապայման են: Կալանքը՝ որպես վերջին միջոց, պետք է կիրառվի բացառապես այն դեպքում, երբ դատարանը կհանգի եզրակացության առ այն, որ միայն կալանքի կիրառմամբ է հնարավոր ապահովել մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծը քրեական գործի շրջանակներում:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

II. Եզրակացություն

1. Գրավի՝ որպես այլընտրանքային խափանման միջոցի կիրառումը չի կարող պայմանավորված լինել ենթադրաբար կատարված հանցանքի ծանրության աստիճանից: Ամեն կոնկրետ դեպքում դատարանը պետք է որոշի, թե արդյոք գրավն արդյունավետ միջոց է հետապնդվող նպատակներն իրագործելու համար:

2. Կալանքը՝ որպես խափանման միջոց, ենթադրաբար հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կարող է կիրառվել միայն որպես բացառիկ և վերջին միջոց (last resort), երբ մնացած բոլոր խափանման միջոցները, այդ թվում՝ գրավը, չեն կարող ապահովել հետապնդվող նպատակների իրագործումը:

3. Գրավը ոչ միայն դատարանի առջև ներկայանալու և քննությունից չխուսափելու, այլև արդարադատության իրականացմանը չմիջամտելու, այսինքն՝ քննությանը չխոչընդոտելու երաշխիք է:

Մինչդեռ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին մասի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ օրենսդիրը՝ որպես գրավի կիրառման միակ պայման է դիտարկում քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի տրամադրության տակ մեղադրյալի գտնվելն ապահովելը: Փաստորեն, բոլոր այն դեպքերում, երբ դատարանը եզրահանգի, որ գրավը կարող է լինել ենթադրաբար հանցանք կատարած անձի կողմից

քրեական գործի վարույթը չխոչընդոտելու գործուն երաշխիք, այնուամենայնիվ, կաշկանդված լինելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին մասի կարգավորմամբ, չի կարող կիրառել գրավ, և փաստորեն անձը պետք է մնա կալանքի տակ՝ ազատությունից կամայական գրկվածի կարգավիճակում: Սա է պատճառը, որ ինչպես արդեն նշվեց, դատարանների մի մասը նմանատիպ դեպքերում կիրառում է կալանքը՝ որպես խափանման միջոց, անձի անձնական ազատության իրավունքի՝ ձևական առումով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի տառին համապատասխան, բայց ոչ իրավաչափ սահմանափակմամբ:

Այսպիսով՝ անշի անհնական ազատության երաշխավորման միջազգային պրակտիկայի, սահմանադրաիրական երաշխիքների և գործող օրենսդրական կարգավորումների համադրումից բխում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին մասն այնպիսի մեկնաբանման և կիրառման պայմաններում, որ գրավի ընդրությունը սահմանափակվում է միայն վարույթն իրականացնող մարմնին ներկայանալն ապահովելու նպատակով, և չի կարող կիրառվել ծանր կամ առանհնապես ծանր հանցանքների դեպքում վրանգում է ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածով երաշխավորված անշի ազատության հիմնարար իրավունքը:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

1 Գ. Ղազինյան և ուրիշ., «ՀՀ քրեական դատավարություն, հատուկ մաս» (չորրորդ հրատարակություն), Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2019 թ., էջ 338:
2 Տե՛ս՝ նույն տեղում:
3 Kurt v. Turkey գործով 25.05.1998 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 24276/94, կետ 123:
4 Aksoy v. Turkey գործով 18.12.1996 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 21987/93, կետ 76:
5 Ա. Ղամբարյան և ուրիշ., «ՀՀ քրեական դատավարություն, ՄԱՍ 1» (երկրորդ լրամշակված հրատարակություն), Երևան,

«ԼՈՒՄԱԲԱՅ հրատ.», 2017 թ., էջ 532:
6 ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 15.02.2013 թ. թիվ ԿԳ-1/0062/06/12 որոշման 13-րդ կետ:
7 Կաբալեռոն ընդդեմ Սիացյալ Թագավորության (CABALLERO v. THE UNITED KINGDOM) գործով 2000 թ. փետրվարի 8-ի վճիռը, գանգատ թիվ 32819/96, կետեր 18, 34:
8 Փիրուզյանն ընդդեմ Հայաստանի (PIRUZYAN v. ARMENIA) գործով 2012 թ. սեպտեմբերի 26-ի վճիռը, գանգատ թիվ 33376/07, կետեր 103-104:

- ⁹ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 13.07.2007 թ. թիվ ՎԸԲ-115/07 որոշման 3-րդ կետ:
- ¹⁰ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ մինչդատական կալանքի վերաբերյալ 1980 թ. Հունիսի 27-ի թիվ R (80) 11 հանձնարարականը:
- ¹¹ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված՝ կալանքի կիրառման, դրա համար անհրաժեշտ պայմանների և չարաշահումներից պաշտպանության երաշխիքների վերաբերյալ 2006թ. սեպտեմբերի 27-ի թիվ 13 հանձնարարականը:
- ¹² Տես՝ նույն տեղում:
- ¹³ ԵԽԽՎ՝ «Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի անդամ պետություններում մինչդատական կալանքի չարաշահման մասին» 2015 թ. հոկտեմբերի 1-ի թիվ 2077 բանաձևը:
- ¹⁴ Յաբլոնսկին ընդդեմ Լեհաստանի (JABLONSKI V. POLAND) գործով 2000 թ. դեկտեմբերի 21-ի վճիռը, գանգատ թիվ 33492/96, կետեր 82-83:
- ¹⁵ Լելիերն ընդդեմ Բելգիայի (LELIEVRE v. BELGIUM) գործով 2007 թ. նոյեմբերի 8-ի վճիռը, գանգատ թիվ 11287/03, կետ 66:
- ¹⁶ Սահին Ալպայն ընդդեմ Թուրքիայի (ŞAHİN ALPAY v. TURKEY) գործով 2018 թ. մայիսի 15-ի վճիռը, գանգատ թիվ 16538/17, կետ 181:
- ¹⁷ Communication No. 526/1993, M. and B. Hill v. Spain (Views adopted on 2 April 1997), UN doc. GAOR, A/52/40 (vol. II), p. 17, para. 12.3.
- ¹⁸ ABA Criminal Justice Standards On Pretrial Release, Standard 10-1.2.
- ¹⁹ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2014թ.դեկտեմբերի 31-ի թիվ ԵԱՔԳ/0056/06/14 որոշման 16-րդ կետ:
- ²⁰ Տես՝ նույն որոշման 19-րդ կետը:
- ²¹ 2017 թվականի ընթացքում ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին տարեկան հաղորդում՝ <http://www.ombuds.am/resources/ombudsman/uploads/files/publications/b5220dd0b83b420a5ab8bb037a1e02ca.pdf>.
- ²² Bryan A. Garner, Black's Law Dictionary, Ninth Edition, Thomson Reuters, 2009, p. 496.

RESUME - РЕЗЮМЕ

THE ALTERNATIVE PREVENTIVE MEASURE “BAIL” AS A GUARANTY OF A RIGHT OF PERSONAL LIBERTY

H. Avetyan

Student of Law Faculty (LL.M) of American University of Armenia

The article, first of all, discusses the alternative preventive measure “bail” under Armenian legislation and interpretations of Armenian courts. Then it discusses legislative prerequisites of bail, particularly the detention, the strictness of an alleged crime, and what is the most important, that these prerequisites for detention and its alternative measure bail are not meet each other, they are different. The author, by referring the legal doctrines and legislations of diverse states shows that the detention should be the last resort and in all cases, a court has to consider a possibility of application of bail as an effective guaranty of a right of personal liberty of a person. For that purpose, the criminal procedure code of RA to undergo some changes.

Keywords: Liberty, bail, detention, court.

АЛЬТЕРНАТИВНАЯ МЕРА ПРЕСЕЧЕНИЯ «ЗАЛОГ» КАК ГАРАНТИЯ ПРАВА ЛИЧНОЙ СВОБОДЫ

А. Аветян

*Студент магистратуры юридического факультет
Американский университет Армении*

В данной статье обсуждается альтернативная мера пресечения «залог» в контексте Законодательства РА и ее интерпретация армянскими судами. Затем рассматриваются предусловия залога, в частности, заключение под стражу, степень тяжести предполагаемого преступления, и, что самое главное, обсуждается тот вопрос, что данные предусловия для заключения под стражу и залога не совпадают. Автор, ссылаясь на правовую доктрину и законодательства разных стран, показывает, что мера пресечения «заключение под стражу» должна применяться в последнюю очередь, и что каждый раз суд должен рассматривать возможность применения залога в качестве эффективной гарантии права личной свободы. Для достижения данной цели Уголовно-процессуальный кодекс Армении нуждается в обновлении.

Ключевые слова: свобода, залог, заключение под стражу, суд.

Բանալի բառեր - ազատություն, գրավ, կալանք, դատարան:

Հ. Ավետյան - Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի մագիստրատուրայի ուսանող, էլ. փոստ՝ haykavetyan8@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 02.10.2019, տրվել է գրախոսության՝ 02.10.2019, երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի վարիչ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Դիլբանդյանի կողմից, ընդունվել է սպագրության՝ 24.10.2019

**ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՆՔՆԱՊԱՍՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ՀԱՐԵՎԱՆԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ՓՈԽՏԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԶԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ**

Քաղաքացիական իրավունքի ինստիտուտների միջև առկա փոխկապակցվածության, դրանց նմանությունների ու առանձնահատկությունների բացահայտումը մշտապես միտված է եղել վերհանելու քաղաքացիական իրավունքի օրինաչափություններն ու նպաստելու քաղաքացիական իրավահարաբերությունների զարգացմանը: Առաջնորդվելով այդ մտեցումներով՝ ուսումնասիրության առարկա ենք դարձրել քաղաքացիական իրավունքների երկու ինստիտուտներն՝ իրավունքների ինքնապաշտպանությունը և հարևանային իրավունքը՝ հաշվի առնելով մի շարք հիմնահարցեր:

Մինչ այս կատարվել են բավականաչափ ուսումնասիրություններ թե՛ իրավունքների ինքնապաշտպանության, թե՛ հարևանային իրավունքի ինստիտուտների մասին¹: Դրանք ուսումնասիրվել են տարաբնույթ դիտանկյուններից: Սակայն համեմատական վերլուծական պրիզմայով հայրենական իրավագիտության շրջանակում չեն արժարժվել:

Քաղաքացիական իրավունքի այս երկու ինստիտուտներն, ամրագրված լինելով Քաղաքացիական օրենսգրքում, ունեն համապարփակ, զուգահեռ ուսումնասիրության անհրաժեշտություն: Այդ անհրաժեշտությունն առաջացել է ինստիտուտների նորմերի բովանդակությունը խորքային իրավական վերլուծության ենթարկելու ընթացքում: Միմյանց շարունակող և նույն տրամաբանական շղթայում գործող օրենսդրական դրույթները հստակ հնարավորություն չեն տալիս մի-

մյանցից տարանջատելու իրավունքների ինքնապաշտպանությունը և հարևանային իրավունքը:

Հարևանային իրավունքը ներպետական օրենսդրությունում կարգավորման տեսանկյունից համեմատաբար նոր ինստիտուտ է²: Հարևանային իրավունքի շրջանակում կարգավորվող հասարակական հարաբերությունները քաղաքացիական օրենսգրքում ամրագրվել են 2017 թ. հոկտեմբերի 25-ին կատարված լրացումներում:

Հարևանային իրավունքի ինստիտուտի ներդրման հիմնական նպատակը եղել է հարևանային հարաբերությունների բնագավառում առկա հարաբերությունների իրավական բնույթ հաղորդելը, որն էլ իր հերթին հստակ կկարգավորեր առկա բազմաթիվ վեճերը, անորոշ իրավիճակներն ու խախտումները քաղաքացիական օրենսգրքի շրջանակում³:

Մինչև վերոշարադրյալ օրենսդրական փոփոխությունները ՀՀ օրենսդրությանը ծանոթ չէին «հարևան», «հարևանայինհարաբերություններ», «հարևանայինիրավունք» հասկացությունները: Հարևանների շահերի պաշտպանությունն ուղղված որոշնորմեր առկա էին քաղաքացիական օրենսգրքում, սակայն կարգավորված չէր հարևանային հարաբերությունները՝ որպես ինքնուրույն ինստիտուտ: Որոշ չափով հարևանների շահերի պաշտպանությանն անդրադառնում էին, հողամասով անցնելու համար սերվիտուտ սահմանելու վերաբերյալ (քաղ. օր. 210), ինչպես նաև վարձակալի

ԱՄՍԵՍԵՐԻ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կողմից հարևանների (քաղ. օր. 675) իրավունքների և օրինական շահերի պարբերաբար խախտման դեպքում դատական կարգով բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի լուծման վերաբերյալ դրույթներն են:

Օտարերկրյա բազմաթիվ պետությունների քաղաքացիաիրավական կողիֆիկացիաներում առկա է հարևանային իրավունքի ինստիտուտը: Դրանց ուսումնասիրությունները հանգեցնում են այն եզրակացության, որ վերը նշված ինստիտուտի շրջանակում ամրագրված նորմերն ուղղված են հարևանների իրավունքների կարգավորմանը: Այդ կարգավորումներն արտահայտվում են օրինակ՝ «հարևանները պետք է հանդուրժեն մյուս հարևանների կողմից պատճառվող սովորական անհանգստությունները, որոնք չեն գերազանցում հանդուրժողականության պատշաճ սահմանները՝ կախված նրանց կողմից տիրապետվող անշարժ գույքերի բնույթից, տեղակայումից կամ տեղական սովորույթներից»⁴:

Գերմանական իրավունքում առկա է հետևյալ սկզբունքը՝ «Բնակելի տարածությունների սեփականատերերը պետք է դրանք այնպես օգտագործեն, որպեսզի իրենց գործողություններով կարգավորված համակեցության սահմաններից դուրս եկող անհարմարություններ չառաջացնեն մնացած սեփականատերերի համար»⁵: Նմանօրինակ դրույթներ նախատեսված են նաև Շվեյցարիայի⁶, Հոլանդիայի⁷, Վրաստանի⁸ և Մոլդովայի⁹ քաղաքացիական օրենսգրքերի հարևանային հարաբերություններին վերաբերող կարգավորումներում:

Հիմնվելով միջազգային փորձի վրա՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի «Հարևանային իրավունք» անվանմամբ գլխում նախատեսվել է իրավունքի այս ինստիտուտին բնորոշ հատուկ սկզբունքներ:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությունում տեղ գտած դրույթների վերլուծությունը հանգում է հետևյալին.

- ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում

հարևանային իրավունքի ինստիտուտը կարգավորում է ազդեցություն առաջացնող հողամասերի կամ այլ անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականությանիրավունքումնեցողանձանցմիջևձագածհարաբերությունները:

- Սահմանում է, թեորհողամասերնեն համարվում հարևանային:

- Սահմանում է հարևանների պարտականությունները միմյանց նկատմամբ և այլն:

Օրենսդրորեն ամրագրվել է հարևանների կողմից հարգանք ցուցաբերելու պարտականությունը, որի պարագայում հարևանը պարտավորվում է հանդուրժել հարևանի անշարժ գույքից իր սեփականություն ներթափանցող ազդեցությունը (արգելել ազդեցության ներթափանցումը կամ հանդուրժել տարածքին բնորոշ ազդեցությունը): Հստակեցվել է հարևան հողամասի վրա ընկած ծառերի կամ թփերի պտուղների նկատմամբ սեփականության հարցը, ինչպես նաև հարևան տարածքից արմատների և ճյուղերի անցումն այլ հողամաս: Սահմանվել են կարգավորումներ ջրօգտագործման կանոնների, հարևան հողամասերի վիճելի սահմանների և սահմանակիցկառույցների ընդհանուր օգտագործման վերաբերյալ և այլն: Նախատեսվել են սահմանակից կառույցների ընդհանուր օգտագործման կանոններ:

Կարծում ենք, սահմանելով հարևանների կողմից հարգանք դրսևորելու սկզբունքը, օրենսդիրը նպատակ է հետապնդել որոշակիացնելու հարևանային հարաբերությունները և կարգավորելու հարևանների միջև ծագող վեճերը, որոնք չեն կարգավորվում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի այլ ինստիտուտներով և նորմներով:

Հարևանային իրավունք շատ հաճախ բնորոշվում է որպես սեփականության իրավունքի օրինական սահմանափակումների համալիր ի շահ հարևանների¹⁰: Հարևանային իրավունքը որպես քաղաքացիական իրավունքի ինստիտուտ ունի իր կարգավորման առանձնահատկու-

թյունները, որոնք պայմանավորված են ներպետական իրավական համակարգի և կոնկրետ երկրի իրավական մշակույթի առանձնահատկություններով:

Իրավունքի ինքնապաշտպանության ինստիտուտին ծավալուն անդրադարձեր կատարվել են մեր կողմից այլ գիտական աշխատանքների շրջանակում և կարճ բնութագրիչները հանգում ենք հետևյալին: Իրավունքի ինքնապաշտպանությունը միտված է կարգավորելու և ապահովելու հասարակական իրավահարաբերությունների բնականոն ընթացքը:

Արարքն ինքնապաշտպանություն որակելու համար անհրաժեշտ են երեք պայմանների միաժամանակյա առկայություն:

1. Ինքնապաշտպանությունն իրականացվում է իրավագոր անձի կողմից: Այսինքն՝ նա հանդիսանում է խախտված իրավունքի կրողը և միայն նա է իրավասու դիմելու ինքնապաշտպանության¹¹:

2. Արարքի համաչափությունը խախտված իրավունքի բնույթի հետ: Կարևորագույն նախապայման է, քանի որ ինքնապաշտպանության քողի ներքո ձեռնարկված ոչ բոլոր գործողություններն են համարվում իրավաչափ: Օրինակ, սեփականատիրոջ կողմից իր բազմամյա տնկիների պահպանության համար հրազենի կիրառումը համաչափ համարվել չի կարող¹²:

3. Ինքնապաշտպանության սահմանազանցումը անհրաժեշտ երրորդ բաղադրիչն է: Այն ապահովում է ինքնապաշտպանության ինքնանպատակ չլինելու հանգամանքը: Խախտված իրավունքի կրողը պետք է նպատակ ունենա վերականգնելու խախտված իրավունքն ու իրավահարաբերությունների բնականոն ընթացքը: Այն չպիտի լինի իրավահարաբերության մյուս մասնակցին վնաս պատճառելու նպատակադրումով¹³:

Բնականաբար, քաղաքացիական իրավունքների ինքնապաշտպանության ինստիտուտն ունի դրսևորման տարբեր եղանակներ:

Ամրագրված բովանդակության շրջանակում, վերլուծելով հարևանային իրավունքի և իրավունքների ինքնապաշտպանության ինստիտուտները, նշագծել ենք հետևյալ զուգահեռները:

✓ Դրանք միտված են կարգավորելու իրավահարաբերությունների բնականոն ընթացքը:

✓ Երկու դեպքում էլ իրավահարաբերությունների վրա ներգործությունն իրականացվում է իրավագոր անձանց կողմից:

✓ Ինստիտուտները, հանդիսանալով քաղաքացիաիրավական հարաբերություններ կարգավորող նորմերի համակարգեր, ուղղված են անձանց օրինական շահերի պաշտպանությանը և իրավական վարքագծի նշագծմանը:

✓ Երկու ինստիտուտների նպատակն է վիճելի իրավահարաբերությունների կարգավորումը և իրավունքի հնարավոր խախտումների կանխման անհրաժեշտությունը:

Հարևանային իրավունքը ևս պարունակում է իրավունքի ինքնապաշտպանության բովանդակությանը բնորոշ գործողություններ, որոնք, ըստ էության, առանձին ամրագրում են ստացել քաղաքացիական օրենսգրքում: Այս ամենից կարելի էր ենթադրել, որ հարևանային իրավունքով կարգավորվող հասարակական հարաբերություններն ածանցվել են իրավունքի ինքնապաշտպանության ինստիտուտից կամ հանդիսանում են դրա իրականացման եղանակներից մեկը:

Սակայն ամփոփելի տարբերությունները ևս չենք կարող անտեսել:

1. Ինքնապաշտպանությունը լայն կիրառում ունեցող ինստիտուտ է, որը չի սահմանափակվում միայն հարևանային հարաբերությունների կարգավորմամբ:

2. Իրավունքի ինքնապաշտպանության սահմանազանցումը չնայած տեղ գտել է օրենսդրական ձևակերպման շրջանակում, սակայն որևէ հստակություն չի պարունակում և առավել ցայ-

տուն արտահայտվում է գործնական կիրառության ընթացքում՝ այդպիսին գնահատվելու դեպքում: Մինչդեռ, օրենդորությունը հնարավորություն է տալիս հիմնավոր ենթադրություններ կատարելու հարևանային իրավունքի սահմանների մասին: Մասնավորապես, թփի ճյուղերի արմատները կտրել, ծառի պտուղները վերցնելը (225.7), հողամասը սահմանազատելը (225.8) և այլ օրենքով սահմանված գործողությունները համարվում են իրավաչափ:

3. Հարևանային իրավունքն, ի տարբերություն իրավունքների ինքնապաշտպանության ինստիտուտի, ունի հստակ օրենսդրական բնորոշում, որը բավականին ընդգրկուն պատկերացում է տալիս ինստիտուտի վերաբերյալ:

Ցանկանում ենք նշել, որ հարևանային իրավունքի և իրավունքների ինքնապաշտպանության ինստիտուտների միջև բովանդակային շփոթության և տարանջատման բարդությունը դրանց օբյեկտիվ իրականությունում դրսևորման եղանակների մեջ է: Այսինքն՝ իրավունքների ինքնապաշտպանությունը փաստացի կատարվող գործողությունների միջոցով վերացնում է իրավունքի խախտումը¹⁴: Իրավական այս երևույթը բնորոշ է նաև հարևանային իրավունքին: Կարծում ենք՝ ինստիտուտների միջև սահմանները, այնուամենայնիվ, նշագծված են: Դրանք իրար հետ փոխկապակցված, շատ հաճախ իրար հաջորդող, սակայն առանձին ինստիտուտներ են: Նույնացումն անթույլատրելի է թեկուզ միայն ինստիտուտների՝ հետապնդած նպատակներն ուսումնասիրելով: Հարևանային իրավունքն իրային իրավունքի պաշտպանությունն է, մինչդեռ իրավունքների ինքնապաշտպանության նպատակն իրավունքի վերականգնումն է: Եթե աստիճանակարգված փորձերն անբավարար են, կարծում ենք, որ ինքնապաշտպանությունը կարող է վրա հասնել հարևանային իրավունքի նորմերի կենսագործման անհնարիմության դեպքում: Այսինքն՝ իրավունքի ինքնա-

պաշտպանությունը կհաջողի հարևանային իրավունքի նորմերի չպահպանմանը կամ թերի պահպանմանը: Չենք ժխտում հարևանային իրավունքի կարգավորումներում իրավունքների ինքնապաշտպանությանը բնորոշ դրսևորումների առկայությունը: Օրինակ՝ ծառի ճյուղ կտրելը, պտուղների օգտագործումը կամ ընդհանուր տարածքների շահագործումը: Սակայն այս հանգամանքը բավարար պայման չենք կարող համարել՝ հարևանային իրավունքն իրավունքի ինքնապաշտպանության եղանակների շարքին դասելու համար: Հարևանային իրավունքի ինստիտուտի նորմերը միտված են իրավունքի իրականացումն ապահովելուն և հստակ ամրագրելուն իրավական վարքագիծը: Իսկ իրավունքի ինքնապաշտպանությունը՝ որպես քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության ձև, ուղղված է այդ նորմերի իրականացման հնարավոր խոչընդոտները վերացնելուն կամ դրանք բացառելուն:

Մասնավորապես, ինքնապաշտպանությունը իրավական վարքագծի շտկմանն ուղղված ինստիտուտ է, որի նպատակն է վերացնել կամ կանխարգելել իրավունքի խախտումները:

Ստացվում է, ինչպես օպերատիվ ներգործության միջոցների դեպքում¹⁵, այնպես էլ հարևանային իրավունքի դեպքում, օրենսդիրը ինքնապաշտպանության բնույթ ունեցող առավել կիրառելի նորմերի ամրագրումը տալիս է օրենսդրական մակարդակով, դրանց ընթացքում ծագող իրավահարաբերություններն առավել կանոնակարգված և օրենսդրական մակարդակով դրանք կանխատեսելի դարձնելու համար: Այլ կերպ ասած, իրավահարաբերության մասնակիցներին օրենսդրորեն ամրագրված հնարավորություն է տրվում ինքնուրույն հանձն առնելու սեփական իրավունքի պաշտպանությունը¹⁶: Ստացվում է՝ քաղաքացացում իրավունք է տրվում առանց դատարան գնալու պաշտպանել իր իրավունքները:

Վերը կատարված քննարկումներ-

րից եզրահանգում ենք, որ հարևանային իրավունքն ու իրավունքի ինքնապաշտանության ինստիտուտները քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների կարգավորմանն ուղղված փոխկապակցված, սակայն առանձին համալիր ինստիտուտներ են: Հարևանային իրավունքի

որոշ դրսևորումներ, ըստնության, հանգեցնում են իրավունքի պաշտպանությանը, մասնավորապես՝ իրավունքների ինքնապաշտպանությանը: Այուսմենայնիվ, դրանց զուգորդումը որևէ կերպ չի կարող համարվել դրանց նույնացման համար բավարար և անհրաժեշտ հիմնավորում:

¹ Տե՛ս, http://ysu.am/static_f/92.pdf?fbclid=IwAR3bIq18wWk8ce019d0ojHCrgXuzBIM4AftTJbRq4fbOAsifDJiHR9kX3aYhttp://www.justice.am/storage/files/legal_acts/legal_acts_1656628700331_harevanayin_iravunq.pdf, <https://ardaradatutyunjournals.com/wp-content/uploads/2019/07/48-2019-2-6.pdf> և այլն:

² Տե՛ս «Քաղաքացիականօրենսգրքումըացումկատարելումասին» 2017 թ.-ի հոկտեմբերի 25-ի ՀՕ-156-Ն Հայաստանի Հանրապետության օրենքը <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=117116>:

³ Տե՛ս <http://parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DRAFTID=8743&Reading=0>

⁴ Տե՛ս Գերմանիայի Դաշնային հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրք՝ <https://studfiles.net/preview/3557153/page:27/>:

⁵ Տե՛ս նույն տեղում:

⁶ Տե՛ս <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19070042/201901010000/210.pdf>:

⁷ Տե՛ս <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/91671/106438/F1820255430/NLD91671%20Eng%20Book%201.pdf>:

⁸ Տե՛ս <https://www.refworld.org/docid/4c3c7d2e2.html>:

⁹ Տե՛ս <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ge/ge012en.pdf>:

¹⁰ Տե՛ս Ю.Д. Курмаева, Соседское право как самостоятельный институт гражданского права, Вестник Омского университета, «Право», No 2(51), 2017 թ.: Հարկենք համարում ընդգծել, որ ներկայացված մոտեցումը միակը չէ և «հարևանային իրա-

վունքի», «իրային իրավունքի» մասին այլաբնույթ դատողություններ և իրավունքի դոկտրինում առկա են: Օ.А. Халабуденко, Имущественное права, Кишинев, Международнй университет, 2011 թ., 130 էջ:

¹¹ Տե՛ս Грибанов В.П., Пределы осуществления и защиты гражданских прав, М., 2004 թ., Իրավունքի ինքնապաշտպանության որպես քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության ձև, գիտական հոդված Ա. Սկրտչյան, Պետություն և իրավունք հանդես, Երևան 2019 թ.:

¹² Տե՛ս նույն տեղում:

¹³ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁴ Տե՛ս «Իրավունքների ինքնապաշտպանությունը որպես քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության ձև», գիտական հոդված Ա. Սկրտչյան, Պետություն և իրավունք հանդես, Երևան, 2019 թ.:

¹⁵ Օպերատիվ ներգործության միջոցների հետ կապված հիմնահարցերի քննարկում տեղ չեն գտել գիտական այս աշխատության շրջանակներում: Աշխատանքում կատարված մեր պնդումների հիմնավորումները տրված են գիտական այլ աշխատանքների շրջանակներում, որտեղ համապարփակ անդրադարձ է կատարվել քաղաքացիական իրավունքում իրավունքների ինքնապաշտպանության և օպերատիվ ներգործության միջոցների փոխհարաբերակցությանը:

¹⁶ Տե՛ս <http://parliament.am/transcript.php?AgencyID=3310&day=12&month=09&year=2017&lang=arm#12.09.2017>.

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

RESUME - РЕЗЮМЕ

INTERRELATIONS OF NEIGHBORHOOD LAW AND SELF-HELP IN THE CONTEXT OF CIVIL LAW

A. Mkrtchyan

PhD Student of the Civil Law Chair at Yerevan State University, Faculty of Law

Article highlights specific norms of neighborhood law in domestic legal system. Neighborhood law is relatively anew institute in Armenian legal system. As a part of Civil Code, the regulations of above mentioned institute were adopted in 2017. As a result of legislative reforms, relations between neighbors and neighboring properties were regulated. Article also analyzes the norms and provisions of both neighborhood law and institute of self-help, reviewing existed similarities.

Keywords: neighborhood law, neighborhood law in civil code, provisions of neighborhood law as a means of self-protection of rights., self-help in civil code and neighborhood law.

ВЗАИМОСВЯЗЬ СОСЕДСКОГО ПРАВА И САМОЗАЩИТЫ ПРАВА В ГРАЖДАНСКОМ КОДЕКСЕ

A. Մկրտչյան

*Аспирант кафедры Гражданского права юридического факультета
Ереванского государственного университета*

В статье отображены и проанализированы нормы соседского права. Соседское право – относительно новый институт в Гражданском кодексе Республики Армения. Нормы, регулирующие соседские взаимоотношения, были приняты в 2017 году. В данной статье в основном уделено внимание анализу различий и сходств самозащиты права и соседского права.

Ключевые слова: соседское право, соседское право и самозащита права, самозащита права в нормах соседского права.

Քանալի բաներ - հարևանային իրավունքի և իրավունքների ինքնապաշտպանություն, մասնավոր իրավունքում, հարևանային իրավունքի դրսևորումները, ինքնապաշտպանությունը որպես հարևանային հարաբերությունների կարգավորիչ:

Ա. Մկրտչյան - Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. փոստ՝ anmkrtyan94@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 08.09.2019, տրվել է գրախոսության՝ 08.09.2019, երաշխավորվել է ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դասախոս, իրավ. գիտ. թեկնածու Ա. Թավադյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 24.10.2019

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Արթուր ՆԱԶԱՐԵԹՅԱՆ

Հայ-Ռուսական համալսարանի քաղաքացիական իրավունքի և քաղաքացիական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ՆՈՐ ՀԱՆՎԱՄԱՆՔՆԵՐՈՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ՎԵՐԱՆԱՅՄԱՆ ՀԻՄՆԵՐԸ ԸՍՏ ՀՀ ՆՈՐ ԲԱՂԱՔԱՅԻՄԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍՈՐԻ

Օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայման հիմքերը հանգամանքներ են, որոնք հնարավորություն են տալիս փոփոխել գործով կայացված եզրակարգիչ դատական ակտերը:

Ժամանակակից դատավարական իրավունքի տեսության մեջ «նոր հանգամանքներ» հասկացությունն ի հայտ է եկել վերջին տասնամյակում: «Նոր հանգամանքներ»-ի իմաստաբանական վերաբերյալ դատավարագետների դատողությունները սահմանափակվում են դրանք նոր երևան եկած հանգամանքներից առանձնացնելով, որպեսզի դատավարական օրենսգրքով նախատեսված այդ հիմքերի ցանկում հակասություն չառաջանա: Կա նաև այլ տեսակետ, համաձայն որի կարիք չկա արտածել ևս մեկ հասկացություն, եթե ոչ մի տարբերություն չկա նոր հանգամանքի և նոր երևան եկած հանգամանքի վարույթների կարգի մեջ¹:

Լեզվաբանության մեջ «հանգամանք» հասկացության տակ հասկացվում է իրավիճակ, կացություն, դրություն, պատճառ, առիթ²:

Պրակտիկայում նոր հանգամանքները երբեմն շփոթվում են նոր ապացույցների հետ և այդ հիմքով գործը վերանայելու դիմումի մեջ հաճախ հենվում են նոր ապացույցների վրա: Մինչդեռ գործով ապացույցներ են համարվում փաստերի մասին օրենքով նախատեսված կարգով ստացված տեղեկությունները, որոնց հիման վրա դատարանը պարզում է գործին մասնակցող անձանց պահանջները և առարկությունները հիմնավորող, ինչպես նաև վեճի լուծման համար նշա-

նակություն ունեցող այլ հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունը³: Փաստերը ապացույցներ չեն, բայց դրանց համար անհրաժեշտ են ապացույցներ, որոնք կվկայակոչեն այդ փաստերի առկայությունը կամ բացակայությունը:

Ապացույց է այն փաստական տվյալը, որի հետագոտման և գնահատման հիման վրա դատարանը պարզում է գործին մասնակցող անձանց պահանջների և առարկությունների հիմքում դրված, ինչպես նաև գործի կամ հարցի լուծման համար նշանակություն ունեցող այլ փաստերի առկայությունը կամ բացակայությունը (ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 57-րդ հոդվ.)⁴:

Ընդհակառակը, հանգամանք և ապացույց եզրույթների վերլուծությունից ակնհայտ է դառնում, որ «նոր ապացույց» հասկացությունն իր նշանակությամբ, բնույթով և բովանդակությամբ էականորեն տարբերվում է «նոր հանգամանք» հասկացությունից, ուստի դրանց մույնականացումը անթույլատրելի է:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության իրավունքում դատական ակտերը նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով վերանայելու վարույթը, քաղաքացիական գործերի վերաքննիչ և վճարելի վերանայման ձևերի հետ միասին, օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի օրինականության ստուգման երրորդ եղանակն է, քաղաքացիական դատավարության ինքնուրույն փուլ: Այն, դատական ակտերի վերանայման վերաքննիչ և վճարելի եղանակների մասն,

ԱՆՊՏԵՍԱԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կոչված է նպաստելու արդարադատության պատշաճ իրականացմանը, օրինական և հիմնավորված դատական ակտերի կայացմանը:

Ինչպես իրավացիորեն նշում է պրոֆեսոր Ռ. Պետրոսյանը, իրենց հարուցման հիմքերով նոր երևան եկած հանգամանքները և նոր հանգամանքները տարբերվում են միմյանցից⁵:

Ի տարբերություն նոր երևան եկած հանգամանքների, նոր հանգամանքներն այն իրավաբանական փաստերն են, որոնք գործի քննության պահին գոյություն չեն ունեցել, առաջացել են դատական ակտը կայացվելուց հետո և հիմք են հանդիսանում օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման համար⁶:

Նոր հանգամանքներով կարող են վերանայվել առաջին ատյանի դատարանի և վերաքննիչ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած այն դատական ակտերը, որոնք ենթակա են բողոքարկման, վճարման կարգադրությունները, ինչպես նաև Վճռաբեկ դատարանի՝ վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու, այն առանց քննության թողնելու, վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին և վճռաբեկ բողոքի քննության արդյունքով կայացված որոշումները (ՔԴՕ 415-րդ հոդվ.):

ՔԴՕ 419-րդ հոդվածի համաձայն այդ հոդվածում նշված վեց նոր հանգամանքները հիմք են դատական ակտի վերանայման համար, եթե՝

1) Սահմանադրական դատարանը տվյալ քաղաքացիական գործով դատարանի կիրառած օրենքի կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտի դրույթը ճանաչել է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր կամ այն ճանաչել է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանող, սակայն որոշման եզրափակիչ մասում, բացահայտելով դրա սահմանադրաիրավական բովանդակությունը, գտել է, որ այդ դրույթը կիրառելի է այլ մեկնաբանությամբ:

Վերը նշված նոր հանգամանքի հի-

ման վրա դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտի ողջ բովանդակությունը հանգում է նրան, որ դրա միջոցով սպահովվում է խախտված սահմանադրական իրավունքների վերականգնումը: Խախտված իրավունքների վերականգնումը պահանջում է խախտման արդյունքում տվյալ անձի համար առաջացած բացասական հետևանքների վերացում, ինչն իր հերթին պահանջում է հնարավորինս վերականգնել մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակը (*restitutio in integrum*): Այն դեպքում, երբ անձի սահմանադրական իրավունքը խախտվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով, այդ իրավունքի վերականգնման նպատակով մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակի վերականգնումը ենթադրում է այնպիսի վիճակի ստեղծում, որը գոյություն է ունեցել տվյալ դատական ակտի բացակայության պայմաններում: Այսինքն՝ տվյալ դեպքում, խախտված իրավունքի վերականգնումը հնարավոր է ապահովել համապատասխան դատական ակտի իրավական ուժը վերացնելու դեպքում: Հետևաբար, դատական ակտի վերանայման վարույթը՝ որպես անձի խախտված սահմանադրական իրավունքի վերականգնման միջոց, պետք է հանգեցնի իրավունքը խախտած դատական ակտի իրավաբանական ուժը կորցնելուն:

Ինչպես նշված է ՀՀ Սահմանադրական դատարանի ստորև բերվող որոշման մեջ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ «*restitutio in integrum*» սկզբունքի բովանդակությունը բացահայտել է իր Պապամիկալոպոսուլոսն ընդդեմ Հունաստանի գործով 1995 թ. հոկտեմբերի 31-ի վճռում (*Papamichalopoulos v. Greece*), որի 34-րդ կետում դատարանը մասնավորապես նշել է. «Վճիռը, որով դատարանն արձանագրել է իրավունքի խախտում, պատասխանող պետությանը պարտավորեցնում է վերջ տալ իրավախախտմանը և դրա հետևանքների դիմաց

հատուցել այնպես, որ հնարավորինս վերականգնվի մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակը»: Եվրոպական դատարանի այս վճռում արտահայտված «restitutio in integrum» սկզբունքը հետագայում իր արտացոլումը գտավ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռների հիման վրա ներպետական մակարդակում որոշ գործերի վերաքննության կամ վերաբացման մասին R (2000)2 հանձնարարականում: Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ հիշյալ հանձնարարականում որպես «restitutio in integrum» սկզբունքի արդյունավետ երաշխավորման միջոց մատնանշվում է գործի վերաքննությունը, նոր քննությունը, իսկ որպես գործի վերաքննության հատուկ միջոց է դիտվում գործի նորոգումը, այն է՝ գործի վարույթի վերաբացումը⁷:

Անդրադառնալով նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտերի վերանայման՝ որպես անձի խախտված իրավունքների վերականգնման ինստիտուտի սահմանադրականության, վերաբերյալ իր նախորդ մի շարք որոշումներով արտահայտած իրավական դիրքորոշումներին և վերահաստատելով դրանք՝ սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ.

- նոր հանգամանքների առկայության պարագայում, այսինքն, երբ առկա է իրավունքի կիրառման օբյեկտիվ անհրաժեշտություն՝ պայմանավորված հակասահմանադրական ճանաչված նորմատիվ դրույթի կիրառման իրավաբանորեն հաստատված փաստով, ապա «դատական ակտի վերանայման վարույթի» հարուցումը, դատական ակտը վերանայելու գործընթաց նախաձեռնելն իրավասու դատարանի կողմից իրավաբանական անհրաժեշտություն է, այդ դատարանի սահմանադրական պարտականությունը, որի նպատակն անձի խախտված սահմանադրական իրավունքների վերականգնումն է,

- օրինական ուժի մեջ մտած դա-

տական համապատասխան ակտը նոր հանգամանքների հիմքով վերանայելու ծավալը, շրջանակները պայմանավորված են հակասահմանադրական ճանաչված նորմատիվ դրույթի կարգավորման առարկայով, հարաբերությունների բնույթով ու առանձնահատկություններով, կիրառման շրջանակներով և դրանցով պայմանավորված՝ նաև անձի կոնկրետ իրավունքների խախտման փաստով⁸:

Հիմք ընդունելով խախտված իրավունքների վերականգնման ինստիտուտի վերոհիշյալ բովանդակությունը, ինչպես նաև «restitutio in integrum» սկզբունքի բովանդակությունն ու այդ սկզբունքի երաշխավորմանն ուղղված՝ նախարարների կոմիտեի նշված հանձնարարականի վերլուծությունը, սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ նոր հանգամանքի հիմքով «դատական ակտի վերանայում» եզրույթն իր բովանդակությամբ, ըստ էության, համարժեք է «գործի նորոգում», «գործի վարույթի վերաբացում» եզրույթների բովանդակությանը, և դատական ակտի վերանայում հասկացության նշված ընկալումն էլ պետք է կամխորշի վերանայման վարույթի բովանդակությունը, ծավալը, շրջանակները, խնդիրները և դրա շրջանակում լուծման ենթակա հարցերը: Ըստ այդմ՝ դատական ակտի վերանայման վարույթի, նույնն է, քե գործի նորոգման վարույթի շրջանակում պետք է ձեռնարկվեն այնպիսի միջոցառումներ, որոնք անհրաժեշտության դեպքում կապահովեն նաև գործի վերաքննություն այն ծավալով, ինչը հնարավոր է միայն հակասահմանադրական նորմ կիրառած՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի բեկանման և անձի խախտված իրավունքով պայմանավորված՝ դատական ակտի համապատասխան մատով (կամ ամբողջությամբ) վերանայման պայմաններում: Վերանայման ինստիտուտը կարող է ծառայել իր նպատակին միայն այն դեպքում, երբ ապահովվի մոլայ գործի նորոգում՝ կիրառված կոնկրետ նորմի հակասահմանադրա-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կանության կոնկրետ փաստի ճանաչման պայմաններում և շրջանակներում: Հաշվի առնելով միջազգային իրավական մոտեցումները, Սահմանադրական դատարանը գտնում է նաև, որ չնայած գործի նորոգում ինստիտուտը քրեական և քաղաքացիական վարույթներում ունի իր առանձնահատկությունները, այսուհանդերձ, դրանց սահմանադրաիրավական բովանդակությունը մեկ նպատակ է հետապնդում՝ անձի սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության երաշխավորում:

Հաշվի առնելով վերը նշվածները, Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ սահմանադրական դատարանի որոշման հիման վրա հակասահմանադրական նորմ կիրառած դատական ակտի վերանայումը պետք է փաստի ուժով (ipso facto) հանգեցնի հակասահմանադրական նորմ կիրառած դատական ակտի բեկանմանը: Ինչ վերաբերում է բեկանման արդյունքում իրավասու մարմնի լիազորություններին, ապա ըստ Սահմանադրական դատարանի՝ պայմանավորված յուրաքանչյուր կոնկրետ գործի առանձնահատկություններով տվյալ գործը կամ կարող է ուղարկվել նոր քննության՝ գործը քննած դատարան կամ դատական ակտը բեկանած դատարանը կարող է փոփոխել բեկանված ակտը, եթե հաստատված փաստական հանգամանքները հնարավորություն են տալիս առանց նոր քննության կայացնելու նոր դատական ակտ՝ հաշվի առնելով կիրառված իրավանորմի՝ ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող ճանաչված լինելու փաստը:

Նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտի վերանայումն այն բացառիկ դեպքերից է, երբ անձի իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու և սահմանադրական դատարանի որոշումների ու Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռների արդյունավետ կատարման նպատակները գերակայում են res judicata դոկտրինի (ուսմունքի) հիմքում ընկած սկզբունքների, մասնա-

վորապես՝ իրավական որոշակիության սկզբունքի նկատմամբ: Այս հանգամանքը շեշտադրված է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մի շարք վճիռներում: Մասնավորապես, այս խնդրի առնչությամբ Եվրոպական դատարանը նշում է, որ «... իրավական որոշակիության պահանջները բացարձակ չեն: Այս սկզբունքից շեղումն արդարացված է միայն այն դեպքում, երբ դա անհրաժեշտ է էական և անհաղթահարելի բնույթ ունեցող հանգամանքների թելադրանքով կամ եթե լուրջ իրավաչափ նկատառումները գերակայում են իրավական որոշակիության սկզբունքի նկատմամբ»: (Քսերաժն ընդդեմ Ալբանիայի (Xheraj v. Albania) գործով 2008 թ. հուլիսի 29-ի վճռի 52-53-րդ կետեր):

Ելնելով վերոհիշյալից՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման պահանջի մերժումը չի կարող հիմնավորվել «res judicata» դոկտրինի, մասնավորապես՝ դրա հիմքում ընկած իրավական որոշակիության սկզբունքի պահպանման նկատառումներով և անհրաժեշտությամբ⁹:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանը նաև գտնում է, որ ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչված նորմ կիրառած դատական ակտը վերանայման արդյունքում ուժի մեջ թողնելը չի երաշխավորում դատական ակտերի վերանայման գործառույթի արդյունավետ իրականացման հնարավորություն՝ թույլ չտալով նաև դատական ակտերի վերանայման նպատակի և խնդիրների իրացում, և միաժամանակ արգելափակելով անձի սահմանադրական արդարադատության իրավունքի արդյունավետ իրացման հնարավորությունը: Տվյալ իրավիճակում չի ապահովվում նաև իրավունքի գերակայության, հետևաբար և՛ Սահմանադրության գերակայության երաշխավորման սկզբունքի իրացումը (ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 15.07.2011 թ. ՍԴՈ-984 որոշումը),

2) Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դատարանի՝ ուժի մեջ մտած վճռով կամ որոշմամբ հիմնավորվել է անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը, կամ եթե անձը տվյալ վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին ունեցել է այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն:

Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ Բարձր պայմանավորվող կողմերն իրենց իրավագործության ներքո գտնվող յուրաքանչյուրի համար ապահովում են այն իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք սահմանված են Կոնվենցիայի 1-ին բաժնում:

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք:

Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե դատարանը գտնում է, որ տեղի է ունեցել կոնվենցիայի կամ դրան կից արձանագրությունների խախտում, իսկ համապատասխան Բարձր պայմանավորվող կողմի ներպետական իրավունքն ընձեռում է միայն մասնակի հատուցման հնարավորություն, ապա Դատարանը որոշում է, անհրաժեշտության դեպքում, տուժած կողմին արդարացի փոխհատուցում տրամադրել:

Կոնվենցիայի 46-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ Բարձր պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են կատարել դատարանի վերջնական վճիռները ցան-

կացած գործի վերաբերյալ, որում նրանք կողմեր են: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ դատարանի վերջնական վճիռն ուղարկվում է նախարարների կոմիտե, որը վերահսկողություն է իրականացնում դրա կատարման նկատմամբ:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Եվրոպական դատարանի վճիռները կատարելու պարտավորությունը նախևառաջ բխում է Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածից, որով սահմանվում է իրենց իրավագործության ներքո գտնվող յուրաքանչյուր անձի համար Կոնվենցիայի 1-ին բաժնում սահմանված իրավունքներն ու ազատությունները ապահովելու՝ Բարձր պայմանավորվող կողմերի պարտականությունը: Բացի դրանից՝ կոնվենցիան 46-րդ հոդվածում հստակ սահմանել է, որ կոնվենցիայի անդամ պետությունը պարտավոր է Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի վերահսկողությամբ կատարել Եվրոպական դատարանի այն վճիռները, որոնք կայացվել են տվյալ պետության՝ որպես կողմ հանդես եկած գործերով: Այնուամենայնիվ, Եվրոպական դատարանի վճռի կատարման հետ կապված պետության կոնկրետ պարտականությունների բովանդակությունը կոնվենցիայով հստակ ամրագրված չէ. այն բացահայտվել է Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի միջոցով:

Այսպես, Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ վճիռը, որով Եվրոպական դատարանը խախտում է արձանագրում, պատասխանող պետության համար սահմանում է իրավաբանական պարտավորություն, որը ոչ միայն վերաբերում է շահագրգիռ անձանց արդարացի փոխհատուցում վճարելուն, այլ նաև ենթադրում է Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի վերահսկողությամբ ընդհանուր և (կամ), անհրաժեշտության դեպքում անհատական միջոցների կիրառում, որոնց ձեռնարկումն անհրաժեշտ է ներպետական իրավական համակարգում Եվրոպական

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

դատարանի արձանագրած խախտումները դադարեցնելու և դրանց հետևանքները հնարավորինս վերացնելու համար: Բացի դրանից՝ պետությունն ազատ է նախարարների կոմիտեի վերահսկողությամբ կոնվենցիայի 46-րդ հոդվածով ստանձնած իր պարտավորությունների կատարման միջոցների ընտրության հարցում՝ պայմանով, որ դրանք համատեղելի լինեն Եվրոպական դատարանի վճռի մեջ տեղ գտած եզրակացությունների հետ (տե՛ս «Scozzari and Giunta v. Italy» գործով Եվրոպական դատարանի 13.07.2000 թվականի վճիռը, 249-րդ կետ):

Եվրոպական դատարանի վճռի կատարման ուղղված անհատական միջոցներ ձեռնարկելու վերաբերյալ կոնվենցիայի մասնակից պետությունների վրա դրվող միջազգային իրավական պարտավորությունը բովանդակային առումով ունի եռաստիճան կառուցվածք և ներառում է միմյանց հետ փոխկապված հետևյալ երեք իրավական պահանջները.

1. Եվրոպական դատարանի կողմից սահմանված արդարացի փոխհատուցումը վճարելու պարտավորությունը,

2. կոնվենցիոն իրավունքի շարունակվող խախտումը դադարեցնելու պարտավորությունը,

3. «*restitutio in integrum*» սկզբունքից բխող՝ մինչև խախտումը գոյություն ունեցած դրությունը հնարավորինս վերականգնելու պարտավորությունը:

Վճռաբեկ դատարանը նաև արձանագրում է, որ Եվրոպական դատարանի վճռի կատարման նպատակով պետության կողմից ձեռնարկվող անհատական միջոցները հասցեագրված են դիմումատուին, կիրառվում են Կոնվենցիայի խախտման հետևանքով դիմումատուի կրած բացասական հետևանքների վերացման և, վերջին հաշվով, մինչև խախտումը եղած դրության հնարավորինս վերականգնման (միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ «*restitutio in integrum*» սկզբունք) նպատակով:

Եվրոպական դատարանն իր նախա-

դեպային իրավունքում արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ վճիռը, որով Եվրոպական դատարանն արձանագրել է իրավունքի խախտում, պատասխանող պետությանը պարտավորեցնում է դադարեցնել իրավախախտումը և դրա հետևանքների դիմաց հատուցել այնպես, որ հնարավորինս վերականգնվի մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակը: Իսկ այն դեպքում, երբ «*restitutio in integrum*» սկզբունքի իրականացումը գործնականում հնարավոր չէ, ապա պատասխանող պետությունն ազատ է վճիռը կատարելու միջոցների ընտրության հարցում (տե՛ս «Papamichalopoulos and others v. Greece (Article 50)» գործով Եվրոպական դատարանի 31.10.1995 թվականի վճիռը, 34-րդ կետ, «Selçuk and Asker v. Turkey» գործով Եվրոպական դատարանի 24.04.1998 թվականի վճիռը, 125-րդ կետ):

Վճռաբեկ դատարանը միաժամանակ փաստում է, որ միջազգային իրավական պատասխանատվության առաջնային և հիմնարար «*restitutio in integrum*» սկզբունքը ենթադրում է մինչև խախտումը գոյություն ունեցած դրության հնարավորինս վերականգնումը և քննարկվող իրավահարաբերությունների շրջանակում ընդգրկում է «*inter alia*» հետևյալ միջոցառումները.

- դիմումատուին առնչվող գործի վերաբացում, վերաքննություն,
- կոնվենցիայի խախտման հանգեցնող որոշման չկատարում,
- կոնվենցիայի խախտմամբ մերժված իրավական կարգավիճակի տրամադրում և այլն:

Ինչ վերաբերում է Եվրոպական դատարանի վճռով խախտում հայտնաբերվելու դեպքում տվյալ գործով պետության կողմից ձեռնարկվող կոնկրետ միջոցներին, ապա Եվրոպական դատարանի մեծ պալատի ձևավորած նախադեպային իրավունքի համաձայն պատասխանատու պետությունից պահանջվող միջոցառումները կախված են կոնկրետ գործի

հանգամանքներից, և պետք է սահմանվեն գործի վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի կայացրած վճռի լույսի ներքո՝ հաշվի առնելով նաև Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը (տե՛ս «Öcalan v. Turkey» գործով Եվրոպական դատարանի 12.05.2005 թվականի վճիռը, 210-րդ կետը):

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված է Եվրոպական դատարանի կողմից կոնվենցիոն իրավունքի խախտում հայտնաբերվելու դեպքում նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման հնարավորությունը, որը բխում է կոնվենցիոն իրավունքի խախտման դեպքում պետության կողմից անհատական միջոցառումներ ձեռնարկելու միջազգային-իրավական պարտավորությունից: Մասնավորապես՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.33-րդ հոդվածի 2-րդ (նոր ԶԳ-Օ 419 հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ) կետի ուսումնասիրությունից բխում է, որ անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը, որը հիմնավորվել է Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ գործող միջազգային դատարանի՝ ուժի մեջ մտած վճռով կամ որոշմամբ, հիմք է դատական ակտը նոր հանգամանքի հիմքով վերանայելու համար:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 19.01.2000 թվականի «Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռների հիման վրա ներպետական մակարդակում որոշ գործերի վերաքննության կամ վերաբացման մասին» թիվ R (2000)2 հանձնարարականը, անդրադառնալով «restitutio in integrum» սկզբունքի արդյունավետ երաշխավորման միջոցներին, դրանց թվում մատնանշում է գործի վերաքննությունը, նոր քննությունը, իսկ որպես գործի վերաքննության հատուկ միջոց է դիտարկվում գործի նորոգումը, այն է՝ գործի վարույթի վերաբացումը:

Վերոնշյալ հանձնարարականի համաձայն՝ անհատական միջոցառումների ձեռնարկումը, մասնավորապես՝ գործի վերաբացումը, անհրաժեշտ է հետևյալ երկու պայմանների միաժամանակյա առկայության պարագայում, ինչի պարագայում գործի վերաբացման անհրաժեշտությունը գերակայում է իրավական որոշակիության սկզբունքի մաս կազմող՝ դատական ակտերի վերջնական լինելու «res judicata» սկզբունքի նկատմամբ.

1) նյութական կամ դատավարական իրավունքի խախտումը պետք է իր բնույթով լինի այնպիսին, որ լուրջ կասկած հարուցի ներպետական մարմիններում բողոքարկման առարկա վարույթի ելքի արդյունքների կապակցությամբ,

2) դիմումատուն պետք է շարունակի կրել խնդրո առարկա վարույթի ելքը որոշող դատական ակտի բացասական հետևանքները, որոնք բավարար չափով չեն վերականգնվում արդարացի փոխհատուցմամբ և չեն կարող վերացվել այլ կերպ, քան տվյալ դատական ակտի վերանայմամբ կամ գործի վերաբացմամբ:

Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի ուսումնասիրության հիման վրա ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը ցույց է տալիս, որ նոր հանգամանքի հիմքով գործի վարույթի վերսկսումը կարող է տեղի ունենալ միայն «բացառիկ» դեպքերում, հատկապես երբ գործի քննությունն իրականացվել է կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով սահմանված արդար դատաքննության իրավունքի խախտմամբ: Տվյալ դեպքում հատուցման ամենապատշաճ ձևը կլինի վարույթի վերաբացումն ու գործի նոր քննությունը՝ արդար դատաքննության բոլոր պահանջների պահպանմամբ: Այսպես, օրինակ, Եվրոպական դատարանը Հայաստանի Հանրապետության դեմ կայացված իր վճիռներից մեկում կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի խախտում հայտնաբերելուց հետո նշել է, որ այն դեպքում, երբ դատաքննությունն իրականացվել է կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով նախատեսված արդար դատաքննության

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

իրավունքի խախտմամբ, փոխհատուցման ամենապատշաճ ձևը, որպես կանոն, վարույթի վերաբացումն ու արդար դատաքննության բոլոր պահանջներին համապատասխան գործի վերաքննության կազմակերպումն է (տե՛ս Գաբրիելյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով Եվրոպական դատարանի 10.04.2012 թվականի վճիռը, 104-րդ կետ)¹⁰,

3) Բարձրագույն դատական խորհուրդն ընդունել է որոշում, որով տվյալ դատական ակտը կայացրած դատավորը ենթարկվել է կարգապահական պատասխանատվության՝ արդարադատություն իրականացնելիս նյութական կամ դատավարական նորմի ակնհայտ և կոպիտ խախտման համար:

Ակնհայտ է դատավորի կողմից արդարադատություն իրականացնելիս նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմի այն խախտումը, որի առկայությունը չի կարող կասկածի տակ դրվել որևէ ողջամիտ իրավական ենթադրությամբ կամ փաստարկով:

Կոպիտ է դատավորի կողմից արդարադատություն իրականացնելիս նյութական կամ դատավարական նորմի կամ դատավորի վարքագծի կանոնի այն խախտումը, որը հեղինակագրկում է դատական իշխանությունը: Կոպիտ է նաև դատավորի կողմից արդարադատություն իրականացնելիս նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմի կամ դատավորի վարքագծի կանոնի պարբերաբար կատարած այն խախտումը, որը, առանձին վերցրած, կարող է այդպիսին չհամարվել, սակայն իր պարբերականությամբ հեղինակագրկում է դատական իշխանությանը (ՀՀ դատական օրենսգրքի 142-րդ հոդվ. 2-3-րդ մասեր),

4) դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով անվավեր է ճանաչվել ժառանգության վկայագիրը կամ այն գործարքը, որը հիմք է ծառայել տվյալ դատական ակտը կայացնելու համար,

5) բեկանվել է այն դատական ակտը,

դատավճիռը, կամ ընդունման պահից անվավեր է ճանաչվել այն վարչական ակտը, որը հիմք է ծառայել տվյալ դատական ակտի կայացման համար,

6) վարչական դատարանն ուժի մեջ մտնելու պահից անվավեր է ճանաչել այն նորմատիվ իրավական ակտը, որի հիման վրա կայացվել է տվյալ դատական ակտը:

Վերջին հանգամանքի կապակցությամբ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ օրենսդրությունը հիմնված է այն տրամաբանության վրա, որ խախտված իրավունքների պաշտպանության արդյունավետությունը, ի թիվս այլոց, ներառում է **դատարան դիմելու իրավունքն այն անձանց կողմից, որոնց իրավունքներն անմիջականորեն խախտվել են:** Անձը կարող է դիմել դատական պաշտպանության, եթե ունի «իրական» իրավունքներ: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր նախադեպային որոշումներում անդրադառնալով այս հարցին՝ նշել է, որ վեճը պետք է լինի իրական և իր բնույթով՝ լուրջ: Վեճը չի կարող կապված լինել անձի քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների հետ աննշան կամ հեռակա կերպով, այլ հենց այդ իրավունքները և պարտականությունները պետք է կազմեն հայցի առարկան, և վեճի հնարավոր լուծումը պետք է վճռական և ուղղակի նշանակություն և ազդեցություն ունենա պաշտպանվող իրավունքների և ազատությունների վրա (տե՛ս Լը Քոմպտեն և մյուսներն ընդդեմ Բելգիայի թիվ 6878/75 դիմումով Եվրոպական դատարանի 23.06.1981 թվականի որոշումը, պարբ. 47, Բենքինեմ ընդդեմ Նիդերլանդների, թիվ 8848/80 դիմումով Եվրոպական դատարանի 23.10.1985 թվականի որոշում, պարբ. 32):

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ անվավեր է առ ոչինչ չհանդիսացող այն ոչ իրավաչափ վարչական ակտը, որն ըն-

դրոնվել է՝ ա) օրենքի խախտմամբ, այդ թվում՝ օրենքի սխալ կիրառման կամ սխալ մեկնաբանման հետևանքով. բ) կեղծ փաստաթղթերի կամ տեղեկությունների հիման վրա, կամ եթե ներկայացված փաստաթղթերից ակնհայտ է, որ ըստ էության պետք է ընդունվեր այլ որոշում:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն ոչ իրավաչափ վարչական ակտը չի կարող անվավեր ճանաչվել, եթե ակտի հասցեատերն իրավունք ունի վստահելու վարչական ակտի գոյությանը, և վերջինիս գործողության մեջ գտնվելը չի կարող վնաս պատճառել որևէ անձի իրավունքներին, Հայաստանի Հանրապետությանը կամ որևէ համայնքի: Վարչական ակտի հասցեատերը վարչական ակտի գոյությանը վստահելու իրավունք ունի, եթե վարչական ակտի հիման վրա ստացածն արդեն իսկ օգտագործել կամ տնօրինել է, ինչպես նաև, եթե ակտի հիման վրա ստացածը հետ վերադարձնելը վնաս կպատճառի վարչական ակտի հասցեատիրոջը:

Նշված հոդվածի վերլուծությունից հետևում է, որ վարչական ակտը դատական կարգով կարող է ճանաչվել անվավեր, եթե հաստատվի հետևյալ երկու վավերապայմանների միաժամանակյա առկայությունը.

1. վարչական ակտն ընդունվել է օրենքի խախտմամբ կամ կեղծ փաստաթղթերի կամ տեղեկությունների հիման վրա, կամ եթե ներկայացված փաստաթղթերից ակնհայտ է, որ, ըստ էության, պետք է ընդունվեր այլ որոշում,

2. վիճարկվող վարչական ակտով խախտվել են հայցվորի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ, միջազգային պայմանագրերով, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով ամրագրված իրավունքները և ազատությունները:

Հետևաբար՝ դատական պաշտպանությունից օգտվելը չի կարող լինել ինքնանպատակ, այն պետք է ուղղված լինի անձի խախտված իրավունքների վերականգնման ապահովմանը: Ուստի, դի-

մելով վարչական դատարան՝ անձը ոչ միայն պետք է հիմնավորի, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց վարչական ակտերն ընդունվել, գործողությունները կամ անգործությունը կատարվել են օրենքի խախտմամբ, այլև պետք է մատնանշի իր այն իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք խախտվել են: Ընդ որում՝ չի կարող անվավեր ճանաչվել ոչ իրավաչափ այն վարչական ակտը, որը չի կարող խախտել որևէ անձի, Հայաստանի Հանրապետության կամ որևէ համայնքի իրավունք¹¹:

ՀՀ գործող ՔԴՕ 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-6-րդ կետերը նախորդ՝ 1998 թ. ՔԴՕ 204.33-րդ հոդվածում առկա չէր, որը, մեր կարծիքով, համարվում է նոր հանգամանքներով դատական ակտերը վերանայելու հիմքերի էական բարելավում:

Սակայն, ՔԴՕ 419-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքերը հնարավորություն չեն տալիս դատական ակտ կայացվելուց հետո գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող նոր ապացույց ձեռք բերելուց հետո գործը նորոգելու: Իսկ ՔԴՕ 390-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված է, որ վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա եզրափակիչ դատական ակտն անձը չի կարող բողոքարկել Վճռաբեկ դատարան, եթե նա նույն հիմքերով չի բողոքարկել դատական ակտը վերաքննիչ դատարանում:

Իրական կյանքում հնարավոր են դեպքեր, երբ անձն առաջին ատյանի դատական ակտը բողոքարկում է Վերաքննիչ դատարան, չունենալով այն անհրաժեշտ ապացույցը, որը կհիմնավորեր վերաքննիչ բողոքի ճշտությունը: Մինչև վերաքննիչ դատարանում գործը քննելը անձը դիմել է դատախազություն, որ պարզեն որոշակի հանգամանքներ, բայց պատասխան ստացել է միայն գործը վերաքննիչ դատարանում քննելուց և որոշում կայացվելուց հետո: Այնուհետև վերջինս կատարել է ուսումնասիրություն

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ու կազմել արձանագրություն կամ ակտ այդ անձի օգտին: Քանի որ վերաքննիչ ատյանի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը (որոշումը) օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից մեկ ամիս հետո (ՔԴՕ 387 հոդվ.), ուստի շահագրգռված անձն այլևս գրկվում է իր իրավունքները վճռաբեկության կարգով պաշտպանելու հնարավորությունից, որովհետև եզրափակիչ դատական ակտի դեմ վճռաբեկ բողոք կարող է բերվել մինչև այդ ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու համար սահմանված ժամկետը, բացառությամբ նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանքների հիմքով դատական ակտը բողոքարկելու դեպքերի (ՔԴՕ 391 հոդվ.):

Գատախազության կազմած արձանագրության հիման վրա, եթե դատախազը ձեռք է բերել նոր ապացույց (այլ ոչ թե նոր հանգամանք), ապա դա պետք է հիմք հանդիսանա վճռաբեկ բողոքարկման համար: Օրենսգիրքը չի նախատեսում նոր ապացույց ձեռք բերվելու դեպքում գործը նոր հանգամանքներով նորոգելու ինստիտուտ, հետևաբար նոր ապացույցը նոր վճռաբեկ բողոքի հիմք է հանդիսանում:

Մեր կարծիքով, ՔԴՕ 394 հոդվածի 1-ին մասում պետք է 3-րդ կետով նախատեսել վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու նոր` դատարանի կողմից հարգելի

ճանաչված հիմքով, այն շարադրելով հետևյալ կերպ.

«Հողված 394 Վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու հիմքերը

3. առերևույթ առկա է, որ գործին մասնակցող անձինք օբյեկտիվ պատճառներով գրկված են եղել անհրաժեշտ ապացույցները վերաքննիչ դատարան ներկայացնելու հնարավորությունից»:

Սահմանադրական դատարանն իր 15.07.2011թ. ՄԴՌ-984 որոշման մեջ արձանագրում է, որ դատական ակտերի վերանայման արդյունավետ ինստիտուտի գոյությունը ևս պետք է հիմնվի այն տրամաբանության վրա, որ պետությունը պետք է ապահովի խախտված իրավունքների վերականգնումը, քանզի քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության պարտավորությունը ենթադրում է, որ պետությունն ինքն է պատասխանատու դատական ակտերով խախտված իրավունքների վերականգնման համար: Պետության նման պարտավորության կատարումն ապահովելու բավականին արդյունավետ միջոց է դատական ակտերի վերանայումն իրավունքի ուժով: Այս մեթոդաբանությունն է ընկած, օրինակ, Ռուսաստանի Դաշնությունում դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտի իրավակարգավորման հիմքում:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

1 Տե՛ս Громошина Н.А., О независимости судей и новых основаниях пересмотра судебных актов по вновь открывшимся обстоятельствам. Законы России: опыт, анализ, практика, 2011, № 10, էջ 10-14:
2 Տե՛ս Աճառյան Հ., Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, երրորդ հատոր, Կ-Մ, Երևան, 1974, էջ 289:
3 Տե՛ս Гражданский процесс. Учебник. Под ред. М.К. Треушникова, М., 2006, էջ 270:
4 Այսուհետ՝ ՔԴՕ:
5 Տե՛ս Պետրոսյան Ռ. Գ., Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարություն: Չորրորդ հրատ., Երևան, Ոսկան Երևանցի, 2012, էջ 538:
6 Տե՛ս Гражданский процесс. Учебник. Под ред. М.К. Треушникова, М., 2014, էջ 687-688,

Պետրոսյան Ռ. Գ., նշվ. աշխ., էջ 539:
7 Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 15.07.2011 թ. ՄԴՌ-984 և 31.05.2013 թ. ՄԴՌ-1099 որոշումները:
8 Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 15.07.2011 թ. ՄԴՌ-984 որոշման 7-րդ կետը:
9 Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 15.07.2011 թ. ՄԴՌ-984 և 18.09.2013 թ. ՄԴՌ-1114 որոշումները:
10 Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 07.04.2017 թ. քաղաքացիական գործ թիվ ԵԿԴ/0299/02/08 որոշումը:
11 Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 05.04.2013 թ. վարչական գործ թիվ ՎԴ/0909/05/10 և ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 30.04.2015 թ. վարչական գործ թիվ ՎԴ/2085/05/12 որոշումները:

RESUME - РЕЗЮМЕ

GROUND OF REVIEW OF JUDICIAL ACTS BASED ON NEW CIRCUMSTANCES ACCORDING TO THE NEW CIVIL PROCEDURE CODE RA

A. Nazaretyan

*PhD Student at the Department of Civil Law and Civil Procedure
Law of Russian- Armenian University*

In this article, the author, based on the innovations of Article 419 of the new Civil Procedure Code of the Republic of Armenia and numerous decisions of the RA Constitutional and RA Cassation Courts made on specific cases, has analyzed the grounds and order of review of the legally valid judicial acts under the new circumstances.

Keywords: *new circumstances, review, evidences, facts, requirements, objections, restoration, ECHR.*

ОСНОВАНИЯ ПЕРЕСМОТРА СУДЕБНЫХ АКТОВ ПО НОВЫМ ОБСТОЯТЕЛЬСТВАМ ПО НОВОМУ ГРАЖДАНСКОМУ ПРО- ЦЕССУАЛЬНОМУ КОДЕКСУ РА

А. Назаретян

*Соискатель кафедры гражданского права и гражданско-процессуального права
Российско-Армянского университета*

В настоящей статье автор на основе новшеств статьи 419 нового Гражданского процессуального кодекса РА и многочисленных вынесенных решений по конкретным делам Конституционного и Кассационного судов РА, проанализировал основания и порядок пересмотра вступивших в законную силу судебных актов по новым обстоятельствам.

Ключевые слова: *новые обстоятельства, пересмотр, доказательства, факты, требования, протестирования, восстановление, ЕСПЧ.*

Բանալի բառեր - *նոր հանգամանքներ, վերանայում, ապացույցներ, փաստեր, պահանջներ, առարկություններ, վերականգնում, ՄԻԵԴ:*

Ա. Նազարեթյան - Հայ-Ռուսական համալսարանի քաղաքացիական իրավունքի և քաղաքացիական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ, էլ. փոստ՝ artur.srapich@mail.ru

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 20.08.2019, տրվել է գրախոսության՝ 20.08.2019, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան Ռ. Պետրոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 24.10.2019

Милена САРГСЯН

Магистрант 1 курса Института Права и Политики

Российско-Армянского (Славянского) университета по направлению

«Корпоративный юрист»

НЕКОТОРЫЕ ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНСТИТУТА ОБЕСПЕЧИТЕЛЬНЫХ МЕР В ГРАЖДАНСКОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Понятие «обеспечительные меры» в гражданском судопроизводстве представляет собой собирательное понятие и включает в себя меры по обеспечению иска и предварительные обеспечительные меры. Применение обеспечительных мер судом, будучи вмешательством в права человека до вынесения решающего дела по существу судебного акта, требует надлежащего мотивирования. Такое требование вытекает из статьи 200 Гражданско-процессуального кодекса Республики Армения (далее по тексту – ГПК РА) (в определении суда обязательно должны быть указаны мотивы, по которым суд пришел к соответствующим выводам), а также из части 2 статьи 131 ГПК РА (если ходатайство о применении меры по обеспечению иска не содержит обоснования относительно наличия основания применения меры по обеспечению иска и указания о мерах по обеспечению иска, то оно не рассматривается судом). Следовательно, суд должен обосновать, почему по конкретному делу нет угрозы невозможности исполнения судебного акта или, наоборот, почему неприменение обеспечительных мер может привести к указанным последствиям. Между тем суды зачастую обосновывают удовлетворение ходатайства о применении обеспечения иска одним предложением, ссылаясь лишь на угрозу невозможности исполнения судебного акта в будущем. Например, по делам № ЛԳ/1662/02/18 и № ЛԳ/1247/02/18 суд первой инстанции

отметил следующее: «Суд находит, что ходатайство нужно удовлетворить, так как неприменение подобных мер может сделать невозможным или затруднить исполнение судебного акта»¹.

В связи с этим интересно обратиться к опыту Германии, где институт по обеспечению иска является одним из наиболее древних и поэтому довольно развит. В немецком гражданском процессуальном праве институт обеспечения иска называется институтом предварительной защиты прав. В соответствии с п. 1 § 917 Гражданско-процессуального кодекса Федеративной Республики Германия для применения меры предварительной защиты прав необходимо существование возможности того, что, если данные меры не будут приняты, исполнение будущего судебного решения станет невозможным или затруднительным. При этом истец сам должен доказать, что существуют обстоятельства, свидетельствующие об угрозе ухудшения имущественного положения ответчика (немецкие процессуалисты считают, что исполнение будущего судебного решения могут затруднить также форс-мажорные обстоятельства). Наличие оснований для принятия мер предварительной защиты прав считается доказанным, если судья убежден в «преобладающей вероятности» наличия доказываемых юридических фактов². Применение обеспечительных мер зависит от оценивания судом приведенных истцом доводов о невозможности исполнения су-

дебного решения в будущем.

Таким образом, обеспечительные меры должны применяться судом, исходя из особенностей конкретного случая с полным обоснованием необходимости их применения, и суд не должен ограничиваться одним предложением о возможности затруднения исполнения будущего судебного решения.

Предоставление лицу, участвующему в деле, возможности ходатайствовать об обеспечении иска, должно сопровождаться определением процессуальных границ реализации данного права, что исходит из принципа правовой определенности. До принятия ГПК РА от 09.02.2018 нельзя было точно определить процессуальное время реализации права на обеспечение иска, потому что частью 1 статьи 97 ГПК РА от 17.06.1998 предусматривалось, что суд на любой стадии процесса по ходатайству лица, участвующего в деле, или по своей инициативе мог принять меры по обеспечению иска, если непринятие таких мер сделало бы невозможным или затруднило бы исполнение судебного акта, или привело бы к ухудшению состояния имущества, составляющего предмет спора. При этом не уточнялось, о каком суде конкретно идет речь. Сегодня с точки зрения правовой определенности данная проблема уже разрешена: частью 1 статьи 128 ГПК РА устанавливается, что меры по обеспечению иска могут применяться только судом первой инстанции. Однако в содержательном смысле такое регулирование, по нашему мнению, является неправильным. Вышестоящие судебные инстанции, пересматривающие дело в апелляционном и кассационном порядке, также должны быть наделены полномочиями по применению обеспечительных мер по следующей причине: возможно, что основания применения мер по обеспечению иска (обстоятельства, угрожающие исполнению судебного акта) возникли во время пересмотра судебного акта, или

истец во время рассмотрения дела судом первой инстанции по определенным причинам не представил соответствующего ходатайства и желает представить его уже в апелляционном суде. Правосудие будет носить формальный характер, если апелляционный суд будет постоянно отклонять такие ходатайства, а судебные акты останутся неисполненными. Например, в рамках пересмотра судебного решения, вынесенного по гражданскому делу № ԵԱԲԴ/1043/02/10, истец представил Гражданскому апелляционному суду Республики Армения ходатайство о применении меры по обеспечению иска. Протокольным определением Гражданского апелляционного суда Республики Армения от 10.01.2014 г. ходатайство было отклонено на основании отсутствия соответствующих полномочий. Впоследствии всё недвижимое имущество ответчика было отчуждено, что существенно воспрепятствовало исполнению судебного акта³. То есть неприменение Гражданским апелляционным судом обеспечительных мер вследствие ограничительного толкования статьи 97 действовавшего в то время ГПК РА привело к нарушению права лица на исполнение вступившего в законную силу судебного акта, лишив возможности восстановления определенных судебным решением прав.

Таким образом, часть 1 статьи 128 ГПК РА ограничивает право лица на исполнение вступившего в силу судебного решения, что, в свою очередь, является составляющим конвенционного права на справедливое судебное разбирательство. Поэтому институт обеспечения иска должен действовать в рамках рассмотрения дела как в суде первой инстанции, так и в судах апелляционной и кассационной инстанций.

Одним из проблемных является вопрос уведомления ответчика о примененных обеспечительных мерах. Согласно части 5 статьи 131 ГПК РА определение

суда относительно ходатайства о применении меры по обеспечению иска управляется представившему ходатайство лицу не позднее чем на следующий день его принятия. При этом нет ни одного положения об уведомлении ответчика. Этот вопрос регулируется Законом Республики Армения «О принудительном исполнении судебных актов». Однако регулирование касается уведомления ответчика о принятии акта о совершении исполнительных действий в рамках уже возбужденного исполнительного производства (статья 28 указанного закона). То есть ответчик после получения копии акта о совершении исполнительных действий должен сам принять меры для ознакомления с определением суда. Конечно, логика законодателя в данном случае ясна: есть риск, что ответчик, узнав о подлежащих применению обеспечительных мерах, может проявить недобросовестное поведение и сделать невозможным исполнение определения суда. Однако считаем, что такой подход не всегда оправдан: нельзя исходить из презумпции недобросовестности ответчика. Реализация ответчиком права на представление ходатайства об изменении избранной обеспечительной меры или же об их отмене существенно затрудняется, так как ответчик должен сам принять меры по ознакомлению с определением суда, что непосредственно сказывается на оперативности его «реакции» на примененные меры. Более того, часто служба принудительного исполнения судебных актов не обеспечивает уведомления ответчика о принятии акта о совершении исполнительных действий, и ответчик впервые узнает о примененных обеспечительных мерах только после фактического обнаружения того, что на его имущество, например, наложен арест. И если ответчик поздно обнаружит, что его имущество находится под арестом, то представление одного из указанных выше ходатайств будет запоздалым. В связи с

этим более справедливым нам представляется регулирование, предусмотренное Гражданско-процессуальным кодексом Российской Федерации, согласно статье 142 которого определение суда об обеспечении иска приводится в исполнение немедленно, а на основании определения суда об обеспечении иска суд выдает истцу исполнительный лист и направляет ответчику копию определения суда. Сроки направления копии определения ответчику законом не определены, что является существенным пробелом, но ответчик, во всяком случае, информируется. Между тем, нет единого доктринального подхода к вопросу извещения судом ответчика о примененных обеспечительных мерах. Так, например, Огибалин Ю.А. считает, что «ответчик вообще должен иметь право на своевременное *извещение о рассмотрении заявления* истца об обеспечении иска, так как это соответствует дополнительному укреплению процессуальных гарантий прав и свобод и законных интересов личности»⁴. Другие считают, что Огибалин Ю.А. рассчитывает на «дисциплинированного» ответчика, однако во многих случаях ответчик умышленно затягивает процесс, избегая для себя материальных потерь⁵.

Считаем, что участие ответчика в рассмотрении судом заявления об обеспечении иска не является целесообразным в силу риска недобросовестных действий ответчика, но последний хотя бы должен быть уведомлен об уже примененных судом мерах посредством направления ему копии определения суда. Учитывая законодательное требование о «немедленном» исполнении определения суда о применении меры по обеспечению иска (статья 132 ГПК РФ), а также сформировавшуюся правоприменительную практику, считаем, что отправление определения ответчику может быть осуществлено в течение пяти дней с момента вынесения такого определения.

Учитывая необходимость оперативного разрешения вопроса о применении обеспечительных мер и их неотлагательную природу, перейдем к рассмотрению проблемы их исполнения. В соответствии с законодательством Республики Армения определение суда, предусматривающее применение обеспечительных мер, подлежит исполнению немедленно, в порядке, предусмотренном Законом Республики Армения «О принудительном исполнении судебных актов». Однако недопустимо использование слова «немедленно» без конкретного обозначения временных границ исполнения определения суда. Закон Республики Армения «О принудительном исполнении судебных актов» не определил точных сроков исполнения определения суда о применении меры по обеспечению иска, установив лишь, что для совершения предусмотренных законом или иными правовыми актами исполнительных действий могут быть установлены сроки немедленного исполнения (часть 1 статьи 34 указанного закона). Как отмечает Опалев Р.О.: «В данном случае мы имеем дело с «неточным понятием процессуального права»⁶. В связи с этим предлагаем внести дополнения в статью 34 Закона Республики Армения «О принудительном исполнении судебных актов», предусматривающие сроки исполнения определения суда о применении меры по обеспечению иска.

Одним из нововведений ГПК РА является предоставление суду полномочия в определенных законом случаях *отправлять определение о применении меры по обеспечению иска* не службе принудительного исполнения судебных актов, а самому лицу, против которого была применена та или иная мера, если примененная обеспечительная мера связана с запретом совершения определенных действий. Напротив, во всех тех случаях, когда примененная судом мера связана с исполнением определенных

действий, адресатом является служба принудительного исполнения судебных актов, соответственно, позитивная обязанность совершения соответствующих действий возлагается на службу принудительного исполнения судебных актов. Важно отметить, что в законодательстве Республики Армения на данный момент существует определенное несоответствие между некоторыми нормами, регулирующими вопросы исполнения определения суда о применении меры по обеспечению иска.

Так, согласно статье 125 ГПК РА общий срок для отправления лицам, участвующим в деле, определения о принятии искового заявления к производству составляет три дня со дня принятия определения. Но в случаях, когда истец вместе с исковым заявлением представляет также ходатайство о применении меры по обеспечению иска и суд удовлетворяет это ходатайство, то определение о принятии искового заявления к производству, само исковое заявление и копии приложенных к нему документов отправляются ответчику и другим лицам, участвующим в деле, в течение трех дней после исполнения определения суда об обеспечении иска. При этом закон не уточняет, должно ли быть вынесено **одно определение о принятии искового заявления к производству, содержащее также удовлетворение ходатайства о применении меры по обеспечению иска**, или два отдельных определения по каждому вопросу. На практике суды в случае представления вместе с исковым заявлением также ходатайства о применении меры по обеспечению иска зачастую выносят два отдельных определения по каждому вопросу. Однако считаем, что законодатель, предусмотрев такую норму, имел в виду принятие одного определения, содержащего ответы на оба вопроса, так как продление срока отправления ответчику определения о принятии искового заяв-

права человека до вынесения решающего дела по существу судебного акта. Например, это часто ограничивает право владения (Статья 1 Протокола N 1 к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод)⁷. Между тем, Европейский суд по правам человека по делу Домбо Бехеера против Нидерландов сформулировал правовую позицию, согласно которой в судебных процессах, где сталкиваются противоположные частные интересы, принцип равноправия сторон предполагает, что каждая сторона должна иметь разумную возможность представлять свое дело в условиях, **которые не ставят ее в существенно неблагоприятное положение по сравнению с противоположной стороной**, т.е. в условиях, в которых ни одна из сторон не имеет явного преимущества⁸.

Из вышеуказанного следует, что наиболее важным и сложным вопросом при рассмотрении вопроса об обеспечении иска является именно предварительное оценивание, которое судья должен произвести для удовлетворения ходатайства о применении меры по обеспечению иска. Здесь мы должны выделить:

- необходимость наличия следующих условий: **fumus boni iuris** («вероятность успеха по существу дела»), **безотлагательность рассмотрения вопроса** об обеспечении иска и **вред**, который может быть причинен заявителю в случае непринятия соответствующих мер;
- необходимость **балансируют конфликтующие интересы**, отдавая при этом предпочтение некоторым из них вместо других⁹.

В контексте необходимости обеспечения справедливого баланса между конфликтующими интересами, стоит обратить внимание на еще один вопрос, связанный с видами обеспечительных мер, наилучшим образом отвечающих требованию соблюдения баланса между интересами. Речь идет **о судебном секвестре**

как об обеспечительной мере. Авторитетные юридические справочники термином «секвестр» (лат. Sequestrium) обозначают нейтрального посредника, доверенного лица сторон, которому они сообща передали на хранение спорную вещь¹⁰, или совершили «передачу имущества третьему лицу на хранение до разрешения спора между двумя другими лицами о праве на это имущество»¹¹.

Начнем с того, что нормы, регулирующие отношения относительно передачи спорной вещи на хранение в порядке секвестра, закреплены в Гражданском кодексе РА (далее по тексту – ГК РА). Так, согласно статье 853 ГК РА вещь, которая является предметом спора между двумя или несколькими лицами, может быть передана на хранение в порядке секвестра по решению суда (судебный секвестр) с целью ее дальнейшего возвращения лицу, которому она будет присуждена по решению суда. При этом отмечается, что хранителем в таком случае может быть как назначенное судом лицо, так и лицо, которого стороны выбирают по своему усмотрению. Возникает вопрос, что такое судебный секвестр, если не обеспечительная мера? Ведь к хранению в порядке судебного секвестра лица обращаются тогда, когда между ними возник спор о праве на вещь и им необходимо, чтобы суд принял какие-то предварительные временные меры до окончательного разрешения самого спора. Судебный секвестр служит гарантией, что вещь не будет утрачена одной из сторон до окончательного разрешения спора судом. Кроме того, считаем, что судебный секвестр может служить как мерой по обеспечению иска, так и предварительной мерой защиты прав. Иначе говоря, стороны могут обратиться в суд с целью передачи вещи на хранение в порядке судебного секвестра как до возбуждения иска, так и после.

По этому поводу внимания заслу-

живает правовая практика Российской Федерации, где судебный секвестр применяется судами именно в качестве обеспечительной меры. Например, по делу № 33-5235/2013 судья Сормовского районного суда г. Н. Новгорода 16 апреля 2013 года вынес определение о применении обеспечительных мер в виде судебного секвестра. 18 июня 2013 года Судебная коллегия по гражданским делам Нижегородского областного суда, проанализировав статью 926 Гражданского кодекса Российской Федерации, вынес апелляционное определение об оставлении без изменения определения судьи Сормовского районного суда¹². Такой правовой позиции придерживается также Верховный суд Российской Федерации. Согласно пункту 33 Постановления Пленума Верховного Суда РФ № 10, Пленума Верховного Арбитражного Суда РФ № 22 от 29 апреля 2010 года «О некоторых вопросах, возникающих в судебной практике при разрешении споров, связанных с защитой права собственности и других вещных прав» в целях обеспечения нахождения имущества во владении ответчика в период судебного спора о праве на это имущество суд по ходатайству истца может принять обеспечительные меры, в частности, запретить ответчику распоряжаться и/или пользоваться спорным имуществом (арест), запретить государственному регистратору изменять запись в ЕГРП о праве на это имущество, передать спорное имущество на хранение другому лицу в соответствии с пунктом 2 статьи 926 ГК РФ (судебный секвестр)¹³.

Предусмотренная статьей 853 ГК РА правовая норма о возможности передачи спорной вещи на хранение в порядке судебного секвестра является «мертвой», так как нет случаев ее претворения в жизнь в правоприменительной практике. Для разрешения данной проблемы предлагаем закрепить судебный секвестр в качестве обеспечительной меры в ГПК РА

и исключить из ГК РА соответствующую правовую норму.

Итак, из изложенного выше следует, что обеспечительные меры выступают фактором эффективного судопроизводства, поэтому суд обязан оценить степень необходимости применения обеспечительных мер по конкретному делу и вынести определение с полным обоснованием наличия или отсутствия оснований их применения.

Возможность применения обеспечительных мер при рассмотрении дела также в судах апелляционной и кассационной инстанций призвано гарантировать право лица на исполнение вступившего в законную силу судебного акта, что, в свою очередь, является составляющим конвенционного права на справедливое судебное разбирательство.

Необходимость уведомления ответчика о примененных обеспечительных мерах после исполнения определения суда об обеспечении иска исходит из принципа равноправия сторон, который не допускает подхода ко всем ответчикам как к «недобросовестным».

Неотлагательная природа института обеспечительных мер требует законодательного определения сроков исполнения определения суда об обеспечении иска, однако данный вопрос в гражданско-процессуальном законодательстве Республики Армения не урегулирован.

Для достижения целей гражданского судопроизводства, а также обеспечения защиты и восстановления нарушенных или оспариваемых прав лиц необходимо устранить некоторые несоответствия между правовыми нормами гражданско-процессуального законодательства Республики Армения, регулирующими вопросы исполнения определения суда о применении меры по обеспечению иска.

В контексте достижения баланса между конфликтующими интересами при разрешении вопроса о применении обе-

спечительных мер важно закрепление судебного секвестра как обеспечительной меры в гражданско-процессуальном законодательстве и исключение правовой нормы о судебном секвестре из ГК РА.

При этом можно заимствовать опыт других стран, особенно Франции, где судебный секвестр получил широкое применение.

- ¹ «Ինկերանկ» ՓԲԸ-ի հայցն ընդդեմ Կարեն Մխիթարյանի թիվ LԴ/1662/02/18 քաղաքացիական գործով ՀՀ Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ստյանի դատարանի 11.05.2018 թ. խորոշում. [Электронный ресурс]: URL: http://www.datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=30962247438251119 (дата обращения: 11.09.2019г.).
- ² «Անելիք Բանկ» ՓԲԸ-ի հայցն ընդդեմ Կանն Նազինյանի թիվ LԴ/1247/02/18 քաղաքացիական գործով ՀՀ Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ստյանի դատարանի 05.04.2018 թ. խորոշում. [Электронный ресурс]: URL: http://www.datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=30962247438250103 (дата обращения: 11.09.2019г.).
- ³ Волченко О.Ю., Доказывание оснований принятия мер по обеспечению иска в гражданском процессуальном праве России и Германии// Труды Института государства и права Российской академии наук № 2/2011, с. 105.
- ⁴ Григорян В.Г., Основные проблемы полномочий апелляционного суда. ЕГУ, Ереван.: издат-о «Айрапет», 2016, с. 188.
- ⁵ Огибалин Ю.А., Средства и способы обеспечения индивидуальной свободы личности в гражданском материальном и процессуальном праве: Учеб. пособие, Тверь, 1991, с. 23
- ⁶ Исаенкова О.В., Демичев А.А., Соловьева Т.В., Ткачева Н.Н. Иск в гражданском судопроизводстве, М., Волтерс Клувер, 2009, с. 135.
- ⁷ Опалев Р.О., Оценочные понятия в арбитражном гражданском процессуальном праве: Серия «Гражданский и арбитражный процесс: современный взгляд», М., Волтерс Клувер, 2008, с. 60.
- ⁸ M. Aichinger, W. Petritz, El. Reich Interim measures and the applicability of article 6 . [Электронный ресурс]: URL: http://www.ejtn.eu/Documents/Themis%202012/Written%20paper%20Lisbon/Written_paper_%20Austria_1_%20Interpretation_and_application_of_article_5_and_6_of_the_ECHR%20.pdf (дата обращения: 11.09.2019г.)
- ⁹ Dombo Beheer B.V. v. Netherlands. Постановление Европейского суда по правам человека от 27 октября 1993 г. . [Электронный ресурс]: URL: http://european-court.ru/uploads/ECHR_Dombo_Beheer_B_V_v_the_Netherlands_27_10_1993.pdf (дата обращения: 11.09.2019г.).
- ¹⁰ Ana María Chocrón Giráldez. Interim measures and EU legislation/e-Revista Internacional de la Protección Social, ISSN 2445-3269. 2016, Vol. I, № 1, p. 139.
- ¹¹ Бартошек М., Римское право: понятия, термины, определения. М., Юрид. лит., 1989, с. 292.
- ¹² Тихомирова Л.В., Тихомиров М.Ю., Юридическая энциклопедия, М., Юринформцентр, 2001, с. 406.
- ¹³ Апелляционное определение Судебной коллегии по гражданским делам Нижегородского областного суда от 18.06.2013г. по делу № 33-5235/2013 [Электронный ресурс]: URL: <https://sudact.ru/regular/doc/ZRkjGDibJ8Lz/> (дата обращения: 11.09.2019г.).
- ¹⁴ Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации и Пленума Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации от 29 апреля 2010 г. N 10/22 г. Москва «О некоторых вопросах, возникающих в судебной практике при разрешении споров, связанных с защитой права собственности и других вещных прав»// Российская газета. – 21.05.2010 г., № 109(5188).

ԱՄՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

SOME LEGAL PROBLEMS OF THE INSTITUTE OF INTERIM MEASURES IN THE CIVIL PROCEDURE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

M. Sargsyan

1st year master student at the Russian-Armenian (Slavic) University, specialization of “Corporate Lawyer”

The main goal of civil proceedings is to protect violated or disputed rights, freedoms and legitimate interests of persons participating in the case. It will be impossible to achieve this goal if a court decision recognizing a person’s subjective right and the need to protect and restore it remains unenforced. However, in the Republic of Armenia, the problem of non-enforcement of court decisions remains relevant, as a result the justice completely loses its significance, diminishing the authority of the judiciary. The above is confirmed, for example, by the judgement of the European Court of Human Rights of June 17, 2017 in the case of Dngikyan v. Armenia, which established a violation of a person’s right to a fair trial, in particular, to enforce a judicial act ..

In this regard, the institute of interim measures is of particular importance, guaranteeing the effectiveness of legal remedies and the administration of justice and excluding the possibility of a “dead” judicial act. The relevance of the chosen topic increased in 2018 with the adoption of a new Civil Procedure Code in the Republic of Armenia, which provided for a large number of innovations on the application of interim measures. Unfortunately, a more detailed, in comparison with the Civil Procedure Code of the Republic of Armenia from 1998, regulation of the application of interim measures resolved some of the problems existing in practice, but gave rise to new ones. The article deals with the theoretical and practical problems of the institute of interim measures in the civil procedure of Republic of Armenia.

Keywords: *interim measures, enforcement of judgment, balance between conflicting interests, sequestration.*

ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՈՐՈՇ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Մ. Սարգսյան

«Կորպորատիվ իրավաբան» ուղղվածությանը՝ Հայ-ռուսական (Մյավոնական) համալսարանի Իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի 1-ին կուրսի մագիստրանտ

Քաղաքացիական դատավարության հիմնական նպատակն է գործին մասնակցող անձանց խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանությունը: Մակայն այդ նպատակին հասնելն անհնար կլինի, եթե դատական ակտը, որը սահմանել է անձանց սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության և վերականգնման անհրաժեշտությունը, մնա անկատար: Միևնույն ժամանակ Հայաստանի Հանրապետությունում արդիական խնդիր է դատական ակտերի անկատար մնալը, ինչի արդյունքում իրականացված արդարադատությունը կորցնում է իր կարևորությունը՝ վարկաբեկելով դատական իշխանության հեղինակությունը: Այս առումով բացառիկ նշանակություն ունի ապահովման միջոցների ինստիտուտը, որը երաշխավորում է պաշտպանության իրավական միջոցների և արդարադատության արդյունավետությունը՝ ի սկզբանե բացառելով «մեռած» դատական ակտ ընդունելու հնարավորությունը: Հողվածը նպատակ ունի ի հայտ բերելու ապահովման միջոցների ինստիտուտի տեսական

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

և գործնական խնդիրները Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունում, ինչպես նաև առաջարկելու դրանց լուծման հնարավոր տարբերակները:

Բանալի բառեր – *հայցի ապահովման միջոցներ, դատական ակտի կատարում, քախվող շահերի հավասարակշռում, դատական սեկվեարը:*

Ключевые слова: *меры по обеспечению иска, обеспечительные меры, исполнение судебного решения, баланс между конфликтующими интересами, судебный секвестр.*

Մ. Սարգսյան - «Կորպորատիվ իրավաբան» ուղղվածությամբ՝ Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի՝ Բրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի 1-ին կուրսի մագիստրանտ, էլ. փոստ՝ milenasarkisova1998@mail.ru

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 11.09.2019, տրվել է գրախոսության՝ 11.09.2019, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. քեկնաժու, դոցենտ Ա. Թունյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 24.10.2019

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

Նարինե ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի հայցորդ,
ՀՀ ՊՆ իրավաբանական վարչության ավագ սպա,
փոխզնդասպետ*

ՄՔԳ ԿԱՆՈՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՎԱՎԵՐԱՑՄԱՆ ԵՎ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ ՆԵՐՄՈՒԾՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Միջազգային քրեական դատարանը (ՄՔԳ-ն) պետությունների ինքնիշխանության ուժով և կամավորության սկզբունքի հիման վրա ստեղծված միջազգային կառույց է, որը կոչված է ՄՔԳ կանոնադրությամբ սահմանված ընթացակարգով ֆիզիկական անձանց միջազգային քրեական պատասխանատվության ենթարկելուն:

ՄՔԳ-ն հիմնադրող, դատարանի լիազորությունները որոշող ու գործունեության կարգը սահմանող հիմնական փաստաթուղթը Հռոմի կանոնադրությունն է (Հռոմի ստատուտ), որը ներառում է դատարանին ընդդատյա հանցագործությունների տարբերը, ապացուցման կանոնները, ինչպես նաև շոշափում է այդ մարմնի գործունեության իրականացման առնչվող նյութական, դատավարական, ընթացակարգային խնդիրները: Կանոնադրությունն ընդունվել է 1998 թ. հուլիսի 17-ին և ուժի մեջ է մտել 2002 թ. հուլիսի 1-ին: 2018թ. սեպտեմբերի դրությամբ այն ստորագրել է 139 և վավերացրել 124 պետության կողմից:¹

Դատարանին ընդդատյա են մարդկության պատմությանը հայտնի ամենադաժան ու ծանր հանցագործությունները՝ ցեղասպանությունը, մարդկության դեմ ուղղված, պատերազմական և ագրեսիայի հանցագործությունները (5-րդ հոդված), որոնք կատարվել են մասնակից-պետության տարածքում կամ մասնակից-պետության քաղաքացու կողմից: Դատարանի կողմից իրավիճակը քննելու համար Հռոմի կանոնադրության 12, 14 և

15-րդ հոդվածներով ամրագրված են որոշ մեխանիզմներ, որոնց գործողությունը հնարավոր է միայն Հռոմի կանոնադրության վավերացման պարագայում, սակայն որոշ բացառություններով.²

ՄՔԳ կանոնադրության 13-րդ հոդվածի համաձայն ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհուրդը՝ կազմակերպության կանոնադրության VII գլխում ամրագրված իր լիազորությունների շրջանակում, կարող է փոխանցել դատարանին այն իրավիճակը, որը տեղի է ունեցել ոչ մասնակից-պետության տարածքում, ոչ էլ կատարվել է մասնակից-պետության քաղաքացու կողմից:³

ՄՔԳ-ի իրավազորությունը ճանաչվում է պետությունների կողմից կանոնադրությունը վավերացնելու եղանակով: Կանոնադրության 120-րդ հոդվածի համաձայն՝ կանոնադրության վերաբերյալ որևէ վերապահում չի կարող արվել, ուստի փաստաթղթի կոշտ բնույթով պայմանավորված այն ստորագրած պետությունները առնչվում են ներպետական օրենսդրության հետ համապատասխանության որոշ խնդիրների: Իրավաբանական տեսանկյունից ամենաբարդ և քաղաքական առումով զգայուն խնդիրը՝ կանոնադրության և պետության սահմանադրության դրույթների միջև ծագած կոլիզիաների կանոնակարգումն է, որոնցից, գրեթե բոլոր մասնակիցների համար, ամենաախիճնակաճը միջազգային հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող սեփական քաղաքացիներին, ըստ ընդդատյան, դատարանին փոխանցելու

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

**ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն**

սահմանադրականության խնդիրն է՝:

Թեև կանոնադրությունը վավերացրած պետությունները ձեռք են բերել մեծ փորձ դրա դրույթներն ազգային օրենսդրություն ներմուծելու գործում, այնուամենայնիվ իմպլեմենտացիայի միասնական մոդել գոյություն չունի: Կանոնադրությունը վավերացրած երկրների մի մասը միջազգային իրավունքի փոխակերպումն իրականացնում են ներմուծման (ինկորպորացիայի) եղանակով (Մեծ Բրիտանիան, Նիդերլանդները, Բելգիան, Մալտան, Պորտուգալիան), փոխակերպման (տրանսֆորմացիայի) եղանակով (Ավստրալիան, Գերմանիան, Վրաստանը, Իսպանիան, Ռումինիան, Սերբիան, Խորվաթիան), ընդհանուր կամ մասնավոր հղմամբ (Կանադան, Արգենտինան, Կոստա Ռիկան) կամ էլ դրսևորվում է խառը մոտեցում (Նոր Զելանդիան, Սլովակիան, Ուրուգվայը): Յուրաքանչյուր պետություն ազատ է իմպլեմենտացիայի մոտեցումների ընտրության մեջ, եթե այն գործում է միջազգային պարտավորությունները բարեխղճորեն կատարելու նպատակով: Ընդհանուր առմամբ՝ կանոնադրությունը բոլոր մասնակից պետությունների համար ստեղծում է միջազգային արարքների համընդհանուր քրեականացման մոդել՝ ազգային քրեաիրավական համակարգերի համապատասխան մասերի միավորմամբ⁵: Կանոնադրությունը ոչ միայն ՄՔԳ-ն հիմնադրող փաստաթուղթ է, այլև ունիվերսալ քրեական օրենսգիրք, որը նախատեսում է առանձնապես ծանր միջազգային քրեական հանցագործությունների տարրերը, ապացուցման կանոնները և մեղավոր անձանց պատասխանատվության ենթարկելու ընթացակարգը⁶:

Հայաստանը ՄՔԳ-ի կանոնադրությունը ստորագրել է «ad referendum»⁷ 1999 թ. հոկտեմբերի 1-ին, սակայն առ այսօր այն չի վավերացրել: Միջազգային պայմանագրի ստորագրումը պայմանավորված է ոչ միայն քաղաքական գործոնով, այլև ունի իրավական նշանակություն.

ստորագրումից հետո իրավաբանական ուժ են ստանում այդ պայմանագրի վավերացման, ընդունման, դրան միանալու մասին դրույթները: Բարեխղճության սկզբունքը պայմանագիրը ստորագրած պետություններին պարտավորեցնում է ձեռնպահ մնալ այն բոլոր գործողություններից, որոնք կոժվարացնեն կամ անհնարին կդարձնեն պայմանագրի կատարումը, ինչպես նաև պայմանագրին հակասող բոլոր գործողություններից⁸:

Կանոնադրությունը վավերացնելու և դրա դրույթները Հայաստանի ազգային օրենսդրություն ներմուծելու համար, մեր դիտարկմամբ, պետք է լուծվի երեք հիմնական խնդիր. վերացվեն ՀՀ Սահմանադրության և ՄՔԳ կանոնադրության հնարավոր հակասությունները, համապատասխանեցվեն ներպետական քրեաիրավական կարգավորումները և ստեղծվի ՄՔԳ-ի հետ արդյունավետ համագործակցության համար անհրաժեշտ իրավական բազա:

Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ Սահմանադրական դատարանը «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքով նախատեսված կարգով մինչև միջազգային պայմանագրի վավերացումը որոշում է դրանում ամրագրված պարտավորությունների համապատասխանությունը Սահմանադրությանը: Սահմանադրական այս նորմից հետևում է, որ միջազգային պայմանագրերը չեն կարող վավերացվել, եթե դրանք հակասում են Սահմանադրությանը, ուստի ՄՔԳ-ի կանոնադրության վավերացմանը խոչընդոտող խնդիրներից առաջնայինը կանոնադրության սահմանադրական վերահսկողության հարցն է:

ՄՔԳ կանոնադրությամբ ամրագրված միջազգային պարտավորությունների ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշող ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2004 թ. օգոստոսի 13-ին կայացրած ՄԳՈ N502 որոշման (այսուհետ նաև՝ ՄԳ որոշում) համա-

ձայն ՄՔԴ- կանոնադրության նախարանի 10-րդ մասը և 1-ին հոդվածը՝ առ այն, որ ՄՔԴ-ն լրացնում է ներպետական քրեական իրավագործության մարմինները, չի համապատասխանում ՀՀ Սահմանադրության (1995 թ. խմբագրությամբ) 91-րդ և 92-րդ հոդվածներին, ինչպես նաև Կանոնադրության 105-րդ հոդվածի դրույթներով ստանձնած պարտավորությունները, որոնցով բացառվում է դատապարտված անձանց ներպետական ընթացակարգով ներման և համաներման իրավունքի իրացումը, չեն համապատասխանում ՀՀ Սահմանադրության (1995 թ. խմբագրությամբ) 40-րդ հոդվածի, 55-րդ հոդվածի 17 կետի և 81-դ հոդվածի 1-ն կետի պահանջներին:

ՄՔԴ- կանոնադրության 105-րդ հոդվածի համաձայն՝ ազատագրկման ձևով պատժի նշանակման վերաբերյալ դատարանի դատավճիռը պարտադիր է մասնակից պետությունների համար, որոնք ոչ մի դեպքում չեն կարող փոփոխել այն, իսկ 110-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն դատավճռի իրականացման պետությունը՝ չի կարող անձին ազատ արձակել մինչև դատարանի դատավճռով նշանակված պատժի ժամկետի լրացումը: Այս հիմքով ՀՀ Սահմանադրական դատարանն իր վերոնշյալ որոշման 17-րդ կետում եզրահանգել է, որ կանոնադրության 5-րդ հոդվածում նախատեսված հանցագործությունների համար դատարանի կողմից դատապարտված անձինք չեն կարող օգտվել ներում ստանալու, ինչպես նաև իրենց նկատմամբ համաներման կիրառման միջոցով պատժի կրումից ազատվելու կամ ազատագրկման ժամկետի կրճատման հնարավորությունից, և համապատասխանաբար՝ ՀՀ նախագահը չի կարող այդ անձանց նկատմամբ իրացնել ՀՀ Սահմանադրության 55 հոդվածի 17 կետով նախատեսված՝ դատապարտյալներին ներում շնորհելու իրավունքը, իսկ ՀՀ Ազգային ժողովը՝ ՀՀ Սահմանադրության 81 հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված՝ համաներում հայ-

տարարելու իրավունքը:

Չառարկելով ՄԴ որոշմամբ ամփոփված կանոնադրության որոշ դրույթների Սահմանադրականության խնդիրները, այսուհանդերձ հարկ է նշել, որ որոշմամբ վկայակոչված ներման, համաներման ինչպես նաև ազատագրկման ժամկետի կրճատման ՀՀ ընդհանուր իրավագործության ներքո գտնվող անձանց սահմանադրական իրավունքները վերապահված են ներպետական օրենսդրությամբ նախատեսված քրեորեն պատժելի արարքների համար դատապարտված անձանց, մինչդեռ միջազգային քրեական հանցագործություններն իրենց բնույթով, վտանգավորության աստիճանով ու հետևանքների գլոբալ ներգործության առումով ծանր հանցագործություններ են, որոնցից շատերը նախատեսված չեն ներպետական օրենսդրությամբ և այս առումով խնդիրն առնվազն մասնագիտական քննարկումների առարկա կարող է հանդիսանալ:

Ինչ վերաբերում է ազատվելու կամ ազատագրկման ժամկետի կրճատման հնարավորությանը, ապա կանոնադրությամբ նախատեսված է դատապարտված անձանց ազատագրկման ժամկետի կրճատման համաչափ ինստիտուտ, որն, ի դեպ, ավելի բարենպաստ է, քան ներպետական օրենսդրության կարգավորումները: Կանոնադրության 110-րդ հոդվածի 2-րդ 3-րդ կետերի համաձայն՝ դատարանն իրավունք ունի կրճատելու պատժի ժամկետը դատապարտյալին լսելուց հետո, և եթե անձը կրել է պատժի 2/3-ը, իսկ ցմահ ազատագրկման դեպքում 25 տարին, ապա Դատարանը վերանայում է իր դատավճիռը՝ պատժի ժամկետի կրճատման հնարավորությունը որոշելու համար:

«Ներման մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ ներումը մարդասիրական դրսևորում է, որի միջոցով Հայաստանի Հանրապետության նախագահը նույն օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով հանցագործության համար դատապարտված անձին կարող է լրիվ կամ

մասնակիորեն ազատել ինչպես հիմնական, այնպես էլ լրացուցիչ պատժից կամ պատժի չկրած մասը փոխարինել ավելի մեղմ պատժատեսակով կամ պատժաչափով: Ներում շնորհելու դեպքերը սահմանող նույն օրենքի 7-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված խաղաղության և մարդկության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործության կամ խոշտանգման համար դատապարտված անձին ներում չի շնորհվում, իսկ ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձին կարող է ներում շնորհվել, եթե նա փաստացի կրել է ազատազրկման ոչ պակաս, քան քսան տարին:

ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված մարդկության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններից որոշների և խոշտանգման հանցակազմերը ներառված են նաև Կանոնադրության 7-րդ և 8-րդ հոդվածներում և ընդդատյա են ՄԲԳ-ին, ուստի վերոնշյալ ներպետական և միջազգային իրավանորմների համեմատական վերլուծությունից հետևում է, որ ըստ ՀՀ ներպետական իրավակարգավորումների՝ խաղաղության և մարդկության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործության կամ խոշտանգման համար դատապարտված անձանց ներում ստանալու իրավունքը սահմանափակված է, մինչդեռ այդ իրավունքը նշված անձանց համար կարող է գործել ՄԲԳ կանոնադրության 110-րդ հոդվածի ուժով, որն, ըստ էության, ավելի բարենպաստ է, քան վկայակոչված ներպետական իրավակարգավորումները:

Նկատի ունենալով, որ ՄԲԳ-ին ընդդատյա են միայն ծանր հանցագործությունները կարևոր է նշել, որ կանոնադրությամբ նախատեսված դատավարական կանոններն իրենց բնույթով, այդ թվում պատժի մեղմացման իմաստաբանությամբ պատժի կրման ժամկետի կրճատման հնարավորությունը, ոչ միայն չեն հակասում ներպետական իրավական համակարգին, այլև ամբողջովին

համահունչ են ՀՀ օրենսդրության ոգուն և տրամաբանությանը:

Ինչպես արդեն նշվեց, ՄԲԳ-ն գործում է փոխլրացման սկզբունքով, ինչը նշանակում է, որ դատարանը կարող է քննել հանցագործությունը միայն այն դեպքերում, երբ պետությունը, որի տարածքում կատարվել է հանցագործությունը կամ որի քաղաքացին հանցագործություն է կատարել, չի ցանկանում, կամ ի վիճակի չէ պատշաճ իրականացնել հետաքննությունը կամ քրեական հետապնդումը, իրականացված քննչական և դատախազական գործունեությունը չեն համապատասխանում միջազգային դատավարական չափանիշներին, ակնհայտ է մեղադրյալին քրեական պատասխանատվությունից պաշտպանելու նպատակը (17-րդ հոդվ.), այսինքն՝ Կանոնադրության 5-րդ հոդվածով նախատեսված ծանր հանցագործությունների կատարման համար պատասխանատու անձանց նկատմամբ իրավագործություն իրականացնելով, դատարանը լրացնում է ներպետական իրավագործության մարմինները: Բացի դրանից՝ կանոնադրության 19-րդ հոդվածը տվյալ գործի նկատմամբ իրավագործություն ունեցող պետությանը հնարավորություն է տալիս վիճարկել գործը վարույթ ընդունելու դատարանի իրավագործությունն այն հիմքով, որ պետությունը տվյալ գործով քննություն կամ կասկածյալի նկատմամբ քրեական հետապնդում է իրականացնում կամ իրականացրել է:

Կանոնադրությամբ ամրագրված է նաև «Ne bis in idem» իրավական դոկտրինը, որով, ըստ էության, դատարանն ու ներպետական քրեական իրավագործության մարմինները փոխլրացնում են միմյանց: Կանոնադրության 20-րդ հոդվածի դիսպոզիցիան սահմանում է, որ անձը չի կարող մեկ այլ դատարանի կողմից դատապարտվել այն հանցագործության համար, որի համար Գատարանի կողմից նա դատապարտվել է և հակառակը՝ մեկ այլ դատարանի կողմից դատապարտ-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ված որևէ անձ նույն արարքի համար չի կարող դատապարտվել դատարանի կողմից⁹:

Ներպետական քրեական իրավագործության մարմինները լրացնող ՄԶԴ բնույթը դրսևորվում է նաև, որ կանոնադրությամբ նախատեսված է մեղադրյալի(ների) նկատմամբ քննությունը դատախազի կողմից իրավագոր պետությանը փոխանցելու հնարավորություն, եթե պետությունը կանոնադրությամբ սահմանված ժամկետում դատարանին տեղեկացնում է, որ մեղավոր անձի (անձանց) նկատմամբ քննություն է իրականացվում կամ իրականացվել է:

Այսպիսով՝ պետություններին վերապահվում է ավանդական հիմունքներով ներպետական դատարանների ընդդատության ներքո (հանցագործության օբյեկտի և սուբյեկտի, տարածքային և պետական շահերի սկզբունքներով) միջազգային հանցագործությունների վերաբերյալ քննություն իրականացնելու, մեղադրանք առաջադրելու և մեղավորներին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու առաջնային իրավունք: Այսուհանդերձ, ՀՀ Սահմանադրական դատարանն իր որոշմամբ եզրահանգել է, որ կանոնադրության նախաբանի 10-րդ մասով և 1-ին հոդվածով նախատեսված՝ ներպետական քրեական իրավագործության մարմինների լրացման դրույթը չի բխում ՀՀ Սահմանադրության (1995 թ. խմբագրությամբ) 91 և 92 հոդվածներով ամրագրված նորմերից: Արդարադատության իրականացումը հանդիսանում է դատարանների բացառիկ իրավասությունը: Դատական իշխանությանը վերաբերող ՀՀ Սահմանադրության 9-րդ գլուխը, հստակորեն սահմանելով ՀՀ դատական իշխանության համակարգը, չի նախատեսում որևէ դրույթ, որը հնարավորություն կտար միջազգային պայմանագրով լրացնել ՀՀ Սահմանադրությամբ նախատեսված՝ քրեական իրավագործություն իրականացնող դատական մարմինների համակարգը՝ քրեական իրա-

վագործության միջազգային դատական մարմնով:

Միևնույն ժամանակ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը Որոշման 18-րդ կետում եզրահանգել է՝ «Հաշվի առնելով ՀՀ Սահմանադրության 6 հոդվածի 6-րդ մասի դրույթները, ՀՀ սահմանադրական դատարանը՝ ելնելով նաև միջազգային իրավակիրառական պրակտիկայից, հնարավոր է համարում ՀՀ Սահմանադրության այնպիսի փոփոխություն կամ լրացում, որը կճանաչի Միջազգային քրեական դատարանի կանոնադրությամբ նախատեսված պարտավորությունները, կամ այդ Դատարանի իրավագործությունը՝ որպես ներպետական դատական համակարգը լրացնող մարմին»¹⁰:

ՄԴ որոշումից ի վեր ՀՀ Սահմանադրությունը փոփոխվել է 2005 թ. և 2015 թ. կատարված սահմանադրական փոփոխություններով, ու թեև իր որոշմամբ Սահմանադրական դատարանը հնարավոր է համարում ՀՀ Սահմանադրության այնպիսի փոփոխություն կամ լրացում, որի արդյունքում միայն հնարավոր կլինի ՄԶԴ իրավագործության ճանաչումը, այդուհանդերձ պետք է արձանագրել, որ Կանոնադրությունը ստորագրումից ի վեր կատարված սահմանադրական բարեփոխումները որևէ կերպ չեն անդրադարձել ՀՀ Սահմանադրության այն հոդվածներին, որոնց դրույթները, ըստ որոշման, անհամատեղելի են կանոնադրության որոշ սկզբունքների հետ: 2015 թ. ՀՀ Սահմանադրության փոփոխություններից հետո կանոնադրության վավերացմանը խոչընդոտող սահմանադրական դրույթների բովանդակությունն, ըստ էության, չի փոփոխվել և ներկայումս Սահմանադրության 163, 164, 135, 117-րդ հոդվածներով սահմանված նորմերը խոչընդոտում են ՄԶԴ կանոնադրության վավերացմանը, ուստի և անհնարին են դարձնում միջազգային ծանր հանցագործություններ կատարած անձանց դատապարտելու, անպատժելիության մթնոլորտը վերացնելու,

ինչպես նաև ՄՄԻ-ի խախտումները կանխարգելող կարևորագույն միջազգային կառուցակարգերից մեկի՝ ՄՔԳ-ի իրավագործությունը ՀՀ տարածքում:

Հայաստանի կողմից ՄՔԳ կանոնադրության վավերացման նպատակահարմարության քննարկումները՝ ինչպես մասնագիտական այնպես էլ քաղաքական շրջանակում վերսկսվեցին 2016 թ. Ապրիլյան քառօրյա պատերազմից հետո՝ Ադրբեջանի զինված ուժերի կողմից ՄՄԻ-ի կոպիտ խախտումների, ինչպես նաև հակառակորդի զինձառայողների կողմից առանձին դաժանությամբ կատարված պատերազմական հանցագործությունների վերաբերյալ: Նշված հանցագործությունները այդպես էլ չստացան իրենց քրեաիրավական գնահատականը, իսկ մեղավորները հերքական անգամ խուսափեցին միջազգային քրեական պատասխանատվությունից, քանի որ ո՛չ Հայաստանը և ո՛չ էլ Ադրբեջանը չեն վավերացրել ՄՔԳ կանոնադրությունը, իսկ դատարանին ընդդատյա են միայն մասնակից-պետության տարածքում կամ մասնակից-պետության քաղաքացու կողմից կատարված վերոնշյալ հանցագործությունները:

Կանոնադրությանը չմիացած երկրի տարածքում կամ տվյալ երկրի քաղաքացու վերաբերյալ իրավիճակը կարող է փոխանցվել դատարանի քննությանը, նաև ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի որոշմամբ, սակայն հաշվի առնելով այն, որ իրավիճակը ՄՔԳ հանձնելու վերաբերյալ բանաձև ընդունելու համար անհրաժեշտ է ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի բոլոր մշտական անդամների համաձայնությունը, կարելի է ենթադրել, որ գործնականում մնամորիանակ բանաձևերն ընդունվում են բացառիկ դեպքերում (մնամորիանակ որոշում դատարանի գործունեության ողջ ընթացքում կայացվել է միայն Դարֆուրի գործով¹¹):

Չնայած միջազգային խաղաղության և անվտանգության պահպանման գործում ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի

կարևոր դերակատարությանը, այդուհանդերձ ՄՔԳ գործունեության գրավականը՝ պետությունների համագործակցությունն է, քանի որ վերջին հաշվով դատարանի իրավագործությունը ճանաչած երկրների քանակն է որոշելու դատարանի արդյունավետությունը:

Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքականության առանցքային ուղղություններից է համագործակցությունը Եվրոպական միության հետ, որի շրջանակում 2017 թ. նոյեմբերի 24-ին Բրյուսելում ԵՄ արևելյան գործընկերության գագաթնաժողովի ընթացքում Հայաստանն ու Եվրամիությունը ստորագրեցին Հայաստանի Հանրապետություն-Եվրոպական միություն **համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության** համաձայնագիրը (ՀԸԳՀ (SEPA)), ինչը կրկին քաղաքական օրակարգ մտցրեց Հայաստանի կողմից ՄՔԳ կանոնադրության վավերացման հարցը:

ՀԸԳՀ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ամենալուրջ հանցագործությունները չպետք է անպատիժ մնան և դրանց արդյունավետ քրեական հետապնդումը պետք է ապահովվի՝ ազգային և միջազգային մակարդակով, այդ թվում՝ Միջազգային քրեական դատարանի մակարդակով միջոցներ ձեռնարկելու միջոցով: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ «Կողմերի նպատակը պետք է լինի խաղաղության և միջազգային արդարադատության խթանման հարցում համագործակցության ամրապնդումը՝ Միջազգային քրեական դատարանի ՄՔԳ կանոնադրությունը և դրան հարակից փաստաթղթերը վավերացնելու և կիրարկելու միջոցով, ինչպես նաև հաշվի առնելով դրանց իրավական և սահմանադրական շրջանակները»¹²:

Եվրամիության բազմավեկտոր համագործակցությունը Հայաստանի հետ ընդհանում է «Շատը շատի դիմաց» կարգախոսի ներքո, ինչն ուղղակիորեն շեշտադրում է Հայաստանի կողմից ստանձնված միջազգային պարտավորու-

բյուրոների բարեխիղճ ու միաժամանակ կատարման կարևորությունը Հայաստան-Եվրամիություն հարաբերությունների հետագա զարգացման հարցում, ուստի այս պայմաններում ակնհայտ է, որ կանոնադրության վավերացմանն ուղղված գործընթացներն այլևս պետք է իրատեսական բնույթ ստանան:

Միջազգային հարաբերությունների տարբեր ձևաչափերում Հայաստանը մշտապես հանդես է գալիս Միջազգային հանցագործությունների՝ մասնավորապես ցեղասպանության և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների դեմ խիստ քննադատությամբ, որպես միջազգային հարաբերությունների դերակատար ակտիվ մասնակցում է միջազգային հանցագործությունների դատապարտմանն ու կանխարգելմանն ուղղված բանաձևերի ընդունմանը և տվյալ համատեքստում Հայաստանի համար ՄԲԴ կանոնադրության վավերացումը կարևոր է ոչ միայն իրավական ու քաղաքական, այլև բարոյական տեսանկյունից: Այս առումով տեղին է անդրադառնալ «Միջազգային քրեական դատարանի համար» կոալիցիայի Հայոց ցեղասպանության 100-ամյակին ՀՀ նախագահին ուղղված նամակին, որում Կոալիցիան կոչ է անում Հայաստանին անհրաժեշտ քայլեր ձեռնարկել՝ միանալու ՄԲԴ-ի 123 այլ պետություններին և աջակցել վերջ դնելու անպատժելիությանը:

«Միանալով ՄԲԴ-ին՝ Հայաստանը կարող է հարգանքի տուրք մատուցել անցյալ, ներկա և ապագա զոհերին և ապահովել, որ «Այլևս երբեք» կարգախոսը դառնա իրականություն՝ աջակցելով վերջ դնել ցեղասպանության, մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների և պատերազմական հանցագործությունների համար անպատժելիությանը»¹³, - ասվում է կոալիցիայի եվրոպական տարածաշրջանի համակարգող Քիրստեն Միերսթերթ Դուխենսի նամակում:

2000-2003 թթ. ընթացքում ԵՄ բոլոր անդամ-պետությունները, այդ թվում

նաև ԵՄ-ին անդամակցելու թեկնածու-երկրները, ինչպես նաև Եվրոպական երկրների մեծամասնությունը վավերացրել են կանոնադրությունը, ընդ որում՝ առանց բացառության բոլոր պետությունները հաղթահարել են կանոնադրության և ներպետական օրենսդրության կոլիզիաները: Եվրոպայի խորհուրդի անդամ պետությունների մեծամասնությունը նույնպես վավերացրել են կանոնադրությունը, և Հայաստանն այսօր գտնվում է այն չվավերացրած երկրների՝ Ռուսաստանի, Ադրբեջանի, Թուրքիայի, Ուկրաինայի, Մոլդովայի շարքում:

Կանոնադրության վերաբերյալ քաղաքակիրթ պետությունների միասնականությունը ի ցույց է դնում Կանոնադրության վավերացման անհրաժեշտության այն ընկալումը, որ կանոնադրության նորմերը որակվում են որպես միջազգային սովորության իրավունքի հանրաճանաչ նորմեր և սկզբունքներ, որոնք ենթակա են կատարման, ուստի և Կանոնադրության վավերացման անհիմն հետաձգումը կարող է Հայաստանի Հանրապետությանը՝ ուղակի կամ անուղակի կերպով, հակադրել եվրոպական ազգերի ընտանիքին:

Ներկայումս չունենալով որևէ քաղաքական հիմնավորված պատճառաբանություն և անհաղթահարելի իրավական խոչընդոտ, ՄԲԴ կանոնադրության վավերացման հեռանկարները դեռ տեսանելի չեն, մինչդեռ Եվրոպական միության հետ ընդլայնվող փոխգործության շրջանակում կանոնադրության վավերացումը պարտադիր նախապայման է:

Ամփոփելով Հայաստանի Հանրապետության կողմից ՄԲԴ կանոնադրության վավերացման հիմնախնդիրների շուրջ սույն հոդվածում ծավալված ուսումնասիրությունները՝ անհրաժեշտ ենք համարում նախանշել իրավական և քաղաքական այն բարենպաստ հանգամանքները, որոնք ակնկալելի են Կանոնադրության վավերացման գործընթացի արդյունքում:

ՄԲԴ կանոնադրության «Պատերազ-

մական հանցագործություններ» վերա-
ռությամբ 8-րդ հոդվածում ամբողջ ծա-
վալով ներառված են ժնկյան կոնվենցիա-
ներով և I լրացուցիչ արձանագրությամբ
նախատեսված լուրջ խախտումները: Ի
կատարումն ժնկյան կոնվենցիաներով և
դրանց լրացուցիչ արձանագրություննե-
րով ստանձնած միջազգային պարտա-
վորությունների՝ ՄՄԻ-ի լուրջ խախտում-
ները ներառված են նաև ՀՀ քրեական
օրենսգրքի 390-րդ հոդվածում: ՄՄԻ-ի
լուրջ խախտումների հանցակազմերը
ներպետական քրեախրավական համա-
կարգ ներմուծումը թեև համահունչ է զին-
ված ընդհարումների մարդասիրական
պաշտպանության հատուկ պահանջնե-
րին, այդուհանդերձ դրանց կատարումը
դժվար է պատկերացնել առանց միջազ-
գային և ազգային մակարդակներում
հստակ սահմանված օրենսդրական և
կառուցակարգային մեխանիզմների գոր-
ծողության:

Կանոնադրության վավերացումը
չի ազատում Հայաստանի Հանրա-
պետությանը միջազգային քրեական
հանցագործության(ների) կատարման
մեջ մեղադրվող անձանց պատասխա-
նատվության ենթարկելու իրավունքից,
այլ փոխլրացման սկզբունքի ուժով հնա-
րավորություն է ընձեռնում Կանոնադրու-
թյան դրույթների ներպետական իրավա-
կան համակարգ ներմուծելու միջոցով
ձևավորել միջազգային քրեական հան-
ցագործությունների վերաբերյալ ունի-

վերսալ ընդդատության համակարգ, որի
պարագայում հնարավոր կլինի իրակա-
նացնել ըստ էության միջազգային քրեա-
կան արդարադատություն՝ ներպետա-
կան արդարադատության համակարգի
միջոցով:

Հայաստանի կողմից ՄՔԳ-ի իրավա-
գործության ճանաչումը և միջազգային
քրեական հանցագործությունների դեմ
պայքարի ու կանխարգելման ոլորտում
համագործակցությունը կնպաստի երկրի
արդարադատության համակարգի և ներ-
պետական օրենսդրությունն արդիակա-
նացմանն ու բարելավմանը, ինչը կայուն
իրավական հենք կձևավորի Եվրոպայի
միության անդամ-պետությունների հետ
առավել արդյունավետ փոխգործության
համար:

ՄՔԳ-ի կանոնադրության վավերա-
ցումը կբարձրացնի երկրի վարկանի-
շը, հաշվի առնելով այն հանգամանքը,
որ Կանոնադրությանը միացող ամեն մի
անդամ-պետություն ամրապնդում է դա-
տարանի դիրքը, մեծացնում ներուժն ու
ընդլայնում նրա տարածքային իրավա-
գործությունը, Հայաստանը կինտեգրվի
քաղաքակիրթ և ժողովրդավար երկրների
ընտանիքին, որոնք հարգում են միջազ-
գային իրավունքը և նպատակադրված են
գլոբալ մասշտաբով հաղթահարելու ցե-
ղասպանության, մարդկության դեմ, պա-
տերազմական և ագրեսիայի հանցագոր-
ծությունները:

¹ Տե՛ս <http://iccnw.org/?mod=world> 06.08.2019
թ.
² Տե՛ս [https://www.icc-cpi.int/resource-library/
Documents/RS-Eng.pdf](https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/RS-Eng.pdf) (12.08.2019 թ.)
³ Տե՛ս [https://www.un.org/ru/sections/un-charter/
chapter-vii/index.html](https://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-vii/index.html) (07.08.2019 թ.)
⁴ Տե՛ս Plachta M. Non-Extradition of Nationals:
a Never Ending Story// Emory International
Law Review.1999. Vol.1, N1, p.77-159;
Deen-Racsmbny Z. Blekxtoon R. The
Decline of the Nationality Exception in
European Extradition?//European Journal of

Crime,Criminal Law and Criminal Justice.2005.
Vol.13,N3, p. 317-364.
⁵ Трикоз Е.Н., Перспективы присоединения
РФ к Римскому Статуту международного
уголовного суда//Журнал Российского права.
2007, № 12, с.133.
⁶ Wilkitzki P., The German law on cooperation
with the ICC // International Criminal Law
Review, 2002, №2, P. 195-212.
⁷ Միջազգային պայմանագրերի իրավունքի
դոկտրինալ կոդիֆիկացիայի ամերիկյան
իրավունքի ինստիտուտի (ALI) մեկնա-

Միջազգային իրավունք

բանություններում «*ad referendum*» ստորագրությունը ենթադրում է վավերացման ենթակա ցանկացած պայմանագիր: <https://students-library.com/library/read/2182-znacenie-podpisania-ad-referendum-soglasenij-vyrabotannyh-na-peregovorah-vnutrigosudarstvennoe-tolkovanie-tekstasoglasenij> 24.07.2019 թ.

⁸ Վ. Քոչարյան, Միջազգային իրավունք (ուսումնական ձեռնարկ), Երևանի համալսարանի իրատարակչություն, Երևան, 2002, էջ 108-109:

⁹ Նույն հոդվածով նախատեսված են բացառություններ այն դեպքերի համար, երբ մեկ այլ դատարանում դատավարությունն իրականացվել է տվյալ անձին դատարանին ընդդատյա հանցագործության կատարման համար պատասխանատվության ենթարկելուց պաշտպանելու համար և չի իրականաց-

վել անկախ և անկողմնակալ միջազգային իրավունքում ընդունված օրինական պատշաճ ընթացակարգի նորմերին համապատասխան (...):

¹⁰ 2004 թ. օգոստոսի 13-ի N ՍԳՌ-502 <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=4820> (06.08.2019 թ.).

¹¹ Տե՛ս ՄԱԿ-ի ԱԽ 2005 թ. N 1593 բանաձևը <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/85FEBD1A-29F8-4EC4-9566-48EDF55CC587/283244/N0529273.pdf> (06.08.2019 թ.).

¹² Տե՛ս https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/euarmeria_comprehensive_and_enhanced_partnership_agreement_cepa.pdf (28.07.2019 թ.).

¹³ Տե՛ս http://iccnow.org/documents/CICC_Armenia_CGJ_May_2015_Press_release_FINAL_AR.pdf (06.08.2018 թ.).

RESUME - РЕЗЮМЕ

ISSUES OF RATIFICATION AND IMPLEMENTATION OF THE ICC STATUTE IN THE NATIONAL LEGAL SYSTEM

N. Karapetyan

*Applicant at the Faculty of Law of YSU, Ministry of Defence of the RA,
a Senior Officer of the Legal Department*

This article is devoted to issues related to the ratification of the ICC Statute and the recognition of the Statute jurisdiction on the territory of the Republic of Armenia. The article highlights the main obstacles to ratification and implementation of the Statute provisions in RA legislation. Prioritizing the issues of constitutional review, a comparative analysis of the arguments substantiating the decision of the Constitutional Court N502 of 2004, as well as the problematic issues pertaining the compatibility of RA legislation and ICC Statute is performed. The expediency of the Statute ratification by Armenia is justified both from the point of view of legal and political aspects, as well as the obligatory fulfillment of the international obligations, and from the perspective of the enhancement of efficiency of further cooperation with the EU.

Keywords: *ICC Statute, International Criminal Court, Implementation, Ratification Problems, Domestic Legal System, SEPA, International Obligations, constitutional review.*

ЗАДАЧИ РАТИФИКАЦИИ И ИМПЛЕМЕНТАЦИИ СТАТУТА МУС В НАЦИОНАЛЬНУЮ ПРАВОВУЮ СИСТЕМУ

Н. Карапетян

Соискатель юридического факультета ЕГУ, старший офицер юридического управления МО РА

Данная статья посвящена анализу вопросов ратификации и признания юрисдикции Статута МУС на территории Республики Армения. В статье освещаются основные препятствия на пути ратификации Статута и имплементации его положений. Исходя из приоритета вопросов конституционного контроля дается сравнительный анализ аргументов, обосновывающих решение Конституционного Суда N502 от 2004 года и вопросов совместимости с национальным законодательством некоторых положений Статута. Целесообразность ратификации Статута обоснована как с юридической и политической точек зрения, так и с точки зрения обязательного выполнения международных обязательств и эффективности дальнейшего сотрудничества с Европейским союзом.

Ключевые слова: *Статут МУС, Международный уголовный суд, имплементация, проблемы ратификации, внутригосударственная правовая система, SEPA, международные обязательства.*

Բանալի բառեր - *ՄԶԳ կանոնադրություն, սրահուր, Միջազգային քրեական դատարան, ինպիւ-մենրացիա, վավերացման խնդիրներ, ներպետական իրավական համակարգ, ՍԵՊԱ, միջազգային պարտավորություններ, սահմանադրական վերահսկողություն:*

Ն. Կարապետյան - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի հայցորդ, ՀՀ ՊՆ իրավաբանական վարչության սվազ սպա, փոխգնդապետ, էլ. փոստ՝ milllawyer@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 23.08.2019, տրվել է գրախոսության՝ 23.08.2019, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. քնննածու, ղոցնատ Վ. Քոչարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 24.10.2019

ՄԵՊՏԵՍԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՎճՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ

Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ

ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎճՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ

(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎճՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2019 թվականի մայիսի 30-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով ըստ հայցի «Եղիցի Լույս-ԲՀ» ՍՊԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերություն) ընդդեմ «Արմինե» Ա/Կ-ի (այսուհետ՝ Կազմակերպություն) գումար բռնագանձելու պահանջի մասին, քաղաքացիական գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 25.12.2018 թվականի «Վերաքննիչ բողոքի ընդունումը մերժելու մասին» որոշման դեմ Ընկերության ներկայացուցիչ Նարինե Սարգսյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Ընկերությունը պահանջել է Կազմակերպությունից հոգուտ իրեն բռնագանձել 1.300.000 ՀՀ դրամ՝ որպես դատական ծախսերի համար նախատեսված գումար:

ՀՀ Կոտայքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր՝ Ա. Խաչիկյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 02.08.2018 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 25.12.2018 թվականի որոշմամբ «Եղիցի Լույս-ԲՀ» ՍՊԸ-ի վերաքննիչ բողոք բերելու ժամկետի բացթողման պատճառները հարգելի համարելու վերաբերյալ միջնորդությունը և վերաքննիչ բողոքի ընդունումը մերժվել են:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ընկերության ներկայացուցիչը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածները, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 119-րդ, 302-րդ և 372-րդ հոդվածները:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պարանոտարանել է հետևյալ փաստարկներով.

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Դատարանը վճիռը պետք է հրապարակեր 02.08.2018 թվականին, մինչդեռ դատական ակտը տվյալ օրը և դրան հաջորդող ժամանակահատվածում «Datalex.am» կայքում չի հրապարակվել, իսկ բողոք բերած անձն այն ստացել է միայն 2018 թվականի նոյեմբերի 19-ին: Հետևաբար Դատարանը պատշաճ կարգով չի իրականացրել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 302-րդ հոդվածով նախատեսված իր լիազորությունը, ինչն անտեսվել է Վերաքննիչ դատարանի կողմից: Արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը հարգելի չի համարել բողոքարկման իրավունքի իրացման ժամկետի բացթողումը՝ թույլ տալով դատավարական իրավունքի նորմի այնպիսի խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է «բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 25.12.2018 թվականի «Վերաքննիչ բողոքի ընդունումը մերժելու մասին» որոշումը»:

3. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառության համար, և գտնում է, որ տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 302-րդ հոդվածի 2-րդ մասի վերաբերյալ կարող են էական նշանակություն ունենալ տվյալ իրավադրույթի միատեսակ կիրառության համար, ինչպես նաև Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ է տրվել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 4-րդ մասի, 302-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և 372-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը, և որի առկայությունը հիմնավորվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով:

Սույն բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ հետևյալ հարցադրմանը. դատարանի կողմից դատական ակտը դատական իշխանության պաշտոնական կայքում հրապարակելը դիրարկվում է արդյո՞ք դատարանի կողմից դատական ակտը գործին մասնակցող անձին հանձնելու լիազորության պարզա՞ն կատարում այն պարագայում, երբ դատարանը դատական ակտի օրինակը հրապարակման հաջորդ օրը չի ուղարկել գործին մասնակցող անձին կամ մինչ այդ առչեռն չի հանձնել:

3.1) ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարա-

կային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքները և պարտականությունները կամ նրան ներկայացրած ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 07.02.1995 թվականի թիվ R(95)5 համաձայնարարականի 1-ին հոդվածի (a) կետով նախատեսված սկզբունքի համաձայն՝ պետք է առկա լինի վերադաս դատարանի (երկրորդ ատյանի դատարան) կողմից ստորադաս դատարանի (առաջին ատյանի դատարան) ցանկացած որոշման վերանայման հնարավորություն:

Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում երաշխավորված են անձի դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության հիմնական իրավունքները, որոնց կարևոր բաղադրիչներից մեկը բողոքարկման իրավունքն է: Բողոքարկման ինստիտուտն իրավական միջոց է, որը հնարավորություն է տալիս որոշակի ընթացակարգի միջոցով գործնականում ապահովելու դատական սխալների բացահայտումը և ուղղումը՝ դրանով իսկ նպաստելով արդարադատության նպատակների գործնականում իրականացմանը: Ուղղված լինելով դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության հիմնական իրավունքների երաշխավորմանը, այդուհանդերձ, օրենսդրի կողմից սահմանված են բողոքարկման իրավունքի իրացման որոշակի պայմաններ, որոնցից են ժամկետային սահմանափակումները:

Վերոգրյալի համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) կողմից բողոքարկման իրավունքի և դրա իրացման պայմանների վերաբերյալ հայտնած դիրքորոշումներին: Այսպես՝ Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ պետությունը դատարան դիմելու իրավունքից օգտվելու համար կարող է սահմանել որոշակի պայմաններ, «(...) պարզապես պետության կողմից կիրառված սահմանափակումները չպետք է այն կերպ կամ այն աստիճանի սահմանափակեն անձի դատարանի մատչելիության իրավունքը, որ վնաս հասցվի այդ իրավունքի բուն էությանը: Բացի այդ, սահմանափակումը չի համապատասխանի Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին, եթե այն չհետապնդի իրավաչափ նպատակ, և եթե կիրառված միջոցների ու հետապնդվող նպատակի միջև չլինի համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն» (*յրե՛ս Khalfaoui v. France գործով Եվրոպական դատարանի 14.03.2000 թվականի վճիռը, կետ 36*):

Պետության կողմից սահմանված՝ բողոք բերելու ժամկետային սահմանափակումների վերաբերյալ կանոններն ուղղված են իրավական որոշակիության երաշխավորմանը: Գատավարության կողմերը պետք է գիտակցեն դատավարական մասնատիպ կանոնների կիրառումն իրենց նկատմամբ: Բայց և այնպես այդ կանոնները և դրանց կիրառումը չպետք է խոչընդոտեն դատավարության մասնակիցների կողմից պաշտպանության հասանելի միջոցներն օգտագործելուն (*յրե՛ս Magomedov and others v Russia գործով Եվրոպական դատարանի 28.06.2017 թվականի վճիռը, կետ 87*):

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

Եվրոպական դատարանը բազմիցս ընդգծել է, որ իր առջև դրված չէ ազգային դատարանների փոխարեն գործելու խնդիր: Ներպետական օրենսդրության մեկնաբանության խնդիրների լուծումը նախևառաջ ազգային դատարանների գործառույթն է, իսկ Եվրոպական դատարանի դերակատարումը պարզելն է, թե արդյոք ազգային դատարանների կողմից տրված մեկնաբանությունները համատեղելի են Կոնվենցիայի հետ: Վերոշարադրյալը հատկապես վերաբերում է դատարանների կողմից դատավարական այնպիսի նորմերի մեկնաբանությանը, ինչպիսիք են, օրինակ, դատավարական փաստաթղթեր կամ բողոք ներկայացնելու ժամկետների սահմանափակումները (*լրես՝ Pérez de Rada Cavanilles v. Spain գործով Եվրոպական դատարանի 28.10.1998 թվականի վճիռը, կետ 43*):

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը չի պարտադրում Պայմանավորվող պետություններին ստեղծել վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարաններ: Այնուամենայնիվ, պետությունը, որը հիմնադրել է նման դատարաններ, պետք է հոգա այն մասին, որ այդ դատարանների առջև երաշխավորվեն Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքները: Բացի այդ, ներպետական օրենսդրությամբ նախատեսված սահմանափակումները կախված են կոնկրետ գործով դատավարության առանձնահատուկ հատկանիշներից, և կարևոր է ուշադրության արժանացնել այդ գործի ամբողջ դատավարական ընթացքը՝ իրականացված ներպետական իրավական համակարգին համապատասխան, և այդ Բարձրագույն դատարանի կողմից ունեցած դերակատարումն այդ գործում, քանի որ բողոքի ընդունելիությանը ներկայացվող չափանիշները կարող են լինել ավելի խիստ, քան հայցադիմումինը (*լրես՝ Běleš and others v. The Czech Republic գործով Եվրոպական դատարանի 12.11.2002 թվականի վճիռը, կետ 62*):

Հայցադիմում կամ բողոք ներկայացնելու իրավունքը պետք է իրացվի այն պահից սկսած, երբ համապատասխան անձը ձեռք է բերել իրական հնարավորություն ծանոթանալու դատարանի որոշման հետ, որը շոշափում է նրա իրավունքները կամ օրինական շահերը, կամ նրա համար առաջացնում է որոշակի հետևանքներ: Հակառակ դեպքում, դատարանները կատանային հնարավորություն դատական ակտերի կայացման մասին անձանց ուշացմամբ ծանուցելով էապես սահմանափակել անձանց կողմից բողոք բերելու իրավունքը, անգամ՝ բացառել այդ հնարավորությունը: Ռատական ծանուցումները համարվում են միջոց դատարանի և դատավարության մասնակիցների միջև փոխազդեցություն ստեղծելու համար և ուղղված են դատավարության մասնակիցներին կայացված ակտերի մասին տեղեկացնելուն, ինչպես նաև նրանց՝ այդ ակտերը բողոքարկելու հնարավորություն տալուն: Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը չի սահմանում դատական ակտերի հանձնման կոնկրետ եղանակ, ինչպես, օրինակ, պատվիրված նամակով ուղարկելն է: Սակայն միաժամանակ դատարանի որոշումն անձին պետք է հանձնված լինի այնպիսի եղանակով, որը հնարավորություն կտա ստուգել ինչպես դատական ակտը փոխանցված լինելու հանգամանքը, այնպես էլ այն հանձնելու ստույգ օրը (*լրես՝ Ivanova and Ivashova v. Russia գործով Եվրոպական դատարանի 26.04.2017 թվականի վճիռը, կետեր 41, 45-46*):

Ռատարանի մատչելիության իրավունքի դրսևորումներից է համարվում կայացված որոշումների մասին պատշաճ ծանուցում ստանալու իրավունքը, մասնավորապես այն դեպքերում, երբ բողոք բերելու իրավունքը սահմանափակված է որոշակի ժամկետներով (*լրես՝ Zavodnik v. Sloveńie գործով Եվրոպական դատարանի*

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

նի 21.08.2015 քվակաճնի վճիռը, կեւր 71):

Կողմերը պետք է ունենան հայց կամ բողոք բերելու հնարավորություն այն պահից սկսած, երբ նրանք արդյունավետ կերպով տեղեկացվել են դատական ակտի մասին, որը նրանց համար առաջացնում է հետևանքներ կամ շոշափում է նրանց իրավունքները կամ օրինական շահերը: Որպես դատարանի և դատավարության կողմի միջև կապի միջոց՝ ծանուցումները կողմին հաղորդակից են դարձնում դատական ակտին և նրա հիմքերին՝ դրանով անձին ընձեռելով հնարավորություն ներկայացնելու բողոք, եթե նա անհրաժեշտ կհամարի (*լրէս Miragall Escolano and others v. Spain գործով Եվրոպական դատարանի 25.01.2000 քվակաճնի վճիռը, կեւր 37):*

Վերոշարադրյալ դիրքորոշումների լույսի ներքո Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ անձի բողոքարկման իրավունքը, հանդիսանալով դատարանի մատչելիության իրավունքի բաղկացուցիչ տարր, կարող է իրացվել այն դեպքում, երբ անձն իրական հնարավորություն է ձեռք բերել ծանոթանալու դատարանի որոշման հետ: Ներպետական օրենսդրությամբ դատական ակտը հրապարակելու, գործին մասնակցող անձանց հանձնելու և նրանց ուղարկելու ընթացակարգեր սահմանելով՝ օրենսդիրը նպատակ է հետապնդում այդ միջոցներով ստեղծել բավարար հիմքեր և երաշխիքներ, որպեսզի անձինք կարողանան անխաթար կերպով օգտվելու իրենց դատական պաշտպանության իրավունքից: Ուստի ելնելով այդ նպատակներից՝ դատավարական նորմերով սահմանված՝ դատական ակտը հրապարակելու և գործին մասնակցող անձանց հանձնելու կամ նրանց ուղարկելու ընթացակարգերը պետք է ուղղված լինեն պաշտպանության միջոցներն ավելի հասանելի դարձնելուն, այլ ոչ դրանք ոչ իրավաչափորեն սահմանափակելուն: Վճռաբեկ դատարանը, ամփոփելով Եվրոպական դատարանի որոշումներում արտահայտված դիրքորոշումները, եզրահանգում է, որ թեև Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը հստակ չի սահմանում, թե դատարանի կայացրած ակտն ինչ կերպով պետք է հանձնվի անձին, սակայն միանշանակ է այն, որ դատական ակտը պետք է հանձնվի այնպիսի եղանակով, որը հնարավորություն կտա իրապես պարզելու ինչպես դատական ակտի՝ փոխանցված լինելու հանգամանքը, այնպես էլ այն հանձնելու ստույգ օրը: Գատական ակտի հանձնման կոնկրետ եղանակ չսահմանելով հանդերձ՝ Կոնվենցիան և դրա կիրառումը պահանջում են, որպեսզի անձի բողոքարկման իրավունքի իրացումը սերտորեն փոխկապակցված լինի դատարանի կայացրած ակտին ծանոթանալու իրական հնարավորության հետ: Այսինքն՝ դատավարական նորմերը պետք է սահմանվեն այնպես, որպեսզի գործին մասնակցող անձանց համար իրական հնարավորություն ապահովեն տիրապետելու դատական ակտի բովանդակությանը, և չարդարացված կերպով չսահմանափակվի նրանց բողոք բերելու իրավունքը:

Ելնելով վերոշարադրյալից՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ հանդիսանալով դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության հիմնական իրավունքների բաղադրատարրերից մեկը՝ բողոքարկման իրավունքը կարող է սահմանափակվել պետության կողմից, սակայն այդ սահմանափակումները՝ ներառյալ ժամկետայինները, չպետք է խաթարեն այդ իրավունքի բուն էությունը:

3.2) ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ դատարանի եզրափակիչ, իսկ նույն օրենսգրքով կամ Բարձրագույն դատական խորհրդի որոշմամբ նախատեսված դեպքերում նաև այլ դատա-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

կան ակտերը հրապարակվում են դատական իշխանության պաշտոնական կայքի միջոցով:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 179-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վճռի օրինակը ոչ ուշ, քան դրա հրապարակման հաջորդ օրն ուղարկվում է գործին մասնակցող անձանց, եթե մինչ այդ առձեռն նրանց չի հանձնվել:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 302-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ պարզեցված վարույթի կարգով կայացված եզրափակիչ դատական ակտը հրապարակվում, գործին մասնակցող անձանց հանձնվում և ուղարկվում է ընդհանուր կարգով: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ պարզեցված վարույթի կարգով կայացված վճիռը, ինչպես նաև գործի վարույթը կարճելու մասին որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում այն հրապարակելու օրվանից 15-օրյա ժամկետում, եթե դրա դեմ վերաքննիչ բողոք չի բերվում:

17.06.1998 թվականին ընդունված, 01.01.1999 թվականին ուժի մեջ մտած և 09.04.2018 թվականին ուժը կորցրած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի համաձայն՝ հրապարակվելուց անմիջապես հետո վճռի օրինակը հանձնվում է գործին մասնակցած անձանց: Գործին մասնակցող անձանցից որևէ մեկի ներկայացած չլինելու դեպքում վճռի օրինակը հրապարակման կամ հաջորդ օրը պատվիրված նամակով ուղարկվում է նրան:

17.06.1998 թվականին ընդունված, 01.01.1999 թվականին ուժի մեջ մտած և 09.04.2018 թվականին ուժը կորցրած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 2-րդ պարբերության համաձայն՝ դատարանի վճիռը բոլոր դեպքերում հրապարակվում է դռնբաց նիստում, բացառությամբ որդեգրման գործերով գործն, ըստ էության, լուծող դատական ակտի եզրափակիչ մասի հրապարակման դեպքերի:

Վճռաբեկ դատարանը, սույն որոշման 3.1 կետում շարադրված իրավական վերլուծությունների համատեքստում անդրադառնալով և համեմատական վերլուծության ենթարկելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության նախկին և գործող օրենսգրքերի համարժեք կարգավորումները, հարկ է համարում արձանագրել հետևյալը. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության նախկին օրենսգիրքը սահմանում էր, որ դատական ակտի եզրափակիչ մասը հրապարակվում է դատական նիստում, և հրապարակվելուց անմիջապես հետո վճռի օրինակը հանձնվում է գործին մասնակցած անձանց, իսկ եթե գործին մասնակցող անձանցից որևէ մեկը չի ներկայացել, ապա վճռի օրինակը հրապարակման կամ հաջորդ օրը պատվիրված նամակով ուղարկվում է նրան: Փաստորեն, սույն կարգավորման համաձայն՝ դատարանի կողմից վճիռն անձին հանձնելու պարտավորությունը պատշաճ կատարված էր համարվում, եթե առձեռն հանձնվում էր գործին մասնակցող անձին, իսկ դրա կատարման անհնարինության դեպքում, որպես այլընտրանք, սահմանված էր պատվիրված նամակով գործին մասնակցող անձանց վճիռն ուղարկելը: Վերոգրյալից հետևում է, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության նախկին օրենսգիրքը նախատեսում էր վճռի օրինակը գործին մասնակցող անձանց հանձնելու երկու եղանակ, որոնցից երկրորդն օրենսդիրը դիտարկում էր որպես կատարման ևս մեկ հավասարազոր և հնարավոր տարբերակ առաջինի անհնարինության դեպքում: Գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի համաձայն՝ վճիռը հրապարակվում է դատական իշխանության պաշտոնական կայքի միջոցով և վճռի օրինակը ոչ ուշ, քան դրա հրապարակման հաջորդ օրն ուղարկվում է գործին

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

մասնակցող անձանց, եթե մինչ այդ առձեռն նրանց չի հանձնվել: Փաստորեն՝ եթե վճիռը դատական իշխանության պաշտոնական կայքում հրապարակելուց հետո դրա օրինակը չի հանձնվել անձին, ապա հրապարակման հաջորդ օրն այն պետք է ուղարկվի պատվիրված նամակով: Այսինքն՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության գործող օրենսգրքը ևս որդեգրել է այն մոտեցումը, համաձայն որի՝ առձեռն հանձնվելու եղանակի իրագործված չլինելու պայմաններում պատվիրված նամակով վճռի օրինակն ուղարկելը դիտարկվում է որպես առաջինին համարժեք, դրան փոխարինող միջոց: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ եթե ՀՀ քաղաքացիական դատավարության նախկին օրենսգրքի համաձայն վճռի հրապարակումը կատարվում էր դատական նիստով, ապա գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի պայմաններում այն իրականացվում է դատական իշխանության պաշտոնական կայքի միջոցով, այսինքն՝ դատական նիստ հրավիրելու և նիստում դատական ակտի եզրափակիչ մասը հրապարակելու փոխարեն դատական ակտը հրապարակվում է դատական իշխանության պաշտոնական կայքում: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հրապարակման նոր կարգ սահմանելն ուղղված է հանրության ավելի լայն շրջանակներին դատական ակտին հաղորդակից դարձնելուն, ինչպես նաև դատարանների ծանրաբեռնվածության բեռնաթափմանը: Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ օրենսդիրը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության գործող օրենսգրքով սահմանել է նախկինում գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքից տարբերվող հրապարակման նոր կարգ, սակայն դատարաններին չի ազատել դատական ակտի օրինակն անձին առձեռն հանձնելու կամ ուղարկելու պարտականությունից:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ օրենսդիրը նախատեսել է հրապարակման նոր կարգ, բայց միաժամանակ պահպանել է դատական ակտի առձեռն հանձնման կամ ուղարկման՝ դատարանի պարտականությունը: Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ օրենսդիրը դատական ակտը դատական իշխանության պաշտոնական կայքում հրապարակելը չի դիտարկել դատական ակտին հաղորդակից դարձնելու դատարանի պարտականության պատշաճ իրականացում, քանի որ հակառակ պարագայում իմաստագուրկ է դառնում հրապարակման այդ կարգին զուգահեռ դատական ակտի հանձնման կամ ուղարկման եղանակների պահպանումը: Այսինքն՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի կարգավորումներից բխող հրապարակման նոր կարգը չի բացառում և չի դադարեցնում դատարանի՝ վճռի օրինակը ոչ ուշ, քան դրա հրապարակման հաջորդ օրը գործին մասնակցող անձանց ուղարկելու պարտականությանը, եթե մինչ այդ այն առձեռն նրանց չի հանձնվել:

Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 302-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կարգավորմանը, գտնում է, որ վերոնշյալ մոտեցումը կիրառելի է նաև պարզեցված վարույթի կարգով կայացված եզրափակիչ դատական ակտի նկատմամբ, այսինքն՝ այն դեպքում, երբ առկա է պարզեցված վարույթի կարգով կայացված եզրափակիչ դատական ակտ, դրա օրինակն ուղարկվում է գործին մասնակցող անձանց, եթե մինչ այդ առձեռն կողմերին չի հանձնվել: Իսկ ինչ վերաբերում է դատական իշխանության կայքի միջոցով պարզեցված վարույթի կարգով կայացված եզրափակիչ դատական ակտի հրապարակմանը, ապա այս եղանակը չի կարող դադարեցնել վճռի օրինակն առձեռն հանձնելու կամ պատվիրված նամակի միջոցով գործին մասնակցող անձանց

ուղարկելու դատարանի պարտականությանը՝ հիմք ընդունելով վերոշարադրյալ իրավական դիրքորոշումները:

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումների կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով Դատարանը 19.06.2018 թվականին կայացրել է որոշում՝ գործը պարզեցված վարույթի կարգով քննելու մասին, որով դատական ակտի հրապարակման օր է նշանակվել 2018 թվականի օգոստոսի 02-ը: Համաձայն փոստային անդորրագրի՝ պարզեցված վարույթի կարգով գործը քննելու մասին որոշումը բողոքաբերին ուղարկելու համար փոստին է հանձնվել 21.06.2018 թվականին, իսկ վերջինս այն ստացել է 25.06.2018 թվականին: Համաձայն թիվ ԴԴ-23/Ե14909/18 գրության՝ Դատարանի 02.08.2018 թվականի վճիռը ելքագրվել է 06.11.2018 թվականին, և բողոքաբերը Դատարանի 02.08.2018 թվականի վճիռը ստացել է 19.11.2018 թվականին:

Վերաքննիչ դատարանի որոշմամբ Ընկերության վերաքննիչ բողոք բերելու ժամկետի բացթողման պատճառները հարգելի համարելու վերաբերյալ միջնորդությունը և վերաքննիչ բողոքի ընդունումը մերժվել են այն պատճառաբանությամբ, որ Դատարանի վճիռը դատական իշխանության պաշտոնական կայքի միջոցով հրապարակվել է 02.08.2018 թվականին, և բողոքաբերն օբյեկտիվորեն հնարավորություն է ունեցել ծանոթանալու դատական ակտի բովանդակությանը: Մասնավորապես՝ Վերաքննիչ դատարանը նշել է, որ Դատարանը 19.06.2018 թվականին որոշում է կայացրել գործը պարզեցված վարույթի կարգով քննելու մասին, որը բողոքաբերը պատշաճ կերպով ստացել է 25.06.2018 թվականին: Այսինքն՝ վերջինս կարող էր դատական իշխանության պաշտոնական կայքում տեղադրված վճիռը հրապարակմանը հաջորդած օրենքով սահմանված ժամկետում բողոքարկել այն՝ անկախ վճիռի թրթային օրինակը ստացած լինելու հանգամանքից:

Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալ իրավական վերլուծությունները և ելնելով սույն գործի փաստական հանգամանքներից՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումներն անհիմն են հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վերաքննիչ բողոք բերելու ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելու վերաբերյալ միջնորդության քննության համար էական նշանակություն ունեն և՛ սույն գործով կայացված վճիռը դատարանի կողմից հայտարարված օրը դատական իշխանության պաշտոնական կայքում հրապարակելու, և՛ վճիռն օրենքով սահմանված ժամկետում Ընկերությանը հանձնված կամ ուղարկված լինելու փաստերը, քանի որ թե՛ վճիռի հրապարակումը, թե՛ դրա ուղարկումը կողմին նպատակ են հետապնդում վերջինիս տեղեկացնելու դատարանի կողմից կայացված դատական ակտի մասին, ինչն իր հերթին ուղղված է բողոքարկման իրավունքի իրացումն ապահովելուն:

Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ դատական ակտերի հրապարակման գործող եղանակը, ուղղված լինելով հրապարակայնության սկզբունքի երաշխավորմանը, արդարադատության արդյունավետության բարձրացմանը, առաջնահերթ նպատակաուղղված է բողոքարկման իրավունքի իրականացման համար նախադրյալներ ապահովելուն: Էլեկտրոնային կայքի միջոցով դատական ակտի հրապարակման պայմաններում դատական ակտն անմիջապես հրապարակումից

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

հետո կարող է հասանելի լինել գործին մասնակցող անձանց և ապահովել վերջիններիս բողոքարկման իրավունքի իրականացման համար իրական երաշխիքներ: Այդուհանդերձ, օրենսդիրը, հաշվի առնելով էլեկտրոնային ռեսուրսի հասանելիության օբյեկտիվ սահմանափակումները (մասնավորապես՝ միացնող-անջատող կամ ուղղորդող սարքավորումների և այլ ռեսուրսների անհրաժեշտությունը, էլեկտրոնային հաղորդակցության ծառայության վճարովի բնույթը և այլն), դատական ակտի հրապարակման լիազորությանը զուգահեռ սահմանել է նաև գործին մասնակցող անձանց դատական ակտն առձեռն հանձնելու կամ ուղարկելու դատարանի պարտականությունը: Վճռաբեկ դատարանը, բացահայտելով օրենսդրի կամքը, գտնում է, որ միայն նշված պարտականությունների միաժամանակյա և օրենքով սահմանված կարգով իրականացման պայմաններում կարող են լիարժեք նախադրյալներ ստեղծվել բողոքարկման իրավունքի իրականացման համար:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը, արժևորելով դատական իշխանության պաշտոնական կայքում դատական ակտի հրապարակումը՝ որպես դատական ակտը գործին մասնակցող անձանց հասանելի դարձնելու միջոց, անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ բողոքարկման իրավունքի իրականացման լիարժեք նախադրյալներ ստեղծելու տեսանկյունից դատարանի վրա դրված է նաև դատական ակտը գործին մասնակցող անձանց առձեռն հանձնելու կամ ուղարկելու պարտականություն, որպիսի պայմաններում դատական ակտը գործին մասնակցող անձանց հասանելի դարձնելու պարտականության պատշաճ իրականացման մասին կարելի է եզրահանգումներ կատարել միայն այն դեպքում, երբ դատարանը պատշաճ իրագործել է վերոնշյալ երկու պարտականությունները, այն է՝

ա) հայրաբարված օրը դայրական ակտը հրապարակել է դայրական իշխանության պաշտոնական կայքում,

բ) դայրական ակտի օրինակը ոչ ուշ, քան դրա հրապարակման հաջորդ օրն ուղարկել է գործին մասնակցող անձանց, եթե մինչ այդ այն առչեռն չի հանձնվել նրանց:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործի փաստերից պարզ չէ, թե դատական իշխանության կայքում դատական ակտը երբ է հրապարակվել այն պայմաններում, երբ Դատարանը դրա հրապարակման օր էր հայտարարել 02.08.2018 թվականը: Ավելին, գործում առկա չէ նաև ապացույց այն մասին, թե Դատարանը վճիռը երբ է ուղարկել Ընկերությանը՝ փոստային ծառայությանը հանձնելու միջոցով: Տվյալ դեպքում առկա է միայն Դատարանի թիվ ԴԴ-23/Ե14909/18 գրությունը, համաձայն որի՝ Դատարանի 02.08.2018 թվականի վճիռը ելքագրվել է 06.11.2018 թվականին, և հանձնման ծանուցագիրն այն մասին, որ Ընկերությունը դատական ակտի օրինակը ստացել է 19.11.2018 թվականին, որպիսի հանգամանքները Վերաքննիչ դատարանի կողմից պատշաճ հետազոտման և համարժեք գնահատման չեն արժանացվել:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ անհիմն է Վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանությունն առ այն, որ վճիռը դատական իշխանության պաշտոնական կայքի միջոցով հրապարակվել է 02.08.2018 թվականին, և բողոքաբերն օբյեկտիվորեն հնարավորություն է ունեցել ծանոթանալու դատական ակտի բովանդակությանը, քանի որ սույն գործով պարզ չէ, թե դատական ակտը երբ է հրապարակվել դատական իշխանության պաշտոնական կայքում, ավելին՝ սույն

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

գործի փաստերից ակնհայտ է դառնում, որ Դատարանի 02.08.2018 թվականի վճիռը ելքագրվել է 06.11.2018 թվականին, և արդյունքում Ընկերությունը Դատարանի վճիռը ստացել է 19.11.2018 թվականին, այսինքն՝ Դատարանը պատշաճ կարգով չի իրականացրել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 302-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված իր պարտականությունը, ինչի արդյունքում Դատարանի վճիռը գործին մասնակցող անձին հասու է դարձել դրա՝ վերաքննության կարգով բողոքարկման համար օրենքով սահմանված ժամկետի ավարտից հետո: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքաբերը չի կարող կրել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 302-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջը Դատարանի կողմից չպահպանելու բացասական հետևանքը: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ օրենսդրի կողմից հրապարակված դատական ակտը ոչ ուշ, քան դրա հրապարակման հաջորդ օրը գործին մասնակցող անձանց ուղարկելու պարտականության սահմանումն ինքնանպատակ չէ, այլ կոչված է ապահովելու բավարար երաշխիքներ անձի՝ դատական ակտը բողոքարկելու իրավունքի լիարժեք իրականացման համար: Ավելին, Վերաքննիչ դատարանի վերոշարադրյալ պատճառաբանությունը իմաստագրկում է դատական ակտը գործին մասնակցող անձանց ուղարկելու պարտականության առկայությունը:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ընկերության ներկայացուցչի միջնորդությունը ենթակա էր բավարարման, և բաց թողնված ժամկետը Վերաքննիչ դատարանի կողմից պետք է վերականգնվեր իրավունքի ուժով (ex jure), քանի որ առկա է եղել բողոքաբերից անկախ պատճառներով դատական ակտը նրան ուշ հասու լինելու հանգամանքը, ինչն անտեսվել է Վերաքննիչ դատարանի կողմից: Հետևաբար Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ է տրվել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 4-րդ մասի, 302-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և 372-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը, քանի որ ոչ իրավաչափորեն մերժելով Ընկերության՝ վերաքննիչ բողոք բերելու ժամկետի բացթողման պատճառները հարգելի համարելու վերաբերյալ միջնորդությունը և վերաքննիչ բողոքի ընդունումը, Վերաքննիչ դատարանը սահմանափակել է Ընկերության՝ բողոքարկման իրավունքի իրականացման հնարավորությունը՝ արդյունքում գրկելով վերջինիս վերադաս դատարանի մատչելիության իրավունքից:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 390-րդ հոդվածի 3-րդ մասի ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը վերացնելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ, 406-րդ և 408-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Վերացնել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 25.12.2018 թվականի «Վերաքննիչ բողոքի ընդունումը մերժելու մասին» որոշումը:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ**

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2019 թվականի ապրիլի 11-ին

ք.Երևանում

դռնբաց դատական նիստում քննության առնելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի օգոստոսի 9-ի որոշման դեմ մեղադրյալ Արտակ Հարությունի Հովհաննիսյանի պաշտպան Հայկ Սարգսյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2017 թվականի հունիսի 13-ին ՀՀ քննչական կոմիտեի Լոռու մարզային քննչական վարչության Թումանյանի քննչական բաժնում՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով հարուցվել է թիվ 55101817 քրեական գործը:

2017 թվականի դեկտեմբերի 29-ին ՀՀ քննչական կոմիտեի ՀԿԳ քննության գլխավոր վարչությունում՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 223-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 235-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 311-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետով և 312-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով հարուցվել է թիվ 69105317 քրեական գործը, որը միացվել է թիվ 55101817 քրեական գործին:

2018 թվականի հունվարի 31-ին ՀՀ քննչական կոմիտեի ՀԿԳ քննության գլխավոր վարչությունում՝ թիվ 55101817 քրեական գործի նյութերով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով հարուցվել է քրեական գործ, որը նույնպես միացվել է թիվ 55101817 քրեական գործին:

Նախաքննության մարմնի՝ 2018 թվականի փետրվարի 1-ի որոշմամբ թիվ 55101817 քրեական գործից անջատվել է մաս, որին շնորհվել է 69100618 համարը:

Նախաքննության մարմնի՝ 2018 թվականի մարտի 1-ի որոշմամբ Արտակ Հարությունի Հովհաննիսյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 311-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով:

2. Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի մարտի 1-ի որոշմամբ՝ Ա. Հովհաննիսյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել կալանավորումը: Պաշտպանի միջնորդությունը՝ Ա. Հովհաննիսյանին կալանքից գրավով ազատելու մասին, մերժվել է:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

**ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն**

3. Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2018 թվականի ապրիլի 25-ի որոշմամբ Ա. Հովհաննիսյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացվել է՝ մինչև 2018 թվականի հուլիսի 1-ը:

4. Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան)՝ 2018 թվականի հունիսի 22-ի որոշմամբ բավարարվել է պաշտպան Հ. Սարգսյանի միջնորդությունը, Ա. Հովհաննիսյանին կալանքից գրավով ազատելը ճանաչվել է թույլատրելի և գրավի գումարի չափ է սահմանվել 1.500.000 ՀՀ դրամը:

5. Տուժող Հ. Քոչինյանի ներկայացուցիչներ Լ. Սահակյանի և Ե. Վարոսյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2018 թվականի օգոստոսի 9-ի որոշմամբ բողոքը բավարարել է, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի հունիսի 22-ի որոշումը բեկանել է և գրավի կիրառումը ճանաչել անթույլատրելի:

6. Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել Ա.Հովհաննիսյանի պաշտպան Հ. Սարգսյանը, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2018 թվականի դեկտեմբերի 5-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Գատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստա-կան հանգամանքները.

7. Առաջին ատյանի դատարանը 2018 թվականի հունիսի 22-ի որոշմամբ արձանագրել է. «(...) [Մ]եղադրյալի նկատմամբ ընդրված խափանման միջոցը՝ կալանավորումը, գրավով փոխարինելու դեպքում չի խախտվի անհատի և հասարակության միջև քրեադատարարական օրենքի կիրառման հավասարակշռությունը և նրա նկատմամբ համապատասխան գրավի չափի՝ 1.500.000 (մեկ միլիոն հինգ հարյուր հազար) ՀՀ դրամի, վճարումը այս դեպքում կարող է զույլ մեղադրյալի կողմից թաքնվելու վրանգը և սպառնալի նրա՝ ինչպես նախաքննությանը, այնպես էլ դատաքննությանը (այդպիսին լինելու դեպքում) ներկայանալու երաշխիքները»¹:

8. Վերաքննիչ դատարանը, բավարարելով տուժող Հ.Քոչինյանի ներկայացուցիչներ Լ. Սահակյանի և Ե. Վարոսյանի վերաքննիչ բողոքը, արձանագրել է. «(...) [Հ]աշվի առնելով սույն գործի հանգամանքները, մեղադրյալին վերագրվող արարքների բնույթն ու վրանգավորության աստիճանը, ակնկալվող պարտի խարտությունը, այլընտրանքային երաշխիքն ի գործու չէ կանխել նրա ոչ պարտան վարքագիծը և ազատության մեջ գրնվելու դեպքում առկա է մեղադրյալ Արտակ Հովհաննիսյանի կողմից վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու, ինչպես նաև դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու վրանգը:

[Ա]ռաջին արյանի դատարանը մեղադրյալ Արտակ Հովհաննիսյանի նկատմամբ գրավի կիրառումը թույլատրելի ճանաչելու հարցում հանգել է սխալ եզրակացության՝ թույլ տալով ՀՀ քրեական դատարանի օրենսգրքի 135-րդ և 143-րդ հոդվածների խախտումներ, ինչը հիմք է վիճարկվող դատական ակտը

¹ Տե՛ս նյութեր, հատոր 1, թերթ 51:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

մասնակիորեն բեկանելու և սույն գործով մեղադրյալ Արարակ Հովհաննիսյանի նկատմամբ գրավի կիրառումն անթույլատրելի ճանաչելու համար»²:

8.1 2018 թվականի սեպտեմբերի 6-ին Ա. Հովհաննիսյանի և մյուսների վերաբերյալ քրեական գործն, ըստ էության, քննության առնելու համար ուղարկվել է Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան³ և 2018 թվականի նոյեմբերի 26-ին որոշմամբ Ա. Հովհաննիսյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառվել է գրավը՝ 3.000.000 (երեք միլիոն) ՀՀ դրամի չափով:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

9. Բողոքի հեղինակի կարծիքով, Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտով խախտվել է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածով և ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածով ամրագրված Ա. Հովհաննիսյանի ազատության իրավունքը:

Բողոքաբերը գտել է, որ ստորադաս դատարանը, տուժողի ներկայացուցիչների բողոքը քննության առնելով, թույլ է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 381-րդ հոդվածի 2-րդ մասի խախտում, քանի որ քննության է առել այն անձանց բողոքը, ովքեր մեղադրյալի նկատմամբ գրավի կիրառումը թույլատրելի ճանաչելու մասին որոշումը բողոքարկելու իրավունք չունեին:

9.1 Անդրադառնալով գրավն անթույլատրելի ճանաչելու մասին ստորադաս դատարանի հետևություններին՝ բողոք բերած անձը փաստել է, որ դրանք պատճառաբանված և հիմնավորված չեն, ինչի հետևանքով էլ խախտվել են Ա. Հովհաննիսյանի իրավունքներն ու ազատությունները:

10. Վերոշարադրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի որոշումը և օրինական ուժ տալ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2018 թվականի հունիսի 22-ի որոշմանը:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

11. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներում կալանքը՝ որպես խափանման միջոց, ընտրելու կամ չընտրելու, կալանքի տակ գտնվելու ժամկետը երկարացնելու կամ երկարացնելուց հրաժարվելու (այն այլընտրանքային խափանման միջոց գրավով փոխարինելու) մասին դատարանի որոշումը տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) կամ նրա ներկայացուցչի կողմից բողոքարկելու իրավունքի կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր: Ուստի Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ մասն գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

12. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. իրավաչափ է արդյո՞ք Վերաքննիչ դատարանի կողմից Առաջին

² Տե՛ս նյութեր, հատոր 1, թերթ 108:

³ Տե՛ս www.datalex.am դատական տեղեկատվական համակարգ:

ատյանի դատարանի՝ մեղադրյալ Արտակ Հովհաննիսյանի նկատմամբ գրավի կիրառումը թույլատրելի ճանաչելու մասին որոշման դեմ տուժողի ներկայացուցիչների վերաքննիչ բողոքը քննության առնելը:

13. ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք»:

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ Եվրոպական կոնվենցիայի) 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «1. Յուրաքանչյուր ոք, (...), ունի օրենքի հիման վրա սրեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք: (...)»:

14. Դատարանի մատչելիության իրավունքի վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ արդարադատության մատչելիության իրավունքը Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով երաշխավորված իրավունքների անբաժանելի մասն է⁴, ինչը բացարձակ չէ և կարող է որոշակի սահմանափակումների ենթարկվել: Ընդ որում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն ընդգծել է, որ կիրառված սահմանափակումները դատարան դիմելու՝ անձի իրավունքն այն աստիճան չպետք է սահմանափակեն կամ նվազեցնեն, որ դրանց արդյունքում խաթարվի այդ իրավունքի բուն էությունը: Ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ սահմանափակումը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է հետապնդի օրինական նպատակ և պետք է առկա լինի համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն գործադրված միջոցի ու հետապնդված նպատակի միջև⁵:

15. Վճռաբեկ դատարանը, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վերը վկայակոչված դիրքորոշումների հաշվառմամբ, իր մի շարք որոշումներում կայուն մախաղեպային իրավունք է ձևավորել առ այն, որ դատարանի մատչելիության իրավունքի ապահովումն արդար դատաքննության հիմնարար իրավունքի արդյունավետ իրականացման երաշխիքներից մեկն է⁶:

Վերահաստատելով վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակումները չպետք է այն աստիճան լինեն, որ գրկեն իրավունքը կրողին այն իր ողջ էությանը իրացնելու հնարավորությունից: Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակման դեպքում քրեադատավարական հակակշռող գործոնների կիրառմամբ պետք է ապահովվի այդ իրավունքի՝ իր նպատակին հասնելուն ուղղված համապատասխան գործիքակազմի առկայությունը:

⁴ Տե՛ս *Golder v. The United Kingdom* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1975 թվականի փետրվարի 21-ի վճիռը, գանգատ թիվ 4451/70, կետեր 28, 36:

⁵ Տե՛ս *Hirschhorn v. Romania* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 2007 թվականի հուլիսի 26-ի վճիռը, գանգատ թիվ 29294/02, կետ 50:

⁶ Առավել մանրամասն տե՛ս *Լևոն Հարությունյանի* գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2016 թվականի հունիսի 24-ի թիվ ԵԿԴ/0337/06/15 որոշումը:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

16. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ «[Կալանքը՝ որպես խափանման միջոց, ընկրելու կամ կալանքի փակ պահելու ժամկետը երկարացնելու] որոշումը կայացնելու օրը դատարանը այն ստորագրությամբ հանձնում է կալանավորումը՝ որպես խափանման միջոց, ընկրելու կամ կալանքի փակ պահելու ժամկետը երկարացնելու մասին միջնորդություն հարուցած անձին, մեղադրյալին, պաշտպանին և **տուժողին**, իսկ դատարանն իհարկին վերջիններիս չներկայանալու դեպքում՝ պատշաճ ձևով ուղարկում է նրանց: (...)»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 287-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Կալանքը՝ որպես խափանման միջոց, ընկրելու կամ չընկրելու, ինչպես նաև կալանքի փակ գրնվելու ժամկետը երկարացնելու կամ երկարացնելուց հրաժարվելու վերաբերյալ դատավորի որոշման դեմ բողոքները **դատախազի, մեղադրյալի, նրա պաշտպանի կամ օրինական ներկայացուցչի** կողմից բերվում են վերաքննիչ դատարան՝ անմիջականորեն կամ որոշում կայացրած դատարանի կամ կալանավորվածներին պահելու վայրի վարչակազմի միջոցով (...)»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Որպես խափանման միջոց կալանքն ընկրելու կամ չընկրելու, ինչպես նաև կալանքի փակ պահելու ժամկետը երկարացնելու կամ երկարացնելուց հրաժարվելու օրինականության և հիմնավորվածության դատարանն ստուգումը կատարվում է վերաքննիչ դատարանի կողմից:

(...)

3. Դատարանն ստուգումը կատարվում է դռնփակ դատարանն իհարում՝ դատախազի և պաշտպանի մասնակցությամբ: (...) Դատարանը բացատրություններ տալու համար դատարանն իհարին կարող է կանչել հետաքննության մարմնի աշխատակցին կամ քննիչին, ինչպես նաև տուժողին (...)»:

17. ՀՀ սահմանադրական դատարանը, 2017 թվականի հունիսի 13-ի թիվ ՍԴՌ-1373 որոշմամբ, ի թիվս այլոց, քննարկման առարկա դարձնելով նախնական կալանքի դեմ վերաքննիչ բողոք բերելու սուբյեկտների հարցը, արձանագրել է. «(...) [ՀՀ քրեական դատավարության] օրենսգրքի 287-րդ հոդվածի 1-ին մասն ամբողջությամբ է այն անչանց շրջանակը, որոնք իրավասու են վերաքննիչ բողոք բերել կալանքը՝ որպես խափանման միջոց, ընկրելու կամ չընկրելու, ինչպես նաև կալանքի փակ գրնվելու ժամկետը երկարացնելու կամ երկարացնելուց հրաժարվելու վերաբերյալ դատավորի որոշման դեմ: **Դրանք են՝ դատախազը, մեղադրյալը, նրա պաշտպանը կամ օրինական ներկայացուցիչը:** Ընդ որում՝ օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ որպես խափանման միջոց կալանքն ընկրելու կամ չընկրելու վերաբերյալ որոշման օրինականության և հիմնավորվածության դատարանն ստուգումը կատարվում է դռնփակ իհարում՝ **դատախազի և պաշտպանի ներկայությամբ:**

(...)

Վերոշարադրյալ իրավակարգավորումների համադրված վերլուծությունից հետևում է, որ (...)

- **օրենսդիրը համապատասխան դատարանն ակտի հասցեատեր դիտարկելով նաև քննիչին և տուժողին, միևնույն ժամանակ, նրանց չի ճանաչում որպես այդ դատարանն ակտը բողոքարկելու իրավունք ունեցող սուբյեկտ:** Օրենսդիրը, ի թիվս մեղադրյալի, նրա պաշտպանի կամ օրինական ներկայացուցչի, այդ դա-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

դրական ակտը բողոքարկելու իրավունք վերապահում է դատախազին: Այսինքն՝ դատախազն օրենսգրքի 283-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ուժով իրավասու է մասնակցելու նաև այն դատական նիստին, որում քննության առարկա է քննչական գործողություններ կատարելու և դատավարական հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու մասին քննիչի կողմից ներկայացված միջնորդությունը: Ավելին՝ իրավունք ունի հետ վերցնել ներկայացված միջնորդությունը կամ այն անշամբ պաշտպանել: Ասվածի համարեքարում, նման օրենսդրական կարգավորման պայմաններում **դուժողի շահերի միակ պաշտպանը, վերոնշյալ սահմանադրական լիազորությունների շրջանակներում, դատախազն է,**

- օրենսգրքի 285 և 287-րդ հոդվածները վերաբերում են բացառապես կալանքի հետ կապված իրավահարաբերությունների կանոնակարգմանը և դատախազի, մեղադրյալի, նրա պաշտպանի կամ օրինական ներկայացուցչի բացառիկ իրավասությանը՝ կալանքը՝ որպես խափանման միջոց, ընդրելու կամ չընդրելու վերաբերյալ դատական որոշման բողոքարկման առնչությամբ⁷:

18. Վերը վկայակոչված քրեադատավարական նորմերի և մեջբերված իրավական դիրքորոշումների համադրված վերլուծությունից հետևում է, որ օրենսդիրը մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներում կալանքը՝ որպես խափանման միջոց, ընտրելու կամ չընտրելու, կալանքի տակ գտնվելու ժամկետը երկարացնելու կամ երկարացնելուց հրաժարվելու (այն այլընտրանքային խափանման միջոց գրավով փոխարինելու մասին) դատարանի որոշումը բողոքարկելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների սպառնիչ շարքին է դասում մեղադրանքի կողմից՝ **դատախազին**, պաշտպանության կողմից՝ **մեղադրյալին, նրա պաշտպանին և օրինական ներկայացուցչին**: Նշվածից բխում է, որ օրենսդիրը մեղադրանքի կողմում հանդես եկող տուժողին (տուժողի իրավահաջորդին) կամ նրա ներկայացուցչին իրավունք չի վերապահում բողոքարկելու մինչդատական վարույթի շրջանակներում խափանման միջոցի վերաբերյալ դատարանի որոշումը: Այլ կերպ՝ նախնական կալանքի կամ այն այլընտրանքային խափանման միջոցով փոխարինելու մասին դատարանի որոշման դեմ վերադաս դատական ատյան դիմելու մատչելիության իրավունքը տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) կամ նրա ներկայացուցչի համար սահմանափակված է:

18.1 Սույն որոշման 15-րդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ անդրադառնալով տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) կամ նրա ներկայացուցչի՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակմանը հակակշռող քրեադատավարական գործոններին՝ Վճառել է դատարանը փաստում է, որ դատախազը, հանդիսանալով մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու բացառիկ իրավասությամբ օժտված դատավարական սուբյեկտ, կոչված է երաշխավորելու գործով շահագրգիռ անձանց իրավունքների և օրինական շահերի արդյունավետ պաշտպանության ապահովումը: Այդ համատեքստում՝ դատախազն ապահովում է մեղադրանքի կողմից հանդես եկող տուժողի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը՝ հաշվի առնելով նաև վերջինիս ունեցած դիրքորոշումները՝ վարույթի ընթացքում կատարվող գործողությունների և կայացվող որոշումների վերաբերյալ:

⁷ Տե՛ս ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ 2017 թվականի հունիսի 13-ի թիվ ՍԴՈ-1373 որոշման 6-րդ կետը:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Ասվածն ուղղակիորեն հետևում է նաև Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի «Քրեական արդարադատության ոլորտում դատախազության դերի մասին» 2000 թվականի հոկտեմբերի 6-ի թիվ (2000)19 հանձնարարականից, համաձայն որի՝ վարույթի ընթացքում դատախազը պարտավոր է ներկայացնել և պատշաճ ուշադրության արժանացնել տուժողի տեսակետներն ու մտահոգությունները⁸:

Ուստի, մինչդատական վարույթի ընթացքում դատախազը խափանման միջոցի վերաբերյալ դատարանի որոշումը բողոքարկելիս նկատի է ունենում նաև տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դիրքորոշումները (ինչպես օրինակ՝ մեղադրյալի՝ ազատության մեջ գտնվելու դեպքում իր վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու, անվտանգությանը սպառնալու կամ այլ ոչ իրավաչափ վարքագիծ դրսևորելու վտանգի վերաբերյալ): Հետևաբար, մինչդատական վարույթի շրջանակներում դատախազի կողմից՝ խափանման միջոցի կիրառման վերաբերյալ դատարանի որոշումը բողոքարկելու միջոցով է ներկայացվում տուժողի հնարավոր դատավարական շահը, որպիսի մոտեցումն արձանագրվել է նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից վերը վկայակոչված որոշման շրջանակներում⁹:

Բացի դրանից՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 5-րդ մասի հիման վրա խափանման միջոցի վերաբերյալ որոշումը ուղարկվում է տուժողին: Այսինքն՝ օրենսդիրն իմպերատիվ պահանջ է նախատեսել խափանման միջոցի վերաբերյալ որոշման բովանդակության մասին տուժողին տեղեկացնելու և այդ կերպ գործի ընթացքի մասին տուժողի պատշաճ իրազեկումն ապահովելու, ինչը նաև, ըստ էության, բխում է Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ 1985 թվականին ընդունված «Տուժողի դերը քրեական իրավունքի և դատավարության շրջանակներում» թիվ R(85)11 և 2006 թվականի հունիսի 14-ին ընդունված «Հանցագործությունից տուժած անձանց օժանդակության վերաբերյալ» թիվ Rec(2006)8 հանձնարականներում ամրագրված դրույթներից: Նշվածի համատեքստում ուշադրության է արժանի նաև այն հանգամանքը, որ խափանման միջոցի վերաբերյալ դատարանի որոշման բողոքարկման շրջանակներում տուժողի հնարավոր դատավարական շահի ներկայացվածությունը կարող է ապահովվել ոչ միայն միջնորդավորված՝ դատախազի միջոցով, այլ կարիքն առաջանալու դեպքում կարող է ներկայացվել նաև անձամբ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 3-րդ մասի ուժով՝ խափանման միջոցի վերաբերյալ դատարանի որոշման իրավաչափության դատական ստուգման ընթացքում բացատրություններ տալու համար դատական նիստին կանչվելու միջոցով:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, որպես հակակշռող գործոն հարկ է նաև առանձնացնել տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դիրքորոշումների հաշվառմամբ անհրաժեշտության դեպքում քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ գլխով նախատեսված պաշտպանության միջոցների կիրառման հնարավորությունը: Մասնավորապես, այն որպես գործուն միջոց, կարող է կիրառվել քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից տուժողի անվտանգությունն ապահովելու նպատակով:

⁸ Տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի «Քրեական արդարադատության ոլորտում դատախազության դերի մասին» 2000 թվականի հոկտեմբերի 6-ի թիվ (2000)19 հանձնարարականը, կետ 32:

⁹ Տե՛ս սույն որոշման 17-րդ կետը:

Վերոնշյալ հակակշռող գործոնների պայմաններում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներում կալանքը՝ որպես խափանման միջոց, ընտրելու կամ չընտրելու, կալանքի տակ գտնվելու ժամկետը երկարացնելու կամ երկարացնելուց հրաժարվելու, ինչպես նաև այն այլընտրանքային խափանման միջոց գրավով փոխարինելու մասին դատարանի որոշումը տուժողի կամ նրա ներկայացուցչի կողմից վերադաս դատական ատյան բողոքարկելու մատչելիության իրավունքի սահմանափակումն իրավաչափ է:

19. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- մեղադրյալ Ա.Հովհաննիսյանին կալանքից գրավով ազատելը թույլատրելի ճանաչելու մասին Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի հունիսի 22-ի որոշման դեմ վերաքննիչ բողոք են բերել տուժողի ներկայացուցիչները,

- Վերաքննիչ դատարանը քննության առնելով տուժողի ներկայացուցիչների բողոքը՝ 2018 թվականի օգոստոսի 9-ի որոշմամբ բավարարել է այն՝ բեկանելով Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի հունիսի 22-ի որոշումը՝ գրավի կիրառումը ճանաչելով անթույլատրելի¹⁰:

20. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 13-18-րդ կետերում վկայակոչված իրավադրույթների և իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից Առաջին ատյանի դատարանի՝ մեղադրյալ Արտակ Հովհաննիսյանի նկատմամբ գրավի կիրառումը թույլատրելի ճանաչելու մասին որոշման դեմ տուժողի ներկայացուցիչների վերաքննիչ բողոքը քննության առնելն իրավաչափ չէ:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանն առարկայագուրկ է համարում անդրադառնալ բողոքաբերի՝ սույն որոշման 9.1-րդ կետում բարձրացված փաստարկին:

21. Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը դատական ակտ կայացնելիս թույլ է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 287-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջների խախտում, ինչն իր բնույթով էական է, քանի որ ազդել է գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա և, համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի, հիմք է ստորադաս դատարանի դատական ակտը բեկանելու համար: Սակայն հաշվի առնելով, որ այդ գործով մինչդատական վարույթն ավարտված է, Ա.Հովհաննիսյանի վերաբերյալ քրեական գործն, ըստ էության, քննության առնելու համար ուղարկվել է Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան և խափանման միջոցի վերաբերյալ կայացվել է նոր որոշում¹¹, ուստի բողոքարկված դատական ակտը չի կարող բեկանվել, քանի որ այն եղել է ժամանակավոր և ներկայումս կորցրել իր իրավական նշանակությունը:

Մինչդեռ ժամանակ, հաշվի առնելով արձանագրված խախտման բնույթը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վճռաբեկ բողոքը պետք է բավարարել մասնակիորեն և սույն գործով ճանաչել մեղադրյալ Ա. Հովհաննիսյանի իրավունքի խախտման փաստը:

¹⁰ Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

¹¹ Տե՛ս սույն որոշման 8.1-րդ կետը:

Գատական պրակտիկա

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361¹-րդ, 403-406-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն:
2. Ճանաչել Արտակ Հարությունի Հովհաննիսյանի իրավունքի խախտման փաստը:
3. Արտակ Հարությունի Հովհաննիսյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի օգոստոսի 9-ի որոշումը թողնել օրինական ուժի մեջ՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:
4. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՈՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՈՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՐԵՏ՝ ՎՈՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2019 թվականի հունիսի 12-ին

ք. Երևանում

ընդհանուր դատական նիստում, քննության առնելով Արթուր Ռոբերտի Կարապետյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի հունիսի 13-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ. Մելքոնյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2017 թվականի հունիսի 8-ին ՀՀ ոստիկանության կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի գլխավոր վարչությունում հարուցվել է թիվ 58156817 քրեական գործը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 267.1-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներով:

Նույն օրը՝ ժամը 19:30-ին, ձերբակալվել է Արթուր Ռոբերտի Կարապետյանը:

2017 թվականի հունիսի 10-ին Ա. Կարապետյանը որպես մեղադրյալ է ներգրավվել, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 267.1-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 1-ին կետով և 268-րդ հոդվածի 3-րդ մասով:

Ա.Կարապետյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել կալանավորումը:

2. 2017 թվականի հոկտեմբերի 5-ին ՀՀ գլխավոր դատախազությունում ստացվել է մեղադրյալ Ա.Կարապետյանի պաշտպան Կ.Կիրակոսյանի բողոքը, որով վերջինս խնդրել է վերացնել թիվ 58156817 քրեական գործով թույլ տրված՝ Ա. Կարապետյանի իրավունքների և ազատությունների խախտումը:

ՀՀ գլխավոր դատախազության դատախազ Գ.Հովակիմյանի՝ 2017 թվականի հոկտեմբերի 9-ի որոշմամբ նշված բողոքը մերժվել է՝ անհիմն լինելու պատճառաբանությամբ:

3. Գատախազի վերոհիշյալ որոշման դեմ պաշտպան Կ.Կիրակոսյանի ներկայացրած բողոքը Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան)՝ 2018 թվականի ապրիլի 13-ի որոշմամբ մերժվել է՝ անհիմն լինելու պատճառաբանությամբ:

4. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի ապրիլի 13-ի որոշման դեմ վե-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

րաքննիչ բողոքներ են ներկայացրել մեղադրյալ Ա.Կարապետյանը և նրա պաշտպան Կ.Կիրակոսյանը:

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2018 թվականի հունիսի 13-ի որոշմամբ մեղադրյալ Ա.Կարապետյանի և նրա պաշտպան Կ.Կիրակոսյանի վերաքննիչ բողոքները բավարարել է, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի ապրիլի 13-ի որոշումը բեկանել է և վարույթն իրականացնող մարմնին պարտավորեցրել՝ վերացնել մեղադրյալ Ա.Կարապետյանի իրավունքների և ազատությունների խախտումները:

5. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2018 թվականի հունիսի 13-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Սեյրոնյանը ներկայացրել է վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2018 թվականի հոկտեմբերի 24-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

6. ՀՀ ոստիկանության կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի գլխավոր վարչության ավագ օպերիվազոր Ն.Գրիգորյանի կողմից 2017 թվականի հունիսի 8-ին կազմված՝ «Մարդու իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակումից բխող իրավունքների բանավոր ծանուցման մասին» արձանագրության համաձայն՝ «[2017 թվականի հունիսի 8-ին] ժամը 08:10-ին [ՀՀ ոստիկանության] Չվարթնոց օդանավակայանի գծային բաժնում սահմանափակվել է Արթուր Կարապետյանի ազատությունը մաքսանենգ ճանապարհով ՀՀ ապօրինի թմրամիջոցներ տեղափոխելու կասկածանքով:

Այդ կասկակցությամբ Արթուր Կարապետյանին բանավոր ծանուցվել են ՀՀ կառավարության 2007 թվականի հունիսի 14-ի թիվ 818-Ն որոշմամբ սահմանված իրավունքները, և պարզաբանվել է իրավունքների իրականացման կարգը»:

Հիշյալ արձանագրության մեջ առկա է Ա. Կարապետյանի ստորագրությունը¹:

7. Քրեական գործ հարուցելու մասին 2017 թվականի հունիսի 8-ի որոշման համաձայն՝ պարզվել է, որ. «(...) ՀՀ ոստիկանության ԿՀԴՊ գլխավոր վարչությունում օպերատիվ տեղեկություններ են ստացվել այն մասին, որ Արթուր Ռոբերտի Կարապետյանը 2017թ. հունիսի 8-ին «Չվարթնոց» օդանավակայանով ժամանելով ՀՀ՝ պետական սահմանով մաքսանենգ ճանապարհով ներկրել է թմրամիջոց (...)» և որոշվել է. «Հայաստանի Հանրապետություն մաքսանենգ ճանապարհով թմրամիջոց ներկրելու դեպքի առթիվ հարուցել քրեական գործ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 267.1-րդ հոդվածի 1-ին մասով (...)»²:

8. 2017 թվականի հունիսի 8-ին որոշում է կայացվել թիվ 58156817 քրեական գործով կատարել Ա.Կարապետյանի մարմնի քննում³, և այդ նպատակով նա տեղափոխվել է «Իզմիրյան» բժշկական կենտրոն:

9. «Հունիսի 8-ին՝ ժամը 11:50-ին, «Իզմիրյան» Բ/Կ-ից [ՀՀ ոստիկանության] Քանաքեռ-Զեյթունի բաժնի հաղորդում է ստացվել, որ նույն Բ/Կ-ի 2-րդ հարկից

¹ Տե՛ս նյութեր, հատոր 2, թերթ 55:
² Տե՛ս նյութեր, հատոր 1, թերթ 19:
³ Տե՛ս նյութեր, հատոր 2, թերթ 57:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱՎԱԿ
Իշխանություն

իրեն վայր է գցել Արթուր Ռոբերտի Կարապետյանը (...): Ա. Կարապետյանը ի վիճակի չէ բացատրություններ տալ:

(...)

Նույն օրը՝ ժամը 15:00-ին (...), գեկուցագիր է ներկայացվել այն մասին, որ թիվ 58156817 քր[եակաև] գործով բերման ենթարկված Ա. Կարապետյանը ժամը 10:30-ի սահմաններում «Բզմիրյան» ԲԿ-ից փախուստի փորձ կատարելու ժամանակ 2-րդ հարկի պատուհանից ցած է նետել իրեն, որի հետևանքով սրացել է մարմնական վնասվածքներ: (...)»⁴:

10. ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի քննչական վարչության 3-րդ բաժնի ավագ քննիչ Ա. Պետրոսյանի կողմից 2017 թվականի հունիսի 8-ին կազմված ձերբակալման արձանագրության համաձայն՝ նույն օրը՝ ժամը 19:30-ին, ձերբակալվել է Ա. Կարապետյանը: Նրան պարզաբանվել են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 19-րդ հոդվածով սահմանված՝ կասկածյալի պաշտպանության իրավունքը և նույն օրենսգրքի 63-րդ հոդվածով սահմանված՝ կասկածյալի իրավունքները և պարտականությունները⁵:

11. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի ապրիլի 13-ի որոշման մեջ արձանագրված է հետևյալը. «(...) [Հ]երաքննության մարմնի աշխատակիցը, որպիսին հանդիսացել է նաև ՀՀ ոստիկանության ԿՀԴՊ ԳՎ ԿՎ բաժնի հերաքննության գծով տեսուչ Գ. Մանուկյանը, իրավասու է եղել կայացնել որոշում քրեական գործ հարուցելու մասին, իսկ այն, որ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը հաստատվել է ոչ թե ՀՀ ոստիկանության ԿՀԴՊ գլխավոր վարչության պետի, այլ՝ վերջինիս 1-ին տեղակալի կողմից՝ պայմանավորված է եղել նրանով, որ վարչության պետը տվյալ ժամանակահատվածում գրկվել է գործուղման մեջ, և վերջինիս գործառույթային պարտականությունները կատարել է առաջին տեղակալ Ա. Մարգարյանը: Ընդ որում, հերաքննության մարմինը քրեական գործ հարուցելուց հետո որևէ դատավարական գործողություն չի կատարել: Քրեական գործը հերաքննության մարմնից վերցվել և քննչական ենթակայության կանոնների համապատասխան նախաքննությունը շարունակելու համար ՀՀ ԿԱ ՊԵԿ քննչական վարչություն է ուղարկվել դատախազի կողմից: Անհիմն է նաև Կարեն Կիրակոսյանի այն պնդումը որ թիվ 58156817 քրեական գործը հարուցելու պահին բացակայել են դրա առիթը և հիմքը, քանի որ հերաքննության մարմինն իր լիազորություններն իրականացնելու ընթացքում հանցագործության՝ մաքսանենգությանը բնորոշիչներ տեսնելու մասին տվյալներ է սրացել: Այդ տվյալները սրացվել են տեղական ժամանակ իրականացված օպերատիվ հետախուզական միջոցառումների արդյունքում, հերաքննության մարմնի աշխատակիցը ներկայացրել է համապատասխան գեկուցագիր, որի հիման վրա նախապարտավորվել են նյութեր և հարուցվել է քրեական գործ: Հերաքննության թիվ 58156817 քրեական գործը հարուցվել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի պահանջների պահպանմամբ և որևէ կերպ մեղադրյալ Արթուր Կարապետյանի իրավունքները չեն խախտվել: (...)»⁶:

12. Վերաքննիչ դատարանն իր՝ 2018 թվականի հունիսի 13-ի որոշման մեջ արձանագրել է հետևյալը. «(...) Թիվ 58156817 քրեական գործի նյութերի ուսումնա-

⁴ Տե՛ս նյութեր, հատոր 2, թերթ 62:

⁵ Տե՛ս նյութեր, հատոր 2, թերթ 59-61:

⁶ Տե՛ս նյութեր, հատոր 1, թերթեր 70-93:

սիրությունից երևում է, որ ՀՀ ռադիկալություն ԿՀԳՊ ԳՎ ԿՎ բաժնի հեղափոխությունը գծով ավագ փետույ Դ. Մանուկյանը 2017 թ. հունիսի 08-ին որոշում է կայացրել թիվ 58156817 քրեական գործը հարուցելու մասին: Որոշման պարզեցման մասում արձանագրել է հետևյալը. «ՀՀ ռադիկալության ԿՀԳՊ ԳՎ-ում օպերատիվ փեդեկուրյուններ են սրացվել այն մասին, որ Արթուր Ռոբերտի Կարապետյանը 2017 թ. հունիսի 08-ին «Զվարթնոց» օդանավակայանով ժամանելով ՀՀ՝ պետական սահմանով մաքսանենգ ճանապարհով ներկրել է քմրամիջոց»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ Լևիկ Պողոսյանի վերաբերյալ գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո անդրադառնալով վերը նշված որոշման պարզեցման մասում փեդ գյրած շեակերպումներին, Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ թիվ 58156817 գործով քրեական գործը հարուցելու մասին որոշման մեջ ենթադրաբար հանցագործություն կատարած անձի անունը մայրնանշված է, որից հետևում է, որ կոնկրետ անձը կատարել է քրեորեն պարժեղի արարք, ուարի վերը նշված որոշումն իրավական հետևանքների առումով հավասարվում է անձին մեղադրանք առաջադրելու մասին որոշմանը:

Ավաժից հետևում է, որ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ անձին որպես հանցանք կատարողի մայրնանշելու պարագայում նա իրավունք է շեռք բերում օգրվելու որոշակի դատավարական իրավունքներից, այդ թվում պաշտպանության իրավունքից, որը Արթուր Կարապետյանի պարագայում չի ապահովվել: Արդյունքում՝ թույլ է փրվել Ա. Կարապետյանի իրավունքների և ազարությունների խախտում, ինչը հիմք է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290 հոդվածի 5-րդ մասի համաշայն բողոքները ճանաչել հիմնավորված և բավարարել:

Անդրադառնալով բողոքների փատարկներին՝ քրեական գործ հարուցելու առիթի և հիմքերի բացակայության պայմաններում թիվ 58156817 քրեական գործը հարուցելու մասին, Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ մինչդատրական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներում քրեական գործ հարուցելու որոշման օրինակակնությունը չի կարող քննարկման առարկա դառնալ: Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումը բիտում է Վճռաբեկ դատարանի՝ Վ. Մանուկյանի վերաբերյալ որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշումներից:

Ամփոփելով՝ Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ Առաջին արյանի դատարանը, մերժելով պաշտպան Կ.Կիրակոսյանի բողոքը, կայացրել է չիմնավորված դատական ակյր՝ թույլ փալով քրեադատավարական օրենքի էական խախտում, ինչը փնճարկվող դատական ակյր բեկանելու հիմք է:

Ուարի մեղադրյալ Ա.Կարապետյանի և նրա պաշտպան Կ.Կիրակոսյանի բողոքները պերք է բավարարել: Առաջին արյանի դատարանի 2018թ. ապրիլի 13-ի թիվ ԵԿԴ/0201/11/17 որոշումը պերք է բեկանել և պարտավորեցնել վարույթն իրականացնող մարմնին վերացնել թիվ 58156817 քրեական գործով մեղադրյալ Ա.Կարապետյանի իրավունքների և ազարությունների խախտումները: (...)»⁷:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոիշյալ հիմնավորումներով.

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

⁷ Տե՛ս նյութեր, հատոր 2, քերթեր 70-82:

13. Վճռաբեկ բողոքի հեղինակը գտել է, որ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատավարական իրավունքի այնպիսի հիմնարար խախտումներ, որոնց արդյունքում ընդունված դատական ակտը խաթարում է արդարադատության բուն էությունը:

Բողոքաբերը փաստարկել է, որ թիվ 58156817 քրեական գործը հարուցելու մասին որոշումը վերլուծելով Վճռաբեկ դատարանի՝ *Լևիկ Պողոսյանի* վերաբերյալ գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վերաքննիչ դատարանը կատարել է սխալ եզրահանգում առ այն, որ չի ապահովվել Ա.Կարապետյանի՝ որոշակի դատավարական իրավունքներից, այդ թվում՝ պաշտպանության իրավունքից օգտվելու հնարավորությունը:

13.1 Մինչդեռ, ըստ բողոքի հեղինակի՝ Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է քրեական գործում առկա նյութերը, որոնք վկայում են այն մասին, որ դեռևս մինչև քրեական գործի հարուցումը՝ բերման ենթարկվելուց անմիջապես հետո, Ա.Կարապետյանը ծանուցվել է մարդու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումից բխող իրավունքների մասին, իսկ քրեական գործի հարուցումից հետո նույն օրը՝ ժամը 19:30-ին, Ա.Կարապետյանը ձերբակալվել է, և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով վերջինիս բացատրվել են նրա իրավունքները և պարտականությունները, այդ թվում մաս՝ պաշտպան ունենալու իրավունքը, որպիսի հանգամանքների վերաբերյալ կազմվել են համապատասխան արձանագրություններ: Քրեական գործի հարուցումից հետո մինչև ձերբակալվելը Ա.Կարապետյանի մասնակցությամբ որևէ քննչական գործողություն չի կատարվել, իսկ 19:30-ին է ձերբակալվել այն պատճառով, որ մինչև այդ փախուստի դիմելու նպատակով բժշկական կենտրոնի 2-րդ հարկից ցած նետվելու հետևանքով ստացած մարմնական վնասվածքների պատճառով Ա.Կարապետյանը վերակենդանացման բաժանմունքում բժշկական օգնություն է ստացել: Այդ պատճառով վարույթն իրականացնող մարմինը մինչև ժամը 19:30-ը գրկված է եղել Ա.Կարապետյանի մասնակցությամբ դատավարական գործողություններ կատարելու հնարավորությունից:

Բողոքի հեղինակն ընդգծել է, որ վերոնշյալ փաստական տվյալների վերլուծությունը և Վճռաբեկ դատարանի՝ *Լևիկ Պողոսյանի* վերաբերյալ գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումների հետ դրանց համադրումը թույլ են տալիս արձանագրել, որ տվյալ դեպքում Ա.Կարապետյանի իրավունքների և ազատությունների խախտում թույլ չի տրվել:

14. Վերոշարադրյալի հիման վրա բողոքաբերը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2018 թվականի հունիսի 13-ի որոշումը և օրինական ուժ տալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի ապրիլի 13-ի դատական ակտին:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

15. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. իրավաչափ են արդյոք Վերաքննիչ դատարանի հետևություններն առ այն, որ վարույթն իրականացնող մարմինը թույլ է տվել Ա.Կարապետյանի իրավունքների և ազատությունների խախտում:

16. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Քրեական գործ հարուցելու առիթի և հիմքերի առկայության դեպքում դատարանագր, քննիչը, հետաքննության մարմինը որոշում են կայացնում քրեական գործ հա-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ՌԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

րուցելու մասին:

2. Որոշման մեջ պետք է նշվեն գործ հարուցելու առիթն ու հիմքը, քրեական օրենքի այն հոդվածը, որի հարկանիշներով հարուցվում է գործը, հարուցելուց հետո գործի հերթագա ընթացքը»:

17. Վճռաբեկ դատարանը *Լևիկ Պողոսյանի* վերաբերյալ գործով որոշմամբ արձանագրել է, որ. «ՀՀ քրեական դատավարությունում քրեական գործը հարուցվում է փաստի առթիվ, իսկ անձի նկատմամբ քրեական գործ հարուցելու ինստիտուտը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված չէ: Հերևաբար քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը օրենքին համապատասխան կայացնելու դեպքում որևէ անձի իրավունքները և օրինական շահերը չեն խախտվում: Սակայն հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ գործնականում քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ հաճախ որպես հանցագործություն կատարող մարման նշվում է կոնկրետ անձ, ընդ որում, որպես մեղադրյալ ներգրավելու որոշման կամ նույնիսկ մեղադրական դատավճռին բնորոշ հաստատական շեղեր պումներով, ուստի Վճռաբեկ դատարանը գրկում է, որ քրեական գործ հարուցելու որոշման իրավական հերևանքների և բողոքարկման հարցերի առնչությամբ իր նախկինում արտահայտած դիրքորոշումները որոշակի զարգացման անհրաժեշտություն ունեն:

(...) [Բ]րեական գործ հարուցելու մասին որոշումը հանդես չի գալիս որպես ենթադրաբար հանցանք կատարած անձին դատավարական կարգավիճակ տալու հիմք:

(...) [Ա]յն դեպքում, երբ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ տրվում են այնպիսի շեղեր պումներ, որոնցից հերևում է, որ կոնկրետ անձը կատարել է քրեորեն պարժելի արարք, քննարկվող որոշումն իրավական հերևանքների առումով հավասարվում է անձին մեղադրանք առաջադրելու մասին որոշմանը:

(...) [Այս] եզրահանգումը հիմնված է նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հողվածի 1-ին մասում կիրառվող՝ «քրեական մեղադրանք» հասկացության կապակցությամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից շեղվողված նախադեպային իրավունքի վրա, որի համաձայն՝ «քրեական մեղադրանք» եզրույթը պետք է հասկացվի ոչ թե շեղական (փաստաթղթային), այլ բովանդակային (գործնական) իմաստով: «Մեղադրանք» հասկացությունը կարող է սահմանվել որպես իրավասու մարմնի կողմից անձին պաշտոնապես արված տեղեկացում այն մասին, որ առկա է նրա կողմից քրեորեն հերապակելի արարք կատարելու վերաբերյալ ենթադրություն (Դեվեերն ընդդեմ Բելգիայի (*Deweere v. Belgium*) գործով վճիռ, 1980թ. փետրվարի 27, զանգար թիվ 6903/75, կերեր 44, 46): Այսինքն՝ անձի նկատմամբ «մեղադրանքի» առկայության մասին կարող է վկայել նաև այնպիսի միջոցներ շեռնարկելը, որոնք ենթադրում են հանցագործության մեջ կասկածանքի առկայություն, ինչպես նաև էականորեն ներգործում են կասկածվող անձի դրության վրա (Էկլեն ընդդեմ Գերմանիայի (*Eckle v. Germany*) գործով վճիռ, 1982թ. հուլիսի 15, զանգար թիվ 8130/78, կեր 73, Շուրինսկին ընդդեմ Սլովենիայի (*Subinski v. Slovenia*) գործով վճիռ, 2007թ. հունվարի 18, զանգար թիվ 19611/04, կեր 62, Գ.Կ.-ն ընդդեմ Լեհաստանի (*G.K. v. Poland*) գործով վճիռ, 2004թ. հունվարի 20, զանգար թիվ 38816/97, կեր 98): Ընդ որում, մինչդարական վարույթի նկատմամբ Կոնվենցիայի 6-րդ հողվածի 1-ին և 3-րդ կերերի կիրառ-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

ման եղանակը պայմանավորված է Կոլյալ վարույթի առանձնահատկություններով (Շաբելնիկն ընդդեմ Ուկրաինայի (Shabelnik v. Ukraine) գործով վճիռ, 2009թ. փետրվարի 19, գանգապ թիվ 16404/03, կետ 52):

(...) Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ անձին որպես հանցանք կատարողի մարմանը չէր պարագայում, նա իրավունք է չեռք բերում օգրվելու որոշակի դատավարական երաշխիքներից, այդ թվում՝ պաշտպանության իրավունքից:

(...) [Այն դեպքում, երբ այդ երաշխիքները չեն ապահովվի, անչք պետք է իրավունք ունենա միջնադարական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության կարգով բողոքարկել քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը, քանի որ դրանով խախտվում են անձի սահմանադրական իրավունքներն ու օրինական շահերը, իսկ այդ որոշման բողոքարկումը դատավարության ավելի ուշ փուլում՝ դատարանում գործն, ըստ էության, քննելիս, կհանգեցնի անձի իրավունքների և օրինական շահերի անհամարժեք սահմանափակման:

Այսպիսով, այն դեպքում, երբ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշմամբ հաստատված է համարվում կոնկրետ անձի կողմից քրեորեն պարծելի որևէ արարք կատարելու փաստը, այլ խոսքով՝ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման նկարագրական-պարճառաքանական կամ եզրափակիչ մասերում առկա չնակերպումներից ուղղակիորեն հետևում է, որ անչք կատարել է քրեորեն պարծելի արարք, այս Վճռաբեկ դատարանը գրնում է, որ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը ենթակա է դատական կարգով բողոքարկման (...)»⁸:

18. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ «Քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր ոք ունի հետևյալ նվազագույն իրավունքները.

ա. իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ ու հանգամանորեն փորձակցվելու իրեն ներկայացված մեղադրանքի բնույթի եւ հիմքի մասին,

բ. բավարար ժամանակ ու հնարավորություններ՝ իր պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար,

գ. պաշտպանելու իրեն անչամբ կամ իր ընտրած դատապաշտպանների միջոցով, կամ եթե նա բավարար միջոցներ չունի դատապաշտպանի ծառայության դիմաց վճարելու համար, ունենալու անվճար նշանակված դատապաշտպան, երբ դա պահանջում են արդարադատության շահերը,

դ. հարցաքննելու իր դեմ ցուցմունք Կոլյալ վկաներին կամ իրավունք ունենալու, որ այդ վկաները ենթարկվեն հարցաքննության եւ իրավունք ունենալու՝ իր վկաներին կանչելու ու հարցաքննելու միևնույն պայմաններով, ինչ իր դեմ ցուցմունք Կոլյալ վկաները,

ե. օգրվելու թարգմանչի անվճար օգնությունից, եթե ինքը չի հասկանում դատարանում գործածվող լեզուն կամ չի խոսում այդ լեզվով»:

Հանցագործության մեջ մեղադրվող անձի՝ իրավունքների այս նույն շրջանակն ամրագրված է նաև ՀՀ Սահմանադրության 67-րդ հոդվածում:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1.

⁸ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Լեիկ Պողոսյանի* վերաբերյալ գործով 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԿԴ/0136/11/11 որոշման 23-31-րդ կետերը:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Կասկածյալը և մեղադրյալն ունեն պաշտպանության իրավունք:

2. Քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է կասկածյալին և մեղադրյալին բացատրել նրանց իրավունքները և ապահովել օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով մեղադրանքից նրանց պաշտպանվելու փաստացի հնարավորությունը:

(...)»:

«Մարդու իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակումից բխող՝ ծանուցման ենթակա իրավունքների ցանկը և ծանուցման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ Կառավարության 2007 թվականի հունիսի 14-ի թիվ 818-Ն որոշման թիվ 1 հավելվածի համաձայն՝ «(...)

2. Մարդու ազատությունները սահմանափակելիս՝ մարդն իրավունք ունի՝

1) սահմանափակման պահից իմանալու իր ազատության սահմանափակման պարճառները, հիմքերը, իր ազատությունը սահմանափակող ոստիկանության ծառայողի պաշտոնը, կոչումը, ազգանունը.

2) սրանալու իրավաբանական օգնություն.

3) բացատրություններ տալու փաստաբանի ներկայությամբ կամ հրաժարվելու բացատրություններ տալուց.

4) ծանոթանալու իր իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակմանն անմիջականորեն առնչվող փաստաթղթերին կամ նյութերին.

5) պահանջելու, որպեսզի ոստիկանություն բերելու պահից սկսած՝ երեք ժամվա ընթացքում իր գրվելու վայրի մասին տեղեկացվի իր կողմից ընկրված անձին.

6) անհրաժեշտության դեպքում սրանալու բժշկական օգնություն.

7) պահանջելու օրենքով նախատեսված միջոցներ ձեռնարկել իր ազատության սահմանափակման կապակցությամբ իր կամ ընդհանրի անդամների կյանքին, առողջությանը, գույքին սպառնացող վրանգը վերացնելու, ինչպես նաև իր տիրապետման տակ գրվելող՝ առանց հսկողության մնացած գույքը պահպանելու նպատակով.

8) ծանոթանալու իր ազատության սահմանափակման օրինականությունը և հիմնավորվածությունը բողոքարկելու կարգին, ոստիկանության գործողություններն ու որոշումները բողոքարկելու վերադասության կարգով կամ դատախազին կամ դատարան.

9) ոստիկանություն բերվելիս՝ իր պահանջով սրանալու իրավունքների մասին իր համար հասկանալի լեզվով գրավոր ծանուցում.

10) պահանջելու, որպեսզի իրեն թույլ տան օգրվելու իր իրավունքներից՝ դրա մասին գրավոր դիմելով իր ազատությունը սահմանափակած ոստիկանության ծառայողին»:

19. Վերոշարադրյալի առնչությամբ Վճռաբեկ դատարանը կրկնում է, որ մեղադրյալի (կասկածյալի) պաշտպանության իրավունքը քրեական դատավարության հիմնարար սկզբունքներից մեկն է. այն նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայով երաշխավորված «զենքերի հավասարության» և ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությամբ ամրագրված մրցակցության սկզբունքների ապահովման կարևորագույն երաշխիք է: Մեղադրյալի (կասկածյալի) պաշտպանության իրավունքը նրան վերապահված դատավարական իրավունքների ամբողջությունն է, որը նրան

հնարավորություն է տալիս հանդես գալու որպես դատավարության ինքնուրույն սուբյեկտ, լրիվ կամ մասնակիորեն հերքելու իրեն վերագրվող հանցանքը կատարած լինելու պնդումը, ինչպես նաև պաշտպանելու իր իրավունքներն ու օրինական շահերը: Պաշտպանության իրավունքն անձի համար գործուն «գեներ» է՝ դիմակայելու իշխանական լիազորություններով օժտված պետական մարմինների գործողություններին: Այս առումով պաշտպանության իրավունքը քրեական դատավարության խնդիրների, մասնավորապես՝ հանցավոր արարքի հետ կապված պետական իշխանության ինքնիրավ գործողություններից և չարաշահումներից անձի պաշտպանության, ինչպես նաև անօրինական կամ առանց անհրաժեշտության դատավարական հարկադրանքի միջոցների, պատժի, իրավունքների և ազատությունների այլ սահմանափակման չենթարկվելու (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետ, 2-րդ մասի 3-րդ կետ) իրացման միջոցներից է⁹:

20. Ընդ որում, վերոշարադրյալ կոնվենցիոնալ և ներպետական իրավական կարգավորումների վերլուծությունից բխում է, որ պաշտպանության իրավունքը ներառում է նաև որոշակի կոնկրետ իրավունքների ոչ սահմանափակ շրջանակ, որոնց զգալի մասից (օրինակ՝ իր իրավունքների, իրեն ազատությունից զրկելու պատճառների մասին տեղեկացվելու, իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունք) անձին օգտվելու հնարավորություն պետք է տրամադրվի հանցանք կատարած լինելու կասկածի մասին իրեն պաշտոնապես տեղեկացնելու վաղ փուլից սկսած՝ անկախ կասկածյալ (մեղադրյալի) դատավարական կարգավիճակի առկայությունից: Վերահաստատելով և զարգացնելով *Լևիկ Պողոսյանի* վերաբերյալ գործով վերոշարադրյալ իրավական դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ անձին որպես հանցանք կատարող մատնանշելն ինքնին չի հանգեցնի անձի իրավունքների խախտման, եթե վերջինս պատշաճ կարգով տեղեկացվում է պաշտպանության իրավունքի մասին և նրա համար ապահովվում են դրա բովանդակությունը կազմող նվազագույն իրավունքների իրացման համար անհրաժեշտ դատավարական երաշխիքները: Ըստ այդմ էլ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներում պետք է քննարկման առարկա դառնա այն հարցը, թե արդյոք նշված որոշման մեջ կոնկրետ անձին որպես հանցանք կատարող մատնանշած լինելու, այսինքն՝ փաստացի քրեական հետապնդում հարուցելու պարագայում պահպանվել են վերջինիս՝ որպես ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի համար երաշխավորված դատավարական իրավունքները: Քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ անձի անունը մատնանշելը, ինքնին դեռևս չի վկայում վերջինիս պաշտպանության իրավունքի խախտման մասին և դատարանը կարող է որոշում կայացնել անձի իրավունքների և ազատությունների խախտումը վերացնելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականությունը սահմանելու մասին, եթե անձին հնարավորություն չի տրվել օգտվելու համապատասխան դատավարական իրավունքներից:

⁹ St'ın, mutatis mutandis, Վճռաբեկ դատարանի՝ *Նորիկ Պողոսյանի* գործով 2010 թվականի մարտի 26-ի թիվ ՀՅԲԲԳ-2/0153/01/08 որոշման 25-րդ կետը, *Հեղինե Գալստյանի* գործով 2015 թվականի հունիսի 5-ի թիվ ԼԳ/0051/01/14 որոշման 29-րդ կետը, *Հայկ Միսոնյանի* գործով 2017 օգոստոսի 30-ի թիվ ԵԱԳԳ-0027/01/15 որոշման 13-րդ կետը, *Արթուր Մամաջանյանի* գործով 2017 թվականի նոյեմբերի 15-ի թիվ ԼԳ-2/0055/01/15 որոշման 21-րդ կետը:

ԱՄՊՏԵՍԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՍԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

21. Սույն գործի նյութերի համաձայն՝ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման օրինականությունը և հիմնավորվածությունը ստուգելիս Առաջին ատյանի դատարանը գտել է, որ Ա.Կարապետյանի իրավունքների և ազատությունների խախտում վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից թույլ չի տրվել¹⁰: Մինչդեռ Վերաքննիչ դատարանը, մեջբերելով քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման ձևակերպումները, արձանագրել է, որ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ անձին որպես հանցանք կատարողի մատնանշելու պարագայում նա իրավունք է ձեռք բերում օգտվելու որոշակի դատավարական իրավունքներից, այդ թվում պաշտպանության իրավունքից, որն Ա.Կարապետյանի պարագայում չի ապահովվել¹¹:

21.1 Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ դեռևս մինչև քրեական գործի հարուցումը՝ բերման ենթարկվելուց անմիջապես հետո, Ա.Կարապետյանը ծանուցվել է պաշտպանության իրավունքի բովանդակությունը կազմող և դրանից բխող նվազագույն իրավունքների մասին¹², իսկ երբ ձերբակալվել է, վերջինիս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով բացատրվել են նրա իրավունքները և պարտականությունները, այդ թվում նաև՝ պաշտպան ունենալու իրավունքը¹³: Քրեական գործի հարուցումից հետո մինչև ձերբակալվելը Ա.Կարապետյանի մասնակցությամբ որևէ քննչական կամ այլ դատավարական գործողություն չի կատարվել, և վերջինս միայն 19:30-ին է ձերբակալվել այն պատճառով, որ մինչ այդ բժշկական կենտրոնի 2-րդ հարկից ցած նետվելու հետևանքով ստացած մարմնական վնասվածքների պատճառով գտնվել է վերակենդանացման բաժանմունքում¹⁴:

22. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 16-20-րդ կետերում ներկայացված իրավակարգավորումների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ թեև քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման պատճառաբանական հատվածում առկա է Ա.Կարապետյանի՝ որպես ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի մասին նշում, այնուամենայնիվ վարույթն իրականացնող մարմինը թույլ չի տվել վերջինիս պաշտպանության իրավունքի խախտում այնքանով, որքանով նրան պարզաբանվել են պաշտպանության իրավունքի բովանդակությունը կազմող իրավունքները:

23. Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Վերաքննիչ դատարանն արձանագրելով Ա.Կարապետյանի իրավունքների և ազատությունների խախտման փաստը, և գտնելով, որ չի ապահովվել վերջինիս պաշտպանության իրավունքը, չի մանրամասնել, թե ինչու է այն դրսևորվել:

24. Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ իրավաչափ չեն Վերաքննիչ դատարանի հետևություններն առ այն, որ վարույթն իրականացնող մարմինը թույլ է տվել Ա.Կարապետյանի իրավունքների և ազատությունների խախտում:

25. Այսպիսով, Առաջին ատյանի դատարանի որոշման օրինականության և

¹⁰ Տե՛ս սույն որոշման 11-րդ կետը:

¹¹ Տե՛ս սույն որոշման 12-րդ կետը:

¹² Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:

¹³ Տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը:

¹⁴ Տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը:

հիմնավորվածության ստուգման ընթացքում Վերաքննիչ դատարանը կայացրել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի պահանջներին չհամապատասխանող, չհիմնավորված դատական ակտ, քանի որ դրանում արված հետևությունները չեն բխում սույն գործի նյութերից: Այսինքն՝ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատավարական իրավունքի խախտում, որն էական է, քանի որ ազդել է գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա, ինչը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի համաձայն, Վերաքննիչ դատարանի՝ 2018 թվականի հունիսի 13-ի որոշումը բեկանելու հիմք է:

Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով դատական ակտ կայացնելիս Առաջին ատյանի դատարանը դատական սխալ թույլ չի տվել, կայացրել է օրինական, հիմնավորված և պատճառաբանված որոշում, ուստի պետք է օրինական ուժ տալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի ապրիլի 13-ի որոշմանը:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361¹-րդ, 403-406-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Արթուր Ռ-որերտի Կարապետյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի հունիսի 13-ի որոշումը բեկանել և օրինական ուժ տալ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2018 թվականի ապրիլի 13-ի որոշմանը՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր
Մհեր ԱՐՂԱՄԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 60-ամյակը,

ՀՀ Արարատի և Վայոց ձորի մարզերի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Գևորգ ԲԱԼՅԱՆԻ ծննդյան 60-ամյակը,

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավոր
Արթուր ՊՈՂՈՍՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ սնանկության դատարանի դատավոր
Բագրատ ՄԿՐՏՉՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Վահագն ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ Սահմանադրական դատարանի դատավոր
Արման ԳԻԼԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ սնանկության դատարանի դատավոր
Գևորգ ՆԱՐԻՆՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Աննա ԱՐՉՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր
Արկաղիկ ՄԿՐՏՉՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*